WӘЗИРЕ ӘШО

П'АМП-СИП'АН

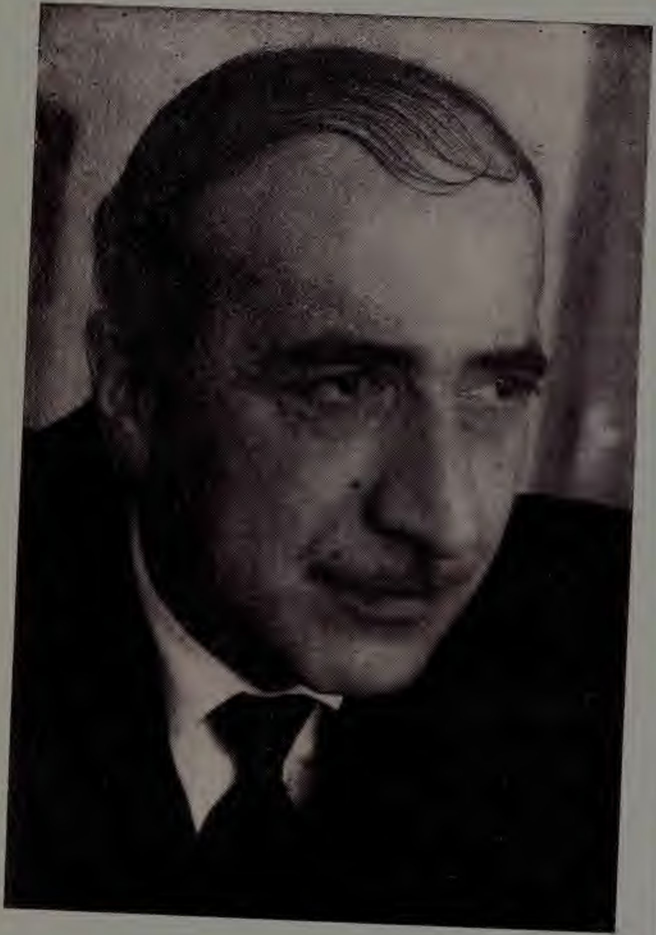

WƏЗИРЕ ƏШО

П'АМП-СИП'АН

«Советакан грогʼ»
Ереван — 1986

ԳՄԴ 84 Քրդ
Վ 134

Бь ах у кована дьл п'ешк'ешн биранина һэвале хwэйи зар'отие, фьр'ьндэчие к'орди эскэриейи пешьн, капитане Ордийа советие, комунист **СТАЛИКЕ УЗО ЩАФАРОВЭ** зйарэти дькьм.

Государственная библиотека СССР им. В.И. Ленина 1986

Wэзире Эшо

П'амп-Сип'ан. (Р'оманок-эссе у һумореск). — Ер.: «Сов. грог'», 1986. 280 р'у.

Ньвиск'аре к'ордайи советиейи эйан Wэзире Эшо наве гӧнде хwэйи кэвьн у е нӧһ ль ве къэтеба хwэ кьрийэ: «П'амп-Сип'ан». Ве р'оманок-эсседа эw т'арица П'амп-Сип'ане тинэ бэр ч'эва: жь һена бэре гьрти һ'этани р'оже мэ. Кьтебеда эw пр'облем һатьнэ эйанкьрьне, е иро т'абэтие надьнэ гӧндйа. Эм жь р'оманок-эссе дэба п'ампиайэ кэвьн у нӧһ, эрф у эдэте wан, р'оже wанэ ша у мэлул дьһ'эсьн.

П'ара кьтебейэ дӧда һуморескьн.

Е 4603000000 (208) / 705 (01) 86 — 203. 86

© Ереван, «Советакан грог'», 1986

1-6520Pl
(979-87)

МАШОҚЕ ЛЕГЕНДА ПАМП-СИПАНЕ

Wэзире Эшо ве к'теба хwэйэ т'эзэда, к'ижан жь дӧ п'арайэ («П'амп-Сип'ан» у «Сатирикон»), иди дьщэдинэ бэр спесификума «бьнга» дэб, фькрандьн у р'ӧһ'е млэтиейи сэхт бьсэкьнэ. «П'амп-Сип'анеда» эw бь р'ӧа эфрандарие вэгэр'йайэ нав сэрэщэма гӧнде хwэйи зар'отиейи млэтие-психологие у т'эриqие-моралие. Һ'эwаск'арэ, wэки Wэзире Эшо нав ван легэр'инада бь щур'эки щӧда һьнэ пр'инсип у мелгьртьнед «проза гӧндитие» хwэр'а кьрьнэ р'ениш. Эв п'ел нав һ'эжа литература һ'эмтъфаqиеда һе салед 60-и дэстпебуйэ, чаwа щаба wан гӧһастьнед эмьре гӧндэ һ'имли, к'ижана qимэтед мэрьвайэ р'ӧһ' у дэбе вьра жи жь щи «лэqандьн». «Мэзмэзке» пьшта «проза гӧндитие» жь говэка бир-баwарийа «Эм мэринэ» дьхӧльqэ. Хwэстьн-арманщ йэкэ: эм гэрэке р'эwша һ'им-бьнйате хwэйи мэрьватие хwэйкьн у мьqатйа дьлшэwатэ зенди һэрр'о ле бькьн. Критике советиейи эйан В. Кожинов зэф баш у р'аст дьньвисэ: «Гӧндити п'ара щьмэтейэ идеалие, йа т'эwрэбльнд нинэ. Ле эw һ'име лазьэ бона дахӧльqандьна qэwата эмьре мьлэти һэрт'ьми». Аһа Wэзире Эшо бь ве аспекта сосиалие-мэхлуqэтие бэрбьр'и гӧнде к'ӧрда, эwьра кал-бавед wэк Ант'ей, щоланга зар'отйа хwэ дьбэ. «П'амп-Сип'анеда» алие лэwзеда п'ьр'щур'ати һэйэ: биранинед зар'отие, этйудед т'эриqие-мьлэтзание, пьр'сданин-мьталед публисистие, дьлвэкьрьнед лирикие, шьровэкьрьнед дьнезание у тьштед майин. Wэзире Эшо алие композисиаеда ньвисаре бь р'ӧа сэрһатийа эмьре нэвса хwэ пешда дьбэ.

Бь ве йәке «чʼьqьл-мовкед» сйужетиейә щөда-щөда сери Һʼәта бьни сәр «соз-qьрарәке» дьминьн. Гәрмайикә дьлә назькә Һʼәлал ведәре пʼәрwаз дьдә, чьмкө qьнйат «сәрдапʼе» жь рʼөһʼ-һәйәтйа ньвискʼар те. Wәзире Әшо тʼө тьшти пʼәрдәнакә, вәнашерә, пьрʼсада хwәндәвана шькбәр наһелә. Әwи qәй бежи гьли-тʼәмие Һенрих Сенкевич «кьрйә гөһе хwә», кʼижан дьбежә, wәки һьндава биранинада гәрәке тʼө qәлпи-дөрʼутие нәки. Тʼәхминкьрьнед зәрп, щөдакьрьн — «спикьрьна» qәwмандьнед чʼукмәзьнә сәрәщәмбьр, бьжартьна щурʼә-мәщалед стилистика зьмане кʼөрдийә «чʼьвьр»-аһа дәстанинед «Пʼамп-Сипʼанейә» Һʼимли. Нәвс-wәʼдә, гөнд-wәʼдә, щьмәʼт-wәʼдә,— бь ван «пʼепәлингед» пʼәвгьредана консепсиа әʼфрандьнейә сәрәкә те тʼомәрикьрьн-маккьрьне.

«Сатирикона» Wәзире Әшо жи тьштәки Һʼәwаскʼарә нав шөхөлкʼарийа wийә ньвискʼариеда. Диһаркьрьнрʼәзилкьрьна әʼлаwәти-сосрәтие рʼөһʼание-психологие-дәбие-моралие бь нет-мәрәме qәнщие тенә миасәркьрьне. Һьлкьрьн-wедаавитьна qьлерийа хwәстьн-фәрмана әʼмьрә һәррʼожийә. «Сатирикон» тел-тамаред һөндөрʼва «Пʼамп-Сипʼанева» мәҺʼкәм те гьредане. Бь ве йәке жи әв кʼтеб тʼомәритикә структурие-сәрәщәмиейә тʼамә.

Кʼөтасийа «Пʼамп-Сипʼанеда» Wәзире Әшо дьньвисә: «Мьн һәw тʼьре әзе бь хьлазкьрьна ве ньвисаре тʼәwqe хwә Һʼәта-Һʼәтае жь гөнд у гөндие хwә бьqатиньм. Чʼаwа бькьм? Щар дьн ль гөнд вәгәрʼьм, диса гьлие хwә бьwәкʼлиньм? Мьне бькьра, агәр хwәндәване мьн аʼщьз нәбуйа». Тьште тьрʼсе тʼөнә. Әw сәр «эпимәркʼәза» рʼөһʼдарбуна ньвискʼариейә әʼйини вәбуйә у бь бәдәwәтийа тир, гьликьрьн-вәкьрьна чʼирʼок-сәрһатйа «мәзил» у «шькәвте» рʼөһʼе Пʼамп-Сипʼане һе тʼәзә дәстпе дьбә. Демәк, һәр «чуйинәкә» ньвискʼарә бәрбь гөндрʼа оґьрбә!

ЧӘРКӘЗЕ РʼӘШ.
Qандидате өлмед филологие

ПʼАМП — СИПʼАН

ПЕШГОТЬН

Чʼәнд сала пешда, дьһа рʼаст-сала 1970-и, бона 100-салийа буйина пешикʼаре мәзьн Владимир Илйич Ленин рʼедаксйа рʼожнәʼма кʼөрдийә «Рʼйа тʼәзә» һиви кьр, wәки әз очерке дәрһәqа гөндәки Әрмәнистанейи кʼөрдада бьньвисьм, дәрһәqа wе йәкеда, кʼа бь сайа алтʼьндарйа идеае Ленин әw гөнд гьһиштийә чь дәрәща пешкʼәтьне. Дитьна гөндәки өса чәтьн нибу, чьмки кʼижани жи һьлди-пешдачуйин беҺʼәсавә, мәзьнә. Ле мьн бьрʼйар кьр дәрһәqа wи гөндида бьньвисьм, әʼмре кʼижани дьһа рʼьнд заньм, бьнәлуе кʼижани жь чʼука Һʼәта мәзьна нас дькьм. Иди жь ве йәке четьр чь һәйә. Һәр мәрьвәк, wе гәлә башбә, әгәр дәрһәqа wи тьштида, wи әʼмрида бьньвисә, кʼижани рʼьнд занә. Мьн бьрʼйар кьр дәрһәqа гөнде хwәда бьньвисьм-дәрһәqа Пʼампеда, на-

ве к'ижанни т'ам П'ампа К'ōрда бу. Иро әw нав иди буйә т'ариq, навәки нōh ль гōнде мә кьрьнә, наве Сип'ан. Ле наве П'ампе wе нава т'ариqеда бьминә, чьмки дәрhәqа wи гōнде к'ōрдайи к'ьвшда бәри гōhастьна нав гәләки hапийә ньвисаре. Иәке жи, әw нав незики р'ōh' у сәwде п'ампие бәрейә, wи навир'а гәлә биранине ә'зизә ширьн гьредайинә. Әw нав кал у баве мә hьлданә, әw нав мә wәк'ьландийә. Ньсләта нōhр'а, hьлбәт, наве Сип'ане wе дьhа ширьнбә, чьмки әwана ч'ә'ве хwә вәдькьн-вәнакьн wи нави дьбhен. Хенжь wе: бәхте гōнд у гōндие мә ле хьст, wәки әва нава п'ара мә к'әт, наве ч'йае Сип'ане Хәлате, кō бәре-бәрда щьмә'та мәр'а ә'йанә бь сәри бәйт'-сәрhатйа щьмә'та к'ōрдайә әвинтие «Сйабәнд у Хәще» (йане жи: Хәща Зәр, Хәщезәр). Әва нава бой мә символа дәрәщәкә майинә жи: бь сәдсалйа дора wи ч'йайи әрмәнйа у к'ōрда щинартикә qәнщ hавр'а кьрьнә. Иро жи, ль Әрмәнистана Советие әw щинарти hе-hе дьк'шинә-гōлвәдьдә у, чаwа дьвежьн, сәрәщәмәкә нōhә к'ур wәргьртийә: бь сайа алт'ьндарйа фькре Ленин, бь сайа сәйасәтйа партиа мәйә ленинийә мьләтие wәргōhези hәләqәтие бьратие буйә. Бәле, бәхте мә п'ампйа ле хьст, wәки әw наве ә'йан, ширьн у зйарәти п'ара мә к'әт. Ле, мәсәлә, лаwьке чәнд гōнде незик hаqаси жи жь наве гōнде хwәйә нōh нә р'азинә, жь наве Авшен, Шенкани, Ә'мре Т'әзә. Qәйи әва нәр'азибуна бой wе йәкейә, wәки ль вьра т'әwакәли дō хәбәр гиандьнә hәв. Ле к'ōрдида h'әму дәрәщада нинә, wәки жь hәвгиhандьна дō хәбәра навәки хwәш, т'әqьл те стәндьне. Зьмане әрмәнида ōса нинә: жь дō хәбәра жи наве хwәш у т'әqьл че дьбьн, чаwа, мәсәлә, Шенаван, Щьрашен, Саг'каван, Саг'кашен. Әз чь дькарьм бежьм: бьра наве гōнде wан жи пироз-бьмбарәкбә. Нава wә'дәки дьрежда, бефьтйа, гōhе мерьв wе hини бьhистьна wан навабә, хазма, чахе әw wәргōhастна ә'мре мәйи иройии диhар дькьн.

Мьн гот, wәки бьр'йар кьр дәрhәqа П'ампеда бьньвисьм, чьмки әз хwәхwа жи бьнәлуе wи гōндимә у бь wе йәке к'ōбар дьбьм. Бьра ве дәрәщеда жи хwәндәван жь мьн газьндар нибьн. hәр мәрьвәк гōнде wи дьле wида ширьнә. Qә к'әс дьве дәwе мьн тьр'шә? Ле бой хатьре hәqие лазьмә бежьн, wәки әгәр Әрмәнистанеда чәнд гōнде к'ōрдайә бь наве ә'йан hәнә, йәк жь wана жи П'ампә, Сип'ана иройинә. У нә кō тō бежи бой хатьре т'әбйәта хwәйә хwәш, мерг у чимане хwә, ле бәре ә'wльн бь сайа бьнәлуйе хwә, бь сайа п'ампие дьлсаг'ә h'әлал, лаqьрдчи у мәсqәрә. Мьн wи чахи бьр'йара хwә ани сәри: очерк дәрhәqа гōнде хwәда ньвиси, кō сала 1970-и р'уп'әр'әки р'ожнә'мейи т'ам гьрт. hьлбәт, говәка мьqалә, очеркәкә р'ожнә'ме мәщал нәда мьн, wәки дәрhәqа П'ампа дōh у иро, бьнәлуе

ԝейә дöһ у ирода т'ам бьньвисьм. Ԝе р'оже шунда т'ема Пампе у ә'мре ԝе жь һ'ьш у сәԝде мьн дур нәк'әт. Әз к'әтьбум һ'але ԝи дәнгбежи, е кö сәр сьвра шайе дькакине, ле т'әмәде бәрк' к'ьлама ԝи нивщи дьдә бьр'ине. Һьлбәт, сәр һәԛие, бой ԝе йәке, ԝәки сьрйа стране у хәбәрдане бе сәр мәрьве майин жи. Щарна дәнгбеже ԝи тәһәри пәй дә'ԝәтер'а дьчьн мале у «һерса» хԝә ль ԝьра дьр'ежьн: к'еләка жьне р'удьнен у һ'әму к'ьламе хԝәйә шайеда нивщи майи т'ам дькьн. У мьн бьр'йар кьр дәрһәԛа гöнде хԝәда ә'франдьнәкә дьһа мәзьн бьньвисьм, ԝәки сьфәте ә'мре Сип'ане т'ам биньм бәр ч'ә'ва, хазьма бьнәлуе ԝейә садә, е бона хәриба-ә'щев у саԝк'еш. Дәрһәԛа ԝе «тьр'с» у «хофа» һьндава п'ампие ә'щевда әзе гьликьм, ле ньһа, хәнжь дәрәщед жорготи, диса дәрһәԛа ԝан дәрәщада, к'ижан ве ньвисара мьн, ви мәрәме мьн ъ'афу дькьн. Т'ариԛа П'амп-Сип'ане п'арәкә т'ариԛа к'öрде советиейә у әгәр әм ве фькре дьһа т'амкьн-дькарьн бежьн, ԝәки хенжь хәйсәте п'ампйа, дәб у р'ьзма ԝан дәрәще майинда ә'мрйазйа һ'әму гöнде Әрмәнистанейә к'öрда мина һәвә. Öсанә, бь сәри ә'мре Сип'ане хԝәндәван дькарә ә'мьр у дәстанине һ'әму гöнде к'öрда бь мәсәла дьһа борбьч'ә'в у гәш бинә бәр ч'ә'ва. Әва т'ариԛә, р'уп'еләки т'ариԛа к'öрде советие, ле бь мәсәле ә'мьр, дьһа конкьрет п'әрԝәдәкьри. Әм борщдарьн ԝе т'ариԛе биньн бәр ч'ә'ва,

чаԝа р'уп'еләки т'ариԛа шьмә'та мәйә бь һ'әзара салайә һәрә гәш, чаԝа р'уп'еле т'ариԛа к'öрдә һәрә бәхтәԝар, ԝан к'öрда, к'ижанар'а йазйа т'ариԛи әв р'ожа иройинә шайе, азайе у хԝәшбәхтие ани. Мәсәла ә'мре гöндәки к'öрда бәсә ԝе йәке избат бькә, кö бь чь тәһәри бь сайа диԝана советие чәнд һ'әзар к'öрд бунә хöдане һ'әму әхтиарие мьләтие у сосиалие, ле бь милиона хушк у бьре ԝан жь ԝан әхтиарйа бе п'ар, мьԛуф манә у һәла сәрда жи бона ә'сле хԝә тенә зерандьне. Империалист у фькьрдаре ԝана һәр ԝа шәр'е нәшушти давен ԝәлате советие у жь ԝан бöг'дана йәк жи әԝә, кö гьва Тъфаԛа Советиеда әхтиарие мьләте ч'ук, ләб у ә'дәте ԝанә мьләтие тенә п'епәскьрьне. Ԝәки öсанә, бьра әԝ маԛул «к'әрәма» хԝә ве ә'франдьна мә жи бьхуньн, йане жи бенә Әрмәнистана Советие, щида насйа хԝә бьдьнә ә'мре к'öрда у ԝе шунда һәр'ьн, мәсәлә, ль ԝәлатәки т'ьфаԛдаре Штате Америкаейә Йәкбуйи-Т'урк'иае, ль к'идәре ԝәкә дәһ милион к'öрд дьминьн. У бьра, әгәр бәхте ԝан һәйә, бәхте хԝә нәшәԝьтиньн у пәй һьмбәриһевкьрьна ә'мре чәнд һ'әзар к'öрде советие у бь милиона к'öрде Т'урк'иаер'а бежьн: ль к'идәре әхтиарие щьмә'те бь'чук тенә п'епәскьрьне? Әԝ чаԝанә: маԛул империалист ль Анатолйа Р'öһьлате, к'идәре к'öрд дьминьн, дькарьн щие бьнге хԝәйә әскәрие бьвиньн, ле ч'ә'ве

фькьрдар, к'ърекрие we «дьнйа аза» нькарьн бьqәшьриньн, кö ль we Анатолйа Р'оhьлате, ль бажаре Диарбәкьре сале чәнд дадьстана дькьн, к'ижанада шöхöле к'өрде wәт'әнh'ьз дьбhен. Р'астгәләкә h'әwаск'ар: чахе мьн әв к'ьтеб ль Саг'казоре сәр hәвда дани, р'ожнәма «Известиае» стәнд, к'ижанеда hатьбу ньвисаре, wәки ль Диарбәк'ьре дозк'аре әскәрие дә'wькьрийә-гöне кöштьне 106 мәрьвар'а бьбьр'ьн, ле wәкә 200 к'әсар'а жи-гöне гьртьна hәбсханейә бь wә'де дьреж. Гәло әва геносида ә'йни ниннә? Ле чәнд сала пешда сәроке диса wи бажар'е к'өрда-Диарбәк'ьре-Зани т'әне бона we йәке щәза кьрьн, кö әwи бьнәлуйар'а бь зьмане зькмаки хәбәр дабу (йане: бь к'өрди). Бәле, сәрwере Т'урк'йаейә иройин жь пешие хwә дәрбазтьр бунә: нә кö т'әне әхтиарие к'өрдайә мьләтие инк'ар дькьн, ле наh'ельн әw мала хwәда жи бь зьмане хwә хәбәрдьн.

Ван аг'ьрйа ль Т'урк'иае сәрк'аре неофашисте т'ърк, сәрh'ьнг Т'урк'еш жь h'әбсхане бәрданә. Сәрwере Т'урк'иае qәйд у чидаре wи hәвалбәнд у досте фашисте hитлериейә wәхтәке вәкьрьнә, wәки әве тә п'әр'анне «Гöре пьштhешин» чаwа к'оме неофашисте т'ърк нав дькьн, бәри п'есира к'өрдадә: Әван «гöре пьштhешин» готьбун, wәки әгәр к'өрд нәт'әвьтьн, диса пьр'са хwәйә мьләтие бьльндкьн, ат'ара әрмәнйа we бе сәре wан. Хәзак'ьрьна wәкә дö милион әрмәнйа бир анинә. Бәле, мьләтчие т'ърк щи те-хәзакьрьна әрмәнйа инк'ар дькьн, ле щи жи hәйә беhәмди хwә бь we кьрьна хwәйә qьлер у бәйанти к'öбар дьвьн.

Ле т'ариqзане т'ърк? Әwана жи ван ахьрйа к'ьтеба пәй к'ьтеба чап дькьн, к'ижанада «избат» дькьн, wәки мьләте к'өрд т'öнә, әwе хwә нав дькьн «к'өрд»-әw т'ъркьн, е кö чунә ч'йа у зьмане хwәйи ә'сли-т'ърки бир кьрьнә.

А ви тәhәри, «фькьрдаре» т'ърк р'екорда фәлшкьрьна т'ариqе, р'екорда а'фукьрьна бәйантие у зöлмк'арие ван р'оже мәда ле дьхьн. Чь дькари бежи? Гәло ланйqә сәwдәсәр, бöг'данкьр, вьр' у дәрәwине wар'а бьк'әви нава готәбеже. Wәки к'өрд т'ъркьн, чьма нахwәзьн т'ърки хәбәрдьн, hинбьн у мьләте хwәр'а т'әвайи бьжин? Wәки к'өрд т'ъркьн, ле чаwа сәрwере Т'урк'иае бь милиона бьре хwә хәза кьрьн у иро жи öса бь к'ин у бог', бь зöлмк'ари wана дьзериньн, гöллә дькьн, дараг'аще дьхьн?

Әз т'әне пьр'сәкеда шькбәр ниньм: әw «тариqзан», «фькьрдаре» т'ърк готьна хwә хwәхwә баwар накьн, чьмки вьр'а wан hаqа мәзьнә, wәки мәрьве нәзан жи дькарә т'әг'минкә. Гьли әwә, wәки әw дьqащqьщьн р'ьк'нәки сазкьн бона пьр'са к'өрдайә мьләтие жь орт'е бьдьн hьлдане. Ле әw р'ьк'ьн сәр бузе те чекьрьне. Бузе бьh'әлә, у «р'ьк'не» жи бьh'әдьмә. Öсанә, кöл нә әw кöлә, кö we «т'ариqзане»

т'ъркр'а ль һәв бе фькра р'оһьлатзан у к'ӧрдзане т'әмамийа дьнйае инк'ар бькьн, һеч бькьн, фькра дәрһәԛа ԝе йәкеда, кӧ к'ӧрд щьмә'тәкә щӧдайә бь зьман, чешит, ә'рф у ә'дәт, т'әмамйа р'ӧһ у хәйсәте хԝәва, кӧ чахе к'ӧрд ль Р'оһьлата Незик у Орт'ә һәбунә, кьтә т'ърк чийә, кьтә т'ърк ль Анатолиае т'ӧнә буйә у бь т'әмами т'ърк чаԝа щьмә'тәкә ӧса к'ъвш нәбунә, йа кӧ жь щьмә'те дор у бәре хԝә щӧда буйа. Ԛәзйа әԝә, ԝәки к'ърекърие сәрԝере Т'урк'иае — «т'ариԛзане» т'ърк һәла һе пер'а нагиһиньн фькре хԝәйә ԛьлер т'әслими к'аг'әзекьн, чахе дәԝләт дәст бь «сафикьрьна» пьр'са к'ӧрда дькә. Әԝ сафикьрьн жи, чаԝа т'ариԛер'а ә'йанә, т'ьме бь щур'е т'ърки те миасәркьрьне. Әԝ щур'ә жи әвә: т'ърк к'ӧрдр'а дьве: «Тӧ т'ърки, ԝәрә р'ае, эгәр наейи р'ае-әзе сәре тә лехьм». Ле чаԝа диса ԝе т'ариԛер'а ә'йанә, к'ӧрд нәһатийә р'ае у нә жи те р'ае. Иди дәрәще майин фә'мдаринә: пәй ве йәкер'а чь дькарә бьԛәԝьмә.

Дәрәщәк жи ма әз бежьм, к'а мьн чьма бьр'йар кьр хут дәрһәԛа П'амп-Сип'анеда бьньвисьм. Чаԝа дьвен, чь жь ԝә, хԝәндәване ә'зиз, чь жь хԝәде вәшерьм. П'амп-Сип'ан дьле мьда ширьнә у т'ӧ тьшт ньк'арә дәԝса ԝе бьгрә. Т'әмамйа биранине мьнә ә'зизә зйарәти ԝи гӧндир'а гьредайинә, ль кӧ у бь сәри к'ижани мьн щара пешьн дьнйа р'оньк дит у нас кьр,

ль к'идәре р'оже зар'отийа мьнә хԝәшә нәбиркьри дәрбаз бунә, ль к'ӧ мьн ч'ә'вгьртьнок у ләпә, ләхте у т'оп листьнә, к'идәре мьн у һәвала муе бьжанге хԝә ч'ә'л кьрьнә у сәр ԝи «мәзәли» сонд харийә, к'ьфьри кьрийә, ԝәки жь һәвалтйа һәв дәрнаен, һәвр'а хайинтие у нәмамие накьн, ль к'ӧ әз щара ә'ԝльн у к'ӧтасие бәнги бумә. Бь гьлики, бона гӧндәк, ер у шенлькәки дьне дәԝса П'амп-Сип'ане бьгрә, әз готи щарәкә дьне жь дйа хԝә бьвьм. Ле әз нахазьм ә'мрәки дьне, ә'мрәки зедә бькьм һәма хут бой хатьре П'амп-Сип'ане у п'ампйа. Әз ԝе к'әрәме нахазьм, дәст же дьк'шиньм, чьмки ньк'арьм П'амп-Сип'ана ә'зиз, п'ампие дьле мьда һаԛа ширьн ӧндакьм. Әз чь заньм: гәло щарәкә дьне бемә дьнйае, һьлбәт, әва нә тьште буйинейә, П'ампе ӧса хԝәшбә, п'ампие ӧса ширьньбьн? Әз жь йазйа хԝә р'азимә, жь биранине хԝәйә хԝәшә зйарәти р'азимә, к'ижана иро бь дьләки барьстан бь әшԛәра ә'мьре иройин т'әслими к'аг'әзе дькьм.

Әз дәрһәԛа гӧнде хԝәда дьньвисьм, ле дьһа р'аст, дәрһәԛа гӧндие хԝәда, чьмки бейи п'ампие дӧһ у иройин, чьԛаси жи П'амп у т'әбйәта ԝе хԝәш у бәдәԝбьн, кери тьштәки наен: мина маләкә бь хали-халичә, бь р'әԝш, дәм у дәзге ԝә'де нһайә һәрә к'аԝ у хасва хәмьли, ле нәфәр, ч'ук у мәзьн теда т'ӧнәбьн. А һәма әвә р'ьк'не шьровәкърьн, маккьрна ԝе

пьр̓са мьн, к̓а əз чьма П̓ампе һ̓ъз дькьм, бəре ә̓wльн чи wе? Щаба ве пьр̓сейə р̓аст һəма ӧса ньшкева, т̓əwəк̓əли нəһат, ле ә̓мьржийина гəлə сала хwэр̓а ани.

Wəхтəке, зар̓отийа хwəда əз бейи гӧнде хwə нькарьбум бьдəбьрйама, дьһа р̓аст, бейи П̓ампе ә̓мьр, дьнйа бой мьн т̓ӧнə бун. Мьн хəриби, дəрде хəрибие гəлə дитийə. Əw дəрд, һ̓ъзрəт, ах у кована П̓ампе буйə. Ч̓уктиеда, бəри мəк̓т̓əбе у шагьртйа мьнда жи, тə һəw дьньһер̓и, Ә̓ло у мəт̓а мьнə Мəйанə, кӧ зӧр̓əте wан т̓ӧнəбун, əз һьлдьдам дьбьрьмə бал хwə-Т̓билисие. Мьн ль бажер̓ дəwса чарьха соле хас п̓е дькьрьн, дəwса торақе харьна гошт, һ̓əwла шəһəра, меwае щур̓ə-щур̓ə, чаwа дьвен, кака-лоло дьхwəрьн, ле чаwа дьвен, бь ав у һесьр. Р̓астə, мьн хwə бəр Ә̓ло у мəт̓а хwə бəрнəдьда, əз нəдьгьрйам, ле хwəзьл бьгьрйама у п̓əрч̓а дьле мьн данйа. Ле бəхте мьн ледьхьст: Ә̓ло у мəт̓а мьн жи бира зар̓а у гӧнд дькьрьм у тə һəw дьньһер̓и к̓аре хwə кьрьн у мə бəре хwə да гедука Сьпитаке. П̓ампе, тӧ к̓ӧйи, эм һатьн! Пəйи хьлазкьрьна к̓ома 7-р̓а Ә̓ло у мəт̓а мьн əз бьрьм мəк̓т̓əбəкə Т̓билисейə эрмəнйада дамə қəбулкьрьне. Вьра жи бəхте мьн һьнəки ле хьст: əз у һəвале хwəйи зар̓отиейи һ̓ъзкьри-Сталике р̓ә̓мəти (пашwəхтие бу фьр̓ьндəчие эскəрие) т̓əвайи чунə Т̓билисие. Бина мə һəв дəрдьк̓əт у «баре»

һ̓ъзрəта гӧнд һ̓əвəки сьвьк дьбу. Ле диса əw һəр дəһ мəһе һинбуне мьнр̓а бəрамбəри мəһе гьртьна һ̓əвсе бун. Чахе р̓оже хьлазбуна сала хwəндьне незик дьбун, мьн ʻиди пе т̓ьлие дəста дьжмартьн, паше бь сəһ̓əта. Сала ә̓wльнə, йа 1949-а, əз дьвем 22, 23-е мəһа һ̓əзиране, пəйи хwəндьна к̓ома 8-р̓а əм вəдьгəрйанə гӧнд. Ль стансйа Һ̓ӧмамлие (нһа Спитак) эм автомобилəкə барк̓еш, сəр қуч̓а бара сйар бун. Мьн ә̓мре хwəда гəлə дəм у дəрəще шабуне, əшқе дитьнə, ле шабуна һəрə мəзьн -wе р̓оже т̓əг̓мин кьр. Автомобила мə жь ч̓ьване р̓йа Вортьнаве (нһа: Щьрашен) дəрк̓əт у ньшкева ч̓йае Ә̓лəгəзе, һə̓чед wейə бəрфин ч̓ьк бəр мьн «сəкьнин». Дьле мьн к̓ӧтə, у əз ле бум жь сəр автомобиле хwə бавежьмə «п̓есира» wи ч̓йае һ̓ъзкьри, кӧ мьн ль П̓ампе ч̓ә̓ве хwə вəкьрьбун-вəнəкьрьбун һəма бь wи щур̓əйи, р̓əнг у аwази дитьбу. Һежа мьн азабуна жь «һ̓əвсхане» т̓əг̓мин кьр: əзи ʻиди мал бум, П̓ампе, бал де у бав, хушк у бьра, һəвалһогьре хwə. Шабуна мьнə wе дəме бəрамбəри ә̓мрəки бу. Əз ньһа дьфькьрьм: əгəр мьн т̓əне шабун wе дəме ә̓мре хwəда т̓əг̓мин кьрьбəӧсанə əw жи бəсə, wəки əз бежьм: «Мьн лəзəтəкə т̓ам жь ве дьнйа р̓оньк дитийə». Ле əгəр ньһа йəк жь мьн бьпьр̓сə: «Гəло тӧ wəкə wи чахи, wəкə бəре-ньһа жи ӧса сəр П̓ампе дьшəwьти?» Əзе бежьм: «На». Бəле, сəд һ̓əйф,

ле на. Һьз дькьм, ле нә бь шәԝата бәре, нә бь ԝе ԛәдәре. Чьма? Мьн щаба ви «чьмайи» хԝәр̍а зәлал кьрийә. Бәре ә̍ԝльн, әз, мина тьштәки, иди һини хәрибие бумә. Дьһа р̍аст: әз ви Һ̍але хԝәр̍а ԛайил бумә, ԝи Һ̍алир̍а, кӧ дькарьм бейи П̍ампе жи бьдәбьрьм. Дурк̍әтьна гәлә сала иди һьнә бәтсари һьндава гӧнде мьда пешда анийә. Ле әв бәтсари бәре ә̍ԝльн р̍уе ԝәргӧһезие нава р̍ӧһ̍ у сәԝде мьда п̍әйда буйә. Хәм у хәр̍еԛе ә̍мьр, дьнйае фькра тә, мина тьштәки, бәла дькьн, бәлайи сәр гәлә дәрәща, кӧ чуктие, щаһьлтиеда т̍алаша тә әԝ нибунә. Ле йа сәрәкә: әԝ дәрәме Һ̍әсина тәйә Һ̍ьзкьрьне, Һ̍ьзрәте, ԛәйи бежи, машйанә, дьһа р̍аст әԝ ко бунә. Әз мәсәләкә ԝа бежьм: чахе әзи шагьрте к̍оме бьльнд у паше хԝәндк̍ар бум, бона зар̍е бьре мьнә мәзьн Һ̍ьш у сәԝде мьн жь ԛафе мьн дьфьр̍и, дьчу. Ԝәхта әз жь Ереване дьчумә гӧнд, әԝана сәр р̍иа орт̍а Әләгәзе у П̍ампеда әз дурва нас дькьрьм. У чь? Пәй һәв дьк̍әтьнә р̍езе у Һ̍әта бал мьн-мәзила километрәке-дӧда дьбәзйан. Ԝәхта незик дьбун-әз ԛәрәфиска р̍удьньштьм, мьн Һ̍әмеза хԝә вәдькьр, ԝәки ԝан бәрхьке хԝәйә ширьн навда щикьм. Дьһатьн, бин ль ԝан ч̍ькиайи, п̍ор̍е ԝанә гьжьк, сәр-ч̍ә̍ве ԝан бәр тә̍ва гӧндә туж ԛьмьли, ԛариайи, дәв у бевле е һәрә бьч̍ук гьрареда ләԝьт̍и. Дьһатьн, әз Һ̍әмез дькьрьм, дьбу хьлә-бьла ԝан у мьн нькарьбу

(979.8Ք) / - 65201Կ

пер̍а бьгиһанда, к̍а к̍ижан жь ԝана чь дьбежә. Ле готьна ԝан «дәнг у бә̍се» мала мә у гӧндә нӧһ̍ бун. Әз эмәки кьнда, бе пьр̍скьрьн пе дьҺ̍әсйам, к̍а ԝе р̍ӧже мала мә чь че кьрийә, к̍и ль малә у к̍и ль чоле, тәйр чәнд мьришке мә бьрьнә, дӧһ̍-пер к̍и жь гӧндйа у дәрәкә бь мевани һатийә мала мә, дйа мьн у Кьде к̍әнге шәр̍ кьрьнә у шәр̍е ԝан сәр чь буйә, к̍и нәчуйә хәвата колхозе у нәхага (сәдьр) Фәти жер̍а чь готийә, жь дәште чь меԝа анинә гӧнд, Ԛара дайка мьн жь ковратие (дьк̍ана кооператив) ԝанр̍а чь ч̍әрәз кьр̍йә, к̍и гӧндда бәзийә к̍е у жьне ԝан мера чь һәвр̍а готьнә... Дә, Һ̍әта әм дьгиһиштьн мале, хьлә-бьла ԝан нәдьһат бьр̍ине. Малда жи мьн у ԝан һәвр̍а дьлист: әз дьбум һәвале ԝан, дьһа р̍аст: бона әԝ щабьн-әз дьбум гӧр, һәсп, чь бежи. Сәр ә̍рде мьн у ԝан һәв «вәдьгәвьзанд». Ле пәйир̍а мьн бь ԝе шәԝате зар̍е хԝәйә Һ̍әлал Һ̍ьз нәкьрьн у чахе әԝана дьхԝәстьн мьнр̍а бьлизьн-мьн эщьзайи дькьр. Бәле, һәԝ ԝәхтәк те, мәрьв жь хԝә жи зьвер дьвә. Әԝ Һ̍ӧб-Һ̍ьзкьрьна бәрбь ә̍мьр һаԛа дьтәмьрә, ԝәки һьнә кал у пир дьвен: «Хԝәде чьма р̍ӧһ̍е мьн настинә?» У Һ̍ьзрәтйа ԝан «мьстә ахә».

Ә̍мьр, сала әз анимә сәр фькрәкә майин жи. Мьн гӧнде хԝә бәре ә̍ԝльн бь сәри дйа хԝә, баве хԝә Һ̍ьз дькьр. Иди к̍и дькарә мерьв ԝәкә де у бава Һ̍[illegible] ԝәкә ԝан ль

мәрйа бьһ̇әйрә. Тӧ кәс. Нава ԝә̇дәда гьшк дька̇рьн бәре хԝә жь мерьв бьгӧһезьн, де у бав-т̇ӧ щара. Ә̇мьр әз ӧса жи анимә сәр ԝе фькре, ԝәки мьн кӧ бира П̇ампе дькьр, һ̇ьзрәта гӧнде хԝәда бум, мьн бәре ә̇ԝльн бира п̇ампйа дькьр, бира ԝан п̇ампйа, һәр йәки жь к̇нжана дьнйак нава р̇ӧһ̇е хԝәда диһар дькьр, һәр йәки жь к̇нжана хәйсәте ԝии ӧса һәбу, кӧ жь е майин лап щӧда дьбу. Мәрьв qәйи дьго: Һәр йәк жь ԝәлатәки һ̇атийә. Ле, һьлбәт, пер̇а жи хәйсәте п̇ампиайи т̇ӧмәри бал ԝан һәбу. Ньһ̇а жи бь хәйсәте хԝә п̇ампйа жь һәв щӧда дьвьн, ле нә һаqа к̇ъвш. Дьһ̇а р̇аст: колорит, хәйсәте «ч̇ъвьр» бал ԝан т̇ӧнә, те qәйи бежи кәре севәкенә. Әва жи, qәйи жь ԝе йәкейә, ԝәки гьшк мәкт̇әбәкеда һин дьвьн, бәр дәсте дәрсдарәки тенә т̇әрбйәткьрьне, къһебәке дьхуньн, р̇адиоке, дурдитьнокәке дьбһ̇ен у т̇әмашә дькьн, р̇уп̇еле р'ожнә̇мә у коварәке ԝәлдьгәр̇иньн.

Чьма дьвежьм, ԝәки мьн П̇амп һ̇ьз дькьр бәре ә̇ԝльн бь сәри п̇ампйа? Әз бь баԝарбуна т̇ам ве йәке дьвежьм. Әгәр ньһ̇а бежьн, ԝәки мере П̇ампейә ԝан сала гьшк жь гор̇е р̇абунә, саг̇ бунә у ньһ̇а мина бәре ль гӧндьн, әгәр льнге мьн у п̇ьшке мьн гӧр̇а мьндабьн, әзе жь Ереване һ̇әта Сип̇ане бь р̇әв у бәз һәр̇ьм. Дькарьн бь һәqи жь мьн пьр̇скьн: «Нә ахьр п̇ае һәвале тәйә зар̇отиейә п̇ьр̇е ньһ̇а,

шъкьр,саг̇-сьламәтьн, ль р̇у-һеԝата дьненә. Иди чи тә ԝан мере мәзьн к̇әтийә, ԝәки т̇ае баве тәбунә у, фә̇мдарийә, һәвалти тәр̇а нәкьрьнә?». Һәqә ве пьр̇се жь мьн бькьн. Ле тьштәки майин жи һәqә: һәр к̇әс, чаԝа щьмә̇та мә дьвежә, р̇ое һьндава хԝәда дьвинә. Qәйи нава мьда хԝәһ̇ьзкьрьна тәһ̇әрәки хәбәр дьдә. Нә ахьр ԝан мере П̇ампейә мәзьн әз мина әԝләде хԝә һ̇ьз кьрьмә, ԝәкә әԝләде хԝә мьн ша у фьрнах бунә. Һ̇әвал нә ӧсанә: әԝ һивйа тәйә: Әгәр тә әԝ һ̇ьз кьр, qәдре ԝи гьрт, әԝе жи тә һ̇ьз бькә у qәдре тә бьгрә, ле, хер кӧ на, әԝ жи ԝан дәрәща һьндава тәда диһар накә... Ахьр һәвал жи һатьнә гӧһ̇астьне, бәтсар бунә. Чь жи бежьн, әԝ мәзьне мә башqә бун у к̇әс дәԝса ԝан нагрә. Ль вьра чаԝа хәбәре шайире урьсайи мәзьн М. Йу. Лермонтов бир нәйни. Чахе гьли те сәр фькр-фә̇мдарйа ԝәт̇ән әԝ дьвежә, ԝәки Ԝәт̇әне мә ль ԝьрә, ль к̇идәре мә һ̇ьз дькьн.

Чәнд сала пешда гьлики нә бь хер бәр гӧһе мьн к̇әт, го: Ә̇слане Qәсо бәдһ̇алә. Зьнгин жь qафе мьн һат. П̇ампики дьле мьда һәри ширьн бәр мьрьне бу. Әз дәстхԝәда нәчум, чьмки се-чарәк мабун, ԝәки һәр̇ьн сәр мәзәла у мьн бьр̇йар кьр р̇ожа мәзәла, чахе ль гӧндбьм, сәр хале Ә̇сланда һәр̇ьм. Чум. Мала хԝәйе нәхԝәшие бьшәԝьтә: дәԝса гӧрч̇ке сурәте ԝи, кӧ ә̇мре мәзьнда жи мина е qиза сор

дькърьн, һәстö-чърме гöпьки мабу. Сьмела сорә-сосьни бубу ḣьри, серәк бубу. Әз у бьре хwәйи дохтьр-Ширали бун, кöр̓е wи жи мәр̓а бун. Нәхwәши бир кьр, р̓әнг педа ḣат. Әм бәр дьле wида һатьн. Лә̓зәки шунда ав хwәст. Чун, к̓аседа дö qöлт ав анин. Ь'ащә-ь'ащ вәхар. Зу хьлаз бу. Бәхтр̓а дохтьр әв йәк т̓әг̓мин кьр:

— Wә чьма öса ḣьндьк ав да хале Ә̓слан?

— Ширали, qöрбана тәмә, әм нәwерьн зә̓ф бьдьнеда, нәхwәшә, әва жи ава к̓әландийн, чахе дьхwәзә-әм йәкqöлт дьдьне, — буке һеди, фәсал гот, wәки нәхwәш нәбьһе.

— Qә ава т̓әзәйә сар малда һәйә? — Ширали пьр̓си.

— Ле чаwа, әз qöрба, — буке щаб да, — мә һежа жь каниe ани.

— Дә шәрбькәки мәзьн т̓ьжәкьн, биньн.

Шәрбькәки нивлитре анин: дәстхwәда qьша гьрт. Ширали бәр хале Ә̓слан гьрт, у әве тә бинәкер̓а т̓әqин бьни ани.

— Охwәш! — хале Әслан бин ле ч̓ькйаки, бь бәшәрәкә öса гот, тә qәйи т̓ьре нәхwәши же р̓әви. — Әз qöрбана ә̓мре тәмә, Ширали, әван бехwәда ав чийа, ав сәр мьн кьрьбунә qати.

— На, — Ширали вәгәр̓йа сәр нәфәра, — вьр һада тьште öса мәкьн. Хале Ә̓слан шькьр сьламәтә, зйана аве т̓öнә, чьqа дьхwазә бьдьне, бьра вәхwә, дьле wи р̓әḣ̓әтбә.

Мә хатьре хwә жь хале Ә̓слан хwәст у wахта дәрк̓әтьне мьн беḣ̓әмди хwә жер̓а гот:

— Хале Ә̓слан, әм дьчьн,гьлие тә чьнә? — У бона шашйа хwә р̓асткьм — сәрда зедә кьр: — Әме диса бен, ḣ̓әта һьнге, гöмана хwәде, те qәнщби.

Тә qәйи гот әwи жи т̓әг̓мин кьр, wәки әв гьлие пашьн мьн, һәма öса, бона дьлдьмие готьн, ләма т̓әне щаба щöмла мьнә ә̓wльн да:

— Гьли-т̓әмйа мьн әwә, — әwи бь бәнгзәки р̓әщак̓ара гот, — wәки ḣун мьн бир нәкьн...

Бәхте мьн ле хьст, wәки бәр щи-ньвине wи мәри зә̓фбун у әwи те дәрнәхьст мьн чаwа фьзьрандә сьвдәре. Вьра мьн сьвдәр пе һесьра «авр̓әшанди» кьр.

Р̓ева, чахе әм эп̓ещәйи жь гöнд дур к̓әтьбун у иди хәбәрдан мьн дьбу, әз зьвьр̓имә сәр Ширали у мә̓на аве же пьр̓си.

— Ахьр нәхwәшийа хале Ә̓слан кöла дәрнәхунә, — әwи шьро вәкьр, — р̓абуна wи т̓öнә, р̓оже ә̓мре wийә пашьн незик бунә. Иди чьма бьдьн щьзарәте, һазьр бьра, qә на, ава сарә канйа т̓ер вәхwә, дьле wи р̓әḣ̓әтбә.

Һәстуе хале Ә̓слан жи ньḣа ль п̓ала Пампе, бьн ах у бәре сарда р̓ьзинә, ле һәла һе әw барьстанйа wе дәме, чахе Ширали ава сар дае, жь дьле мьн дәрнәк̓әтийә, у, йәке жи, әw хәбәре р̓ә̓мәти һе бәр гöһе мьн т̓әсәлә дьбьн. Әз һе-һе бь дьләки кован ḣ̓әйфа хwә

ԝи мери тиньм, е кӧ бь хәбәрдан, заре хԝәйи ширьн, бь бәнгзе хԝәйи хԝәш, бь лаԛьрдие хԝә бира гәләкада майә. Әԝ гьли, дьһа р̓аст, т̓әмӣа ԝийә пашьн, бой дәрәщәке жи жь бира мьн нәчуйә у әз гәлә щара сәр нета ԝан хәбәрада к̓ур-дур дьфькьрьм. Ә̓слане Ԛәсойи ф̓ә̓мәти нә ԛәԝьме мә бу, т̓әне гӧнди-щинаре мә бу. Ле әԝи ԝе дәма чәтьн Һ̓әлалӣа хԝә һьндава мәда диһар дьр: т̓әне әԝ мәрьв дә̓ԝа тьштәки жь мерьв дькә, е кӧ хԝә жи борщдаре һьмбәр Һ̓әсав дькә. Хале Ә̓слан әԝ т̓әми ӧса ль мә кьр, чаԝа мәрьв ль әԝләде хԝәйи Һ̓әлал бькә. Йа майин: ӧсанә, чуйин, сәртедана мә гәләки бь дьле ԝи бу. Иди чаԝа дькари мере ԝа бирки, чахе гәлә гьли-готьне ԝийә ԛәнщә майин, Һ̓әнәк-лаԛьрдие ԝийә беҺ̓әсав бира тәда манә. Ә̓слане Ԛәсо ә̓йни гӧла мьщльса бу. П̓апахе ԝии кәԝ, сьмела ԝийә к̓аԝ, бәшәра ԝийә хԝәш, дәнг-сәда ԝийә ширьн һәла һе бәр ч̓ә̓ве мьн у бира мьнданьн. Гьли-готьне ԝи гәләкьн, ле ве гаве гәләк жь ԝана бира мьн чунә. Әԝ гьли-готьне ԝийә мәсԛәрәтиейә хԝәш гәләки щәм Һ̓әмие Усьв манә, е кӧ һәма хут бь щур̓ә, ак̓ьла хале Ә̓слан ԝана дьвежә. Мьн гӧман һәйә гьли-готьне п̓ампиар̓а ӧса жи е хале Ә̓слан жь заре гӧндие мә бьньвисьм, ԝәки ӧнда нәвьн. Ԛ̓әмала ԝанә заниарие һәйә, әԝ керһатинә, чаԝа нишана дьнефә̓мкьрьна гӧндие к̓ӧрдә садә, чаԝа ньмуне

зьман-зараве п̓ампӣа, чаԝа ньмуне эт̓ногьрафие-фолкьлоре. Әԝ дәԝса хԝәда, әз бем сәр гьлие хԝә. Бь ньвисара ве ә̓франдьна хԝә әз борще хԝәйи зӣарәти бәр мере мина хале Ә̓слан, бәр Һ̓әму п̓ампӣа дьԛәдиньм, е кӧ ньҺ̓а ль р̓убаре дьне т̓ӧнәнә, ле гьлие ԝан, ньфуса ԝан манә, ԝе бьминьн чаԝа т̓ьбәрк. Бь биранина ԝан әме Һ̓ӧб-Һ̓ьзкьрьна бәрбь П̓ампа бәре у п̓ампие р̓ә̓мәти, бәрбь Сип̓ана иройин у бьнәле ԝейә иройин гәш бьһельн. Әԝе алик̓арие бьдә мә, кӧ әм дьһа р̓ьнд к̓ар бькьн у бьә̓фриньн. Әм чаԝа бажарван борщдарьн т̓ариԛа хԝә р̓ьнд заньбьн, ԝәки р̓ожа иро у сьве р̓аст ԛимәт бькьн у бьвьн керһатие гӧнде хԝә, эла хԝә, р̓еспублика у ԝәлате хԝә. Ле чь жи бежьн, нава ве бьр̓ӣара мьнда, кӧ дәрһәԛа гӧнд у гӧндие хԝәда дьньвисьм, дӧ мьсԛале Һ̓әсина гәрм һәнә, бейи к̓ижаня т̓ӧ ә̓франдарәк ныкарә мәрәме хԝә т̓ам бинә сери. Мәсәлә, т̓ӧ ньвиск̓арәк ньқарә Һ̓ӧб-әвинтие т̓ам у бь т̓әбӣәти бинә бәр ч̓ә̓ва, әгәр әԝ Һ̓әсин ә̓мьрда ле т̓әсәлә нәбуйә у әԝ ԝе Һ̓ә̓сика хԝә т̓әви йа мерхасе ә̓франдьне хԝә накә. Әԝ Һ̓әсина хԝәҺ̓ьзкьрьне әԝә, чаԝа мьн жоре гот, ԝәки әз дәрһәԛа гӧнде хԝәда дьньвисьм, ԝи гӧндида, к̓ижани Һ̓әму гӧнде дьнӣае зә̓фтьр Һ̓ьз дькьм. Йа дӧда, кӧ һәма жь ве дәрәще дьхӧльԛә, әԝә, ԝәки бь ве йәке әз дьле хԝә р̓әҺ̓әт дькьм, хԝәстьн, дә̓ԝәк̓арӣа Һ̓әсина хԝәйә Һ̓ьзрәте дьдьм р̓азикьрьне.

Ма əз гьлики жи маккьм у пешготьна хwə сəр һəвда биньм. Мьн чьма наве ве ньвисара хwə данийə «Пʼамп-Сипʼан», ле нə кӧ тʼəне наве гӧнди нӧһ — «Сипʼан». Бəре əʼwльн бь wе мəʼна зəлал, wəки əз ньկарьм дəрһʼəqа Пʼампа бəре у пʼампйада бьньвисьм у wанрʼа бежьм: Сипʼан у сипʼанйа. Хенжь wе: бь wан һəрдӧ нава мьн хwəстийə тʼариqа пешдачуйина гӧнде хwə, wəргӧһезйа нава əʼмре wи биньм бəр чʼəʼва, гӧнде бəре-Пʼамп, бьнəлуе wе-пʼампйа чь тəһəри бун, ле Пʼампа иройин-Сипʼан, бьнəлуе wе-сипʼанйа чь тəһəринə у алие wəʼдəда мьн Пʼамп у пʼампие бəри диwана советие жи кърьнə нава говəка ве əʼфрандьне. Ӧсанə, сəрньвисара «Пʼамп-Сипʼан» дьвə нишана пешдачуйине, дьһа рʼаст-дəрəщa къвшкърьна пешкʼəтьн у гӧлвəдана гӧнде мə. Бəле, жь Пʼампе Һʼəтани Сипʼане мəзиләкə дьреж qəдандийə, əм нава Һʼəйам, wəʼдəки къвшрʼа дəрбаз бунə. У бьра Пʼамп ве əʼфрандьнеда бьвə символ, нишана əʼмре бəре, ле Сипʼан-əʼмре иройин. Дəрəщəк жи, чаwа мьн жоре да къвше, нав, хəбəре «Пʼамп» у «пʼампйа» дьле мьда ширьньн у əгəр дəрəщə, мəʼние майин тʼӧнəбуна жи, мьн, пʼампие əʼсли, ньկарьбу һəма һеса тʼəwqе хwə жь wан нава бьqəтанда. Wəки ӧсанə, əва йəка жь алие мьнда нə кӧ кəвьнһʼьзийə, ле диһаркърьна амьнайе у Һʼəлалиейə һьндава гӧнде кал у баве мəда,

е кӧ нава wəʼдəки тʼариqиейи эпʼещə дьрежда əw нав кърьнə Пʼамп, ле хwəрʼа жи готьнə пʼампи, пʼампйа.

Əз ве əʼфрандьне бь мəрəмəки майин, мəрəме тʼəрбəтдарие дьньвисьм. Əз нава 50-сале əʼмре хwəда һатьмə сəр wе фькре, wəки чьqа мəрьв гӧнде хwə рʼьнд нас дькə, тʼариqа wи, əʼмре wи у бьнəлуед wийə бӧһӧри рʼьнд занə, һəqа Һʼьзкърьна wи бəрбь wи гӧнди у гӧндиа кʼур у тир дьвə. Ӧса Һʼьзкърьна бəрбь wəтʼəнə. Ле нə ахьр, чаwа къламəкə урьсада те готьне, wəтʼəн һəма жь wи щи-wари дəстпе дьвə, ль кʼидəре һəр мəрьвəк дьжи. Чьма ньслəта Сипʼанейə иройин ньзаньбə пешйе wан чьто мəрьв бунə, чаwа дəбьринə у кʼар кърьнə, хəм у хйале wан чь бунə. Наскърьна əʼмре бəрейи чəтьн у зəлули əʼмре иройин бəр чʼəʼве мерьв ширьн дькə. Чьма, мəсəлə, щаһьле Сипʼанейə иройин һаж пе тʼӧнəбьн-кал у баве wан чаwа жийинə, чəтнайикə чаwа дитьнə бона сазкърьна wи рʼькни, сəр кʼижани бəхтəwарйа wанə иройин че дьвə. Готи һəр ньслəтəк бь хəлəqа биранине тʼьбəркийə зерʼин ньслəте дəрбазбуйирʼа гьредайибə. Кʼи əʼмре пешие хwə ньзанə, əw ньկарə qəдре мəзьна бьгрə. Кʼи тʼариqа пешие хwə ньзанə, əw ньկарə бьвə мəрьве хwəйе култура бьльнд. Бьра сипʼание иро бьзаньбə, wəки пешие wи гəлə-гəлə сал бəре жи сəре ван чʼйа манə, зəлуликə пʼьрʼ дитьнə, ле

пе́ра жи р'ōĥ бәр ван ч'йа у банйада анинә, әw бь ньфуса хwә, бь хәбатĥьзйа хwә кьрнә wаре жийине, пе щоте дарин ль синге Дьбурийи т'ик зәви р'акьрьнә, т'охьм р'әшандьнә, пе нане щәĥ у дәwе тьр'ш ә'бура хwә кьрнә, ле гōмана р'ожа сьвейә хwәш нәбьр'инә, ә'мре хwәш нәдитьнә, ле әw әмьр одада шәве пайиза у зьвьстанейә дьреж анинә бәр ч'ә'ве хwә: бь ч'ир'ок, qьсә, легенд у сәрһатие ĥәwаск'ар р'ōĥе һәвдō гәрмкьрьнә!

Бәле, һәр бажар'ванәки мә готи wәт'әнзанбә у бәре ә'wльн зане ә'мре wи шенльки, ль к'идәре әw дьминә. Тьштәки чьqа шәрмә, чахе мәрьв ль гōндәки, бажар'әки дьминә у чәнд гьли чьнә, чәнд гьлйа жи дәрһәqа т'әриqа wида ньзанә. Әва мина wе йәкейә, чахе мәрьв ньзаньбә калке wи, калке калке wи к'ибунә, жь к'ижана әw у баве wи т'орәтмиш бунә, һатьнә дьнйа р'оньк. Ōса жи занәбуна т'ариqа т'әмамйа wәт'әнә. Мәрьве т'ариqе ньзанә, әw нә кō т'әне корә, ле пе́ра жи кәр'ә. Wи мәрьви фәqиртьр у нәзантьр к'әс т'ōнә.

Әз дьхwәзьм ньслә̄та Сип'анейә иройин бь мәсәла ә'мре кал у бава т'ам бинә бәр ч'ә'ва, к'а диwана советие чь да п'арәкә щьмә'та мә, йа кō бь сәдсалйа раqәтйайи буйә бьндәст у зерийайи. Әз ван гьлйа ōса жи бой wе йәке дьвем, чьмки баwарьм, wәки хорт, зьламе Сип'анейә иро дәрһәqа Пампа бәре, п'ампие

пешие хwәда лап кем заньн. Бәре одада, wәхта бәрәвбуна нава гōндда мәзьна, дьнедитйа дәрһәqа кал у баве хwәда, ә'мре бәреда гьли дькьрьн, щаһьла жи дьбĥист у әw занәбун һьлдьдан. Ньһа одә т'ōнәнә, ле һавина жи, wәхта бәрәвбуна орт'а гōндда, к'әсәки нькари бьвини: гōнд хали буйә. Гьшк дьчьнә «хопане» у хwәде сәĥәта wанр'абә, әгәр газьна ль wан нәки, дō-се мәһе зьвьстане жи wе ль wьр бьминьн. Һьлбәт, әзе дәрĥәqа «хопане» у «хопанчйада» щне wанда бежьм у бьдьм к'ьвше, к'а чь жь wе хопане дьһа зә'ф те: к'ар йане зьрар?

Пәй ве пешготьне́ра әм дәрбази нишандайина ә'мре Пампа дōһ у Сип'ана иройинбьн.

НАВ У НИШАНЕ ПАМП-СИП'АНЕ, ЩИ-МЬСК'ӘНЕ WЕ

Әз wәхтәки дьреж пәй сальх-сульхе ч'ә'вканйа наве гōнде мә-Пампе(к'әтьм у мьн әw дит. Чаwа ә'йан дьвә, әw жь наве р'еза ч'йае Памбаке пешда һатийә. Наве wи р'езәч'йайи бәре ә'сли р'езәч'йа Бамбәкейә. Әва наве wи р'езеч'йайә, кō жь шьмал-р'оһьлата Шираке дәстпе дьвә у дьчә дьгиĥижә к'әнаре гола Севанейи шьмал-р'оавае. Ĥәла һе сәдсалие навинда

гәлие ч'әме П'амбакер'а готьнә гәлие П'амбаке. Ч'йак ль феза гӧнде Лер'напаре (П'ампа әрмәниайә бәре) һәйә, бьльндайа к'ижани 2 һ'әзар 419 метрә у наве wи ньһа Менасарә (бь т'әрщьмә: Ч'йае т'әк). Wир'а жи бәре готьнә ч'йае П'амб. Әw нав ӧса жи сәр wи ч'әмийә, е кӧ жь щә'нуба нәһ'йа Сьпитаке дәстпе дьвә. Wи ч'әмир'а дьвен П'амбищур (Ава П'амбе). Әw орт'а Щьрашене у Сьпитакеда т'әви ч'әме Ворднаве дьвә. А һәма жь ви нави жи наве дӧ гӧнде нәһ'йа Арагасейә бәре пешда һатьнә: П'ампа к'ӧрда, П'ампа Әрмәнйа (Қ'ьрди П'амп, һайи П'амп). Wәхт'әке гӧндие мә наве гӧнде хwә дӧ щур'а дьньвисин, йан Қ'ьрди П'амб йане жи Қ'ьрди П'амп. Әгәр р'астие к'әвә, готи П'амб бе ньвисаре, ле зьмане кӧрманщи дьһа р'ьнд хәбәра П'амп тинә. Гӧндие мә у к'ӧрде майин жи т'ьме готьнә: П'амп, п'ампйа. Әз жи сәр qьрара зьмане мә у готьна гӧндие хwә дьчьм у ләма дьньвисьм «П'амп». Әва фә'мкьрьна нав нинә, ле готьна ангори заре кӧрманщийә у, хенжь wе, әз бь ве йәке готьна п'ампйе бәре у ньһар'а амьн дьминьм. Әз жи чаwа п'ампики мина wан дьвем: П'амп, п'ампйа.

П'амп, Сип'ана иро һ'әмеза ч'йаданә, жь р'уе бә'ре wәкә дӧ һ'әзар метра бьльндә. Һәрсе алие wе ч'йае р'езәч'йа П'амбакенә, шахе wейә щә'нубенә. Ль пешбәри гӧнд, йале щә'нубе ч'йае Әләгәзейә (Арагасе). Ч'йае Сип'ане гьшкә

наве бь нишаньн: сәрфеза гӧнд, алие шьмале ч'йае Qәмәрдаг'ә (т'ьрки: Qәмәрдаг' йане ч'йае Р'әш). Р'асти жи: әгәр ч'йае дьне дурва к'әскдькьн, ле Qәмәрдаг'-р'әнге т'ари ле дьк'әвә. Гиһае Qәмәрдаг' жи qәмәрә, wи гиһанр'а гӧндие мә дьготьн «Пьток». Qьнйат, qә'wәта wи кемә. Wәхтәке, чахе кемасйа дәбре бу, колхозе жи, гӧндйа жи гиһае пьшта ви ч'йайи дьдрутьн, ле анина wи чәтьн бу: готи ч'йае т'икда ә'рәба баркьри дахьстана, ле бе бәндкьрьн нәдьбу: т'әкәр'е ә'рәбе бәнд дькьрьн у һежа жорда дадьдьхьстьн. П'але дьчунә Qәмәрдаг'-гиһадьруне, щарна шәв ль wьра дьман, чьмки чуйин-һ'атьн зә'мәт бу. Ләма жи к'аре п'але Qәмәрдаг' щӧда у р'ьнд дьдитьн: дәwса шьлайе, wанр'а пәнер-тораq, һеке к'әланди, к'адәһ'әwлә у харьна майин дадании. Бәрбангда дьчунә Qәмәрдаг', бь wи qәwли, wәки чахе р'е ниви дькьрьн, һежа ч'ә'ве сьве р'он дьбу. Саләке әз жи чумә Qәмәрдаг', чаwа тьрмьхчи. Те бира мьн, сәдьр Фәтие Иво бу. Тарибара сьве әw у чәнд гьрәгьре гӧнд һатнә бәр дәре мә жи, у Фәтие р'ә'мәти бь дәнге хwәйи һеләкьрә гази:

— Әшо, Қ'аре, Wәзир р'ақьн, р'о һатә нивро, нә ахьр wе һәр'ьн дәренә Qәмәрдаг'.

Фәтие Иво нәдьчу пәй п'ала у чахе дьчу, ӧсанә-шӧхӧл лазьм у фәрз бу, чь жи бьqәwмйа, готи бьчуиайи. Вьра мәсәла Ч'ич'әка qиза

мэт̍а мьнә Бащи к̍әтә бира мьн. Гьзире гŏнде мә (кадарасу) К̍амьле Шәко, К̍амьле п̍ир бу, т̍әвбуйи у ньвишкане шәр̍е wәт̍әние. Чахе гази мәрйа дькьр-ћеwьрзәкә ŏса р̍адькьр, тә ԛәйи дьгот дәфа ћәwаре ле дьк̍әвә. Щарәке дәwса К̍амьл йәки дьн дьчә пәй Ч̍ич̍о, wәки ћәр̍ә п̍аләтие. Бона Ч̍ич̍әк әwи щар дьн жи пәйи хwә нәйнә, әве тә дьвеже:

— Ч̍ич̍о, зу бькә дәре хәвате, Фәти жоре сәкьнийә, гази тә дькә.

Ч̍ич̍йа тә чь бежә: нә вьрда, нә wеда, щаба мерьк wа дьдә:

— Әз наем, иро әм деw дьк̍лен, wәки Фәти на, К̍амьл жи бе пәйи мьн-әз наем.

Әв гьлйа бәр гŏће Фәтие Иво к̍әт. Дә, Фәти гәлә бәрк̍ у ћерс бу. Чахе жер̍а гьлие Ч̍ич̍о дькьн, әве тә вәдьбәшьрә у wе р̍оже Ч̍ич̍о «бир» дькә.

Мьле гŏнди р̍оавае дŏ ч̍йа ћәнә: ћәвва ԛәмьти: Иәкир̍а дьвен Дьбури, ле е майинр̍а— Хама Дьбури т̍икә, ле Хама-ћьнәки вәк̍әтийә. Бәре пе щоте дарин ћәрдŏ ч̍йа жи р̍акьрьнә, щә чандьнә. Ћәта ван сале аг̍ьрие жи зәвие Хама пе к̍отане р̍адькьрьн. Ньћа ћәрдŏ ч̍йа жи хам дьћельн, ле дәwса зәвйа, синоре орт̍а wан ће к̍ьвшә. Навнә р̍ьнд ль wан ч̍йа кьрьнә, у әw нав р̍ьнд жи ль wан тен: Дьбури ә̍йни дьбурийә: «сәре» хwә ћәвраз кьрийә, те бежи жь дор у бәра хәйндийә. Хаме ч̍йае Хама жи

ћәмин беԛŏсурә. Wәхтәке хам жи дьћьштьн, ԛорьх дькьрьн, дьдрутьн, бол жи гиħа же дьћат.

Дәwса т̍әкәр̍е ә̍рәба, р̍йа wан ће к̍ьвшә. Ле шәԛифа орт̍а ч̍йае Дьбури у Хамар̍а дьвен К̍урк. Наве ван ћәрдŏ ч̍йа иди т̍ьрки нинә, к̍ŏрдийә, чаwа те к̍ьвше, бьнәлуе гŏндә кŏрманщ әw нав ле кьрьнә.

Алие шьмале, бәрбь Сьпитаке ч̍йаки ч̍ук жи ћәйә, орт̍а ч̍йае Ԛәрмәрдаг̍ у Ћәвтеманатда (әве пашьн дьк̍әве нава синоре гŏнде Авшене (Чобанмаз, Чобангәлмәза бәре). Wи ч̍йаир̍а дьвен К̍әллә. Р̍асти жи мина к̍әлле сәре мерьвә. Р̍уе йале гŏнде мә нае дьруне у хера wи гŏндие мәр̍а кемә. Орт̍а К̍әллә у Ћәвтеманатда мина зинанә, зине ћәспа. Вьрар̍а, ве нәпәниер̍а дьвен Гедук, Гедука П̍ампе, Гедука Сьпитаке (әрмәни: Лер̍нанск̍). Бәре чуйин-ћатьна бьнәлуе wәлате Аг̍баране у йале Ћŏмамлие ве гедукер̍а буйә, хазма, чахе к̍ŏтасйа сәдсалйа 19-а, сале 90-ни р̍йа шоше (урьси: шоссе) вьрар̍а авитьне. Әw р̍е нава гŏнде мәр̍а дәрбаз дьвә, бәрбь Әләгәзе дьчә, паше р̍ек бәрбь Ереване дьчә, ле йа майинбәрбь Әрт̍ике у Ленинакане. Ћәтани Шәр̍е Wәт̍әниейи Мәзьн жи эва р̍йа сәрәкә бу, автомобил вьрар̍а дәрбаз дьбун. Дә, wи чахи автомобил кем бун, Ћимли әw р̍йа ә̍рәба у фьрг̍уна бу. Ле чьмки р̍е тәнг бу (ћена п̍адше

Урьсетеда автомобил т̓онə бун у əwe р̓ынд т̓ера чуйин-һатьна əскəре сйари, ə̓рəба у фьргуна дькьр), лəма пəй шерр̓а бьр̓йар кьрьн р̓екə т̓əзə бавежьне, йа кӧ ньһа жи р̓екə сəрəкəйə орт̓а Ереване, Кироваканe, Степ̓анаване у Тъвлиседа. Əw р̓йа бəре иди «нахəвьтə», гиһа ль ə̓рде wейи qум у хьшьргə шин буйə. Əва р̓йа һьм йа хере буйə, һьм жи — шəр̓а. Wəхтəке ве р̓ер̓а, сала 1918-а, бьһаре, əскəре сəрəскəре Т̓урк̓иае—Əсəд п̓аша жь Һӧмамлие к̓ьшиайə, һатийə, wəки нава гӧнде мə̓ра бəрбь дəшта Арарате һəр̓ə, бьгиһижə ордйа търкайə гьран, кӧ йале Сəрдəравер̓а (Сардарапат, ле нһа: Һоктембер, ль нəһ̓ийа Һоктемберйане) бəрбь Ереване эрши дькьр, wəки wи бажар̓е Əрмəнистане зəфткə у к̓ока щьмə̓та эрмəнйа т̓ам бинə. Ле ль Аг̓баране р̓əзəдьлване эрмəни у бь wанр̓а Щангир-аг̓а р̓йа ордйа Əсəд-п̓аша бьр'ин, пер̓а шəр̓əки гьран данин у əw мəщбур карьн йале Əрт̓икер̓а пашда вəк̓ьшə. Ве р̓ер̓а п̓аки Ордйа 11-а жи һатийə, бəр гӧнде мə бəри əскəре дашнака дайə у азайи бона Əрмəнистане, щьмə̓та эрмəнйа у пер̓а жи п̓арəкə щьмə̓та мə анийə.

Сип̓ан гӧнде мерг у чимана, щəw у кание ава сарə. Мерге wейə хwəш ль Даване у Пьч̓ехане. Даван йале гӧнди шьмал-р̓оавае дьк̓əвə, к̓идəрер̓а к'əсə дькарьн һəр̓ьн Щьрашене, ле Пьч̓еха йале шьмалейə, сəр we р̓ейə,

йа кӧ, мə чаwa гот, бəре һатийə чекьрьне у бəрбь Сьпитаке дьчə. Бьһара мерге Даване у Пьч̓еха һ̓əзар тəрзи дьхəмьльн, дьвьн щьнəта р̓убаре дьнйае. Qиз у буке гӧнд wəхтəке дьчун wьра, сирми, qьч̓и у п̓ьнщар̓а дьне дьчьнин. К̓ьнщ у хəмла wанə кӧрманщи у гӧлсосьне ван мерга тə дьго һəвр̓а шəр̓бун: ӧса һəв дьһатьн. Кание Даване у Пьч̓еха нə зə̓ф мəзьньн, ле аве wана хwəшьн, у бь сарбуне у тə̓ма хwə жəв щӧда дьвьн: канйа Мирзə, канйа Бəк̓о, канйа Щəлил, канйа мерга Бозо, канйа чайира Р̓испитие, канйа Бəла. гəлə кание ч̓укə ль синге Qəмəрдаг̓и р̓оһьлате, ль Qӧлч̓ке тари, ль К̓аха.

Наве һəр щи-мьск̓əнəки Сип̓ане һ̓ьш у сəwде мьнда биранине хwəшə һ̓ьзрəти һ̓ьшйар дькə, чьмки мьн əw ч̓уктйа хwəда бьһистьнə, чахе һəла нькарьбуйə хwəхwə һəр̓ьм wьра у əw бона мьн щи-мьск̓əне дурə дəразə һ̓ькйати бунə. Мьн наве wан жь льт̓ве wан мəрьва бьһистьнə, е кӧ ньһа т̓онəнə. А бона чь əw нав мьнр̓а навнə ə̓зизьн: мерга Фəйо, мерга Бозо, гəр̓а Усе, нəwала Ə̓щəле, Алт̓унт̓əхт...

Һ̓əйф, мьн жи һьнə нав бир кьрьнə у, чаwa п̓ампие ə̓сли, шəрм дькьм wан нава жь гӧндие мə бьпьр̓сьм.

Йале гӧнди щə̓нубе р̓аст у дузə, wи ə̓рдир̓а т̓омəри дьвен К̓əwшəн. Əw дьчə сəр Щамушвана Бьч̓ук (Щамьшлуе). Вьра гьшк зəвинə.

Бьнат̇ара гӧнд, орт̇а Сип̇ане у Авшенеда ч̇әме Бәла дьк̇ьшә у чайире ль к̇әнаре ԝи ч̇әме бь ч'ьванәр̇а дьвен Адә. Ә̇ԝле бьһара, сала бәрф зә̇фбә, ав р̇адьбә, әм дьвен: qархун. Эвар у шәве бьһарайә кәр̇ у лал хӧшнна ава ви ч̇әми те дьгиһижә гӧнде мә. Бәре мә пе ч̇има бәнд гьре дьда, ава ч̇емә зәлал дьбу гол у мә хԝә ле дьхьст. Һавина мә ӧса жи бәрх теда дьшуштьн. Ле чахе дәст бь авдана бостане картола дькьрьн, ав дьбьр̇ин, алие гӧнда бәрдьдан у ава ч̇ем дьмч̇ьqи.

ҺӘЙАМЕ САЛЕ, К̇АР У БАР

П̇амп-Сип̇ан, мә чаԝа гот, орт̇а ч̇йа, Һ̇әмеза ԝанданә. Т̇әне бәргә, пешйа Сип̇ане вәкьрийә, мина дәштәкә тәнг, бь бәрайа ԝәкә дӧ километра алие р̇оһьлатеда орт̇а ч̇йае Һ̇әвтеманта у Мьскинйа у алие р̇оаваеда-орт̇а ч̇йае Дьбури у Хамада дьчә дьгиһижә гӧнде Әләгәзе у Щамушвана Ч̇ук (Бәре Щамушвана Мәзьн жи һәбуйә, кӧ нһа жер̇а дьвежьн Әләгәз), у ль вьра говәка ԝе р̇асте фьрә дьвә, Һ̇имли бәрбь р̇оавае, бәрбь гӧнде Щәнге, Сәнгәр̇е, П̇оште (нһа Ә̇мре Т̇әзә), Саг̇каһовите, Qьрдәгьрмане у ԝе ԝеда дьчә дьгиһижә Әрт̇ике. Ӧсанә, П̇амп, мина тьштәки, жь дор у бәре хԝә qәтиайә. Гӧнде һәри незик Авшенә (Чобанмаза бәре), ле әԝ жи Сип̇анева хане накә: ч̇йа, гьрәки дьрежожки орт̇а ԝанда

буйә сур у бәнд у наве ԝи жи гәлә р̇ьнд ле те: Бьр̇не бәлла. Щарна жи дьвен Позе Бәлла. Ә̇йни мина бьр̇н, позә. А орт̇а ван ч̇йада бәре-бәрда, к̇әс ньзанә жь к̇ижан һенеда, ә̇мре п̇ампйа дәрбаз буйә, сәр бьльндайа дәвә-дәви дӧ Һ̇әзар метра жь р̇уе бә̇ре Һ̇әсавкьри дәмсала, Һ̇әйаме сале ль вьра хԝә бәр һәв гӧһастьнә: зьвьстане, бьһаре, һавине, пайизе.

Зьвьстана Сип̇ане дьреж дьк̇шинә. Дькарьн бьпьрсьн: нә ахьр һәр дәра зьвьстан се мәһьн, әԝ чаԝа бу, ԝәки ль вьра дьреж дьк̇шинә. Бәле, ӧсанә, жь се мәһа зә̇фтьр дьк̇шинә. Зьвьстан ә̇мре хԝә сәрикида к̇иси пайизе дьреж дькә, сәре дьнда-к̇иси бӧһаре. Пайиз жи зу дәстпе дьвә. Орт̇еда ә̇мре бьһаре у һавине кьн дьвә, әԝ зйане дьк̇әвьн. Чаԝа ль Һ̇әму щи-ԝаре ч̇йа, гӧнде мәда жи пайиз у зьвьстан шәш мәһа зедәтьр дьк̇шиньн. Гӧндики мә готьбу, ԝәки зьвьстана гӧнде мә нәһ мәһа дьк̇шинә. Бона әве йәке текьнә qәрф, гӧндйа дӧ мәһ жи алие хԝәда зедә кьрьбун, гиһандьбун йаздәһ мәһа. Дә, п̇ампинә, готи ә̇сә дуч̇ькәке певакьн.

Зьвьстана гӧнде мә дьреж дьк̇шинә, ле хԝәшә, әгәр бьнәлу зьмере хԝә, ардуе хԝә т̇ам дьдьн сәр һәв, Һ̇әԝще тьштәки ниньн. Ь̇шки, сәqәме ԝе кемьн, чьмки бәрф гәлә дьк̇әвә у, мина тьштәки, «ь'ащбуна» сәрме дьшкенә. Сал һәйә Һ̇әта метрә бәрф дьк̇әвә.

Чй̇а наһельн, wəки бае сар ль гŏнд бьгрьн у, əгəр дьвə багəр, əw п'ае п'ьр'е багəра «гəрмə», ба дькə фьзьлдуман у нава wе фьзьлдуманеда мəрьв щарна бе сəрп'и жи сəрма накə. У wəхтəке, чахе гŏндда һ'имли хани, к'ох у сьвдəре бəре бун, кŏ кем жь р'уе ә'рде бьльнд дьбун, wан багəр у фьзьлдумана дəри-бащи дьхтьмандьн у щарна, əгəр щинар нəчуйа һəwара щинер, əw нькарьбу жь мал дəрк'əта. Нһа əw йəк т'ŏнə: бьльндайа от'аха, щарна авайе дŏqате наһельн, кŏ дəри-бащи бенə хтьмандьне. Йəке жи, ван сале ахьрие, мина тьштəки, буйə qанун, кŏ бəрф кем дьк'əвə.

Зьвьстана гəлə тьште һ'əwаск'ар һəбун, кŏ нəдьһьштьн гŏнди «бьн» бəрфеда а'щьз бьбьн. Жь wана йəк одə бу, ль к'идəре мəзьн р'удьньштьн, гьлие кал у бава, ә'мре бŏһŏри, ч'ир'ок, бəйт'-сəрһати, qьсə, мəсəлə у мəт'əлок, сəрһати у qəлиботк дьготьн. Əв одə бона щаһьла бубун мəк'т'əб, ль к'идəре əw зарготьна щьмə'та хwə, ә'мре wейи чуйи, т'ариq, дəб, ә'рф у ә'дəте wе дьһ'əсйан у һин дьбун. Һəр мəһ'əлəкə гŏнд ода wе һəбу, щарна мəһ'əлəкə бьч'укда-дŏ одə. Ода мəһ'əла мə хание мала һ'əмиде һ'ŏсойи р'ə'мəти бу. Ль вьра һ'имли лаwьке мəрьве һəв бəрəв дьбун, qəwьм у пьсмаме мə, кŏ сала 18-а жь алие Qəрсе мŏһащьр бубун, һатьбунə П'ампе. Ах у кована wан, һ'ьзрəтйа wан Qəрс, Дигор', Ширьнк'ŏ, Əмəнчайир у Qŏзьлqŏлə бун. Гьлие р'əв у бəза сала 18-а, хəлайи-щəлайе дькьрьн. Гəлə qьсе ә'щев, гьли-готьне qəwьманьне һ'əwаск'ар у ә'щəлə дькьрьн, кŏ һатьбун сəре һəр йəки жь wан. Ч'ир'ок баве мьн, Усьве апе мьн, апе һ'əсəн, Усьве Иво, һ'əсəнике һ'ŏсо дьготьн. Ŏса, бəр ч'ьра ньфте һ'əта шəв нивe шəве р'удьньштьн. Дəсте wан жь һəв нəдьбу, чьмки бь фькьр у мьтале хwə дьчунə Ере, щи-wаре зар'отйа хwə. Һаqа бь һ'ьзрəти у шəwат гьлие Ере дькьрьн, wəки əw һ'ьзрəта wан ньһа дəрбази нава р'ŏһ'е мьн жи буйə, мьне жи бьхwəста, qə на, щарəке щи-wаре кал у баве мə, мала калке хwə бьдита.

Зьвьстане ә'йда Хьдьрнəви дəрбаз дькьрьн, р'ожне Хьдьрнəви дьгьртьн. Р'ьнд те бира мьн: нава wан ә'рф-ә'дəте ә'йда Хьдьрнəвида дəрəще айина дин кем һəбун. У готи wе жи бежьм, wəки лаwьке мə у е т'əмамйа П'ампе динп'əрəсте шəwат нибун, нəдьбунə qуле qануне айина дин. П'арез у ә'йда Хьдьрнəви wе зьвьстана дьреж дьбунə мьжуликə хwəш. Р'ожйада, кŏ мəһа сьвате бун, хани пе ар дьнəqьшандьн. К'еран у п'əрдие исгьрти дəqе сьпида дьхьтхьтин. Пирка мьнə Хəме əw «борщ» дьqəданд. Сəр диwаре хени жи нəхш-нишане щŏда-щŏда, диса пе ар че дькьрьн: Шəва сешəме р'адьбунə пашиве:ниве шəве һ'ьшйар дьбун, харьна хwə т'ер дьхwарьн, wəки сьвəтьре

ḣəта р̇о ḣəр̇ə ава-бьр'чи бьминьн, тəйахкьн у ḣежа фьтаре бькьн. Се р̇ожа р̇ожи дьгъртьн. Шəва бəри ә̇йде шкəв т̇ъжə ар дькьрьн у малда дадани щики. Әw жи бой we йәке, wәки чахе Хьдьрнəви сйари бьбьḣӧрə, гьва сьма ḣəспе wи ль аре шкəве бьгрə. Сьвəтъре к̇е нишана Хьдьрнəви мала хwəда бьдита, ӧсанə әw мал зйарəти, дӧь'акьри у бəхтәwар бу. Ле, чьqа те бира мьн, Хьдьрнəви сйари т̇ӧ маләкә гӧнде мə нәqәсьди. Р̇ожие Хьдьрнəвида зар̇о долиданге дьгәр̇йан: кьтə гора р̇ис ḣьлдьдан, бәнәки дьреж пева дькьрьн у дьчун сəр хан̇йа. Әw горə к̇ӧләкер̇а дадьхьстьн у дькьрьн гази:

Доли, доли, долиданге,
Кӧр̇е мале зә̇ванге,
Пира мале qӧрбанге,
Тьшки текə долиданге.

У к̇е чь карьбу, чь жь дəсте wан дәрдьк̇әтдькьрьнə we кьта горе: qәйси, кан̇фет, ḣ̇әwлә, к̇адә, ḣек, qәлинок, п̇әре ḣур, ч̇әрәзе майин.

Се-чар р̇оже п̇арезгьрйа Хьдьрнәви дьбун р̇оже ә̇йд у ḣәйтәḣол, шабун у мьжулиейә хwәш. Тә qәйи дьгот we щьмә̇та садәйә ḣәла ḣе кемхwәнди заньбу, те дәрдьхьст, wаки Хьдьрнәви бь р̇асти, нава ә̇мьрда т̇ӧнә буйә, щьмәте нигара wи сеwьрандийә у нава ә̇мьржийина чәтьнда хwәр̇а кьрийә сәбьр у ськ̇ан, гӧмана ḣьндава р̇ожа сьвейә хwәшда. Ләма жи wан р̇ожа дьḣа зә̇ф ша дьбун, дьḣа гәләки

дәрḣәqа ә̇мьре ә̇йни, мәрәм у мьразе р̇ожа сьведа дьфькьрин, нә кӧ дәрḣәqа Хьдьрнәвида. Әм бежьн Хьдьрнәви жи баwара дьле щьмә̇теда дьḣа зә̇ф мина мәр̇йа, ь'исане сәрр̇әш бу, нә кӧ бӧḣӧрти у батьни. Т̇әне щӧдати әw бу, кӧ Хьдьрнәви дьḣа зә̇ф гьли, дәрәщә дькарьбун пек банйана, нә кӧ мәрьве садә. У чаwа ḣәр мерхасәки щьмә̇те, әw жи, ангори фькра щьмә̇те хwәйе кьре qәнщә, мьразбәхшә, бәхт у мьраза дьгиḣинә ḣәв. Ле ә̇мьр нишан да у щьмә̇т ḣьндава we йәкеда ḣатә баwаркьрьне, wәки нә Хьдьрнәви, нә Эзид у нә жи мермьлйак̇әтәки майин нә ḣатнә ḣәwара щьмә̇те, щотк̇ар у р̇енщбәре бәләнгазә бьндәст, ле хәбатк̇ара хwәхwа йазйа хwә гӧḣаст: бь сәри р̇еволйусиае. Бой we йәке жи ньḣа р̇ожиед Хьдьрнәви баwарки т̇ӧ кәс нагрә, нә жи ә̇йде бәре дәрбаз дькьн. Ньḣа щьмә̇та мә ә̇йда азабуна хwәйә ә̇йни дьдә к̇ьвше, ә̇йда Октйабьра Мәзьн, ә̇йде майин, кӧ ә̇мьржийина советие, wә̇де ньḣар̇а гъредайийнә.

Мә дәрḣәqа долидангеда гот, кӧ мьжули, шабуна зар̇а бу. Хорт у qиза, мәзьна жи хwәр̇а дәрәще мьжулйа сеwьрандьбун у пек данин. Йәк жь wана Тотка шор̇ бу, кӧ qизе бьк̇ьр, азәп, хорте т̇урә дьхwарьн. Тотка шор̇ дьхwарьн, wәки хәwнеда бьбиньн, к̇а к̇е аве дьдә wан. Ӧсанә әw жи бәхт у йазйа wи хорти йане жи we qизейә. Ḣьнәка р̇асти жи хәwьн

дьдитьн, чьмки һьм т̍и дьбун у һьм жи дәрһәqа чьда дьфькьрин, әw жи дьһатә хәwна wан.

Р̍ожие Хьдьрнәвида ӧса жи Ләйләqәдьре дькьн. Әw эвара ә̍йде те дәрбазкьрьне. Гӧнде мәда, чьqа те бира мьн, әw йәк т̍ӧнә бу, ле бал эздие дәшта Арарате һәйә. Шәва Ләйләqәдьре һ̍әта сьве готи р̍анәзана. Qиз у хорта дьлистьн, дьр̍әqьсин, дьстран. Әгәр р̍азана, гьва кьрьна wане бәтал буйа. Шәва Ләйләqәдьре дәст-дамьн ләв дьгърть: дьбун хушк у бьре һәв. Щьмә̍те дьгот, wәки wе шәве дӧ стәйрк тенә һәв: йа Ләйле у йа Мәщрум. У әгәр йәк wе р̍астһатьна wан бьвинә, гьва чь мьрази бьхwәзә-wе бьвә. Ләма жи хәбәра «Ләйләqәдьр» те т̍әрщьмәкьрьне: нәхш, һ̍ӧкӧм, зора шәве.

Эвара ә̍йде ӧса жи К̍осәгәлди дьгәр̍йа. Хортәки шә̍рәзайи пещьрнайи дькьрьн К̍осәгәлди. П̍апахәки жь п̍осте бьзьна дьдан сери, к̍ьнще кәвнә зит̍ол-зит̍оли ле дькьрьн, турәк давитьн стуе wи, дарәк жи дьданә дест: Сьфәт, сәрч̍ә̍ве wи ӧса дьгӧһастьн, wәки әw нәдьһат наскьрьне: жер̍а сьмел, р̍удан че дькьрьн, тьштәк бьн к̍ьнщада дькьрьн пьшта wи, wәки куз бе к̍ьвше. У зьлам, хорте гӧнд бь дәф — у зӧрнә К̍осәгәлди нава гӧнд, мала дьгәр̍андьн. Готи гьшка п̍ара К̍осәгәлди бьдане, зар̍е долидәнге жи «к̍әда» хwә бь wир̍а ниви дькьрьн: qәйси, меwа, шәкьр, мә̍wьж, qах у чәрәзе

майин. К̍осәгәлди лаqьрди дькьрьн у щьмә̍т бь мәсqәрәтие хwә ша дькьр. Бь гәлә дәрәща К̍осәгәлди мина «Дед Морозе» урьса бу.

Хьдьрнәвида хwә пе һелькане дьк̍ьлан: һ̍имли мәзьна. Шьритәк давитьн к̍еране хени йане жи е ч̍ә̍викә аваийә майин, һәв дә̍в дьдан у дьк̍ьлан: мина «Качелие». Wи чахи дьготьн: чь гӧне мьн кьрийә-бьра даwшә, һәр̍ә.

Пәй се р̍оже р'ожйар̍а (бь к̍ӧрдиа щә̍нубе: п̍арезгьртьн) р̍ожа чара, йа иние ә̍йд бу. Бәрбангда ду давитьн т̍әндура. Бина дуе сәргинайи хwәш т̍әви һәwа сьве зу дьбу. Сьвә р̍он дьбу-иди т̍әхте ә̍йде һазьр бу. Дә, wи чахи нә мина ньһа бу. Сьврәкә садә р̍астдькьрьн: савар йане бьрьнще авити, qәйсие qәланди йане жи хӧшава qәйсйа. Ич̍кә кем бу: мӧтолгәк-дӧдӧ араq йане жи чәнд мӧтӧлгә шәрав. Мал һ̍әбун, wәки әw жи жь дәсте wан нәдьһат. Мере гӧнд п̍әр̍әки һәв дьгьртьн у жь п̍әр̍е дьнва дәрдьк̍әтьн. Пешие дьчун мале һ̍әзьнйа, ә̍йда мәрьве дьлшкәсти, паше е майин. Дерида дьчун у гьлие wани пешьн әв бу: «Сьва wә хер, ә̍йда wә бьмбарәк». У дьчунә дәст-р̍уе һәв. Р̍оже ә̍йде мәрьве дьле wан жәв мабун, һәма хwәбәр ләв дьһатьн, ле чахе дә̍wәкә дьһа гьран һәбу-мәзьн дьк̍әтьн орт̍е у, әw дә̍w че дькьрьн: е нәһәq дьданә пешйа хwә, дьбьрьнә мала зйанк̍еш у, әве ә̍wьл мәщбур дькьрьн, wәки һәр̍ә р̍уе мәрьве дьлмайи. Бь гьлики,

ӛйдеда готи гьшк ләв бьһатана, дьлмайи нә-мана, хәйд орт́е һьлата.

Сале пәй шерр́а, сале пенщи, чахе бьрине дьле хәлqе һьнәки ќәw гьртьн у Һ́але wан бә-рә-бәрә хwәш бу, ищар гӧндда кьрнә ӛдәт: пе дәф у зӧр́не ӛйде дьгәр́йан.

Ньһа, баwарки, йале мә, гӧнде мә р́ожи, ӛйда Эзид у Хьдьрнәви һатьнә һьланне. Дәw-се ӛйда сала нӧһ бь һәйтәһол, бь сьвра, чаwа дьвен, Һ́әзар тӛми хәмьланди дәрбаз дькьн, ӧса, чаwа Һ́әму мьләте майин. Бона щьмӛта мә у гӧндие мә ӛйде 7-е нойабре, 1-е гӧлане бу-нә ӛйде ӛйни мьләтие. Мьләте мә жи бь мьләте майинр́а һатә сәр wе фькре, wәки т́әне 7-е нойабре-Р́еволйусиа Октйабьрейә Сосиалис-тиейә мәзьн жер́а әw азайи у бәхтәwари ани, дәрһәqа ќижанеда әwе бь сал у зәмана хәw-нәр́ожк дьдитьн.

Зьвьстан Һ́әйамәки хwәш, Һ́әwасќар бу ӧса жи бой wе йәке, wәки ви чахи сәре пез дьќәте, ч́еләк дьзан, дәнге ќалина бәрхайә хwәш дьќәтә гома. Чахе ч́еләкәкә мә дьќәтә бәр зе-әз wе шәве, Һ́әта бәрбанге жи мабуйа, бь мәзьнар́а Һ́ьшйар дьмам. Мьнр́а зайина ч́еләка, буйина голька тьште һәри Һ́әwасќар бу дьнйаеда. Бәрә-бәрә ќоза бәрха т́ьжә дьбу, бь бәрхе кӧр́ә сор, qәр. Щарна жи е qӧрӧгӧли у гӧһгӧли. Әм бесӛбьр һивйа зайина мйа у ч́еләка бун ӧса жи бой wе йәке, wәки фьро у

хәльндор бьхӧн. Мьн һаqа фьро Һ́ьз дькьр, wәки чахе әз ль Т́ьвлисе һин дьбум, дйа мьн мӧт́ӧлгә т́ьжә хич́е мйа дькьр, гӧндики мәр́а дьшанд, wәки ль бажер́ мәт́а мьн фьро мьнр́а чекә.

Зьвьстане шӧхӧла һәрә чәтьн анина аве бу: ава вәхарьне у йа бона Һ́әйwин. Багәрада, ча-хе мера qӧрсаѓ нәдькьр жь мале дәрен, пир-ка мьнә Хәме qаськ-qәйнт́әр һьлдьдан, дьчу сәр qӧнне у сәр мәзила нив километре р́оже Һ́әта 15—20 п́и ав дани. Дә, wе шунда әwе у дйа мьнва тәwлә-п́ангә, сьр у пӛт дькьрьн. Р́оже һәрә сар пирка мьн нәдьһьшт әм зар́ бәр дьрунга пез бьсәкьньн. Чаwа әw гьшк пер́а дьгиһанд, пек дани-әз шаш у мәт́әл дь-миньм. We шунда дәст бь дотьна пез у ч́еләка, дәнкьрьна wан, дәwќьлане дьбу. Чахе маст һәла һьндьк бу, пәз у ч́еләк һе т́ам нәзабун, дәw ќупе һӛр́ида дьќьлан. Ищар чьqа хwәш бу дәwе wи ќупи, чьqа аќьл у тӛм: бина бьһа-ре, бина хӧльqандьна ӛмре нӧһ же дьһат.

Бьһара гӧнде мә хwәш бу. Әз бь wӛде бӧ-һӧрп дьвежьм, чьмки гьшки гәштьр бьһаре һена зар́отйа мьн бира мьнда манә. Бәле, бьһаре жи, һавине жи, пайизе у зьвьстане, т́әбйәте жи мәрьв т́ам у р́ьнд зар́отиеда дь-винә, wи чахи, wәхта хәм у хйал т́ӧнәнә у һәр тьшт бона мәрьв нӧһә, Һ́әwасќарә у, йа сәрәкә-ӛщевмайе Һ́әму тьшти дьмини. А әв ӛщевмайин

у Ƶəwаскʼарйа һьндава Ƶəму тьште дьнеда нава wəʼдəки кьнда һаqа занəбуна дькə Ƶьш у сəwде мерьв, кö пəйрʼа, нава дьһа гəлə саладаъ ьʼисан нькарə дəст бинə, һинбə. Ле нə тьште əʼщевə, wəки мəрьв нава чар-пенщ сале зарʼотиеда Ƶимли һини зьмане зькмаки дьвə, дор у бəре хwə, тʼəбйəте, дьнйае нас дькə. Ƶиме Ƶəму занəбуне пашwəхтие əв занəбуньн, кö мəрьв зарʼотиеда дəст тинə. Паше, əʼмре мəзьнда, чахе мəрьв дьхwазə пе бьƵəсə, кʼа фьлан тьшти, беван гьли кʼəнге һин буйə те сəр wе фькре, wəки зарʼотиеда. Паше, əʼмре мəзьнда, чахе əм фькра хwə дəрƵəqа тьштəкида дьхwəзьн əʼламкьн, əʼсə, бе Ƶəмди хwə, занəбуне зарʼотие бир тиньн. Əʼмре мəзьнда тʼəне щерʼьбандьн зедə дьвə у сəр Ƶиме wе занəбун кʼур дьвьн. Мəрьв сəр дитьна зарʼотиеда дьфькьрə у wе дитьне бь аqьле хwəйи гьƵишти шьро вəдькə, мак дькə. Wəки Ƶəwаскʼарйа һена зарʼотие бəрбь əʼмьр, тʼəбйəте, һəрəкʼəте wи йашийə мəзьн нава тʼəмамйа əʼмре мəрьвда бьминə, wи чахи мəрьве дьһа занəбьн, нə кö һəнə. Мəрьв чьqа һəрəкʼəте Ƶəwаскʼарие у əʼщевмайне кем дькə, һəqа дьһа кем занəбуна дəст тинə. Хwəзьла мьн wи мəрьви, е кö бьн гьранйа дəрəща əʼмрə чəтьн, хəм у хйала, хəрʼеqа һəррʼожида wи һəрəкʼəти кем, дəрəнг öнда дькə. Qалəк, е кö һе əw һəрəкʼəт öнда нəкьрйə, дькарə wи йашида дьһа гəлə гьлйа һинбə,

занəбуна дəст бинə, нə кö щаһьле, кö wəʼдə зутьр əw һəрəкʼəт öнда кьрийə.

Зьвьстана мəрьв дькʼəвə qальбе хwə, һəр wа, чаwа дьвен, ль һöндöрʼе хwə дьньƵерʼə, кʼиси «зəхира» мəжу, Ƶьш у сəwде хwə дьжи у дьфькьрə. Бöһар мерьв дəрдьхə дьнйа рʼоньк у нə кö тʼəне сəр мəйдана кʼаркьрьнейə фьрə, ле öса жи һинбун у фькьрдарйа дьһа һелə. Əгəр зьвьстане мəрьв кʼиси биранина дьдəбьрə, ле бöһаре-бь фькьрдарйа əʼршфьрʼ. Чаwа тʼəбйəт, öса жи Ƶьш у сəwде мəрьв тʼам Ƶьшйар дьвə. Бəле, бöһара гöнде мə хwəш бу. Əз дьвем «бу», чьмки ве дəме дəрƵəqа бöһара зарʼатйа хwəда бир тиньм у дəрƵəqа wеда дьньвисьм. Бöһара ньһа wəк бöһара һена зарʼотйа мьн хwəш нинə, ле бона зарʼа иройин гьшки хwəштьр бöһара ньһайə. Чь дькари бəжи. Вьра диса əв готьна щьмəʼте кʼəтə бира мьн: «Һəр кəс Рʼое һьндава хwəда дьвинə».

Бöһара гöнде мə хwəш дьһат: бь щəwке аве бəлəкйа, бь лəйлана сəр qумаха ханйа, бь дəнге дика, бь кʼалина бəрх у мйа, бь бин у богʼза хwəйə хwəш-Ƶьземəти. Əз нькарьм бь хəбəра шьровəкьм, кʼа əw бин чаwанə, чьма öса хwəшə. Тʼəне дькарьм бежьм: əгəр мерьв текьнə пьш Ƶəфт дəрге пола жи, əwе wе бине һьлдə. Бина бöһаре кəвьр у пола жи qöл дькə. Əw пешие бина əʼрде «гьƵишти» «кʼамьлбуйи», «qьмиайə», кö əвə wе бəр бьгрə у бəр бьдə.

Паше әw бин бь кәч'ька, кьнще wанә сорә-qич'ьк, бь п'ьнщар'а п'еша wанр'а те. Әз ньһ'а жи щарна wе бин у боѓзе öса т'ам у р'ьнд һьлдьдьм, р'öһ'е мьн т'әзә дьвә, мьн һәw т'ьре зар'отйа мьн т'ам ль мьн т'әсәлә буйә. У ньзам шабуна, ньзам жь чь, әwә дьле мьн хwәва һәр'ә.

Пешие р'әшайи дьк'әтә qумахе ханйа, дәwса дьрунга, сәр басма, р'йа чуйин-һатьна мәрйа. Паше, бәрәкева р'әшайи жь йале к'әwшәне гöнд дьһат. We шунда бәләки дьк'әтьнә ч'йа. Дайка мьнә Кар бала хwә бь һ'ьзрьти дьда ч'йа, к'әсәрәкә к'ур р'адьһ'ьшт у дьгот: «Бәләкие бәрфа хwә данә qöнт'аг'е ч'йа!». Ах у кован, һ'әйфаннәкә к'ур нава wе готьна wеда һәбу. Әw һ'ьзрәт у кована һ'ьндава р'оже ә'мрә бö-һ'öрида бу, ах у кована бой wе йәке, wәки саләк жи жь ә'мре wе дәwрәмиш бу. Дьвәк әwе wе гаве ч'йа у бание зар'отйа хwә, е Ширь-нк'öйе бир данин, wәки пәй сала 18-р'а иди нәдитьн, чаwа әз ньһ'а ч'йа у бани, бöһара Пампе бир тиньм. Ле щöдатйа һ'але мьн у wе гәләкә. Әз ньһ'а дькарьм, wәхте бьх'wәзьм, һәр'ьм диса wе бöһара гöнде хwә бьвиньм, нигаре зар'отйа хwәр'а бьвьмә һәвал-һогьр. Ле wе нькарьбу wе дәме бьчуйа гöнде хwә, чьмки сәвәве йазйа wейә р'әшә-һ'әш, хәниме зар'отйа wейә нивщи зәфтчие т'ьрк р'йа бәрбь гöнде wе бьр'ин. Паше, пәй сала 18-р'а әwе

дәһ-данздәһ салйа хwәда нава се-чарәкида де, бав у бьре тае т'әне ль П'öште (К'арвансарә, ле ньһ'а — Ә'мре Т'әзә) бьн ах у бәре сарда ч'ә'лкә у бьк'әвә сеwихана Щәлалоѓлие (ньһ'а Степ'анаван). Щарәке әз у дайка хwә, нае бира мьн, «нзам жь Т'влисе йан жь һ'öмамлие пе машина р'йа һ'әсьни чунә Ереване. Чахе әм к'әтьн нава синоре нәһ'йа Т'ә'лине, т'анга Т'ьлльк, дйа мьн п'әнщәра вагонер'а ч'йае гöнде wан, ч'йае нәһ'ийа Дигор'е нишани мьн дан у һесьр жь ч'ә'ва барин. Мьн әw һ'ьзрәта дйа хwә т'ам һьлдайә, кьрийә нава р'öһ'е хwә у әзе ньһ'а у пәйир'а, чахе әw иди ль р'у-баре дьне т'öнә, даwса wе һ'ьзрәта гöнде зар'отйа wе бьк'шиньм, дәwса wе бәр хwә к'әвьм, wәки әмәке wейи мәзьн ль хwә һ'әлалкьм. Бьра р'öһ'е wева ә'йанбә.

Пьнщар'а ә'wльн, кö мә «тә'ми-шә'ми» дькьр-пич'ок бун. Һәла һе ль мерга, ль Ада бәләкие бәрфа һьлнәһатьбун, qиз у бука дьданә qаськ у хьшпике хwә, дьчунә пич'ока. Wи чахи ава Ч'әме Бәла пәй qархунар'а т'ам данәнибу, ле зәлал дьбу-мина ч'ьр'а шир. У ава зәлал, кö жь к'әнаре ч'ем дәрдьк'әт, сәр шинайа тәр'р'а дьшульки, шинайа мина к'әвза аве к'әск. Qиз у бука мьдас у горе хwә дәхьстьн у дьданә наве, wәки пич'ока дәрхьн. Чахе вәдьгәр'йан, гьшка кемтьр кәч'ьке һәла «хьшим» пич'ок данин, ле дайка пәсне wан зәфт'ьр дьдан:

«Кәда qиза мьн чьqа xwәшә. Тәми-шәми, һәрсал бьхӧм ви тәми». Қәчьк дьһатьн у xwәра бина бӧһаре данин: әw бин жь эләке wанә qәйтанкьри, жь дере пәдәсqәйә кертькькьри, жь дәсте wанә һәри дьһат. Әйни бина щьнәте, кӧ рӧһе мәрйа тәзә дькьр.

Гӧнде мәда зу дәрдькәтьн щот у щобара. Мина ньһа нинә, wәки пе тракторе зор нава чәнд рожада әрде ракьн. Wи чахи щота мәһәке-дӧда дькшанд. Һәри, чәqьл-чома бӧһареда, бәр барана һур мере гӧнде мә сьве һәта эваре мача щот бәрнәдьдан. Wи чахи сәркарйа нәһйе, сәрwерйа колхозе гӧһдарйа һәрә мәзьн дьдан сәр xwәйкьрьна га. Готи ӧса буйа, тәмамйа хәвата гьран пе га дькьрьн: щот у кӧтан, мангер у тапан, авитьна бостане картола, кьшандьн, щигӧһастьна гиһе у сап, гьредана кама (щәр-щәра) у кӧтана сап, бьрьн у тәслимкьрьна нане дәwләте. Әw га мала жи дьдан хәбате: пе wана зәвие xwәйә мале радькьрьн, сапе xwә дькӧтан, аш у карване xwә дькьрьн. Бадьлһәwа нинә, wәки чахе гае щот йане жи әрәбе дажотьн, дьготьн: «Һо, бьре мьн, һо!».

Бәле, щьмәте га «бьре» xwә дьһәсьванд. Әва йәка нишан дьдә, ка кәмала га чьqа мәзьн буйә бона щоткара. Нә ахьр щьмәте әбура xwә пе га дькьр. Ӧсанә, нә тьште әщевмайнейә, wәки га бәрамбәри бьра дькьрьн. У

гӧндйа тьште һәри бьһа у әзиз һьмбәри га дькьрьн, дьһа раст: га һәсав дьбу әw нишан, әw чап, бь кижани дьхwәстьн qимәте тьштәки дьһа кьвш, дьһа бәлӧ биньн бәр чәва. Дьготьн: «Папахе мьни гаки», «Qаиша мьн гаки бу», «Сапоге мьнә гаки». Әва йәка ӧса жи нишан дьдә, wәки щьмәта мә бәре-бәрда һимли бь xwәлибещәркьрьне, бь экьн-тикьнва мьжул буйә у әw фькьр йа шашә, кӧ кӧрд һимли кӧчәр бунә. Щьмәта мә qәдьре щот у щоткарие гәлә заньбуйә. Гәло әв мәсәлә, хәбәра щьмәте шәдәтйа wе йәке нинә:

— Ке дьне дот?
— Е кьри-фьрот.
— Диса нәгьһишт хәта щот.

Щьмәте нав ль га кьрьнә, наве xwәш. Гаки гӧнде мә бе нав тӧнә бу. Кӧмьр, Сево, Сари, Гӧлбәш, Әрәб, Щәйран, Ванка, Чалка, Мишка, Гәвәз, Бали, Qазах, Гӧрщи, Богә, Қаштан, Қазйол, Булчик, Васка, Алош. У щарна гӧндйа бь сәһәта, бь һәйр у мотащи дәрһәqа гае гӧндда хәбәр дьдан, хәйсәте һәр гаки данин бәр чәва: ка кижан qәwәтә, ле пера жи qәлп, кижан амьнә у пера жи тәйах, кижан зу вьз дьвә у тьште майин. У әгәр йәки хәриб сәр wи гьлие wанда бьһата у һаж пе нибуйа әw дәрһәqа чьда хәбәрдьдьн, wе һаw бьзаньбуйа гьли дәрһәqа мәрйаданә.

Мə зар̆а нане п̆ала дьбьр. Сəр бьрьна нане щотк̆арйа щарна дьбу шəр̆ у дə̆wе мə бьра. Əз гəлə мот̆аще wи шöхöли бум. Мьн щарна зор ль Шаликое бьре хwəйи мəзьн дькьр у нане Əзизе бьре хwə дьбьр. Бал п̆ала гəлə хwəш у ḣəwаск̆ар бу: лаqьрди, хwəшие хwə ḣəв дькьрьн, гьлие ḣəwаск̆ар у ə̆щев дькьрьн у щарна жи вəдьгəр̆йанə сəр мə гəда у кəч̆ька, дьк̆əтьнə к̆ър̆е мə. Шəрəфе Ə̆мəри р̆ə̆мəти хwəшие хwə ль мə-кöр̆а дькьрьн у əме дəḣданздəḣ сали ḣəма ль wьра, чоле «дьзəwьшандьн», йəк дькьр зə̆ве хwə е майин зə̆ве гöндики мəйи дьне, е сьсйа зə̆ве йəки майин.

У ḣəма бəр мə гьлие хwə у щаḣьли, бəнгибуна хwə дькьрьн. ḣəта пайиза дəрəнг пьшта хwə, чаwа дьвен, р̆аст нəдькьрьн, ле пер̆а жи эмəки кьн, эмəк чийə, т̆əрка ḣəнəк у лаqьрдие хwə нəдьдан. Чьqа ə̆мьрḣьз, мəрьвḣьз бун əw кал у баве мə, кö əм е щəфаки гьран мəзьн кьрьн, бь сйа ḣəрəк̆əте к̆ижана дəwлəта мə р̆абу сəр п̆йа у иро əм ве хwəшиеданьн. Wəхт öса бу. Ə̆wана лəзəтəкə п̆ак жь ə̆мре хwə нəдитьн, wəки əм иро р̆ьнд бьжин. Əм готи ḣəргав р̆ə̆ме wанр̆а бьхwəзьн у əмəке wан бьшек̆ьриньн мина шире дйа хwə. Əм готи т̆ö wəхта бир нəкьн, wəки р̆ьк̆не бəхтəwари, хwəшбəхтйа мəйə иройин пе щоте дəсте wан, пе к̆елəнди у баноки, шəнə у мəр̆, дьрган у тьрмаха wан ḣатə данине.

Мəḣа нисане мера ль дəште ə̆рдер̆а шер̆ бун, кəванйа малда дəст бь ḣьлдана ḣасьле дькьр. Qемиш нəдькьрьн маст у р̆ун бьдьн нəфəре малда, т̆əне т̆ö тьшт ль п̆але чоле нəдьḣевьшандьн. Wəки йəкə дö бьзне wе жи ḣəбуна, дьqашqьщи щар-щарна зə̆д п̆але чолер̆а чекə. Чахе щара ə̆wльн дьбу хöр̆р̆ина ə̆wре нисане, мə зар̆а банздьда дəвра. ḣəр йəки мə кəвьрəк, ḣитəки тəр̆ьки ḣьлдьда, сəр сəре хwəр̆а давит пьш хwə у пер̆а жи дьгот: «К̆ъла дйа мьн ḣаqабə, к̆ьла дйа мьн ḣаqабə». ḣьлбəт, к̆ьла р̆уне ньвишкийə бь гьранйа wи ḣити т̆ö щара че нəдьбу, ле дайке мə дурва бала хwə дьданə мə, бь дьлəки р̆ази, ша у барьстан дьготьн: «Бежə, лао, əз qöрбана wи дəвимə».

Чахе щот-щобаре колхозе хьлаз дьбу, ḣежа гöндйа зəвие хwə р̆адькьрьн, т̆охьме хwəйи мале дьр̆əшандьн. Щарна жи сəдре колхозе изьн дьда, чахе ḣе щот-щобаре колхозе хьлаз нəбубу, р̆оже йəк жь щотк̆ара бе зəвйа хwə р̆акə. Те бира мьн: зəвйа мала мə т̆ьме Р̆əсуле Р̆омойи р̆ə̆мəти, qəwьме мə, ḣəвале баве мьни ḣьзкьри р̆адькьр, т̆охьм дьр̆əшанд. Wе р̆оже мə «тə̆лде» апе Р̆əсулда харьна хwəш дьхар. Əре, апе Р̆əсули херхази дьлован бь бəшəрəкə хwəш, бь дöь'а-зьрозга т̆охьме зəвйа мə дьр̆əшанд. Wе р̆оже мала мəда ə̆йд бу:

бина мә гъшка дәрдьк'әт, мә ләзәт жь ҳәбәрдан у к'ӧбра ԝи дьдит.

Әм ль вьра дәрһәqа дӧ р'ъзм у әйде мьләтиеда бир нәкьн: әйда Нәвроз у Кълоч'е сәре сале.

К'ӧрде әзди наве Нәвроз зар'е хԝә дькьн, хазма, чахе әԝ ԝе әйдеда жь дйа хԝә дьвьн. Гӧнде мәда жи әԝ нав һәбуйә, наве баве Пристав (Приставе Нәвроз). Һәԝаск'арә, ԝәки әԝ гьлие, кӧ к'ӧрде әзди дәрһәqа Нәврозда дьвен, гәлә зәлал у т'ам фькра наве «Нәвроз» у ԝе әйде диһар дькьн. Р'астие жи: ԝи Һәйаме сале р'ож у шәв бәрмбәри һәв дьвьн: «Нәврозә, чь шәвә, чь р'ожә». Ль вьра т'ане хәбәра «Нивр'ож» ангори qануне зьмен ԝәргӧһези хәбәра «Нәвроз» буйә.

Ньһа дӧ гьли дәрһәqа Кълоч'е сәре саледа. Әв к'ъloч', к'адә готи жь Һәфт т'әма бе лехьстьне: ав, хԝе, ар, шәкьр, р'ун, шир, һек. Морике давен нава һәвир'е Кълоч' у һежа ле дьхьн. Сьве зу р'адьбьн у Кълоч' пе к'ере кәр дькьн, п'арвәдькьн. Пешйе п'ара нәфәре мале, йа «Хәта щот», «Гаване Зәрзан», «Мәме Шьван», у «Хӧдане мале» к'ъвш дькьн. Паше те п'ара малхԝе, ԝе шунда кәванйа мале, пәйир'а һежа нәфәре майин: йа кӧр' у qиза, бук у зар'а. П'ара ԝан нәфәре мале жи датиньн, е кӧ ль хәрибиенә, Һьзуре ниньн. Һәта п'ара сә у п'ъшика мале жи датиньн. Дәрәща Кълоч'да нәфәре мале гьшк бәрамбәрьн: әгәр жьни, әгәр мери. Ве дәрәщеда ԝәкәһәвтйа әйни диһар дьвә. Мори п'ара к'е к'әт, ӧсанә «дәԝләта мале сәре ԝиданә».

Әԝле бӧһаре, мәһа адареда Кълоч'е сәре сале йане жи сәрсале ле дьхьстьн. Әва жи һәйтәһол, әйдәкә т'ам бу. Һәԝаск'арә, ԝәки алие ԝәдәда Кълоч'е сәре сале у әйда Нәвроз һәв дьгърьн, ԝәхтәкеда тенә дәрбазкьрьне: йа әԝльн-бал к'ӧрде сӧрман, ле йа дӧда-к'ӧрде әзди. Әва ԝәхта р'асти жи сәрсалә, сала гәлә мьләте р'оһьлатейә нӧһ, кӧ бал к'ӧрда ньһа ԝәргӧһези әйда мьләтие, әйда азайе у сәрбәстие буйә. Ԝе шәве ль һәчә, т'әпе Һәму ч'йае к'ӧрда агьр дадьдьн. Шайире к'ӧрдайә әйан шьер у һәлбәстин авитьнә сәр ве әйде. Аԝа, йәк жь ԝана: шьера П'ирә Мәрд:

Әм р'ожи сали т'әзәйә, Нәврози һат'әԝә, -
Щәжнәки к'они к'ӧрдә, бь хԝәши бь һат'әԝә,
Нәвроз бу агьрәки ԝьһайи хьстә щәргәԝә,
Ләԝан бь әшq әчун бә бәрәԝп'ири мәргәԝә.
Т'а әст'а р'уннәдаԝә ль т'ариqи мьләт'ә,
Qәлг'әни гӧллә сьнги кьч'ан бе ль һәлмәт'ә,
П'әйнәԝе бо шәһиди ԝәт'ән шиԝани гьри,
Намьрьн әԝан ԝа ль дьли мьләт'а әжин.

Ле шайире к'ӧрдайи дәԝра мә Qадьри Щан дьньвисә:

Нәвроз сәрсала мәйә,
Нәвроз сәрсала мәйә,
Әдәт у ола мәйә,
Пьч̇ук у мәзьнен мә
Дьбежьн эди дәмә.
Дьчьнә сәрсала һәв,
Дьчьн ль мала һәв,
К̇еф у говәнде дькьн,
Гьвдир у бәнде дькьн,
Жь бо кö бь сәрхwә бьбьн,
Дьжмьн жь бәр хwә бьбьн,
Сәрсалан к̇öрда п̇ироз,
Әwә щәжна мә Нәвроз.

Нәвроз, чаwа әйд, к̇öрде эзди дәрбаз накьн. Әва жи бәдбәхтйа мьләте мәйә, йазйа wейә р̇әшә. Ле һьнә дәрәще әйда Нәвроз к̇әтьнә нава к̇öрде эзди, Мәсәлә, әw дьвежьн:

Нәврозә, чь шәвә, чь р̇ожә,
Чь дьбурә, чь бәр̇р̇ожә.

Пәйи чандьнйа бöһарер̇а һьнәки, чаwа дьвен, һәстуе п̇ала р̇әһ̇әт дьбун. Ле дәwса шöхöл-әмәле колхозе е мале зә̇ф дьбу: чандьна бостане картола, бьр̇ина гоме, йа басме, чекьрьна шаранге т̇әрт у сәргина, шуштьна бәрха у бьр̇ина пез. Бь гьлики, к̇әнге шöхöл-әмәле мале хьлаз дьбу? Кәвание фәqир жи, һәмин, бәрбанга сьведа сәр даре дö льнга бун. Дә, пез у ч̇еләка бьдошә у дәнкә, пез, бәрха у деwер бәрдә, бькә бәр р̇енщбәра, нане

бәрхван дайнә, тәндуре дадә, сьр у пә̇те бькә, дәw бьк̇ьле. Ньһа әw щәфа т̇öнә. К̇и һәрр̇о тәндуре дадьдә, йане жи се-чарәки щарәке дәw дьк̇ьле. Ньһа газ һәйә, сеператор һәйә. Щарна нан жь дьк̇ане дьк̇ьр̇ьн. Жьне ньһа һьмбәри е wи чахи ханьм-хатуньн. Т̇әне пәй ниврор̇а, чахе пәз дьһатә дә̇на-дьчу, кәвани һьнәки һеса дьбун. Жьне һәр т̇аг̇әке щики бәрәв дьбун, сәр шинайи, щики чимган р̇удьньштьн у дьк̇әтнә qьсә-qьсәwата. Щарна дәрд у кöле хwә һәвр̇а гьли дькьрьн, щарна хәме хwә бир дькьрьн у дьк̇әтьнә һ̇әнәк-лаqьрдйа. Ле хәвата чәтьн, хәр̇еqа мала гьран к̇әнге дьһьшт, wәки әwана п̇аки һеса у шабьн. Әвана әw дайке мә бун, е кö ләзәта ә̇мьр, шабуне хwәр̇а гöнә һ̇әсав дькьрьн, е кö т̇әмамйа ә̇мьр, сәһ̇әт у qәwәта хwә п̇ешк̇еши һ̇әлале хwә, зар̇е хwә, паше жи-нәви-нәвич̇ьр̇ке хwә дькьрьн у жь wә̇дә зутьр пир дьбун.

Дәһ-данә̇дәһ салйа хwәда әз жи бумә п̇але колхозе. Wи чахи, хенжь щот, к̇отан жи гьре дьдан. Баве мьн сәдре колхозе бу у гьшка зутьр әз кьрьм һотаг̇. Дйа мьн нәдьһьшт: «Wәзире мьн шәһәра мәзьн буйә, — әwе баве мьнр̇а дьгот, һини хәвата гьран нәбуйә, гöнәйә, нәвә». Ле баве мьн бәрк̇ сәр бьр̇йара хwә сәкьни у дйа мьн да qайилкьрьне: «Wәки кöр̇е мьн нәчә эзе чаwа хәлqер̇а бежьм-зар̇е хwә бьшиньнә сәр к̇отане. Wе нәвен чь. Тә һәw ньһер̇и йәки

бәрзәq гот: «Чьма кӧр̊е xwә нашини, ә̊w у кӧр̊е мьнва бәрхе саләкенә». Ищар әзе чь щаба wи бьдьм. Йәке жи, жььк, исафа мьн һьлнада, wәки зар̊е хәлqе бьшиньм, ле зар̊а мьн бәр ч̊ә̊ве дьне-ь'аләме ә̊wарә-ә̊wарә бьгәр̊ә, бькә фитә-фит». Ә̊мре мьнда хәбата һәрә гьран, йа кӧ гьшка зә̊фтьр ль мьн чәтьн һатийә, һотаг̊ти буйә. Мьн бәре ә̊wльн нькарьбу гае xwә гьредана, хәлqе бь лев у лоп̊әр, бь тә̊н у ньч̊ ә̊w шӧхӧл дә̊wса мьн дькьр. Йа дӧда, әз һ̊әта к̊ӧтасие жи һин нәбум xwә сәр нир бьгрьм. Ле, мәсәлә, Әшие Ә̊мәр ӧса р̊әһ̊әт сәр нир р̊удьньшт у бемьнәт гае xwә шьв дькьрьн, тә qәйи дьгот пева һатийә дьрутьне. Мач̊а к̊отане, те бира мьн, Тәйаре Хӧдо, Чәрк̊әзе Надо дьгьртьн. Тәйаре Хӧдо мерәки р̊астго, бь щӧлә̊т у щомәрд бу. Чәркәзе Надо ә̊йни, чаwа дьвен, момьне xwәде бу, мерәки дьлсаг̊и һ̊әлал, чаwа дьвен, саг̊е xwәде. Пәй wанр̊а Шькое Р̊остәм у Хальте Ә̊мәр мач̊а к̊отане гьртьн. Һена һотаг̊йа мьнда иди әв һәрде пашьн бун. Щарна гисне к̊отане ль кәвьрәки тәр̊ьки дьгьрт, ле һасе дьбу. Га щида дьсәкьнин, бәнд дьбун. Әве тә ньшкева к̊отан бьльнд дькьрьн у wәйи ль wи xwә сәр нир зә̊фт нәкьра: жорда дьк̊әт, зьqин жь нав-дьле wи дьһат. Wәки к̊әс нәк̊әта-әзе ә̊сә жорда бьһатама харе. Дьбу п̊ирqә-п̊ирqа һәвала, һотаг̊а у мач̊гьртйа-ль мьн дьк̊әнйан. Әшие

Ә̊мәр әв гьлие xwә тӧщар бир нәдькьр: «Һьло, тә чь ә̊рде дит? Мьн у тә нивәк̊ари». Е майин ә̊к̊ьс дьготьн: «Ле чаwа, дә̊w дьди Һ̊ащо, әва жи xwә нә Т̊ьвлисә кака-локо, һ̊ә̊wла шәһ̊әра бьxwи. Әва П̊ампә, э! Дә нане мале ль xwә һ̊әлалкә». Бь гьлики, әз нава чәнд р̊ожада дадьбарьбим, р̊ӧһ̊е мьн, чаwа дьвен, ч̊ә̊вәкида дьма. Дә әз ӧса дьк̊әсьрим, wәки чахе нане нивр̊о данин, мә̊де мьн нәдьчуйе, мьн нәдьхар.

Щарәке жи, р̊уе wе к̊отанеда к̊әлба һә̊w мабу һ̊ур у р̊увпе мьн жорда банина харе. Ә̊м ль Даване дьхәбьтин. Бәри нивро мьн изна xwә xwәст, wәки нане нивро һәр̊ьм мале бьхӧм. Изна мьн дан, ле бь wие, qә̊wли, wәки wә̊дәда вәгәр̊ьм. Мьн шьвка һотаг̊иейә бьч̊ук гьртә xwә у, гӧндо, тӧ к̊ӧйи, әз һатьм. Р̊ева әз р̊асти гәлә зар̊а һатьм, е кӧ нане п̊ала дьбьрьн. Мьн р̊е ниви кьр у ньшкева дәнг са ль мьн тә̊сәлә бу. Мьн алие дәнг ньһер̊и у һежа к̊әтә бира мьн, wәки к̊әлбе колхоза Щамушванәнә. Сәдре колхоза wан — Р̊әшиде Ә̊щә̊м изьн жь сәрwертйа колхоза мә стәндьбу, wәки чәнд мәһ̊а пәзе колхоза xwә ль Qәмәрдаг̊ бьдә ч̊ерандьне. Ль Даване хәбатчие ферма wан, шьвана чадьре xwә ле хьстьбун. Дӧ-се к̊әлбе бәләк һатьн гьһ̊иштьнә мьн, ле мьн пе кәвьра, пе шьвка xwә нәһьшт ә̊w мьн бьгрьн. Һә̊w мьн ньһер̊и, чь бьньһер̊ьм: к̊әлбәки дьне, йәки сор̊они тәр̊ьки, бь ә̊wтина саwк̊еш жь бәр чадьре ба гьрт.

Əwa dьven: «Ч̇əв хəниме xwə нас дькə», — əw р̇астə. Əз ве щаре бь готьна wə тьр̇сйам, мьн к̇аре xwə кьр. Э, чь к̇ар, чахе əзи һе тьфал бум, мьне пе шьвьке карьбуйа бəр wи к̇əлбе һар шəр̇кьра? Wи байи һат, бəре xwə жь кəвьра нəгöһаст, нə жи жь шьвка дəсте мьн мьнəт гьрт, һат у дəве xwə кьрə т̇əхтьке чока мьн. Бу р̇əпина мьн, əз пьштостан к̇əтьм. К̇əлб һьнəки wеда чу. Һ̇əта гьр̇ьжи, wəки диса вəгəр̇ə сəр мьн, зьламəки xwə мьнр̇а гиһанд. Ш̇əле мьн, алие к̇əлб гьртьбу, зит̇ол-зит̇оли бубу. Хун жь бьрине дьк̇ьшйа. Əз бьрьм чадьре. Пешбəр вəкьрибу, мьн һəр тьшт дьдит. Щаба ве qəзйае дəстxwəда гьһиштə п̇але мə, гьһиштə wан гöндие мə, е кö нане п̇ала дьбьрьн. К̇ор̇əqəдер̇а wе р̇оже мəт̇а мьнə Мəйанə, мəт̇а мьнə р̇əмəти нане мьн анибу. Э бе к̇əнге мəт̇а мьн нане п̇ала бьрийə. Мьн мəт̇а xwə дурва дит. У wи гəде əз хьлаз кьрьбум,wир̇а мьн ғот, wəки һəр̇ə мəт̇а мьнр̇а бежə əзи ль вьрьм, чадьредамə, бона əw иди щəфе нəвинə, бадьлһəwа нəчə дəрнəе Һ̇əйло wе жоре. Гəдə чу, эмəки кьн əwи у мəт̇а мьн хəбəр дан у ньшкева мəт̇а мьн к̇əт. Мьн иди заньбу: мəт̇а мьн хр̇ьqи. Əз р̇абум, ле һежа т̇əғ̇мин кьр, wəки иди ньcкарьм xwə бьдьм сəр льнге бьриндар, чьмки бьрина мьн иди сар бубу. Ле к̇əр̇ба мəт̇а xwə əз льнго-льнго сəр wи хьшьргəйир̇а чум, гьһиштьме. Һ̇əвале мьн-

Илйнче кöр̇е Р̇əшиде Əщəм пилотке xwəда жь щəwа незик ав гиһандə мəт̇а мьн, сəр-ч̇əве wе р̇əшанд.Мəт̇а мьн ч̇əве xwə вəкьрьн у чахе əз дитьм-һежа р̇əнг педа һат у һəманки кьрə зарин: «Wи, Wəзир, əз бь qöрба, ти шькьр саг̇и». Əз паше пе Һ̇ьсйам wе дəме чь qəwьминйə. Гəдəо, тö гəдəби: һəр̇и пешйа мəт̇а мьн у жер̇а бежи: «Мəт̇е, иди нəчə, wəрə чадьра мə, Wəзир wьрə». Мəт̇а мьн же дьпьрсə: «Wəзире мьн готи сəр к̇отанебə, чадьра wəда чь п̇ешəйə». Əве тə дьве: «К̇əлб Wəзир гьртийə, əм һивйа əр̇əба ширьн, wəки бе, əм пе биньн гöнд». Иди əва бəс буйə, wəки мəт̇а мьн бьхəр̇ьqə. Əwе паше гьли кьр, wəки чахе дьве һивйа əр̇əба ширьн, кö Wəзир пе биньн гöнд, əз фькьрим, wəки к̇əлб Һ̇ур у гуше дьжмьне Wəзир жорда анинə харе, бəдһ̇алə йане жи тьштəк пе һатийə, лəма һивйа əр̇əбенə».

Əз wе сале жь зьнеqəтйа һотағ̇тие хьлаз бум, ле əw «хьлазбун», чаwа дьвен, сəр мьн гьран р̇уньшт. Р̇ожа пеше, чахе дйа мьн əз бьрьм амбулаторйа Əлəгəзе, ч̇əнгə стрептосид анщах бьрина мьн т̇ьжə кьр. Дə, мəһəкə т̇ам əз дьчумə сəр дохтьр, дьһатьм. Дəғ̇ма wе бьрине һəла һе к̇ьвшə. Паше пе Һ̇ьсйам, wəки əw к̇əлб нə е шьвана бу, ле е мала Р̇əшиде Əщəм, у бəри мьн дəғ̇мə ль чəнд мəрьва жи че кьрьбу, жь к̇ижана к̇öлфəтəк жь мьрьне хьлаз бубу.

Зьвьстана у бöһара хенжь ода, зайина

ч̇еләка у сәре пез, мьжулйа мәйә майин жи малда һәбу. Гёндда от̇ахе чар-пенщ мала һәбун, һ̇имли йәкот̇ах, ле йа мала мә-дö от̇ах бун. Йәкер̇а мә дьгот йа мәзьн ле йа дьнр̇а-бьч̇ук. От̇аха мәзьн һ̇имли йа бәр у мевана бу, ле зьвьстана мә р̇ожа хwә т̇ам ль wьра дәрбаз дькьр. Мьжули у шабунәкә мә патефон бу. Гёндда т̇әне йа мала мә у апе Узо һәбу. Баве мьн жь Тъвлисе wәкә пенщи-шест сәльк (пьластинкә) анибун, е әрмәни у адьрбещани. Әw к̇ьлам у мьqаме әрмәнийә сале 20-и у 30-ии бун, кö һ̇әйф ньһа пе р̇адиое һ̇әзара щарәке дьдьн, сәльке wан жи т̇әзә накьн. Ле әw к̇ьламьнә хwәш, бьжарәнә у т̇ö щара кәвьн набьн, мина һьнә к̇ьламе ньһа, е мина «Инженер бала», кö пәй дö-се щарар̇а «к̇öбра» хwә öнда дькьн. Баве мьн жь сала 18-а һ̇әта дәстпебуна сале 30-ии Тъвлисе мабу, ль вьра хwәндьна хwә дәст анибу. Мәрьвәки хwәйе т̇әртифат, култура бьльнд бу. Баwар бьки һәрр̇о сәльк дьданә сәр у хwәхwә жи дәма дәнгбежа дьгьрт. Мьqам дьданә сәр у әw у хушка мьнә Сусик бәр һәв дьр̇әqьсин. Щаре чәнд гёндие мә дьһатьн, wәки гöһдарйа патефоне бькьн. Жьна апе Надо, Надие Сә̇до-пирка Гәwре щарәке һатә мала мә у гöһдарйа сәлька, патефон кьр. Әwе т̇ö wәхта баwар нәдькьр, wәки дәнг сәр сәлька ньвисарә у wе

дәме нә дәнгбеж ль wьр һазьрьн, нә жи сазбәнд.

— Хwәе, — әwе к̇öлфәт, нәфәре мәр̇а дьгот, — qәйи дәнгбеж һ̇ашущ-мащущьн, һöндö-р̇е wе qö̇т̇йа ч̇укданьн, йане жи малда хwә щики вәшартьнә.

У пирка Гәwрейә дьлсаг̇ щарәке бьн кәр̇әвате мә, чаwа дьвен, qöл у бущахе мале ньһер̇и, wәки wан дәнгбеж у сазбәнде батьни бьвинә.

Мала мәда одә нәбу ә̇дәт, ле меване мә кем нәдьбун. Әw меван бәре ә̇wльн гöндие мәбун. Басое Усьви бьлурван у дәнгбеж дьһатә мала мә у щарна һ̇әта шәв дәрәнг дьма: бьлуре дьхьст, дьстра, гьлие хwәш дькьрьн.

Баве мьн чәнд щара сәрwере кьлубе, к̇иләрчие колхозе, сәдре сәрwертйа колхозе хәвьтийә. К̇ижан сәрк̇ар, qöльхчи жь мәрк̇әза нәһ̇ие бьһата-меване мала мә бу. Wәки баве мьн qöльхеда нибуйа жи, хwә борщдар һ̇әсав дькьр wан мәрьве хәриб т̇әглифи малекә, е кö ль гöнде мә дьqәсьдин. Меванһ̇ьзи бь т̇әмами хәйсәте щьмә̇та мәйә, гәлә щьмә̇те р̇оһьлатейә.

Qәйи әw жи дәба патриархалие, ә̇мьржийина тöндр̇а гьредайә, хазма гöнде дури р̇е у дьрба, бал гöндие һ̇әwще дитьна мәрьве хәриб. У әв дәба меванһ̇ьзие мала мәда р̇әһа хwә к̇ур дахьстьбу. От̇аха мәйә мәзьн, чаwа

дьвен, йа бәр-мевана бу. Дйа мьн у хушка мьнә мәзьн-Сусике хәмләкә к'аw дабун от'ахе у йа сәрәккә: әw тьме т'әмьз хwәйи дькьрьн. Дьһа р'аст: һьлдан-данина wе от'ахе сәр Сусике бу: әwе пе сьвнька шәһәра әw гези дькьр (wи чахи к'а мале к'еда сьвньке шәһәр һәбун). Навмал, хәмла от'ахе жи лап садә бу: кәр'әватәкә фур'аж, дӧде дьнә садә, т'әхтә, чәнд к'ӧрсие доре, долаб, патефон ль сәр. Һәмин диwерда жи әмәник дардакьри бу. Әван дәм у дәзгә, навмала һан бәр ч'әве гӧндие wи чахи wәкә йа диwанхана п'адшаки бун. Хәмләк жи хушка мьнә Сусике дабу от'ахе. Әw нәхш, шькле сәр п'әрч'ә бун, кӧ әwе пе т'ел у дәрзие че дькьрьн. Мә наве wана бь щур'е урьси һьлдьда: «узор». Әw һимли шькле qиза бун, кӧ т'амамйа qьрафәте хwәва дьһатьнә к'ьвше. Әва wи чахи нәхшәки әщевмайине бу у гьшк, хазма qиз у буке гӧнд, ле дьһатьн сере. Р'асти жи, wи чахи һәр к'әси нәдьһат, һәр qиз у букәке әw йәк пек нәдани. Бәре әwльн дәстхьстьна шькле «узоре» у т'еле р'әнг-р'әнги шӧхӧләкә т'әwәкәл нибу. Әw п'әрч'ә у т'ел Мәт'а мьн у Әло жь Тьвлисе Сусикер'а дьшандьн. Йа дӧда: готи мә'рифәта узорчекьре һәбуйа: әwе гәрә пе р'әнге анәгор әw шькьл т'амкьрана у әw р'әнг р'ьнд уймиши һәвкьрьна. Йа сьсйа: wә'дә лазьм бу. Әw wә'дә жи дйа мьн у пирка мьнә Хәм дьданә Сусике: әw жь т'әwлә-п'анга, сьр

у пә'те, һьлдана һасьле аза кьрьбун, wәки һәр т'әне дәрсе хwә бькә у от'аха мевана һьлдә дайнә: Ич'ка мевана, меwае мевана, ньвине мевана. Мала мәда әва йәка бубу qануна зйарәти, гьһиштьбу дәрәщәкә ӧса, кӧ щарна де у баве мьн жь дәве мә әwләда дьбьр'ин, wәки бәр мевана р'ур'әш нәбьн. Дӧп'айи бой хатьре мевана дйа мьн һәта дӧсьд-сесьд мьришки хwәйи дькьр. Qӧт'йа wе жь меwа «хали» нәдьбу, к'ижан мәт'а мьн у Әло жь Тьвлисе хwәхwа данин йане жи гӧндие мәр'а дьшандьн. «Wәки тәйр тәйратйа хwә жи бе, — гӧндие мә дьготьн, — Әло у Мәйане һәдайе мала Әшо п'әр'е wива гьредьн, бьшиньн». Зәмбиле мә зар'а гьшка һәбун, зәмбиле ч'укә бь ч'әмьл. Һәр йәки мә меwае п'ара хwә-сев, һӧрме, мандарин, апелсине хwә дькьрә зәмбиле у мьхе к'еране бане от'ахеда дарда дькьр. Бәри гьшка мьн п'ара хwә хьлаз дькьр. We шунда «т'әсәлйа» меwае хушк у бьре жь хwә мәзтьр дькьр. Щаре йәки wан дьгазьни, wәки меwае п'ара wан бәта вәһатийә. Заньбун әw йәк фела мьнә. Ле чьмки әзи ч'уке wан бумхәйда wан жь газьна дәрбазтьр нәдьбу. Газьн жи жь де у баве мә дькьрьн, wәки «т'әрбәт» накьн.

Баве мьн нәдьһьшт әм бәләнгазбьн, ч'әве мә тьштәкида бьминә. Һале мә хwәш бу, бәре

ә̊wльн бь сайа т̓ьвдир у хәбатҥ̓ьзйа баве мьн Пәйи хәбата колхозер̓а шо̄хо̄л-ә̊мәле мале дькьр: бостане картола т̓оqе дьхьст, паше дора т̓ума сьст дькьр, к̓әрди дьданә бостан. Баве мьн щара пешьн го̄нде мәда чандьн у бещәркьрьна п̓ьнщар̓е кьрә ә̊дәт, йа тьвре сор, к̓инзе, һамеме, р̓ьҥ̓ане, гьзера у тьште майин. Маргәк жи лоби дьчандьн. Дйа мьн р̓ое сәләкә т̓ьжә лобие шин дьчьни. Р̓ожа майин диса әw бостан, әw лоби бун.

Мә гōндда, әw жи гōнде сале 30-и у 40-и, ниве зьвьстане мар̓ожни дьхwар. Баве мьн че дькьр. Т̓ьвлисе һини чекьрьна мар̓ожни бубу. Т̓әне зьвьстане че дькьр, бо̄һар у һавина нәдьбу, чьмки буз т̓о̄нә бу. Те бира мьн: дәрданәкә бь ч̓әмьл дадани орт̓а ситьле. Доре т̓ьжә шәле бузе у хwйа кәвьри дькьрьн. Дәрдан жи т̓ьжә тә̊м, әшqәра мар̓ожни дькьр: шир, р̓уне ньвишки йане тоѓавк, р̓ьнд нае бира мьн, һек, шәкьр... Тьштәки о̄са дәрданева дькьр, wәки жер̓а дьбу «мьл» у пе wи мьли әw орт̓а бузеда дьзвьр̓андьн: эп̓ещә wәхт. Мә хwә бәр һәв дьго̄һаст, ҥ̓әта мар̓ожни че дьбу. Баве мьн гази хушка хwә-мәт̓а мьнә Бащи жи дькьр, йа ко̄ гōндда мер кьрьбу, щинара мәбу. Чахе дәвра вьззини багәра орт̓а Хеч̓ у Хьдьрнәви бу, qьрчә-qьрч сова дара дьхьстьн, әм бәр сова гәрм р̓удьньштьн у мә мар̓ожни дьхwар.

һе-һе, чаwа дьвен, тә̊ма wи мар̓ожни сәр зьмане мьнә.

Хәйсәтәки баве мьни wа һәбу: әwи дә̊w дькьр, wәки гьшк мина wи т̓әрбә-т̓орә, qанунҥ̓ьз у борщнас бьн. У дә̊wа ве йәке нәко̄ т̓әне жь мә-нәфәре мале, ле о̄са жи, хазма, жь щаһьле гōнд дькьр. Дьщә̊данд дәрәще културае бькә нава дәба гōндйа. Чахе йәки тьштәки бемә̊рифәт, бе ҥ̓әмди хwә дькьр, баве мьн эмки дьреж ширәт ле дькьрьн. Дьле wи бона гьшка дәшйа, сәва һәр кемасикә гōнд бәр хwә дьк̓әт. Бь сайа wи хәйсәти qәдрәки п̓ьр̓ гōндда qазанщ кьрьбу. Әз хwәхwә, ко̄ мьн хwәндьна бьльнд дәст анийә, бажар̓ада мәзьн бумә, бь гәлә феле хwәйә qәнщ, бь т̓әрбә-т̓орә, хәбатҥ̓ьзи у борщнасйа хwә борщдаре баве хwәмә. Ле к̓әс жь мә хушк у бьра бь т̓әртифата хwә т̓ам нәгьһиштә дәрәща wи. Әм ә̊wләд, т̓әмамйа щаһьле гōнд же вәдьк̓шйан, ле т̓о̄ wәхта же нәдьтьр̓сйан, чьмки әwи ә̊мрада к̓әс нәк̓о̄та бу. Т̓әне щарәке силәкә щиwар да мьн, әw жи к̓әрбана: щьѓарә щева мьда дит. Әw бу. Хwәкwә нә щьѓарә дьк̓шанд, нә жи ич̓кә вәдхар.

Пәй чандьнйа бо̄һарер̓а пеләке-до̄да ә̊мре гōнд дьсәqьр̓и, чаwа дьвен, һәстуйе гōндйа р̓әҥ̓әт дьбун. We шунда дәст бь чәгилкьрьна мерг, хозан у зәвйа, к̓ахана зәвйа дьбу. К̓ахан-р̓акьрьна зиwане бу. Хәбәра к̓ахан бь

5 — Wәзире Әшо

зьмане әрмәнийә. Әв шо̄хо̄л qиз у буке го̄нд дькьрьн. Хwә дьхәмьландьн у орт'а го̄нд бәрәв дьбун: пешбәри к'иләра колхозе, бәр сура зәвйа мала Qәрие Чәто. Жь вьра qәлфе qиз у бука бь сәрwертйа оѓакавар бәрбь к'әwшән р'е дьк'әтьн. Чуйина wанр'а мерг у зәвйа хәмләкә дьһа һькйати wәрдьгьртьн. Бо̄һаре о̄са жи дәрмане мьшка зәвйада даданин. Те бира мьн: Тәйе Усьви р'әмәти сәрwери ви шо̄хо̄ли дькьр. Хортәки нивчәйн зәнанәнги, йәкта бу, сәрп'екә qайишийә р'әш давит сәр мьле хwә у дьда пешйа qиз у бука. Әм зар' щарна р'әх wан дьк'әтьн. Ѓорсора Аһмәд жи нава qәлфе qиз у букада бу. Һәр wа нәйньк'а го̄ловер' бәр пьшта хwә дәрдьхьст, го̄ланч'ке хwә дькьрьн ник. Бьн ч'әвар'а wе у Тәйо ль һәв дьньһер'ин.

Ѓорсорә нишанкьри бу, ле чаwа дьһатә к'ьвше, дьле wе дәргистие wеда т'о̄нә бу. Р'оке жи дәнг бәла бу, го: «Тәйо Ѓорсор р'әвандийә». Бьрьбу Ереване, мала qәwьмәки мә. Пеләке шунда бьр'йар кьрьн Әзизе бьре мьн бьшиньн Ереване пәй Тәйо у Ѓорсоре. Бәрәварәке әw бьнйа малар'а һатьн. Ле Әзизе бьре мьн, чаwа дьвежьн, «зәдәки» р'ьнд хwар. Qәwме мала баве Ѓорсоре р'оке нава го̄дда ль Әзиз һатнә һәв, чәнд дәрбе шьвдара гиһандьнә к'еләке wи: «Чаwа, — әwана готьбун, — демәк ко̄р'апе тә qиза мә бьр'әвинә-бәс нинә, то̄ жи һәр'и wана жь Ереване бини, пәйр'а мьнәте жь мә нәгри, дәрейн орт'а го̄нд у бәр ч'әве мә бьгәр'и». Һьлбәт, әва йәка дькьрьн до̄п'айи чаwа qәдандьна борще qәwьмтие, әдәте кал у бава. Т'ьме о̄са буйә: р'әвандьна qизе бер'умәти буйә бона мала баве, qәwьм у пьсмама. У әгәр әw бь дьли хwә жи хортәкир'а дьр'әвйа у әw хорт жи бь дьле мала баве wе, qәwьм у пьсмаме wе буйа, ле диса готи wана шәр'әк данйа, хорте qиз р'әвандьбу йане жи qәwьм у пьсмамәки wи бьк'о̄тана у бь ве йәке, бь фәмдарйа wан, әв «бәр'умәти», «бенамуси» сәр хwә бьдана һьлдане. Ле р'әвандьна qиза бәре-бәрда нава мьләте мәда әдәт буйә, ләма готьнә: «Р'әва жьне, әдәта дьне». До̄п'айи р'уе qәләндә qиз р'әвандьнә, хазма хорте wе мале әw йәк кьрийә, е ко̄ дьле wи qизеда һәбуйә, ле qәльне wи һе т'о̄нә буйә. Гәлә щара жьне мер р'әвандьнә, әw жи п'ае п'ьр'е р'уе wе йәкеда qәwьмийә, чьмки бе дьли wе данә мер.

Р'уе р'әвнадьна qизада, хазма qизе нишанкьри йане жи меркьри, е дәwәли, шәр'е гьран ч'е бунә, сәри һатьнә шькенандьне, һәв сәqәтсо̄qо̄т кьрьнә. Ле ахьрие ләв һатьнә: гьрә-гьр, р'испие бь qәдьр к'әтьнә орт'е, дәw че кьрьнә. Хwәйе ко̄р' qәлән дайә у шо̄хо̄л хьлаз буйә.

Нава хәбата малһәбуна го̄ндитиеда бал мә, го̄нде ч'йа, йа һәрә бь колективи, пер'а жи һәрә чатьн, щабдар у wәдәдьреж пәй щот у щобарар'а гиһадьрун у нандьрун бу. Баwарки,

т̇амамйа гӧнд дәрдьк̇әт чоле. Малда т̇әне кәване мала, зар̇, кал у пир дьман. Wи чахи хәбата гиһадьрун у нандьруне чәтьн бу, ле гьшка бь шабун хwә ле дьгърт: ль вьра, нава т̇әбйәте, һәвал у һогьрада эмәки хәр̇еq, дәрд у кӧле гьран бир дькьрьн.

Wан сала ордикә к̇елендик̇ешайә тәр̇ьки жь гӧнд дәрдькәт. К̇еләндик̇еше әйни бун, е осте шӧхӧле хwә. К̇елендик̇еше әйни т̇әне әw нибу, кӧ р̇ьнд бьдрута, һона wи фьрә буйә, дәрәнг бьwәстйа. К̇еләндик̇еше әрһәдә әw бу, е кӧ әләщәка хwә р̇аст т̇әрәзӧ-мезин бькра, р̇аст гьреда, к̇еләнди р̇ьнд бьк̇ӧта, е кӧ хәләq ӧса чьви бькра, wәки к̇еләндйа wи нәләqйа, е кӧ һ̇әсан р̇аст ль дәве к̇еләндие хьста, әw р̇ьнд сужкьра. К̇еләндйа саз к̇еләндик̇еше хwә кем дьwәстанд.

Тә һәw дьньһер̇и сәре чайире дәнге чакучзьндан дьһат. Һьнә щаһьла qӧрсаг̇ нәдькьрьн к̇еләндйа хwә бьк̇ӧтана, әw дьдан йәки мина Әслане Қәсо, wәки дәве wе р̇ьнд дәрхә.

Бист-си мер у хорте П̇ампе дьчун, сәре чаире р̇удьньштьн. Щарна тәштйа хwә бь хwәр̇а дьбьрьн у эгәр р̇йа дур бйа, тәштйа хwә дьхwарьн, паше дәст бь шӧхӧл дькьрьн. Wе тәштйа дәрәнгир̇а дьготьн «Т̇әштйа мирани». Qәйи мир у һ̇акьма ӧса дәрәнг тәште хwарьнә.

У әw мер дьк̇әтнә һоне. Шәрәфе Ә̇мәр

т̇ьме дьда пешие. Паше ль пәй wи дьк̇әтьн р̇езе: Әслане Қәсо, Һ̇әсанике Һ̇ӧсо, Усьве Һ̇әсән, Һ̇әсәне Иво, Р̇остәме Т̇әмо, Ә̇мәре Бәдо, Р̇остәме Ә̇мәр, Аһ̇мәде Мирзә, Ә'мәре Мамо, Р̇әсуле Р̇омо, Qаде Надо, Приставе Нәвроз, Мирие Qәро, Щ̇әсе Осе, Ә̇фие Ширьн, Һ̇ьсе Тәйер, Аһ̇мәде Хӧдо, Элие Qәймәз, К̇амьле Әрәб, Әзизе Әшо, Шьндие Ә'мәр, Хәтиве Р̇әсул, Хальте Ә̇мәр, Кьние Әслан, Хәмое Щәлил, Авдәле Щәлил, Мералие Миро, Титале Р̇остәм, Әзизе Р̇әшид, Титале Әфо, Сутое Щәмал. Дьвәк мьн наве гьшка нәда, бьра е наве wан вьр т̇ӧнә-бьбахшиньн. Йәке жи, мьн наве к̇еләндик̇еше сале 40-и, 50-и, 60-и һьлда. Е бәри wе һ̇ене жи һәбунә- сале 20-и, 30-и, кӧ әз наве wан ньзаньм.

Әре, бист-си мере П̇ампе дьк̇әтьн һоне. Щарна р̇еза wан дьбу мина р̇әфе qӧльнга, щарна-һива чардәшәви, ле ӧса дьбу, wәки ч̇ьванә дьк̇әте.

Мала wә мера нәк̇әто! Чьто бәжьн у бал ль wан бу, һәр йәк Әзрайиләк. Һәр йәки щур̇әки к̇еләнди дьк̇шанд, бь фәсаләке. Һона һьнәка бәр бу, йа е дьн-тәнг, кембәр, һьнәка к̇еләнди бьльнд, ангор сәрр̇а давите ле е майин-бьнва гиһа р̇апеч̇ дькьрьн, данин. К̇еләндйа һьнәка р̇еч̇а мина йа машина сәрйа-суф дьһьшт, ле йа е майин-әйни дәwса һәвринге: нәрд-нәрди. Һьнәка хwә т̇ик дьгъртьн у һежа

к'еләнди давитьне, ле е майин-сәрда дадьчьвйан.

К'еләнди гьшки зә'фтьр qәwәте, һәрәк'әт жь мәрйа дьстинә у һ'әсав дьвә к'аркьрьна һәрә чәтьн нава һ'әму хәбате малһәбуна гӧндитиеда. Чаwа лаwька дьгот, к'еләнди мәрйа дьһ'әжинә, һ'ал дәхә. Ле пер'а жи шӧхӧле һәри т'әмьз у маqул к'еләнди һ'әсав дьбу. Нә дәст, нә к'ьнще wи qьлер дьбун, хазма-гиһадьрунеда. Мина щотк'артие у гӧрзчитие нибу. Чахе шьли-шьлоп'е баһаре сәри дькӧтан сәре һәв-дәлил һ'але щотк'арйа: һ'әта феза гузәке һ'әр'и-ч'әмур'еда дьман у эвара готи ә'сә чарьхгӧрә, льнге wан бьшуштана. К'еләндик'еши әщqә: гьшк к'ипи һәв дьхәбьтьн, незики һәвьн, һьм wәхта к'аркьрьне у һьм жи, хазма, wәхта тужкьрьна к'еләндие дькарьн һәвр'а хәбәрдьн, лаqьрдйа бькьн, бина wан жь һәв дәре. Ле щотк'арти у гӧрзчйти ӧса нинә: сәре һәр к'әси бәр wиданә, щар'на эп'ещә ә'рд жь һәв дур дьк'әвьн.

Wан сала гиһа нәдькьрьн пьлур, чаwа ньһа, ле гӧрзе гиһе гьре дьдан у п'арт дадании, че дькьрьн. П'артәкәда си гӧрз бун. Бәри дәрк'әтьна гӧрзчйа у тьрмьхчйа дәст бь бадана чаwа дьбу. П'әлах дьчьнин у пе ә'рәба ль мала бәла дькьрьн. К'ӧлфәт, qиз у буке маләке йане жи чәнд мала дьгиһиштьн һәв у чаw ба дьдан. Щарна Кьда р'ә'мәти дьһат, әw у мәт'а мьнә р'ә'мәти бәр сйа от'ахе мәда р'удьньштьн у чаw дьданә бадане. Әwана аwаки, чапәке п'әлах бәрдьдан у пер'а-пер'а мә зар'а пе ч'ьр'ьке ба дьда: пешие, чахе жь бәр дәсте wан дәстпе дькьр, мә хwә дадьчьванд у паше, һьнәки дур дьк'әтьн — хwә р'аст дькьр. Кьде, мәт'а мьн хwәшие хwә ль мә кӧр'ьк у кәч'ка дькьрьн, щарна, чахе кәч'ька зу ба нәдьда, баве хwәйә р'ә'мәти дьдана р'уе wан. Ле т'әви зә'фтьр бь мә ша дьбун, дӧа-дьрозгә дькьрьн, ә'мре дьреж мәр'а дьхwәстьн. Чаwе wан р'ьнд, мьт'ин дьһатьн у wәк'иле колхозе, кӧ дьһатьн, п'арте чаwа бәрәв дькьрьн у пе ә'рәбане дьбьрьнә чоле, бәр дәсте гӧрзчйа, гәләки жь п'еше wан р'ази дьман. Чаwе мә дәсте гӧрзчйада нәдьqәтйан, йане жи дәгмә дьqәтйан, чьмки аwаки, wәкә һәв дьһатьн бадане у әw йәк, бәре ә'wльн, бь сайа һостатйа Кьде у мәт'а мьн. Wәхта бадана чаwа Кьда Иво гӧлие кәч'ке т'аг'е бир данич, чьмки чаw ә'йни мина гӧле qальн дьһатьн бадане, дьһа р'аст-щур'е wан вәдьгьртьн. Кьде һоста гӧлйа бу. Wәхта п'ор'е кәч'ька qальну дьреж буйа, Кьде һ'әта бист-си гӧлие һур сәр намьла wан вәдьгьртьн.

Р'ожәке-дӧда пәй к'еләндик'ешар'а гӧрзчи у тьрмьхчи дәрдьк'әтнә мерга, чахе иди лә'с зйа дьбун. Гӧрзчие гӧнде мә әв мер бун: һ'әсәне Сә'до, К'әриме Бьро, Щәлиле Тәмо, Чәркәзе Надо, Qәрие һ'әсо, Щәлиле Хальт, һ'әсәнике

Ћо̄со, Шәваве Бәк'ьр, Тәйое Мирзә, Тәйое Усьв, Ә'зизе бьре мьн, Башие Тәйер, Ә'лихане Р'остәи, Әфие Ширьн... Дә, шо̄хо̄ла ḧәрә а'щьзайи, щәфак'әш йа го̄рзчи̇а бу: стри дәсте ԝан, чоке ԝанр'а дьчун, ләма жи щие стри ле гәләкбуна-ләпьк дькьрьнә дәсте хԝә. Һәмин го̄рзчи̇а гьшка сьвьрьк сәрчоке хԝәва дьдан дьрутьне, ԝәки шә'ле ԝан жи зу нәмашә, чьмки ә'ԝана до̄ хо̄ром даданин сәр чаԝ, йәки нә т'ам жи даданин сәр, чаԝ ле данин һәв, чок дьданә орт'а хо̄рома у һежа го̄рз гьре дьдан: ԝәки шьдиайи бен, ḧьлнәшьн. Го̄рзчитиер'а жи мә'рифәт, һостати лазьм бу. Е һьнәка бь чап у шьдиайи дьһатьн у тә ч'иәда жи һолкьра-ḧьлнәдьшйан. Ле е ḧьнәка жи, һәма зәвиеда, чахе баноки давитьне, ԝәки пьшткьн у бьвьн п'артеда щики-һьлдьшйан. Ԝи чахи хԝә го̄нәк'ар нәдькьрьн. Ле чахе чаԝ дьqәтйа: иди чь ч'ер' у ь'әт'и ḧәбун-го̄рзчие һерск'әти чаԝбадайар'а дьготьн. Һьлбәт, жь дәве е мә'рифәт' т'о̄ гьлие нәр'е дәрнәдьк'әтьн.

Мьн сале ә'ԝльн нане Ә'зиз, паше Шаликое бьре хԝә дьбьр, нане п'аләтие. Әм зар' бь әщq у шабун дьчун нане п'ала, чоле, щәм п'ала, чьмки мә гьли-готьне хԝәш у ә'щев, ḧәнәк у лаqьрдие ԝан дьбьḧистьн. Шәрәфе Ә'мәри р'ә'мәти бәнгибуна хԝә бир дани у бь ах у коԝан, бь шәԝат дькаканде:

...Qаза Муше,
Чур'а мәләгана,
К'еԝришка дәв зьнара...

Къламе дьн жи дьстра, те бира мьн, йа Фьлите Qо̄то. Щарна газьн хԝә дькьр, ԝәки Хальте Ә'мәр жер'а навежә хале Шәрәф, ле дьве Шәрәф. Шьвәк дьгьртә хԝә, дьк'әтә сәр чока у, ḧәта ḧьм-зора ԝи һәбу, әԝ шьв ә'р'де дьхьст, пер'а жи дьгот: «Щамер, Хальте мә бәрк' сәкьнйә, дьве Шә-рә-ф!» Һьнәке майин жи гьлие хԝә у щаһьлие әвинтие дькьрьн, ле ед дьн-гьлие дьзие. Бәле, гьликьрьна дьзйа зува у бь т'әмами дьзие, чаԝа Аветик' Исаһакйан сәрһатйа хԝәйә «Идилйада» дьньвисә, бона го̄ндйа, р'енщбәра нә тьштәки ә'т'бә, ле һәла сәрда жи шә'дәтйа мераниейә. Һьлбәт, т'о̄ кәси дәрḧәqа дьзйа хԝәйә ԝан саләда бир нәдани. Гьшка жь ḧена бәре хәбәр дьдан. К'е дьзйа ньḧа дани сәр хԝә? О̄сабуйа-иди щьмә'те чьма дьгот:

«Дьзе бостана,
Къвш дьвьн зьвьстана».

Готи йәки бәрзәq һәбуйа у дәме о̄са дәqа лаԝькада бьдае, бьгота: «Ле әԝ дьзйа ньḧа дьвә-к'е дькә?». Ле һәqик, р'астик ԝе орт'е һәбу: дьзйа бостана, пез у деԝер мина бәре нәдьбу. Һәмин сале пашԝәхтие лап һатийә

һьланине. Кʼе ньһа наве хwә пе бәрх у кавьрʼә-ке бехә? Тӧ кәс! Уʼ әз темә сәр wе фькре, фәки рʼастие жи мәʼна дьзие дәрәща сосиалие-йә. Бәре бечʼарйа хwә әw йәк кърьнә, ле ньһа, чахе Һʼале гӧндйа, чаʼwа бежи, хwәшә, кʼе wи шӧхӧли бькә? Бәле, ньһа дьзи жи, шәрʼ у дәʼwе гӧндйа жи, баʼwарки, тʼам һьлатьнә. Пʼалэтиеда, тә һәw бала хwә дьдае, дӧ хорт, дӧ зьлам тʼәк бун, кьрьн пʼьстә-пʼьст. Бәр пʼар-та гиһе йане жи сапда дӧ qиз тʼәк рʼуньштьн, бу пʼирqә-пʼирqа wан. Бь ви тәһәри сӧрʼа хwә әʼйан дькьрьн, йан жи бе Һʼәмди wан әw сӧрʼ диһар дьбу: сӧрʼа эвинтие.

Нә гӧне хорта бу: наве qиз у буке Пʼампе, бәдәwи, бәжьн у бала wан тʼәмамйа олкʼа эздиханеда әʼйан у бәла бубу. Дьготьн: «Қӧла qиз у буке Пʼампе!» Иди бәс бу. Ӧса жи дь-готьн: «Әгәр чила у бәдәwа дьхwәзи, һәрʼә Пʼампе!» Ле чахе qиз у буке Пʼампе, qаськ-qәйнтʼәр һьлдьдан у дьчун сәр чьрʼьке, сәр щәwа феза гӧнд: Һʼәйр у Һʼьжмәкʼар буйи wан, бәжн у бале тʼәмашәки. Чахе ньһа әз wе бежьн у бала wанә кӧрманщи тиньм бәр чʼәʼве хwә, дәст хwәда әв кʼълама Шәрʼое Бьро дькʼәвә бира мьн:

Бәдәwе, эварә, зәрие гӧнде мә мәшйанә аве,
Әʼмре мьн эварә, зәрие мә мәшйанә аве,
Гәли бьрано, рʼабьн, тʼәмашәкьн,
Чиланъ бәдәwа, бәжнбьльнда, әʼнкәвәра,
Хwә данә пешие,

Кьнка хwә да пашие,
Qәмәрә, бәхте мьнрʼа шәрмокәнә,
хwә данә наве.
Гәли бьрано, мьн го: хwә данә наве,
Мьне паши чʼәв-бьрие бәләк сондәке хwәрийә,
Тӧ qәлфе зәрйа накьм тʼӧ сьлаве...
Дина мьн, дине...

Әре, wан сала гәлә qизе бәдәw гӧнде мәда һәбун у нава wанда йәкә ӧса, wәки Һʼәта дьле кала жи кʼәтьбуйе. Хорте гӧнде мә бой wана дьшәwьтин, дькʼәwгьрин, ле Һʼәта вьрда, Һʼәта wеда, тә һәw дьньһерʼи: бь сальх-сульха жь щие дәрәкә, хазма жь Тъвлисе дьһатьн, бәр дәре мала баве wан «чок дьданә әʼрде». У әw qиз у wәрдәк дьбун «хӧре» дәрәка, щарна хӧре е ӧса, кӧ wана wе гӧндда qә поз пе нәкьрана. Кʼи бу сәвәв? Де у бав. Һьнәке «дьворник» жь Тъвлисе бь форм у бь дәзгә, бь пʼапахе qәващьх дьһатьнә гӧнд у чʼәʼве де у баве qиза пе һәбуна хwә «кор дькьрьн», әw гогәрчин жь гӧнд дәрдьхьстьн, дьбьрьн. Гәләк qиз пе костйуме хорте шәһәра дьхапйан. Ӧса һатә сәре qизәкә гӧнде мә, наве кʼижане әз һьлнадьм. Чахе әw хортәки шәһәррʼа хwәстьн, һәма ӧса жи готьн: «Хwә дьле фьланкʼәсе нәкʼәтә беванкʼәсе: дурва костйуме wи дит у дьл кʼәтә костйум». Ӧса жи ван гьлйа Һʼӧкме хwә дьһьштьн, чахе дьготьн: «Тъвлисе һәр дьранәки wан wе тәʼмәки бьхwә». Ӧса жи

дьqəwьми. Ле к'иси мере wан, wəки һе пеләк жь дә'wәте дәрбаз нәдьбу-дьк'әтьн кәле (һ'әвсхане)? На, к'иси wан xwə-xwə, к'иси хәwа wанә щәва. Бәрбанга сьведа хасйа әw р'адькьрьн, дьбьрьн «дьвор'никне». У әw гогәрчине гӧнде мә т'оза к'уче шәһәре Тъвлиседа ӧнда дьвун. Де у бава һежа сәре xwə дьхьстьн, ле иди дәрәнг бу. А әw т'оз бу һәqе кака-локое Тъвлисе. Иро жи әw йәкә, wәки, зар'е бьч'ук зьмане зькмаки бир дькьн, чьмки һәрдӧ мәһе һавина, бәталйа шагьрта жи wана найньн йале мә, гӧнде кӧрманща, ле дьвьн Мәнглисе, Қощор' дәве Бә'ра Р'әш. Бәле, щьмә'та мә р'аст готийә: «Дәwе мерьви щер'ьбанди жь масте хәлqейи нәщер'ьбанди четьрә». Һежа де у бава дьгот: дьһа башә мәрьв qиза xwə бьдә шьван-гаване гӧнд, ле нә кӧ аг'е хәлqе.

Ахьр һьнә qизе гӧнде мә гәлә «Һ'ар» бун, мина щә'нйа т'ор' нәдьһатьн зәфте, р'ае, хазма е һаж бәдәwйа xwə һәбун у әw qимәт дькьрьн. Әве тә qәрфе xwə, ба'wарки, һ'әму хорте гӧнд дькьрьн,һәр йәки wан нав-нуч'ькәкә ә'щев ле дькьрьн. Һьнә хорт жи р'уе ве йәкеда шәка wан дьшкәст, qӧрсаг' нәдькьрьн пешда һәр'ьн. Wан кәч'ька чь заньбуйа, wәки сале дәрбазбьн у хортәки гӧнде wани xwәйе xwәндьна бьльнд, бь wәргьртьна бьжарә (костйум, кьрасе бәрьстӧсьпи, гальстук, соле р'әшә бьрьqок, шьлйапә) wе к'уче Тъвлисер'а дәрбаз-

бә у чахе дурва wан qизе гӧнд наскә, wе xwә ль wана нәгрә, wәки әw шәрмиеда нәминьн, ле wе дурва бала xwә бьдә qьльхе wани дьвор'никие, әwе гема wан бь фькра xwә һьмбәри һена «Қар у хәзалйа» П'ампекә, wе ахинәкә ӧса р'аһьле, кӧ, ча'wа дьвен, бәне пьшта wи бьqәтә. We һ'әйфа xwә нә кӧ т'әне wан бинә, ле **р'оже бӧһӧри, чахе һ'әр qизәке wәкә сәд** к'ьламе говәнда у бәнгитие заньбун, ле ньһа зар'е wан бь чәнд зьмана бь сәрфьнйази хәбәр дьдьн, хенжь **зьмане we дайка xwә, зьмане** **п'ампиайи xwәш у ак'ьл.**

Әре, мә дәрһәqа лаqьрдие чоледа гот.

Гьшки зә'фтьр qәрф у qуч'к ль жьне һәв дькьрьн, ле дьле к'әси жь к'әси нәдьма.

Бона мә әw р'ож ә'йд бу,чахе колхозе гошт дьда п'ала. Wәхта гиһадьрун ниви дьбу, колхозе дәwарәк дьда п'ала, wәки xwәр'а шәржекьн. Һ'әрсал, ба'wарки, гошт ль Даване, чайира Надие Сә'додa, незики канйа дьдан, бьнат'ара Qуч'а. We р'оже баре мә зар'а сьвьк бу: мә т'әне нан у дәрдан дьбьрьн. Wи чахи, пәй шер'р'а, һәла нангьрани бу, гьшкә кәлӧгошти бун. Мал һәбун, wәки нәфәре wан сале сечар щара гошт дьхwарьн. Мьн нане Ә'зиз дьбьр. Әwи эз р'әх xwә дьдамә р'уньштандьне у гоште хашләма чолейә xwәш т'ер әз дьдамә xwарьне. Щарәке шӧхӧла мьн р'ьнд ләв нәһат: ду гошт к'әтьбу у әз пәйр'а вәр'әшийам. Әw

салəк-дӧдӧ бу-гава бə́са гошт дькьрьн, диса мə́де мьн лəв дьќəт. Паше бəрə-бəрə мə́де мьн щар дьн ль гошт вəбу.

Пəй ќелəндиќеша, гӧрзчйа у тьрмьхчйара́ ə́рəбəчи у лодчи дəрдьќəтьнə хəвате. Лодчие мəйи һəри баш у ə́йан Һ́əмиде Һ́ӧсо бу. Пəйра́ Усьве Иво у Əфие Ə́вдо дьһатьн. Сəр һəр ə́рəбəке дӧ мəри дьхəвьтин: йəки жела гӧрз дьдане, е дьне сəр т́ар́ у копе ə́рəбе щи дькьрьн, даданин. Əw жи һостати бу. Готи ӧса р́ьнд щи бькрана, шьрит ӧса ԛайим бьшьдандана, wəки щие бəрwар, ч́ə́л у нəрд һьлнəшйа, ə́рбəчи шəрпəзə нəбуна. Жь щие дур, мəсəлə, жь сəр гӧнде Əт́əм (Щамушванера́ щарна ӧса дьготьн) у жь т́анга ԛӧлч́ьке Т́əри р́оже анчах дӧ п́и данин. Пəйра́ иди автомобиле барќеш дəркəтьн, шӧхӧл һеса бу.

Һ́имли кале гӧнд, дəрсдар, хwəндќар у щарна жи чəнд ќӧлфəт дьһатьн сəр лоде. Гəлəка хwə ль лоде дьгьрт, чьмки лод незики мала бун, wи чахи пьш гоме колхозе бун, ле ньһа һьнəки wе wеда, бьрьнə пьш мəзəла. У лодчи нивро дьчун мале хwə, бəр сие һеса дьбун, нане хwə дьхwарьн у диса дьһатьн.

Ə́рəбəчие гӧнде мə Сьвьке Мирзə, Һ́əмиде Надо, Сəфие Усе, Əвдие Сəфо, Р́əшиде Мирзə, Ə́вдие Усе, Мисаке Мартирос, Ə́т́аре Рьзго, Тəйое Осе,Щəмале Щьнди, Титале Р́остəм, Рьзае Щəлил, Сутое Щəмал, Валоде Мисак

у е майин бун. Гӧндие мəйə ӧса һəбун, wəки щаре хəбатəк дькьрьн: һəйи дьрганчи бун, һəйи ə́рəбəчи, һəйи р́енщбəр, хьзəкчи, һəйи фьрѓунчи, паше автоажо: Ə́слане Р́омо, Завьте Ə́йо, Ə́лие Əмьр, Хəмое Əйо, МəҺ́əмəде Һ́əмид, Усьве Фəти, Мирзе Р́остəм у ед майин. Жь ван мера Хəмое Əйо зу жь гӧнд дəрќəт, навəки ԛəнщ пəйи хwə һьшт.

Əз чахе һе сьвьк бум, шагьрт бум-дьчумə тьрмьхе, дьрганчи бум, ле чахе Ереване университетеда дьхwəнд, һавина дьһатмə гӧнд, дьчумə сəр лоде. Жь т́аѓа мə əз у дəрсдаре хwə Узое Бəќьр у Тəйаре Озмани калəмер дьчунə лоде. Гьшка зортьр апе Узо дьхəвьти у wи ə́мре мəзьнда wəстандьна wи т́ӧнə бу.

Гиһадьрун у нандьрунеда һосте колхоза мə-Р́остəме Һ́əсəни р́ə́мəти сьнə́тхана хwə вəдькьр. Əwи һащəте малһ́əбуна гӧндитие: тьрмьх, сет́ьли (ӧса жи жера́ дьвен дьрган) дəстне ќелəндйа у тьште майин че дькьрьн. Жь мала хwəйə феза гӧнд, т́анга мəзəла жорда дьльнгри дьһатə Һ́əдадхана хwəйə һеньк, ќохе мала Щьмшите Т́əмо. Щарна газьндар бу, чахе гəлə дьране тьрмьхе мə дьќəтьн. Гӧндда ӧса жи Р́остəме Т́əмо у Р́остəме Ə́мəр һостати кьрьбун.

Бь гьлики, гӧнд-гӧндити т́əви хəбата гиһ́адьруне дьбу.

Гиһадьрун жь Қаха дәстпе дькрьн (Даване). Паше дәрбази мерга Бозо, ԝе шунда-Хама (Алтунтәхт), Чайире Ԛуча, Ада (дора чәме Бәла), Мерга Фәйо (Пьчеха) дьбун. Бәре әԝльн гиһае әрде ангор ԛьр дьчьнин, кидәре әԝ зу дьбӧһӧри, һьшк дьбу, ле ԝе шунда дькәтьн нава чайире авзем, кижана гиһа ԛальм дьгьрт у зу нәдьбӧһӧри. Бь сайа щерьбандьна сала у занәтйа пала гиһа дерьс нәдьбу. Нә ахьр бал мә пәй нанра тьште һәри ԛимәтли гиһа бу, дәбьр. Қа кера ләв дьһат гиһае кодә лодкә. Әԝ гиһае хаси бь ԛьнйат ԝәхта зайина мйа у челәка дьдан хәвате. Һьнәка гиһае хԝә ӧса бь тәгмин лод дькрьн, ԝәки чахе челәк дьзан, сәре пез дькәте, әԝ ԛат, әԝ щерга гӧрзе гиһае кодә жи иди бәрдәст бу.

Ле шӧхӧла һәрә гьран, кӧ ԝәдәки гәлә дьреж-һәта пайиза дәрәнги дькшанд-әԝ нандьрун у нанкӧтан бу.

Нандьрунеда жи диса әԝ келәндикеш, әԝ тьрмьхчи у әԝ әрәбәчи бун. Ль вьра сәрда бедәр, нанкӧтан зедә дьбу.

Бал мә һе гиһадьрун хьлаз нәдьбу, чахе нандьрун пера дьгиһишт.

Нандьрун гӧнде мәда жь нивәка мәһа тәбахе дәстпе дьбу. Щарна һәта нивәка мәһа чьрйа пащьн жи дькшанд у сал һәбу бәрф сәрда дькәт, нан ль бедәра, техада дерс дь-

бу, гәлә сап нәкӧтайи дьма. У әва ԝан ԛәԝлада дьԛәԝьми, чахе гӧнд-гӧндити радьһьштә бедәра, нан дькӧта у әрде колхоза мә, зәвие нан жи сәри-бьни 120 һектар бун. Һһа комбайнәк һаԛа зәви нава чәнд рожада дьдру, дькӧтә у нав дәрте.

Сәдре колхоза гӧнде мә зу-зу бәр һәв хԝә дьгӧһастьн, бьригадир у киләрчи, сәрԝере фермае у һәсавдар тьме дьһатьн гӧһастьне, ле пале дәште у бедәра ԝәхтәкә дьреж диса әԝ мәрьв бун, әԝ жьн у мер, әԝ ԛиз у хорт. Дә, бала хԝә бьдьне, чьԛа мәрьв чаԝа сәдьре колхоза мә хәвьтинә: Усьве Һәсән, Һәме Шәԝеш, Хӧдое Мьһо, Тәйаре Хӧдо, Щәке Тәйо, Фәтие Иво, Әшое Һути, Рәшиде Мирзә. Жь ԝана һьнәк чәнд щара бунә сәдьр. Е майин наен бира мьн. У гьшк, гӧнд-гӧндити дьхәвьти, ԝәки һиме хԝәшбәхтйа иройин сазкьн.

Ван салед агьрие, чахе колхоз кьрьн совхоз (малһәбуна дәԝләте) дәԝса сәдра (гӧндие мә дьһа зәф бь щуре әрмәни дьготьн «нахага», нә кӧ сәдьр) директора гьрт: Әслане Чопо, Улйане Рәшид, Һәмое Усьв, Әрфуте Тәфур, ле ньһа Темуре Әрфутә.

Бона тариԛа гӧнд дьһа там бе кьвше, әме вьра ԛӧльхәкә майин жи бир биньн, йа сәдре совета гӧнд. Гӧнде мә у Чобанмаз (ньһа Авшен) тьме саветәк бунә у ԝәде щӧда-щӧда чаԝа сәдре диԝана щи әв мәрьв хәвьтинә:

Һьсе Хəмо, Р̆əшиде Мирзə, Фəтие Иво, Оник Басмащйан, Ә̆лие Һащи, Тəйое Усьв, Темуре Тəйо.

Т̆əшкилəта гӧнде Пампейə партиае т̆əшкилəтəкə баш у к̆ьвш бу нəһ̆иеда. Сале щӧда-щӧда чаwа к̆атьбе т̆əшкилəта партиаейə ə̆wльни хəвтинə Узое Бəк̆ьр, Әшое Һути, Әмьре Бəкьр, Щəwое Мамо.

Чаw диса ба дьдан, ə̆рəбə диса саз дькьрьн, к̆еләндик̆еша диса к̆еләнди давитьн сəр мьле хwə, гӧрзчӣа диса баноки һьлдьдан, т̆ьрмьхчӣа диса тьрм̆ьх һəwеда дькьрьн мешə.

Бедəре колхоза мə Һ̆əта р̆ожа иройин жи к̆ьвшьн, ле иди əw чимгане р̆асти дуз нинə, авайи теда че кърьнə, булдозер у автомобила, чаwа дьвен, əw хьнщ-хьнщи кърьнə: чаwа мəрьв сьфəтəки бəдəwи назьк дəг̆ма ле чекə. Ле wе һене щики ə̆рд, хwəли бьһата к̆ьвше-т̆ӧнə бу. Чекьре мəйдане стадионе футболейə һəрə баш жи wе «ч̆ə̆внəбари» ль ве бедəра мə бькрана. Әм бежьн, мə əw дькьрə мəйдана футболе жи, гəлə wəхт к̆ома футболисте гӧнде мə ль wьра дьлист.

П̆алə дьчунə к̆əwшəн, дьчун зəвӣа, нан бьдрун (ле нə кӧ дьчун нанбəрəвкьрьне ӣане жи бəрəвкьрьна нан, чаwа һьнə лаwьке мə дьньвисьн), кӧ к̆ӧлəш бəрəвкьн, бькьн п̆арт. Ле хебатчие бедəре, к̆ижанар̆а нəдьготьн п̆алə, чьмки т̆əне к̆аркьре чоле, к̆əwшəнр̆а

ӧса дьготьн, жь т̆əмьзкьрьна бедəре дестпе дькьрьн: р̆ьнд дьданə бəр чəлqӣа (сьqавела, бь щур̆е əрмени-саqавел), qьрш у qал жь наве вəдьр̆утьн, дəрдьхьстьн. К̆ӧлəш дькьрьн лодəкə дьреж, ль т̆емамӣа сəре бедəрейи жорьн, бьнӣа гома колхозеда у щарна жи чəнə дькьрьне у алие р̆оһьлатеда дьреж дькьрьн. Бедəр дьк̆əтə бəр тə̆лде лода сап у бае жорьн, баwарки ле нəдьгьрт. Дə, ищар пе дьк̆əтьн, əw к̆ӧлəш, еw сап ашан дькьрьн у кам (щəрщəрə) дьданə сер. Р̆оже, чаwа те бира мьн, дӧ щара жьне гӧнд дьһатьн, пе сет̆ьлӣа, дьргана бедəр wəлдьгер̆андьн, дьчун. Әвана кəванние мала бун, е кӧ нькарьбун бьчуна п̆алəтӣа чоле. Ле чахе к̆ӧлəш дьбу ка, wи чахи бедəр иди пе бера wелдьгə̆р̆андьн.

Хəватəкə чəтьнə а'щьзайи камажотьн, щерщəрəажотьн бу: сьве Һ̆əта эваре бəр тə̆ве, нава т̆оз у хӧбара каеда, əм, чаwа дьвен, кəр̆ у гежь дьбун. Һəмин р̆оже ə̆wльн щəфаки дьн жи серда зедə дьбу: готи əм мьqат буна. wəки щанəге хам, к̆ижан щара ə̆wльн бедəреда дькьрьн бьн нир, нəфьльтьн, мина щə̆ние т̆ор̆ нер̆əвьн, чьмки анин, гьртьн у гьредана wан чəтьн бу. Ле чахе əм-камажо вьз дьбун, əм жи мина щанəге «т̆ор̆» дьрəвӣан. Һəма гьртьна щанəга ӣа мə һесатьр бу: əгəр щанəгə дьчун п̆ала ч̆ие, щики к̆ьвш дьсəкьнин, дьч̆ерӣан, ле əм дьр̆əвӣин у мə хwə щики

ӧса вәдьшарт, ԝәки т'ӧ кәс нькарьбу сәр щие мә вәбә.

Чахе бедәр дьбу, дә'н хԝә т'ам жь сьмла, сап бәрдьда, дьԝәрйа, һежа ка пе бера дькьрьнә т'еґәкә тутьрежки у ԝәхта «бае бедера» дьһат, һосте ԝи шӧхӧли әԝ пе шәна дьданә бе. Ле пәй ԝе'р'а щә у гәньм һәла һе нава к'озәреда дьма. Бона нан р'ьнд т'әмьзкьн, әԝ т'еха бь к'озәрева ищар машине дьхьстьн. Ԝе шунда һежа жьна бежьнге хԝә һьлдьдан у дьһатьн мәйдане. Готи щә у гәньме һәри т'әмьз, чаԝа дьвен, льв-льви бьбрана к'иләре, чьмки әԝ нане т'ӧхьм у е п'ара дәԝләте бу, кӧ паше лаԝьке гӧндә сәрԝәхт дьбьрьнә Ленинакане т'әслими к'иләре зәхирәкьрьне дькьрьн.

Мере зәґм мьле машине дьфьтьландьн, ле жьна жи пе бера йане жи ведра дә'не нав к'озәре бәри «дәԝла» машине дьдан.

Щарна жь гӧнде алие дәште, һимли һәйштәрәке (Аштарак) пе баре гӧһдьрежа сев, һӧрме, һӧли, тьри, памидор данин гӧнд. Чахе т'әлал р'адьбу сәр ԛумаха хание, мәсәлә, Әфие Ширьн у дьгот «Һа сәв хьлаз бун, һа!», «Һа тьри хьлазбун, һа!» — ч'икин жь дьле мә дьһат. Ԝәхта р'ә'м бьк'әта дьле оґакаваре мә (сәрԝере хәләԛоке) у сәдре колхозе, гьрә-гьр нә ԝьр бйана, изьн дьда мә, ԝәки п'ашле хԝә т'ьжә щәкьн у һәр'ьн меԝа биньн. Хер кь на,

әм к'амч'ойи дьвун һәта дьчун мале. Щарна мале жи нәдьк'ьр'и, әгәр бедәр һе нәк'ӧтайи бу.

Наве сәрԝере хәләԛока, хенжь Иске Ә'мәр, нае бира мьн, ле лаиԛә әм наве ԝан мәрьва жи һьлдьн, е кӧ бьригадире колхозе хәвьтинә: Аһ'мәде Мирзә, Усьве Иво, Мирие Ԛәро, Ә'слане Кәсо, Аһ'мәде Хӧдо, Приставе Нәврӧз, Һәмие Усьв, Ә'гите Һәмид, Мишае Усьв, Мәк'симе Ә'що.

Чахе гьли һатийә сәр бьригадира, әм наве ԛӧльхчие колхозейә майин жи һьлдьн. Сьлемане Хӧдо, Аветик' К'очарйан, Арестак Шаһназарйан, Жоржик (фә'мила ԝи нае бира мьн), Аветик' Саһакйан, Шәлале Усьв һәсавдар бун.

Ԝе бона ньсләта ньһа һәԝаск'арбә ӧса жи заньбьн к'а к'и, мәсәлә, к'иләрчие гӧнд бунә: Мисак Хачатьрйан, Ә'зизе Әшо, Элое Ԛәймәз, Ә'гите Һәмид. Һьлбәт, ԛәрәԝьле гӧнд у бостана нә ԛӧльхә, ле лайиԛә әм ԝан жи бир биньн. Ԛәрәԝьле гӧнд: Хачо (жь Мелик'әнде), Надие Сә'до, Һәсәнике Һӧсо, Һәсәне Сә'до. Ԛәрәԝьле бостана: Р'остәме Иво, Ә'мәре Мамо, Ә'мәре Бәдо, Усьве Ә'мәр, Сәфие Усе, Тәйаре Хӧдо. Солбәнд: Симон у Асо (һәрдӧ жи жь Вортьнаве (Щьрашена ньһа).

Щарна пе'р'а нәдьгиһандьн р'уе р'оеда нане бедәре гьшки бьвьн к'иләре. Ԝи чахи нан дькьрьн т'еґ, пе бера р'ьнд дьт'әпсандьн у

нишан дькьрьн. Һәмин шәв жи бедәре колхозе бе qәрәԝьл нәдьбун. Xԝәш бун эвар у шәве бедәра, нава бостане картола.

Хәватәкә гәлә гьран бещәркьрьна бостане колохозейи картола бу. Һәрсал колхозе се һектар ә̆рд ль Даване, пьшта гома, йане жи бьнат̆ара мале шәмьська (мала Усе Хӧдо) дькьрьн бостане картола. Ә̆рди Һ̆ьшк бу, эк̆ьне картолайи п̆ак нәдьһат, ле чьмки пьлан бу, һәрсал давитьн, у т̆әмамйа гӧнд пер̆а дьчәрчри.

Пәй нандьрунер̆а дәст бь аш у карвана, т̆ьвдира зьвьстане, р̆а у т̆ьвдира мале дьбу.

Пайиза гӧнде мә жи Һ̆әйамәки xԝәш бу, әгәр нәвежьм, ԝәки бәр дьле мьнда е һәри xԝәш. Пайиза дәрәнги, пешйа шьли-шьлоп̆а, к̆әтьна бәрфе ль гӧнде ч̆йа зәйнәтә. Бәре ә̆ԝльн пәй хәвата Һ̆әфт-Һ̆әйшт мәһар̆а гӧһе бьнәлийа дьсәqьр̆и. Әз дьвем-Һ̆әйамәки xԝәш бу-бь ԝә̆де бӧһӧри, чьмки ньһа жи, чахе ви Һ̆әйами дьчьмә гӧнд, иди ԝе зәйнәте, ԝе xԝәшие навиньм у бона әԝ ләзәт у дьлxԝәши диса ль мьн диһарбә, т̆әсәләбә, әз эмәки ч̆ә̆ве xԝә дьгрьм у фькьр-мьтале xԝәва сичьл сали пашда дьчьм. Qәйи Һ̆ьзрәт дьһа ширьнә, биранин дьһа xԝәш у шәԝатьн, нә кӧ дитьна ԝе гавейә бәр ч̆ә̆ва, чахе ә̆мьр һаqа тӧ ԝәстандин, р̆ӧҺ̆е тә ӧса һатийә гӧһастьне, ԝәки нькари ԝе дәме, чаԝа зар̆отиеда бу, жь хәм у хәр̆еqа т̆әԝqе xԝә бьqәтини у т̆ам бьви мот̆аще т̆әбйәте, xԝәши у зәйнәта ԝе. Те т̆әзә ль qиза у т̆әбйәте бьви бәнги, чахе дәрәм, тамаре т̆әг̆минкьрьна ԝан дәрәщайә назьк ко бунә, чахе әԝ ԝе Һ̆ӧб у Һ̆ьзкьрьне ӧса те дәрнахьн, чаԝа ԝәхтәке бьне льнге мәйә п̆ехас стру, шушә, кәвьр у кӧч̆ьке туж т̆әг̆мин нәдькьрьн, чьмки ч̆әрьме ԝан сәр ә̆рде һасьл бубу, мина ч̆әрме га qальн бубу.

Шӧхӧле һәри чәтьн ви Һ̆әйами аш у карван бу. Ӧса дьвен, ле карванти т̆ӧнә бу. Ә̆рәбә бар дькьрьн у чәнд щинар һәвр̆а дьчун эш: эп̆ещә дур: Сьпитаке, Һ̆ӧмамлие, Qәранльхе, Гег̆ароте, К̆ӧлище, Мьлк̆ӧме, Арьxԝәлие, Аqӧле, Qьшлахе. Р̆йа автомобилайә нәһ-дәһ дәqанә, ле ԝи чахи-щарна Һ̆әта р̆ожәке. У әгәр сьре дәрәнг дьһатә сәр ԝан, пәй хьлазбуна нане бь xԝәр̆а жь мале һьлдайи әԝана чәнд кьлоч̆е аша жи дьxԝарьн у Һ̆әвтеке-дӧда шунда һежа дьһатьн.

Ԝе ищар бьчуна Борт̆ьнаве, к̆әләме тьр̆шине банйана, Мьнщӧг̆лие тәндуре т̆әзә, диз, инщан, хьльк у дәрдане Һ̆әр̆ийә дьне. Һьнәк жи, баԝар бьки жь һәр мале, дьчунә Һ̆әйштәрәке у Ереване: ә̆йаре тораq-пәнер, р̆ун, щә, һьри дьбьрьн, ль ԝьра дьфротьн йане жи хер у бәрәк̆әта дәштер̆а дьгӧһер̆ин. Малер̆а бьрьнщ, qәйси, дьмьс, сьнщ, т̆ьтун, һьнәка араqшәрав, шә у савун, п̆әрч̆ә, Һ̆әта xԝе жи дьк̆ь-

р̇ин, дьһатьн. Се-чарәки жи wеда дьһатьн. Ле к'әс жь wана ләз нәдьк'әт, беоәбьри ә̇йан нәдькьр. Р'ева, чахе тари ль wана дьк'әтә ә̇рде, гөндәки сәр р̇йа хwә, мала достәки хwә-йн әрмәни дьһеwьрин, һ̇әта сьвә ль wана р̇он дьбу. Ле ньһа? Ньһа автомобила «Жигу-ли» 45—50 дәqада жь Ереване дьгиһ̇ижә Сип'ане, ле р̇ева әм чәнд щара сәһ̇әте дьнь-һ̇е̇р'ьн у мә һәw т'ьре qәйи автомобил һеди дьчә. Бәле, һ̇еди дьчә, ле т'әне жь фьр̇ьнде һедитьр.

Чахе зьмере дьдан сәр һ̇әв, чаwа wе һене дьготьн, хәме хwә дьдан бәр сәре хwә, һежа дәст бь ә̇йд у ә̇рәфат, шайи, дәф у дә̇wата дькьрьн.

БӘРАНБӘРДАН. Ә̇ЙД У Ә̇РӘФАТ. ДӘФ У ДӘWӘТ. ОДӘ.

Ә̇йдәкә к'өрде эздийә мьләтие һәбуйә, чаwа әw те навкьрне, ә̇йда Әзид.

Ве ә̇йдеда жи, wәки нивәка мәһа к'ануна пешьн те дәрбазкьрне, се р̇ожа п'ар̇езе дь-грьн, чаwа бал мә дьвежьн, р̇ожйа. Се р̇ожа сәр һ̇әв жь сьве һ̇әта эваре тьштәки нахwьн, у р̇ожа чара, йа иние-ә̇йде датиньн. Бал мә әв ә̇дәт һ̇әта ньһа жи дьк'шинә, ле т'әне бь фькра ә̇йда мьләтие, жь нава wе иди дәрәще

айина дин, баwарки, дәрк'әтьнә. Әм бежьн бәре жи, хазма гөнде мәда, әw дәрәщә т'өнә бун, чьмки шехе гөнде мә т'өнәнә, у мьн т'ө wәхта нәдитийә, wәки wан р̇ожа qәwьл мала йәкида бенә готьне. Бәре р̇ожи, п'ар̇ез мәрьве мәзьн гьшка дьгьртьн: хера Әзид, хера де у баве хwә. Ньһа к'әс ль алие мә р̇ожйа нагрә, ле ә̇йде, чаwа т'әхте к'еф у шайе, харьн у вәхарьне датиньн.

Шәв ниве шәве әм р̇адьбун пашиве. Хwа-рьн, т'әме һ̇әрә хwәш һәр маләке бона пашиве че дькьрьн, һазьр даданин. Әм-зар̇ дьгьрйан, мә һ̇иви дькьр, wәки мә жи һ̇ьшйаркьн. Нә ахьр әw тьштәки һ̇әwәск'ар бу: шәв ниве шәве нан бьхөн. Бона р̇ожйа у ә̇йде пешда т'ьвдир дьдитьн. Дьчун һ̇әйло жь бажар̇а меwа, хө-рәке баш данин. Р'ожйа у ә̇йдеда qәйсе qәлан-ди, хөшава qәйсйа, бьрьнщ у р̇ьште авити у, әгәр дәсте йәки бьһата гошт че дькьрьн. Эва-ре, чахе р̇ожйа хwә дьшкенандьн, фьтар дькь-рьн, диса харьна һәрә хwәш даданин бәр хwә. Бона фьтаре дьготьн:

Р'о ль ава фьтара фьла,
Зәрайи ль ч'йа: фьтара эздйа,
Стәйр-п'әйр ә̇змана: фьтара сөрмана.

Шәва бәри ә̇йде малда гьшк ль һ̇әв дьчун-дьһатьн, т'ьвдарәке т'әхте ә̇йде дьдитьн: нә

ахьр щинар, qəwьм у пьсмаме бьḣатана, ле әгәр әw мал дьлшькәсти, ḧәзьни бу-т̇әмамйа мере гōнд. Әм дьвен мер, чьмки т̇әне мер әйдане дьгәр̇йан. Wәхтәке, пәй Шәр̇е Wәт̇ә-ннер̇а, чахе ḧале щьмәте хwәш бу, бьрине хәлqе к̇әw гьртьн, гōнде мәда кьрьн әдәт: мер бь дәф у зōр̇нә әйде дьгәр̇йан. Һьнә гōн-дие мә дьготьн әйданә.

Бәрбанга сьве иди гьшка ду давитьн тән-дура, дьчун ава т̇әзә данин, к̇ōр̇не хwә т̇ьжә дькьрьн, сьвдәр у хани, бәрга мале р̇ьнд авр̇әшанди у гези дькьрьн, qиз у бука, жьн у зар̇а хwә дьхәмьландьн. Пешие, чаwа пешда п̇әв дьк̇әтьн, дьчун мале ḧәзнайа, дьле wан дьк̇ьр̇ин, паше вәдьгәр̇йан мале qәwьма. Ве дәрәщеда жи щōдати һәбу: пешие дьчун wе мале, к̇ижанеда мәрьве әмре дьḣа мәзьн, р̇испи һәбу. Әм бесәбьр ḣивйа ḣатьна qәwьм у пьсмаме мә бун: р̇әмәтие ḧәмид у ḧәсәнике ḧьсо, Усьв у ḧәсәне Иво, Усьве апе мьн, Узое Бәк̇ьр, Әщо, Әгит, Р̇әшид, Мәḧәмәд, Тәйо, ḧәмо у ед майин дьḣатьн, бь бәшәрәкә хwәш дьḣатьн у һе п̇е хwә нәдавитьн сәр шемике-пирози дьдан: «Сьва wә хер, әйда wә бьмбарәк». Мә дәстхwәда щаба wан дьда: «Әйда wә жи, йа де у баве wә жи», у пер̇а жи әм дьчунә дәст у р̇уе һәв. Ве р̇ожа бона гьшка әзиз го-ти мәрьве, кō дьле wан жь ḣәв мабу, гьшк ләв бьḣатана. Р̇удьньштьн, бь ḣивикьрьна

хwәйе мале, гьва һьнәки «дәсте хwә дада-нин», пари нан һьлдьдан у дьчун. Әв нанхарьн жи бубу тьштәки qәстанә, символик. Ле йа баш әw бу, wәки wе р̇оже бәнгзәки хwәш, бәнгзәки гōләш сәр сьфәте гьшка п̇әйда дьбу. Әва р̇ожа qәдьргьртьне, һәвḧьзкьрьн у ḧәм-барьшие бу. Бәре кал у баве мә бь ве әйде йәкти у т̇ьфаqдарйа хwә диһар кьрьнә, әw йәк, wәки гōндие wан, эла wан гьшк гōлие дарәке, кōр̇е бавәкинә, ләма жи әйда гьшка йәкә, мина һәвә, р̇ожәкейә. Әве йәке йәкти у т̇ьфаqдари нава р̇оһе мьләт, әwләде wеда т̇әрбәт кьрийә, wәки әwана бәр дьжмьн мәр̇ум нәбьн, сәре хwә һәвр̇а бьдьн оѓьра мьләт. Гәло Эзид к̇и буйә, жь чь әсли, чь щьсни буйә, к̇әс ньк̇арә т̇ам маккә. Ле wәк̇иле айна дине Эзид-шех у п̇ир, к̇ижанар̇а әм бь т̇омәри дьвежьн т̇ьреq-Эзид дьвьн дьгиһиньн п̇ехәм-бәре әрәба, дьгиһиньн Маwи. У әве дәрәще иро сәрwере әрәбайә р̇еаксион дьдьн хәбате бона избат бькьн, wәки р̇әḣа әрәба у эздйа йәкә у wәки т̇и эздйа бь к̇ōр дар̇а т̇ōнә. We сале щәсусәки wан к̇ома ḧәйло ḣат̇ьбу бал мә у дьхwәст бет̇ьфаqие бькә нава мьләт. Ле әwи тьштәк, дәрәщәк бир кьрьбу, wәки шуре мьләт т̇ьме феза шуре айина динр̇анә у wәки к̇ōрде советиейә эзди хwә бь һәqи ḧәсав дькьн п̇арәкә щьмәта к̇ōрда, йа кō т̇әне бь айна дин жь wе щьмәте щōда дьвә. У эгәр бәре к̇әма-

ла р̓ожи у ә̓йда Эзид нава qәwле зордарйа мьләт у айина дине майинда мәзьн бу, иро, ль wәлате советие әwе әw к̓әмала хwә, фә̓мдарийә, т̓ам ӧнда кьрийә. Һәмин щаһьл, хwәндие мә жи жь wе легенде баwар накьн, wәки Эздие кӧр̓е Маwие ә̓рәб дькарә бьвә баве п̓арәкә щьмә̓та к̓ӧрда, йа кӧ хwә нав дькә эзди. Ләма жи бәрә-бәрә р̓ожие Эзид, ә̓йда Эзид жь орт̓е тенә һьланине у дәwсе ә̓йде 7-е чьрйа пашьн (сәрсалийа Октйабьра Мәзьн) у 1-е гӧлане-р̓ожа тъфаqдарйа хәбатк̓ара дькьн. Щьмә̓та мә бь Һәму щьмә̓те советиейә бьрар̓а нһа ә̓йда Сала Нӧһ дәрбаз дькә. Иро мәщала п̓арастьна хwәхwәтйа мьләтие, гӧлвәдан у пешк̓әтьна мьләтие диwана советие, дәwләта сосиалистие дайә, у әw һьндава Һәму мьләте Тъфаqа Советиеда, т̓әви wан ӧса жи һьндава мә к̓ӧрдада те миасәркьрьне бь сайа сәйасәтйа партиа комунистиайә лениннейә мьләтие. Мә сәре сәрда гот, wәки ль Т̓урк̓иае дәһ милион к̓ӧрда Һәсав накьн мьләте щӧда у һәр әхтийарикә wан п̓епәс дькьн. Әхтйарйа к̓ӧрд ль wьра т̓ӧнә, wәки бежә әз к̓ӧрдьм, ле наве чәнд Һәзар к̓ӧрде советие, чаwа бажар̓ване Тъфаqа Советиейә бь әхтиари бәрамбәр сәрк̓арәки wәлате мә шӧхӧлк̓аре партиае у дәwләтейи ә̓йан Йури Владимирович Андропове р̓ә̓мәти wе Һәмщьвата Москваеда 21-е к̓ануна пешьн (декабре) сала 1982-а бь к̓ӧ-

бари һьлда, йа кӧ п̓ешк̓еши 60-салийа т̓әшкилбуна Тъфаqа Р̓еспубликаед Советиейә сосиалистие бу у к̓ижанеда wәк̓иле гәлә дәwләте т̓опа дьнйае һазьр бун. Әwи да къвше, wәки к̓ӧрде wәлате мә һәqи Тъфаqа Советие Һәсав дькьн wәт̓әне хwә.

Пайизе бәранбәрдан жи һәбу, бь т̓әг̓мина мьн, мәһа чьрйа пешьнда. Әва жи мьжуликә щьмә̓те бу, мьжуликә бь һәйтәһол. Бь сал у зәмана ә̓бура щьмә̓та мә ӧса жи пе пез буйә. Ләма жи жь wә̓де, чаwа дьвен, к̓ир у бир, һәла һе бәри айине дине иройин, щьмә̓та мә пәз жи Һәвандийә, чаwа тотем у ләма п̓ире пез жи һәбуйә, жер̓а дьвен Мәме шьван. П̓ире деwер жи һәбуйә (ле нә Һәйwане гьр, чаwа һьнә лаwьке мә дньвисьн, чьмки һәма хут нава пез у деwерда гьр у һур һәнә), жер̓а готьнә Гаване Зәрза, ле пәз феза гьшкида Һәсав кьрьнә. Щьмә̓та мә тотемизмер̓а дьве: п̓утп̓арастьн. Нава Һәйwане маледа т̓ӧ тьшти дәwса «Бьска qӧрбане», «Qӧрбана Ибраһим Хәлил» нәгьртийә. Нава qәwле р̓оһьлатеда, хазма ч̓йа у банйада гьшки һесатьр пәз һатийә хwәйкьрьне. Пез хен жь гошт, шир, маст, ӧса жи һьри дайә, кӧ бьнәлуе сәре ч̓йа хwәр̓а кьрьнә сьт̓ар-ньвин, къьнщ, горә. Р̓уе ве йәкеданә, wәки щьмә̓те ә̓мьржийина хwә бәранбәрданер̓а гьре дайә у р̓ожа бәранбәрдане ӧса бь һәйтәһол, бь әшq у шабун дьдә

кьвше. We р̇оже пəз дьнəqьшандьн: сор, qич̇ьк, qawəр̇əнги, к̇əск, ле йа бəран-ӧса жи т̇əмəзи давитьн стуе wи. Нане бəрана че дькьрьн,савар у бьрьнщ давитьне, һ̇əwлə че дькьрьн, к̇адə ле дьхьстьн. У мə «Нане бəрана»дьбьр бəр пез, əм у шьван р̇удьньштьн у мə к̇еф дькьр.

Ле мьжулйа пайизейə һəрə баш, шабуна һəрə мəзьн дəф у дə̇wəт бун. Əw йəк жи ə̇мржиййна щьмə̇тер̇а гьредайи бу, wəки пайиза шайи дькьрьн. Ви һ̇əйаме сале гӧндйа, чаwа дьвен, хəме хwə дьдан бəр сəре хwə, зьмере хwə дьдан сəр һəв, базара хwə дькьрьн у һəбун дьк̇əт дəсте wан, wəки qəлəне кӧр̇е хwə бьдьн, к̇аре дə̇wəте бькьн, ле хwəйе qизе-к̇аре щьһез, вəр̇екьрьна we.

Дə̇wəте гӧнде мəйə бəре, к̇ижанада əз һазьр бумə, баwарки, гьшк бир̇а мьнданьн, чьмки əw гəлə хwəш у һ̇əwаск̇ар бун. Щьмə̇те бона дəрəща һəрə qəнщ-һ̇ал у зəwаща əwлəде хwə, бона зедəкьрьна т̇ур̇а хwə т̇ӧ нəхьш у нигар нəһевшандьнə, гəлə р̇аw у р̇ьзм, ə̇дəте баш сеwьрандьнə. Нава щьмə̇та мəда, нава qəwле ə̇мьржиййна wеда, йа гӧнде бьч̇укда, əw шайи, əw дəф у дə̇wəт буйə йа һ̇əмщьмə̇тие у чьмки йа ӧсанə, лəма жи дəрəще we жи һ̇имли е демократизмиенə. Мəрəме wан əwə, wəки гьшк бона wи бəхт у мьрази шабьн. У щьмə̇та мə бона шайа дəрəще ӧса

пек анинə, wəки иро əм бь wана к̇ӧбар дьвьн, пешие хwəр̇а р̇ə̇ме дьхwəзьн, кӧ бона мə əw нəхш пəй хwə һьштьнə. Əз, һьлбəт, дəрһ̇əqa qəлəнда навежьм, кӧ шькьр ве гавер̇а, бəрəбəрə те һьланине, нə жи дəрһ̇əqа һьнə дəрəще нəщайизə нəqəнщда, кӧ wəхта шайа диһар дьвьн. Бь т̇əмами дəрһəqа дəф у дə̇wəте кӧрманщиеда дьвежьм у чаwа ньмунəкə wанə һ̇əрə гəш, пер̇а жи мьнр̇а нас у һ̇ьзрəта дьле мьн, əзе дəрһəqа шайе Пампейə бəреда гьликьм, чьмки əw ə̇йни шайи, дəф у дə̇wəт бун, ле нə кӧ дəрһ̇əqа шайе иройинə бəтр̇əнгда, е кӧ нə мина шайе мəнə, нə жи е мьлəте майиньн. Дəрһ̇əqа we йəкеда əзе паше бежьм, ле wəрьн əм к̇ефа хwə зу нəшкеньн у бь мьнр̇а һəр̇ьн дəф у дə̇wəте гӧнде мə-Пампе.

Дəстпебуна пайизе ə̇йан дьбу, к̇а we сале гӧндда чəнд шайи һ̇əнə. Əгəр пенщ буна, ӧсанə гӧнд-гӧндити we 15 шəва т̇ам бьлистана, бьр̇əqьсйана, эварда һ̇əта бəрбанга сьве. Иди льнге щаһ̇ьла, хорта, qиз у бука, чаwа дьвен, шабуна ə̇рд нəдьгьрт. Wə т̇ьре т̇əне мала дə̇wəте к̇аре хwə дькьр? На, гӧнд-гӧндити: жь ч̇ука һ̇əта мəзьна. Əз дəрһ̇əqа qизе шəшһ̇əфт салида жи дьвежьм, чьмки əw жи дьк̇əтьн говəнде, һьлбəт нə сəрговəндие, ӧсанə, wана жи готи к̇аре хwə бькра. Ле к̇ар жи ӧса һеса нибу: готи ч̇əк-р̇ьһ̇але лаиqи шайе, говəнде wəргьртана. Һьнəке алие һəбуна мале

ме, говэнде, ле вэгэр'ьн мала зэ'ве, к'а эw чь дькьн. Р'ожа дэ'wэтейэ э'wльн дара зэ'ве дьгэр'андьн, бь дэф у зо̄р'нэ: нава т'эмамйа го̄нд. К'омэкэ хорта у зар'айэ гьран дьда пэй дэфчи-зр'о̄нэчи, ле пшйа гьшка хортэки зэг'ьм дара хэмьланди дьгьрт у дьчу. Qаськэк жи хwэр'а дьгэр'андьн: wеда жи р'уне дара зэ'ве бэрэв дькьрьн. Һэр малэке кэвч'и р'уне һ'эланди дькьрэ qаське.

Бь ви тэһэри, мэрьве го̄нди го̄һа гьран, ч'э'ва кор жи пе дьһ'эсйа, эре, wэллэ, дэ'wэтэ, дара зэ'ве дьгэр'иньн, о̄санэ wе сьве буке сйар'кьн. We шэва э'wльн иди дэ'wэт т'ам дэстпе дьбу. Wан сала дэ'wэт, говэнде го̄нд т'эwла у ханйада дькьрьн: т'эwла мала Р'эшиде Мирзэ (Qо̄те), йа Усе Хо̄до, ле о̄са жи хание мале Элое Qэймэз, Wирьне Пирьке, Эшие Изминда. Те бира мьн, wэхтэке к'илэра колохзеда жи дэ'wэт дькьрьн.

Һэла р'о, һе говэнд дэстпе нэбубу, т'эwлэ саз дькьрьн, р'ьнд паqьш дькьрьн, данин чэнд го̄рз гиһ'ае к'одэ орт'еда бэла дькьрьн, wэки щьмэ'т сэр р'уни. Т'эне пьш стуна дьма, эw жи говэнд ле дьгэр'йа.

Бэле, шэва дэ'wэтейэ э'wльнэ. We р'оже, эгэр хwэнди һэнэ, хwэнди тен. Йа хwэндйа жи wа бу: хwэйе дэ'wэте qэwьм у пьсмоме хwэйэ незикр'а, wан мэрьвар'а, е ко̄ шо̄рйа wи ле дьбо̄һо̄ри, дьгот, эре, wэллэ, фьланк'эс, то̄

готи до̄-се хwэндие мьн һьлди. Готи чэндэки пешда жер'а бьгота, wэки wи мерьки к'аре хwэ бькра. Дэ, гоштийэ, ич'кэйэ, меwанэ. Эре, wе р'ожа дар дьгэр'йа хwэнди дьһатьн у р'ост дажотьн бэр дэре хwэйе дэ'wэте. Ль вьра, ангори п'эвк'этьне, хwэйе дэ'wэте эw сэр мала п'арэ вэдькьрьн, дьһа р'аст е хwэнди һьлдабун, дьһатьн меване хwэ дьбьрьн.

Р'ожа дьне, чахе т'опайи давитьн, хwэйе дэ'wэте, щинара, хwэндйа хwэхwэ дьготьн:

— Хwэде мала фьланкэсе шенкэ, т'эхтэки wа, дэ'wэтэкэ wа жи мала wида бу. Мэрьв бэхте хwэ бежэ: ич'ка wи бу ч'эм к'ьшйа. Wэки иро эwи мерьки т'опайи навита жи-газьн т'о̄нэ бун.

Хwэйе дэ'wэте бь шэ'wат сэрда зедэ дькьр:

— Мал-һ'але мьн qо̄рбана фланк'эсебэ, мерьки, бэхте мьн у ко̄р'е мьдабэ, мьн зэ'фтьр чьхар ль хwэ кьрийэ, мьн зедэтьр щэфа к'ьшандийэ. Бьра хwэде бькэ эз жи р'ожэкэ wа бэр дара ко̄р'е wи бьр'эqьсьм, же шэрми нэвьм.

Wэки паше хwэйе шайе бьн борщ, qэнщйа wи дэрнэк'эта жи, пэсьн, эw qимэт бэси wи бун. Эw жи, хwэйе qонаха хwэндйа хwэда дьпьнгьр'и, го̄пэ вэдьһат, дьбу щур'-щур'к у дьгот:

— Щамер, мьн хwэ мала хwэ хьрав нэкьрийэ, фьланк'эс, wэки мэрьв сэре хwэ у ко̄р'е

xwə жи бəр тəва, оґьра тəда бьдə, бəхте мьдабə, лаиqə, ḣежəйə.

Ищар əw xwəндие ль мала wи бубун меван, əw хwəнди чьqа дьк'əтьн мəтḣ'е wи: нə кō т'əне ль вьра, сəр т'əхте шайе, ле гōнде xwəда, ль чоле:

— Щамер, мере бежə əз фьланк'əсьм, əз у бəхте xwə, т'ōнə...

... У гəлə гьлие шек'ьрандьне, пəсьндариейə майин.

Р'астие жи, дə'wəтəк, шайикə т'ам qонаха xwəндийада бу. Ḣатьна хwəндйа, мевана шабун дькьрьн нава ḣ'əму нəфəре we мале, е кō we ḣене кем р'уе хəриба, дəрəка дьдитьн, əw жи кем дьчун гōнде щинар, жь wьр жи кем дьḣатьн гōнде wан. Бь созəки, нава р'ожəкеда əw хwəнди дьбун мəрьве we мале: ḣ'əлаликə ōса орт'а wанда че дьбу. Пəй шайер'а, гəлə сал шунда жи əw ḣ'əлали у мəрьватйи жь орт'а wан мала ḣьлнəдьḣат. Ḣəла гəлə-гəлə сал əw ик'рам, əw qəдьр у ḣōрмəт дьḣатə гьликьрьне, чаwа дьвен, ом-ом. Щарна меванe we qонахе р'асти ḣəв дьḣатьн у дьк'əтьн мəтḣ'е we. Бь гьлики, ве дəрəщеда дьḣа т'ам диḣар дьбу меванḣ'ьзйа мьлəте мə, хəрибдости у ḣ'əлалйа we, дəрḣəqа к'ижанада бь шек'ьрдари у пəсьндари занйар у р'еwие дəрəкə гьли кьрьнə. Əв меванḣ'ьзи у хəрибдости

нава р'ōḣ'е щьмə'та мəданə, əм дькарьн бежьн: əw бь we дьжи.

Бьра qонахе хwəндиада к'еф, ḣ'əнəк-лаqьрди, харьн-вəхарьн, стран у р'əqасбə, əм бенə мала баве зə'ве, нав нəфəре we. Əве тə дəф у зōр'не дьдьн пешйа хwə у бəри гьшка нəфəра, зар'-ч'уч'кава дьчьн т'əwле, гоме йане жи хани: щие говəнде, щие шайейи ə'сли, кō нḣа т'ōнə у дəрḣəqа чьда əзе бь ах у кован паше бежьм.

Чахе де у баве мьн, хушк у бьре мьнə мəзьн эваре дьчунə гоме, говəнде, дə'wəте (we ḣене дə'wəта ə'сли ḣəма əв говəнд у р'əqаса ль гом у т'əwла ḣ'əсав дькьрьн) əм зар'е ḣур дьспартьн пирка мьнə Хəме, йа кō мьн qə ə'мре хwəда нəдит бьчуйа дə'wəта. Пирка мьнə Хəм əм бəр тəндуре дьданə дор'а хwə у мəр'а ч'ир'оке хwəш дьготьн. Мə зутьрəке дəф у дə'wəт, гьрие хwə (бой we йəке, кō мə навьн дə'wəте) бир дькьрьн у əм дьчунə дьнйакə дьне, йəкə хwəшə батьни, йа кō пирка мəйə əмəкдар бəр мə вəдькьр. Ч'ир'окəкə пирка мьн, йа «Ч'еләка Соро» ḣ'əта ньḣа жи бира мьнданə, ле, ḣ'əйф, нə т'ам у əw тō щйа нəḣатийə ньвисаре. Əм сьве ḣ'ьшйар дьвун: нава щиньвине хwəданə. Ōсанə, əм бəр тəндуре хəwр'а дьчун у пирка мьн əм йəко-йəко ḣьлдьгьртьн, дьбьрьн от'ахе-дькьрьнə нава щи-ньвина. Пирка мьнə əмəкдар: бой хатьре мə хwə жь ḣ'əму тьшти мьqуф дьḣьшт.

Т'әwлә бәрә-бәрә дьк'ьмк'ьмә, говәнд гьран дьвә. We шәве, әгәр бук qиза гöндә, дәф дьчә пәй у, һьлбәт, хеликьри, әwе бь нәфәре мала баве̍ра тиньн щие говәнде, ле әгәр qиза дәрәкәйә, жь гöндәки майинә, we шәве говәнд бе бук дьгә̍рә. Ле т'алаш т'öнә: чьмки гöнд-гöндити һатийә: кемасйа буке зә̍ф жи нае к'ьвше, нә жи һ'öкми сәр һ'әнәк-лаqьрдие хале Ә̍слан дькә. Әве тә, мина хwә һәрщар, щие хwә орт'а мерада дькә, шьва хwәйә гәрма шьвейә дьреж дьгрә хwә, мина Әзрайләки сәр зара̍ра̍ дьсәкьнә: к'и нат'әвьтә, нәсйа дькә, әw шьв, әw шьвдар те сәре wи. Әwе, кö дьл һ'ьнаве хале Ә̍слан пешда жи зәр кьрьбә, әw щи-wар qефда дьде. Һьнәке бәрзәq жь щи qöлоз дьвьн:

— Чийә, мьн чь кьрийә-тә сәре мьн шьке-наст (щарна за̍ре гöнде мә әв хәвәр öса жи дьготьн).

Хале Ә̍слан занә, wәки нәшкенандийә, ле шькенандьне хьравтьрә.

Хале Ә̍слан жорда ль за̍ра дьньһ'е̍рә у һәр тьшти р̍ьнд дьвинә: әwи ль сәр к'öрсие бьль-ндә, ле за̍р у, пе̍ра жи, жьн, жере, сәр гиһе р̍уньштьнә.

Дә, е нә̍с нат'әвьтә. Хале Ә̍слан ве щаре дьһа бь шәwат дьqи̍рчине. Әве тә диса жь щи qöлоз дьвә. Де ч'ә̍ве we лейә: нә кö ль нә̍сйа

кö̍р̍, әw йәк ә̍мрада наqәwьмә, ле шьва хале Ә̍слан у ве щаре иди т'аба хwә найнә:

— Хале әс'лан, әwи тьфали чь кьрьбу, тә öса нава ч'ә̍ве wида дае, хwә нә кö̍р̍е дьжмьна бу.

Хале Ә̍слан щаба we надә, ле, әм бежьн, дьзвьр̍ә сәр Ә̍зизе мә, Ә̍мне Тәйер. Wәзир у Шаое Тәйер, Тәйое Усьв, Щьндие Ә̍мәр, Қ'ә-рәме Р̍остәм, вәдьбәшьрә у әw жи алие хwәда газьна дькә:

— Гәли лаwька, wә дит. Хушка Бәлгизар (әм навәки бона мәсәле бежьн) газьне хwә дькә, дьве тьфале мьн нә̍си нәкрийә, тә щие бадиһ'еwа öса qефда дае. Әзи нәһ'әqьм?

Пәйр̍а вәдьбәшьрә, бь ч'ә̍ва Бәлгизаре нишани wан дьдә: йане: һәла бала хwә бьдьне: чийә мала хwә мәрдә, wи гöнәк'ар дькә, ле кö̍р̍е хwә софи дькә. Ле Бәлгизар, чаwа дьвен, иди те п̍әтләбә у бәре хwә жь «дьжмьне» кö̍р̍е хwә-хале Ә̍слан дьгöһ'езә.

— Wәллә, гöне хале Ә̍слан нинә, — лаwь-кәк жь wана дьвежә у лева хwә ль Бәлгизара хәйди һ'ьл дькә, — әван п̍езәвәнга һ'әвка щьмә̍-те бьрьн, öса нәкә жи-навә.

Һ'әта хәвәрдан дәве wиданә, qьрч'ин ль qафе йәки жи те. Әве тә занә гöнәк'арә, т'әне чәнд щара дәсте хwә ль сәре хwә дьвә-тинә, дьвә уфә-уфа wи у хwә щида кә̍р̍ дькә.

— Щьмә̍т,-сәрдә̍wәти йане жи хwәйе шайе

пәй кәр̇кьрьна дәф у зöрнер̇а ḣазьрар̇а дьве,— лә̇зки, мьн qöрбана сәḢәта хẇәкьн, дәнг бьлизьн, Ḣәтани әм дьчьн пәй хẇәндйа-тен.

Хале Ә̇слан т̇аба хẇә найнә у ль ẇана дькә гази:

— Ḣуне пешие ḣәр̇нә мала к̇е?

Иди хẇәйе шайе Ьйане жи сәрдә̇ẇәтир̇а ә̇йанә, ẇәки Әслан херер̇а ḣәма öса, бь дьле саг̇ ẇи гьли навежә, ләма нәйсәйи вәдьбәшьрә (йане дьхẇәзә бь ẇе йәке бежә: «Тә ḣьлда левә, мьн заньбу чь ль девә») у щаба ẇи дьдә:

— Мала Ә̇зим!

Әз маләкә öса дьвем, кö йа ẇи тәḣәри гöнде мәда т̇öнә у дьле лаẇька жь мьн нәминә.

— Ḣәqә, ḣәq, — хале Ә̇слан ә̇к̇ьс дьвежә у гьшк ч̇ә̇ве ẇи дньḢер̇ьн, к̇а ẇе чь гьлики ә̇щев бежә, — мерьки әва суткәкә qöт бу...

У иди ḣәр тьшт фә̇мдарйе. Т̇әне п̇ампйа жь гьлие ḣәв фә̇м дькьн. Йане дьхẇәзе бежә, ẇәки нане ẇи, ич̇ка ẇи мина «ав дьк̇ьшә». Ḣьлбет, хале Ә̇слан әв гьли дәрḣәqа ẇанда дьготьн, е кö Ḣәзара щарәке «щомәрдйа» ẇа нишан дьдан, әẇи дәрḣәqа мале ә̇йни бәр у мевана, ощахда öса әк̇ь'с нәдьгот. Щарна жи, ḣәма öса, хẇәшие хẇә дькьрьн, хазма, чахе жь ẇе мале нәфәр ль ẇьр ḣазьр ḣәбуна, ẇәки, чаẇа дьвен, бык̇әвә к̇ьр̇е ẇан. Әẇ хẇәхẇә жи мәрьвәки qәдьрбьлйани меванḢьз бу. Wәки

айе Ә̇слане Қәсойи шәве жи т̇öнә буйа, ẇәхта лазьм буйа, меван, хẇәнди ḣьлдьдан.

Дәф дьчу пәйи хẇәндйа: бьра ẇе эваре пайизейә хẇәшә кә̇р̇ә лал әẇ р̇ьнгә-р̇ьнге бькә нава гöнд, ч̇йа у бание П̇ампейә сәqьр̇и, әм вәгәр̇ьн гоме.

Дә ищар, лаẇька дәнг дьгот. Щот бь щот. Дöда бәндәк дьгот, дöда дьне ле вәдьгәр̇андьн: «К̇әләшо», «Ләйле Хане», «Чь ль бәжнинга ле, сәр ханинга», «Ло дьло, ло дьло йәман»... Гәлә к̇ьлам ḣәбу, пе к̇ижане говәнде гәр̇әкә т̇ам дьда хẇә. Щә̇се Осе, Ḣәмиде Сәрдар, Ḣьсе Тәйер, Шаое Қәсо, Әгите Ḣәмид, Авдәле Щәлил, дöда дьготьн, ле дöде дьне ле вәдьгәр̇андьн, пәрдöе дьне дьготьн, ẇана ле вәдьгәр̇андьн. Дәве хẇә дькьрьн дәве ḣәв, дьготьн, тә qәйи дьгот дö зәнгьл ḣәв дьк̇әвьн. Бь әшq, бь Ḣәйтә-ḣол дьготьн. Әẇ дәма хẇәшә Ḣьзрәти бира мьда майә, чахе дәф вәдьгәр̇йа, дьḣатә сьвдәре, лаẇька ḣе дьстра у дәнге дәнгбежа у дәф у зöр̇не дьк̇әтә ḣәв. Ḣәвт хẇәзьла ḣьнге, хẇәзьл әẇ дәм, сәẇт диса ль мьн т̇әсәлә буна, чь дәмәкә хẇәш бу. Мьн чь заньбу әẇе чәнд сала шунда иди ль мә бьбöрә, нәẇәк̇ьлә. Мә ḣәẇ т̇ьре ẇе ḣәр ẇа öсабә. Дә, дәнге дәф у зöр̇нейә: зор ль дәнге лаẇька дькьр у ẇана хẇә кәр̇ дькьрьн. Щарна жи дьqәẇьми, ẇәки дәф у зöрнә дьбәтьлин, Ḣәта лаẇька к̇ьлама хẇә хьлаз дькьрьн. Дьбу п̇ьст-п̇ьста ḣәзьра:

«Ле к'анен хwәнди, чьма нәhатьн?». We к'ö бьhатана, wәки ә'дәт нибу. Ә'дәте р'асти әw бу, wәки дәф готи чәнд щара бьчуйа пәй хwәндйа. Әгәр щара ә'wльнр'а хwәйе qонахе бьда пешйа хwәндие хwә, пәй дәф у зöр'не бьhата гоме, щие говәнде, эва йәка дьбу тьштәки беhöрмәти, qнлә. Готи баве зә'ве-хwәйе шайе сазбәнде хwәва чәнд щара бьчуна пәй хwәндйа у нәфәре мала хwәйе мале. Р'оже wа кәванйа we мале, нәфәре we жи, чаwа п'ампйа дьвежьн, хwә гöпәвәдькьрьн, бәр хwәр'а дьчун. Чаwа, тьштәки qолайи бу: хwәнди мала wанда hәбун. Әва сйанәтәкә мәзьн бу. Ләма жи, чахе дәф у зöр'нә дьhатьн у хwәйе шайе хwәнди у нәфәре мале т'әглифи говәнде дькьрьн, малхwe бь hерс у хәйд дьгот:

— Щамер, эва лә'әзкә әм сәр т'әхтә руньштьнә, hе мә нч'кә, пари нан hьлнәдайә, т'ер ч'ә'ве мә ч'ә'ве hәв нәк'әтийә, hун дьвен р'абьн, им hәрьн. Сәр ч'ә'ве мәр'а hатьнә, әме ньhа бен-т'öнә. Қамьл, Қамьл, ща йәке сәр сальхйа лаwькада бькакине.

Хwәйе мале, hьлбәт, шабаш дьда у Қамьл жи на-на нәдькьр. Те бира мьн: к'öбра Қамьл wн чахи гәлә хwәш бу, фәнани Шәрое Бьро дәф дьда бәр гöhе хwә у «Һай ль мьне» дькаканде. Қьнще мина е офисера жи wәрдьгьртьн. Тьрьнгик жи дьлистьн, qиз у бук, хорте мале дьр'әqьсин у хwәйе шайе, сазбәнд п'öр' у п'ошман, «дәстәвала» сәр гомеда вәдьгәр'йан. Ле т'алаш нибу. Заньбун, wәки шар дьн we иди бен.

Говәнд диса гьран дьбу. Мер, мере мәзьн, дьк'әтьн чьрпике, мере навсәрә чьрпике, жьне мәзьн, кәвание мала-чьрпике, хорте т'урә чьрпике, qиз у бук чьрпике, кәч'ьк у гәдә жи-чьрпике.

Әв qәйдә-qанун жь кал у бава hатьбу у к'әсәсәки qöрсаг' нәдькьр әw бьт'әр'ьбанда. Әw h'әсав дьбу qәйдә-qануне зйарәти. Әз ньhа те дәрдьхьм, wәки әв qәйдә-qануне ә'мре патриархалие чьqа qәйдә-qанунәки баш бу. Ль вьра h'әсаве ч'ук у мәзьна дьhатә кьрьне. Қал у баве мә говәнд жи кьрьбун мәщаләкә т'әрбәткьрьна щаhьла. У ве говәндеда т'әмамйа йерархйа мале, ощахе зәлал к'ьвш дьбу: малхwe, сәре мале мерә, мере ә'мьрда hәри мәзьн. Пәйр'а мере навсәрә, әwләде wанә ә'мьрда hәрә мәзьн дьhатьн. Е майин гьшк т'әслими кәвание мала дьбун: qиз у бук, кәч' у кöр'.

Хwәнди жи данин, бук жи данин у hежа говәнд гьран дьбу. h'әта hьнге иди орт'а говәндеда кване мала hәв дьгьртьн, дәст бь лаqьрди-мәсqәрәтие хwә дькьрьн.

Дәст бь шабаша дьбу. Бона шабаше сьре дьсәкьнин у сәр ве йәке hәвр'а дьк'әтьн дә'w у дозе, хазма зьлам, хорте т'урә. Йәки qиз у буке мала хwә, е мәрьватйа незик дькьр ша-

баше, сәре говәнде. Әва йәка ԛәдрәки п'ьр' һ'әсав дьбу. Готи гӧһе ԝи зьлами сәр буйа, ԝәки Кьнне Әслан нәгӧһаста ԛәйде сьвьк у шабаша ԝи зу хьлаз нәбуйа. Жь бәр сьтуна, әм бежьн, т'анга дери шабаша ԝи дәстпе дьбу у готи сәрговәнди пәй фьтләкер'а бьһата бьгиһишта ԝе т'анге: һежа шабаш хьлаз дьбу. Гәр'әк дәһ манат бу (манате ньһа). Әԝ дәһльх жи әсә дькьрьн бәр шьлапке дәфчи, ль әнйа ԝи дьхьстьн. Әве тә жи борщдар бу бәр гӧндгӧндити чәнд щара наве ԝи хорти бь дәнгәки һелә һ'ьлда, е кӧ шабаш дабу, ԛәдьр кьрьбу: «Шабаш, һай шабаш, мали ава Мьразе бьрар'а, сәд манат п'әрә (әсә дьгот «сәд», чьмки «дәһ» готьн шәрм бу, тә ԛәйи дьгот е һазьр ньзаньн хельф дьвежә) дайә шабаша ве к'оме, ай шабаш!». У чомахе хԝә сәр сәре ԝан мәрьва дьгәр'анд, е кӧ кьрьбун шабаше.

Дә, ищар гьрә-гьре гӧнд дькьрьн шабаше, сәрговәндие. Әшие Һ'ути әсә сәрговәнди дьк'шанд, чьмки йале р'әԛаса кӧрманщиеда, баԝарки, нә кӧ т'әне гӧндда, ле т'әмамйа олк'а Аг'баранеда к'әс т'ае ԝи дәрнәдькәт. Т'әне Усве Иво мьле ԝир'а дьлист. Һ'әрдӧ жи бәдәԝ, сьмеле сорә-сосьни ль ԝан, дьк'әтьн дәсте һәв у хԝә чаԝа сәр к'еләка, навк'елкеда дьшкенандьн, хԝә чаԝа бь к'аԝ у к'ӧбар дьһ'әжандьн. Т'әмамйа гӧнд р'адбу т'әмаша ԝан у р'әԛаса ԝан. Һ'әла һе Ере, алие Ԛәрсе һини ве

р'әԛасе бубун. Калке мьни Һ'ути жи, бь готьна готйа, р'әԛасчики зор буйә. Һе-һе гьлие ԝа, бәжьн у бале, сьмеле, р'әԛасе, сйарбуне дькьн. Чахе Әшие Һ'ути у Усьве Иво дьк'әтьн говәнде, гьшка заньбу, ԝәки ԝе мьԛаме һәри чәтьн- «Зуло» бьлизьн у ләма жи гьшка, хенжь чәнд мера у хорта, дәсте говәнде бәрдьдан. Әԝе дьман жи-стуе ԝан дьԛәр'ьмин: хаде гьрави дьлистьн у пер'а жи ль ԝана дьньһ'ер'ин, к'а бь чь тәһәри хԝә у чоке хԝә дьшкеньн, ле т'ӧ сәрәдәри жь ԝан у р'әԛасе нәдькьрьн.

Ле ԝәхта к'ӧлфәте ԛәрсйа дьк'әтьн говәнде! Әвана к'ӧлфәте мале моһащьр бун, кӧ сала 18-а жь дәсти шуре Т'урк'йа Османие гӧнд, мал у Һ'але хԝә ль нәһ'йа Дигор'е һьштьбун, һатьбун ль П'ампе һеԝьри бун. Пампие щи, чаԝа дьвен, ер'ләкан е т'әзәһатир'а дьготьн ԛәрсйа: мере ԛәрсйа, к'ӧлфәте ԛәрсйа. Һ'ьлбәт, к'ӧлфәте ханьм-хатун нава п'ампие ер'ләканда жи һәбун, ле ԝәргьртьн, р'әԛаса ԛәрсйа зедә бу. У әва йәка п'ампие щи жи ԛәбул дькьрьн, дьшек'ьрандьн.

Мә гот: к'ӧлфәте ԛәрси дьк'әтьн говәнде: Кьда Иво, Мәйана Р'әшид, Сәйрана Әмәр, Кара Усьв, Һаща Басо... Гьшка бь һ'әйр у һ'ьжмәк'ар ль к'офи-к'ьтане ԝан, бәрщеник у зер'е ль әние, т'ор' у мӧри-мьрщан, һекәл у р'әхт, базьн у к'әмбәр, дәрәфьл у гӧһар, елеке ԝанә гӧлавдункьри, мезәре ԝанә гәвәз

т̓әмашә дькьрьн. Бь дӧ хәбәра, гьлйа к̓аw у к̓ӧбарйа к̓ӧлфәте wа тиньн бәр ч̓ә̓ва, дьвен: бәәдәне шайа. Һ̓әйф, сәд Һ̓әйф әв к̓ьнщ у wәргьртьн, әв хьшьр-ь'мбарәте бәре нәманә, нәҺатьнә п̓арастьне у к̓әсәк жь мә нафькьрә, wәки wан ч̓әк у р̓ьҺ̓ала, әгәр манә, бәрвәкә у бьп̓арезә, чаwа т̓ьбәрк, чаwа ньмуне wләтзаниейә дәстнәк̓әти. Нә ахьр әw wәргьртьн дькарә нава т̓әмамйа к̓урайа Қӧрдьстанеда жи т̓ӧнәбә, чьмки, баwар бьки, һәр qәбил, һәр әләкә кӧрманщи щур̓әки wәргьртйә. Wәргьртьна к̓ӧрде эзди жи һәрдәра нә йәк буйә: йа эздие Wане жь йа эздие Qәрсе щӧда буйә, йа эздие Аг̓баране-жь йа е Әлашгьре. Wәргьртьна к̓ӧрде шьмале у щә̓нубе, эздие шьмале у щә̓нубе лап жь һәв щӧда дьвә. У әва тьштәки фә̓мдарнйә, әгәр әм щӧдатйа qәwле т̓әбйәт, һәwа шьмале у щә̓нубе һьлдьн сәр Һ̓әсев, пер̓а жи wан дор у бәра, нава к̓ьжанада әwана дәбьринә. Әм готи Һ̓ӧкме щьмә̓те дора хwә жи инк̓ар нәкьн. Ле wәргьртьн, ч̓әк у р̓ьҺ̓ал, хьшьр-ь'мбрәт-әв гьшк һәбун, хәзна мьләтиейә, мәдәнйата мьләте к̓ӧрдә дәwләмәндә, кӧ кал у баве мә нава Һ̓әзарсалйада че кьрьнә, ле иро ӧнда дьвә. Wәхтәке Әмине Ә̓вдали р̓ә̓мәти гошәки мльтзанйа к̓ӧрди музейәкә Әрмәнистанеда саз кьрьбу, ле пәй мьрьна wир̓а qә ньзам әw гьшк чаwа бу. Ә̓зизе Мьрази жь гӧнде нәҺ̓йа Эщмиазинейи ШаҺумйане тьштәки мә-

рифәт че кьрийә: музеа млəтзаниейә к̓ӧрдийә бьч̓ук, ле мәщале wи, щи-сьтаре wи кемьн у к̓әсәк жь мә жи алик̓арие наде.

Говәнде, р̓әqасе дьк̓шанд Һ̓әта бәрбанга сьве. Мер у жьне мәзьн а'щьз дьбун, ле бой хатьре щабьл, qиз у хорте хwә дьман, е кӧ нәдьхwәстьн дәсте говәнде бәрдьн.

Әз бир нәкьм бежьм, wәки ә̓дәтәки wа жи һәбу. Сәрдә̓wәти йане жи хwәйе шайе мӧт̓ӧлгә у к̓аса араqе һәр wа щева хwәда дьгәр̓андьн: Һ̓имли бона сазбәнда. Чахе дьдитьн, әwана «бук̓сават» дькьн, Һ̓ьзи wанда нәмайә, к̓аса араqе бәр дьгьртьн. Һьлбәт, араq бәр мере маqулә говәндеда жи дьгьртьн. Һьнәка вәдьхар, ле һьнәка-на. Мә чаwа гот, wи чахи араq жи кем бу, щьмә̓т ангор дәсттәнг бу. Ле ньҺа т̓әхтәки гьран жи орт̓а говәндеда датиньн: хашләме, меwа, ич̓ка щур̓ә-щур̓ә. Датиньн, ле доре к̓әс т̓ӧнә, говәндеда мәри кемьн. Дә̓wәте ӧса жи һәнә, wәки говәнд qә т̓ӧнә. Әзе дәрҺәqа wе йәкеда һьнәки дәр̓әнг бежьм, ле ньҺа әм диса вәгәр̓ьн дә̓wәте сале 40-и, 50-и, 60-и.

Wә т̓ьре т̓әне ль к̓ӧлфәте qәрси Һ̓әйр у Һ̓ьжмәк̓ар дьман. На. Тә һәw дьньҺер̓и щьмә̓те гӧҺдарйа хwә да сәр кәч̓ьке бьч̓ук, е 5, 6, 7, 8-сали у дьҺа һәвраз. Ә̓щевмайе wан у р̓әqасе дьман. Хwә мина мәзьна дьҺ̓әжандьн, дьшкенандьн. Ә̓слане Қәсо хwәшие хwә ль wан дькьр:

— А әва һане, — әw и шьва дәсте хwә дьрежи йәкә бәт'әр дькьр, — ньзам qиза к'ейә, ле wе хасйа хwә ә'сә сәр сери бькә тәндуре. Ч'әве wева к'ьвшьн.

Гьшк дьк'әнин.

Говәнда кöрманщие. Ә'йни диһаркьра ә'мьр у йазйа щьмә'та мәйә. Гьран, һ'әмди хwә, бь һәйтәһол, һ'öкöмдар дьк'ьшә. Сәре qиз у бука бәрданә, ч'ә'ве хwә жь ә'рде наqәтиньн. Wәки т'асәке т'ьжә авки, бьди сәр сәре wан-нар'ьжә: öса нәрм, öса бь фәсал у öса бь маqули дьлизьн. Нә ахьр бала гьшка, хазьм жьне мәзьн ль wанә. Һьнәк дьле хwәда wана дькьн буке хwә, һьнәк хwәзьла хwә ль щаһьли у бәдәwйа wан тиньн. Р'астие жи, бәдәw бун, qиз у буке гöнде мәйә wан сала öса бәдәw бун, тә qәйи дьгот һәр йәк жь wәлатәки бьжартьнә, анинә.

Мьн гот, wәки говәнд һ'әмде хwә, гьран, бь һәйтәһол дьк'ьшә. Мьн ә'мре хwәда нава т'ö мьләтида һе дидәмәкә wайә бь хәмьл, гәш у бь wәрәq нәдитийә.

Һимли дö щур'ә мьqам, дö р'әqас бал к'öрда һәнә: qәйде гьран, дьһа зә'ф зәлули у пер'а жи е диһаркьрьна к'аw-к'öбарие, сәрбьльндие у qәйде öса, е кö wәрьзандьн, тә'лима әскәрие бир тиньн: «К'очәри», «Р'омани», «Шәр'ани» у ед майин. Әм иди дәрһ'әqа qәйде «Сйарада», «Щьридеда» навежьн, кö р'астә-р'аст дәрәща wәрьзандьна әскәриер'а гьредайә. Говәнде

кöрманщиеда öса жи азайа жьна к'öрд диһар дьвә: әw р'увәкьри, к'аw у к'öбар хwә бәр щьмә'те говәндеда дьһ'әжинә, ле һьлбәт, бь qәйдә, бе öндакьрьна дәрәще шәрме. К'öлфәта к'öрд дьк'әвәә сәрговәндйе, мерар'а һәспе сйар дьвә. У ч'аwа зарготьна к'öрда дәwләмәндә, öса жи мьqаме wанә р'әqасенә. Р'әqасе «К'очәри», «Шәр'ани», «Р'омани» у ед майин ә'йни е к'öрданә, хöр'и е мьләтие, чьмки нава wанда мина ә'йне ә'мьржийина wан диһар ьдвә. «К'очәри» — р'әqаса к'очәранә. Чахе хорте к'öрд дьр'әqьсьн qәйи бежи ә'рд бьн льнге wанда дьләрьзә, дьһ'әжә. Жь wе р'әqаса к'öбарие у мерание тәвьзи, гöрзи бәдәна ь'инсинр'а дьчьн. Ван р'әqасада к'öбари, сәрбьльнди, азайиһ'ьзи у хöртйа мере к'öрд диһар дьвә.

Мьн öса жи нәдитийә, wәки щьмә'т мәлул бьлизә. Бәле, мәлул. Әва жи р'уе йазйа щьмә'та мәданә. Т'ö wәхта дьле щьмә'та мә р'әһ'әт нәмайә. Чарнькал эриши сәр wе кьрьнә, чарнькал әw зерандьнә. Ле щьмә'та мә т'әрка дәф у дә'wәта, шайе хwә нәдайә. Wә т'әг'мин кьрийә, wәки нава к'ьлам у мьqаме мәда е шабуне, әшqе лап кемьн? Говәндеда гьшк дьк'әвьн дәсте һәв у бь ве йәке щьмә'те хwәстийә, ч'аwа дьвен, кöрме һ'әсина йәктие, т'ьфаqдарие бьшкенә, кö нава сал у зәмане зöлме у саwк'ешиеда гәлә лазьм у фәрз буйә. Әм говәнде мә һьлдьн: мәрьве һ'әзьни, дьлшькәсти жи дькарә

бьк'əвə говəнде у карə бежə: мьн лист у əз ша нəбум. Готьна ԝийе р'астбə, һ'əqбə. Бəле, дəсте һəв дьгрьн у хԝə сəр һ'əвда мел у хар дькьн, һəвр'а хԝə бь һ'əйтəһол дьһ'əжиньн, дьԝəшиньн. Əԝ листьк, р'əqасе мəйə говəнде дьһа гəлəки һ'əсина сəрбьльндие, к'öбарйа бона йəктие дькьн дьле мерьв, нə кö йа шабуне. Бала хԝə бьдьн сьфəте мəрьве говəндеда: гьшкə мьр'уз-кьринə, ле мьр'узе сəрбьльндие, к'аԝ у к'öбарие. Əм һьлдьн «Щьриде», «Шəр'ани», «Р'омани», «Қочəри» у гəлə мьqаме мəйə майин. Əва, мə чаԝа гот, дьһа зə'ф р'əqасе ԝəрьзандьна əскəриенə, нə кö е шабуне. Ле «Сеп'е», «Лачи», «Сəк'ьмə», «Зуло», «Шорор», «Говəнд» чь мьqам, чь qəйдəнə хԝəшьн, һəр йəки щур'əки, т'əqлəке дьлизьн, йəк жь йəки т'ам те айрикьрьн, щöдакьрьн. Чьqа мə'рифəт бунə пешие мə, кö əв мьqам у р'əqасе хԝəш сеԝьрандьнə. Бьра к'öбари, бабахи һ'əсав нəкьн, əгəр əз бежьм, ԝəки кем щьмə'та һаqа мьqаме р'əqасе, говəнде сеԝьрандьнə, чьqа щьмə'та мəйə шöрəтə к'əмал. У əм ве хьзна мəдəнйəтейə сал у зəмана нь'һа бир дькьн, т'əрка ԝе дьдьн. Ньслəтəк жи дькарə бьбö'һöрə у тьштəк жь ве хьзне нəминə.

Йане жи əм к'ьламе мəйə мерание һьлдьн. Əгəр жьна сəр мьрйа нəньвата у шех у п'ира жи qəԝьл нəготана, əԝ к'ьламе мə дькарьн т'ам у бе шəрми сəр мьрйа бенə готьне. Ле нə

ахьр əԝана qал у щəнге гьранда һ'атьнə сеԝьрандьне. У ԝан qал у щəнгада мера сəре хԝə данинə ах-бəре сар, мерхас һатьнə кöштьне. Əԝ к'ьлам жи йане дəнгбеже мерхаса йане жи, п'ае п'ьр'е, кьнез у лезьм, гöлибьр'ие ԝан сеԝьрандьнə. Қьламе мə, хазма е мерание, əԝ т'ариqа мьлəте мəнə, салньвисара йазйа ԝейə р'əш у һ'əшьн. Һəр к'ьламəкə мəйə мерание бь говəка ԝе ə'шире, к'ижанеда əԝ һатийə сеԝьрандьне, эпосə. У, чаԝа qанун, əԝ к'ьлам п'ае п'ьр'е жь говəка ə'ширəке, элəке дəрк'əтьнə у бунə хəзна һ'əммьлəтие. Һ'əԝаск'арə, ԝəки нава qəԝле п'əрч'ə-п'əрч'əбуна К'öрдьстане орт'а чəнд дəԝлəтада, нава qəԝле ч'йа у банйа, кемасийа р'йа у т'əвгьреданеда, сəдсалие дəрбазбуйида жи һəр к'ьламəкə мерание, һəр бəйт-сəрһатикə һ'öб-əвинтие, кö ль нəһ'и, элəкə к'öрдада һатийə сеԝьрандьне, дəстхԝəда нава щьмə'те гьшкида бəла буйə у буйə арзитийа һ'əмщьмə'тие. Əва шə'дəтйа йəкти, т'öмəрибуна дəрəща р'öһ'-хəйсəте мьлəтиейə бь говəка т'əмамйа К'öрдьстане. Əва йəка, чьqаси жи дьжмьн, херхазе мə бəр хԝə к'əвьн, шə'дəтйа ԝе йəкейə, кö к'öрда нава һ'але т'öнбуна дəԝлəта мьлəтие, т'öнəбуна сəрбəстиеда жи һəла гəлə сəдсали пешда чаԝа щьмə'тəк, йəкəтикə т'ариqиейə т'öмəри у т'ам һəв гьртьнə,

Мьн гот, ԝəки шайе ԝан сала, говəнде сале бö'һöрида кəч'ьке чар-пенщ сали жи дьр'əqьсин

у ŕаст, бе шаши дьлистьн. Ле ньḣа? Нḣа щаḣьле мә жь ŕәqасе кöрманщие-т̍әне «Шальк-Шиноке» ḣьштьнә, әw жи, хwәде сәḣ̍әта wан-ŕабә-сазбәнде мә мьqам öса гöḣастьнә, wәки нае наскьрьне. Сьве ḣ̍әта эваре кълам у саз-бәндйа Африкае у Авропае дьбḣен. Ле тьштә-ки ḣ̍әwаск̍ар, кö аликида жи фькра мәйә жоре ньвиси избат дькә, ль вьра к̍ъвш дьвә. Чьма щаḣьле мә жь к̍ълам-мьqаме мәйә мьләтие öса зу «нәбан» бун, жь wана п̍ае п̍ьŕе ḣ̍ьз накьн? Нә ахьр к̍ълам-мьqам кал у баве wан сеwърандьнә: ангори ḣ̍әсин, хуна мьләтие? Чьма ḣаqа сьлсьләта жь ḣәв ḣьлдан, йәке дәрбази нава йа майин кьр, гиḣанд ŕожа иройин у ньшкева т̍әвгьредан сьст бу, бәр qәзйа бьŕине сәкьни? Вьра жи ḣ̍әма йазйа щьмәта мәйә т̍арихqи диḣар дьвә. Бь сал у зәмана әw к̍ълам у мьqаме меранне, зәлули незики ŕöḣ̍е ḣ̍әму сьлсьләта бун, чьмки щуŕе ә̍мьржинна wана у пеŕа жи хәйсәте мьләтие кем дьḣатә гöḣастьне. Ньḣа ль wәлате Сове-тие wәргöḣастьнәкә бь ŕьк̍ьнва нава ә̍мре щьмә̍тада у пеŕәкә щьмә̍та мәда qәwъмийә у йа сәрәкә-әw дахöльqандьна мьләте мәŕа гь-редайә. Ә̍мре ньḣайи азайи бәхтәwар, т̍әqьл, ŕит̍ма ә̍мре ньḣа у ә̍мре бәрейи бьндәсти беәхтиари бәхтŕәш. Әва öса жи ŕуе wе йәкеда дьqәwьмә, кö гöḣе щаḣьле мәйә ньḣа, гöḣе әwләде мә заŕотиеда ḣини qәйдә, мьqаме

к̍öрди навьн, әwана шайе к̍öрдийә ә̍йин на-виньн у дәрәще искуства щьмә̍та мәйә кълам у мьqама wанŕа бунә тьштәки хәриб. Бона мьн к̍ълам у мьqаме к̍öрди тьште ḣ̍әрә ширьн, хwәшьн, нә кö бой wе йәке, wәки эз мьләтḣ̍ь-зьм, сәр мьләте хwә шәwьтимә у щеŕьбандь-на мьн дьḣа зә̍фә, нә кö йа щаḣьле иро, ле бәре ә̍wльн у ḣ̍имли сәв хатьр wе йәке, кö мьн ч̍ә̍ве хwә вәкьрьнә-вәнәкьрьнә, гöḣ̍е мьн бьḣистьнә-нәбьḣистьнә-әw дәнге к̍ълам у мь-qаме к̍öрди ль мьн т̍әсәлә бунә у әw ләма жи мьнŕа бунә хун у qьнет. Фә̍мкьрьн у ḣ̍ьзкьŕь-на сазбәндйа сәр дәрәща ḣәрә бьльнд, йа сим-фоникие жь алие мьнда qәт жи wе ḣ̍öб у ḣ̍ьзкьрьна мьнә бәрбь к̍ълам у мьqаме мьләтие кем накә, чьмки әw к̍ълам у мьqам е ә̍йни щьмә̍тиенә, ләма әw сәр дәрәща бьльндьн. Öсанә, әм гәрәке, wа готи, бь т̍әрбәткьрьна сьлсьләта нöḣ̍ә сазбәндиева мьжулбьн, qәwле öса сазкьн, wәки әw жи мьqам у стране мьлә-тие бьбḣен у же ḣ̍ьз бькьн. Әгәр сьва-дöсва к̍әси öса нәминә, кö к̍ълам у мьqаме мьләтие ḣ̍ьз бькә, öсанә, әw сазбәндйа мәе, мина тьштә-ки, бе хwәйи у бе хöдан бьминә. Т̍ö әхтйарйа мәйә моралие у бажаŕванне т̍öнә wан дәрәща жь дәсте хwә бәрдьн, бь к̍ижанава нә кö т̍әне кал у баве мә, ле мәрьве öсайә мәзьн у дьне-ә̍йан ḣ̍әйр у ḣ̍ьжмәк̍ар манә, чаwа Хачатур Абовйан у Комитас.

Мə говəнда шəва дə̆wəта П'ампейə ə̆wльн бəла кьр у əм жи эп'ещəйи жь шайе дур к'əтьн, бунə мот'аще фькре хwə, е кӧ иро, чаwа дьвен, р̆е надьн һəв, чьмки гəлə пьр̆се ə̆дəбйəт у мəдəнйəта мə е фəрзьн у һ̆əwще сафикьрьненə у əзе диса, пəй һ̆ьнə навбьрир̆а; дəрһ̆əqа wанда бьньвисьм.

Сьвəтьре к'аре сйаркьрьна буке дькьн: Һьм мала зə̆ве, һ̆ьм жи йа буке. Бəри шер̆ жь гӧнде мə һ̆əта 30—40 сйари дəрдьк'əтьн. Бəле, чаwа гӧндие мə, ӧса жи т'əмамйа щьмə̆та мə бəнги у сəрwдəсəре һ̆əспенə. Чахе готьнə «Һəспа кьһ̆ел», «Һəспа сəгьлави» — ч'икин жь дьле мере к'ӧрд һатийə. К'ӧрда баwарки һ̆əсп һ̆əвандьнə, п'арастнə. К'ӧрд дьвежə: «К'ьһ̆елəки ə̆рəби, wəки һəрчар льнга жи сəqəтбə, гомəк т'ьжə к'əр четьрə». Əгəр п'ае щьмə̆те Р̆оһ̆ьлата Незик у Орт'əйə п'ьр̆е, е щинаре к'ӧрда хенжь һəспе ӧса жи гӧһдьреже сйар дьвьн, у ве йəке тьштəки ə̆т'ъб һ̆əсав накьн, ле мере к'ӧрд wе йəке тьштəки р̆обəтн һ̆əсав дькə. Əw дьвежə: «Сйарбуна к'əре ə̆йбəкə, пəйабун-дӧдӧ». Т'əне жьне бенамус к'əре сйар дькьн: əw жи пашопе. К'ӧрд тьштəки бемə̆рифəти, ə̆тб һ̆əсав дькə, чахе нава щьмə̆та гьранда хəбəра «К'əр» дьвежьн. Лəма жи дəрəще ӧсада к'ӧрд дьве: «Гӧһдьреж». Мере к'ӧрди һ̆əри сəхири бəлəнгаз жи р̆ӧсqəте надə хwə к'əре сйарбə. Хəбəра «Сйаро» бал к'ӧрда бəрамбəри хəбəре «мерхас», «ə̆гал», «ферьзə». К'ӧрд дьве: «Хwəде мере сйар пəйа пəйа нəкə». Сйар бал к'ӧрда бəрмбəри хəбəра «аспетə», «р̆исарə» (наве аспетиейи урьси).

Бəле, 30—40 мер гьшк р̆ожа сйаркьрьна буке сйар дьбун. Дьвен: буке сйаркьн. Qəйи бəре һ̆əма ӧса жи qəwьмийə: бук жи ль һəспе сйар кьрьнə. Ле пəйр̆а бук гӧндада ль ə̆рəба у фьргуна, бажар̆ада ль фаэтона сйар дькьрьн, ле ньһа автомобильн, т'əне дӧ автомобиле барбьр т'ера щьһез накьн, ле бəре-хӧрщəк бу, əw жи сйарəки давит т'əркйа хwə.

Чахе бук жь нəһ̆икə майин, жь гӧндəки майин йане жи жь бажер̆ бу, əw дə̆wəт дьһа һ̆əwаск'ар бу, мот'аще wе дьһа зə̆ф бун. Дə̆wəт, шайе бəри шер̆ һ̆əманки тенə бира мьн, чахе си-чьл сйаре П'ампе дəрдьк'əтьн мəйдане, һəспе хwə дьданə щьриде. П'ае п'ьр̆е əwана һəспе к'ьһ̆ел, һəспе ə̆рəби бун, һəспе щьсьн. Мьһ̆ина Мисаке Мартироси р̆ə̆мəти-Соськ бира мьнданə, мьһ̆ина шинбоз. Баве мьн щə̆ник бəр wе гьрт у наве wе дани Бещан. Əw жи мьһ̆инəкə зор бу. Мьһ̆ина Ə̆слане Кəсо жи те бира мьн, мьһ̆инəкə шинбоз бу, хал-хали, навəки хwəш жи ле бу: Хəзал. Р̆остəме Ə̆мəр мьһ̆ина Ханьм сйар дьбу, ле Фəтие Иво-Лалике. Һ̆əсəнике Һ̆ӧсо Wəрдəк дажот, ле Усьве Иво-Гогəрчин, Шаое Кəсо, Аһ̆мəде Гəwре, Щьмшите Тəмо жи дьк'əтьнə щьриде. К'ижани бежи, к'ижани нөве-

жи. Шер̓да чаԝа т̓əмамйа ԝəлетда, ӧса жи гӧнде мəда һəсп бəрəв кьрьн, бьрьн пешə̓ние. Пəйи шерр̓а иди дəԝра һəспа бӧ̓һӧри.

Əре, сьве зу сйаре буке бəр дəре зə̓ве бəрəв дьбун, тə̓штйа хԝə дьхԝарьн у бəре хԝə дьдан мала баве буке.

Пешйа һ̓атьна ԝан зə̓ва р̓адькьрьн сəр бане сьвдəре, феза дери, к̓нжанир̓а готи бук банйана һ̓ӧндӧр̓. Дə̓ԝəта Qəрəмане Хӧдо у Мəйана Р̓əсул бира мьнда майə, кӧ пəй шерр̓а баԝаркн дə̓ԝəта ə̓ԝльн бу гӧнде мəда. Qəрəман р̓акьрьбун сəр бане сьвдəре у дора ԝи т̓ъжə хорт бубун: ниви һəвал, досте ԝи бун, ниве дьне — «дьжмьн». Готи һəвал мьqатбуна, ԝəки «дьжмьн» к̓ӧме ԝи нə̓р̓əвиньн.

Чəнд хорте гӧндə зəг̓м к̓ӧме Qəрəман кьрьбун сəр ч̓ə̓ва, фəqири сьфəте ԝи п̓аки хане нəдькьр. Чəтнайи əԝ бу, ԝəки зə̓ва све сəре букехə, пəйир̓а əԝи бьгиһ̓иньн һ̓ӧндӧр̓. Иди хьлаз бу. Ле һ̓əтани бəр шемике əԝ р̓йа чəнд метра бу р̓екə ԝəкə километрəке. Пəй севеp̓а лаԝьк һəвр̓а жь сəр бане авайи жорда к̓ъшйан жере. Wəки зар̓е ч̓ук бьк̓əтана дəстп̓е ԝан-ԝе ə̓сə бьп̓əльхйана: һаqа, чаԝа дьвен, азарта лаԝька зор бу, хуна ԝан һəвраз давит. П̓ак бу, тьшт к̓əсəки нə̓һат.

Пəй пəййакьрьна букер̓а һəма р̓ожнивр̓о т̓əхтə, нане хԝə даданин. Дə, ԝе һене һ̓əла т̓ӧнəбун бу. Йəке жи, ԝəки һ̓əбуна зə̓ф һəбуйа жи диса т̓əхтə гəлə садə дьхəмьландьн. Чь бу? Ич̓кə бу. Орт̓а т̓əхтəда мӧтӧлге шəрав у араqа вəкьри, йа Һ̓əйштəрəке пəй һəв р̓ез дькьрьн, дəве ԝан жи пе к̓аг̓əзе р̓ожнə̓ме дьгьртьн. Нане селе у хашлəмə бу. Һəр йəкир̓а т̓асəкə һ̓əсьнийə эмалкьри йане жи йа жь айлйумин т̓ъжə, qуч хашлəмə дадьгьртьн: бь ава ԝева. Дə, ԝи чахи гошти кем бу, хəлq кəлӧгошти бу. Йəке жи, харьна щу̓р̓е майин, кӧ жер̓а урьси дьвежьн «закускə» т̓ӧнə бу. Лаԝьк ль ԝе хашлəме дьһатьн һəв, «т̓əqин» бьне дəрдане данин. Ле щарəке жи сəр зедə дькьрьн, пе дəрданəкə мəзьн дьгəр̓андьн. Те бира мьн: гоште дə̓ԝəта Һ̓əмиде Һ̓ьсо че дькр у хашлəма дəсте ԝи гəлə тə̓м бу. Йəке жи, Һ̓əне гəлə бəрк̓ бу, нəдьһьшт хашлəмə дерьс бьвə. Бьлə изьн нəдьда нəфəре мале жи сəрда бен. Т̓опайи зу давитьн, чьмки т̓əглифат һ̓имли бьнəлийе гӧнд бун. Мина ньһа нибу, ԝəки дьчьн һ̓əйло жь ԝəлата тиньн, чийə: т̓опайи бавежьн. Дьстран, гəлəка дьстра у г̓ьшк жи һ̓əԝщə, мот̓аще к̓ъламе хԝəш бун. Ле əз ԝе жи бежьм, ԝəки гӧнде мəда дəнгбеже зор т̓ӧнəбун, чаԝа ль Эле у хазма нава qəбила Шəрое Бьро мамт̓ащйа.

Чахе һəр тьшт хьлаз дьбу у лаԝьк жь сəр т̓əхтə р̓адьбун, дəрдьк̓əтьн дəвра, һ̓е р̓о һəбу. Мəрьв Һ̓əйр у Һ̓ьжмəк̓ар бу ль ԝана бьньһ̓ер̓йа: т̓əзə жь щие гəрм р̓абубун, хашлəмə харьбун, ич̓кə вəхарьбун у хазма мəрьве мина

Эло у Щә́сейә зәрин, сор у фит дькрьн, тә чьпьк ль гӧрчʼьке сурәте ԝанхьста-ԝе хуне бавита. Бьн шьлапке зәрда ә́нйа ԝан зьпькзьпьки хԝи дьда у чахе кʼӧме хԝә дәрдьхьстьнһӧлм у гӧлм жь qафе ԝан ṙадьбу, чаԝа жь ситьла ава кʼәл.

Әԝ форм у фәсала лаԝька һе бәр чʼә́ве мьнә, йәке жи һатьна ԝанә Тъвлисе-дә́ԝата Ṙәшиде Мирзә. Әԝ жи, әз дьвем, сала 1950-и йане жи 1951-е бу. Әз һе Тъвлисе мәкʼтʼәбеда һин дьбум у мьн беһ́әсав бира гӧнд у гӧндие мә дькр: ә́йни мина Гикʼоре Һованнес Туманйан. Әз пе һ́ьсйам лаԝьк һатьнә: дә, гьди бьльв, Набережни, лаԝьке Пампейә һ́ьзрәта дьле мьн, һун кʼӧнә, әз һатьм. Һәԝ ԝәхтәке әз хԝә һ́ьсйам: жь Чӧғрете гьһиштьмә сәре пʼьра Киришнйе, бьнйа кʼуча Элбакидзе. Мьн лаԝък дитьн у хԝә авитә пʼесира ԝан. Ә́изе мә жи һатьбу, гьрә-гьре Пампе: Фәтие Иво, Элое Qәймәз, Мирое Qәрә, Щә́се Осе, Әфие Ә́вдо, Хәтиве Ṙәсул, гәләк бун. Гьшка сьвәда чубун сәр-сурәте хԝә кӧṙ кьрьбун, бина одиколоне жь ԝан давит. Пампие гӧнд бун: тʼәва шьлапке зәр дабун сәре хԝә, әз дьвәм тʼәзә жь Ленинакане кʼьṙи бун. Қастйуме гьшка е тʼәзә бун. Әз дьвем һьнәка е һәвала хԝә кьрьбун, чаԝа әԝ йәк ԝан сала гӧнде мәда ә́дәт бу. Мьн иди qӧтʼйа тʼьтунә у кʼағʼәзе газета бал ԝан нәдит. Тʼәва, һәр йәки чәнд тʼоп «Қазбек»,

бала хԝә бьдьне-нә жи «Прима» йане жи щьғʼарәкә дьне, ле «Қазбек» кʼьṙибун, щеве пенщәке хԝә ṙәпьтандьбун. Әз һ́ьзрәта ԝан бум, дора ԝан бубум тʼьṙьк, дьчум дьһатьм, ле ԝана әз зу бир кьрьм. Әм бежьн, сәре сәрда нәшәԝьтин. Әз дьвем һьнәка жь ԝана дьле хԝәда готьн: «Һәла бала хԝә бь де, Ԝәзире гӧнди пʼехаси, дәвqәльши, льнгqәльши тʼьм-тʼеләкә чаԝа ԝәргьртйә у ньһа жи һатийә буйә мотʼаще мә». Лаԝьке мәйә бажеṙда дьман, әва Қәрәм у Шькое мәйә Ṙостәм, чәнд лаԝьке майин лаԝьке гӧнд дәстә-дәстә тʼәглиф дькьрьн, дьбьрьнә бәр будка авщәһе, араq у авщәһ ԝанṙа дькʼьṙин, ле кʼәси әз бәнди тьштәки һ́әсав нәдькьрьм. Ԝана qә ньзаньбу, ԝәки әз жи ԝе дәме, ṙастә һе чʼукьм, баԝара дьле хԝәда хԝә мер-щамеṙәки тʼам һ́әсав дькьм. Ṙуе ве йәкеда жи мьн ә́мре хԝәда һәр ԝа ләзандийә зу мәзьн бьм, бькʼәвьм ṙеза щамера, ле чахе мәзьн бумә-жь ԝе хԝәстьна хԝә пʼошман бумә. Ньһа жи дьqащqьщьм «пашда һәṙьм», щаһьл бьм, ле иди навә.

Дә́ԝәтәкә хԝәш жи бира мьда майә, дә́ԝата Шаликое бьре мьн. Әԝ сала 1957-а бу, чахе әзи ль Ереване һе хԝәндкʼаре университете бум. Мала мә, гӧндие мә готи бьһатана бук жь Гйумушгесе (наве аванейи ә́сли Лусакертә) сйаркьрана. Әз жь Ереване чум гьһиштьмә ԝан. Әԝ жи дәмәкә һ́ьзрәти, дәмәкә хԝәш бу.

Əз чум, ле иди əз дəԝса мер-щамера даданим. Гəлə лаԝьке гӧнде мə һатьбун: Фəтие Иво, Р̓əшиде Мирзə, Ə̓слане Кəсо, Усьве Һ̓əсəн, Узое Бəк̓ьр, Мирие Qəро, Элое Qəймəз, Щə̓се Осе, Əфие Ə̓вдо, Хəтиве Р̓əсул, Мьразе Щəлил, Ханое Хьдьр, гəлəк. Ԝе һьнге дəнге мьн хԝəш бу. Лаԝьке мə, хазма Р̓əшиде Мирзə һиви кьрьн əз к̓ьлама «Шех Мирзае» бьстрем. Гəлə ль мьн һ̓əйрин. Əм ԝе шəве баԝарки нəһ-дəһ лаԝьк чунə мала Хəлое бьнəлуйе Мирəкейи ԝəхтəке. Щамери щиньвине р̓ьнд мəр̓а данин, ле һ̓əта сьве хəԝ нəк̓əтə ч̓əве мə: лаԝька лаqьрди кьрьн, к̓əтьн к̓ьр̓е һəв, qəрф жьне һəв кьрьн, һ̓əта сьвə ль мə р̓он бу. Барьстаникə мəзьн əԝə, ԝəки шкле ԝе шайа ль Гӥумушгесе к̓ьшанди əз мина т̓ьбəрəкəки бал хԝə хԝəйи дькьм, чаԝа биранина ԝан гӧндие мьнə ə̓зиз, п̓ае к̓ижанайə п̓ьр̓е ньһа ах у бəре сарданьн. Əз бь qəдандьна борще хԝəйи зйарəти наве ԝан дьдьм у йəке жи, аԝа, чьма.

Ԝи чахи мере 50—60-сали, малхԝе мала бона щинартие у əшqа дьне жь П̓ампе дьһатьн, дəрдьк̓əтьнə т̓анга Ереване. Фəтие Иво жьн у зар̓ава дьһат. Ле ньһа? Дə ищар ньһа əз чəнд гьлйа дəрһəqа дə̓ԝəте гӧнде мə у Тьмлисейə иройинда бежьм, ԝəки дьле хԝə р̓əһ̓əткьм, п̓əрч̓а мьн дайнə. Ԝə т̓ьре əзе мина шайе бӧһ̓ри гьлие qəнщ у һ̓ьзрəти бежьм? На. Бьра гӧндие мьн, лаԝьке Тьвлисе бьбахшиньн, əзе һ̓əвəки дьле ԝанк̓əвьм, чьмки дьле мьн дəшə, у əз нькарьм һьнəки сəрт нəвежьм, чаԝа əԝлəде ԝан, пешəԝьтие ԝан.

Бона сəре ԝə зə̓ф нəкшиньм, əзе кӧр̓т бежьм.

Бəре ə̓ԝльн, əз дӧ дəрəще ԝайə кемасие бьдьм к̓ьвше. Тə һəԝ ньһери П̓ампеда, щинаре дəре ԝан дəре һəвда, сəр, чаԝа дьвен, т̓и т̓ӧнə «позе хԝə жь һəв һьлдан» у һəв т̓əглифи шайа хԝə нəкьрьн, йане жи т̓əглиф кьрьн, ле щинар нəчу. Щарна жи жь щə̓р̓ьнəк̓сие дəԝса хԝə кӧр̓е хԝəйи 12—15-сали дьшиньн, к̓ижан мьqабьли һ̓əму qануне р̓абун-р̓уньштьне, т̓əрбəтдариейə: тьфал дьчə сəр т̓əхте ич̓ке, вəхарьне, р̓əх мəрьве т̓ае кальке хԝə р̓удьне, к̓аса шəраве у араqе сəр хԝəда дькə. Əва т̓əне бəрамбəри ԝе йəке нинə, кӧ əԝ щинар бь ԝе йəке нəчу шайа щинаре хԝə. Зар̓о нə һ̓əсавə. Ле əва йəка сəрбаре сəрда жи беһ̓ӧрмəтйə. Əԝ дьхԝəзə бежə: «Бала хԝə бьде, мьн qəдре тə ԝəкə ви тьфале хԝə гьрт, тӧ нə лаиqи, ԝəки əз хԝəхԝə бем». Əз хԝəхԝə бумə шə̓де дəрəщəкə ԝа, һəма хут гӧнде мəда. Мьн пьрс у пьрсйар жь зар̓а кьр у пе һ̓ьсйам, ԝəки баве ԝана гьшка гӧндданьн, ле нəһатьнə сəр т̓əхте хԝəйе шайе. Йане жи дəрəщəкə ԝа дьqəԝьмə: нəчə шайа щинаре хԝə, ле дьчə йа йəки дəрəкə. Ахьр, чаԝа дьвежьн, qануне нəньвисар һəнə. Əгəр щинар qəԝьме тəйи незик жи нинə, диса һ̓əсав дьвə мəрьве незик. Щьмə̓та мə дь-

вежә: «Мәрьв сьве зу р'адьбә, бьре тә'ме де у баве навинә, ле сьфәте щинер дьвинә». Гьлики майин жи дьвежьн: «Хԝәде т'әне мират'а щинер нәдайә щинер». Дьхԝәзьн бежьн, щинар дькарә бьвә мират'хӧре щинер, әԝ ланqи ԝе йәкейә.

Ԝе сале йәки гӧндие мә һат, әз т'әглифи шайа кӧр'е хԝә кьрьм, т'опайи мьнр'а ани. Әз йа хԝә бежьм, гәләки ша бум, льнге мьн, чаԝа дьвен, ә'рд нәгьрт. Пәй гәлә салар'а әзе бьчума шайа гӧнде мә, мьне әԝ дәф у дә'ԝәта һ'ьзрәта дьле хԝә бьдита.

Әз чум. Һӧрмәт-сйанәт, ә'зәт-qӧльх: чаԝа лазьмә, чаԝа р'ьзма мәйә мьләтие буйә. Ле бесәбьрие әз «харьм». Ч'ә'ве мьн лебу, к'а әме к'әнге һәр'ьн говәнде, гоме. Әԝ дәм жи һат. Әм чунә гома колхозе: фьрә, qәдәфәкьри, т'әмьзкьри. Орт'еда т'әхте хәмьланди р'асткьри: чь тә'ме дьле тә бьхԝәзә сәр һәйә. Ле говәнд һ'е гьран нәбубу: чәнд кәч'ьк у зьлама дәсте һәв гьртьбун, qәйдәки сьвьк дьлистьн. Орт'а «говәндеда» жи чәнд кӧлфәт у зар' р'уньштьбун.

— Чьма ӧса дәрәнг тенә говәнде? — мьн жь щамерәки р'әх хԝә пьр'си.

— К'и дәрәнг тен говәнде? — әԝи дәстхԝәда нета пьр'са мьм фә'м нәкьр.

— Гӧнди, иди к'и! — мьн жер'а шьро вәкьр.

— Гӧндйа дьхԝәзи, гӧнди ванә, һ'атьнә.

— Һәма әвьн?

—Әре, бьра, иди һ'ивйа к'әсәки нибә.

— Чаԝа, гӧндие мә һ'әма һаqасьн? Нә шькьр мал ль гӧнде мә зедә бунә. готи ньһ'а мӧхӧлqәт ль ве гоме һ'ьлнәһата, чаԝа дьвежьн, дәрзи бавитана-нәк'әта ә'рде.

— Э, бьра щан, — әԝи бь дьләши щаба мьн да, — тӧ бега гӧнде бәре дьчи. Гӧнде бәре чу. Ньһ'а нә щинарти майә, нә qәдьр, нә сйанәт. Һ'ьнәк хәйидинә, чәнд мал дьлшькәстинә, чәнд мал жи к'а к'әнге хԝә дьгрьн бенә гоме, дьвен бина п'ис же те. Әва жи гӧндие тә.

Р'астие жи. Һ'әта дәрәнг ч'ә'ве мьн ль дәри бу, дәԝса мәрьв сәр е һатида зедәбьн, һәла сәрбаре сәрда жи кем бун. Әԝе һати жи һьнәк нә һ'атьн сәр т'әхтә, нә жи к'әтьн говәнде. Чәнд зьламе гӧнд хԝә дабун сәре гомейи жорьн, щьг'арә дьк'шандьн, хәбәр дьдан у щарщарна жи дьк'әнйан. Сәһ'әтәке, дӧда, сьсйа ԝә'дә ԝа дәрбаз бу: мьн иди т'аба хԝә нани. Әз р'абум чум пешбәри ԝан сәкьним у мьн готе:

— Гәли лаԝька, һ'ун эварда ль вьра чь дькьн?

— Әм хԝәр'а хәвәр дьдьн...

Әԝе щаба мьн да, шагьрте мьни ԝәэтәке бу.

— Ԝәки ԝәе хәвәрда, һ'ун иди чьма һ'атьнә вьра?

Әԝана пешие нета мьн фә'м нәкьрьн, у йәки жь ԝана гот:

— Чьма бона хәвәрдане ль вьра чь хьравә?

— Хьрав нинә, — мьн щаба ẁи да, — әз дьвем, чьмки дәнге дәф у зӧр̓не наḣелә ḣун р̓ьнд бьбḣен. Әгәр дьле ẁә дьхẁазә, әзе бежьм, бьра дәнге дәф у зӧр̓не кәр̓кьн, ẁәки ẁә шәрпәзә нәкә.

Ḣежа ḣьнәки сәр гьлие мьнва чун у вәбәшьрин.

Әẁ гьшк жи лаẁьке «хопанчи» бун у, чаẁа мьн т̓әг̓мин кьр, дәрḣәqа ә̓щеве хẁәйә хопанеда ḣәвр̓а гьли дькьрьн. Qьрафәте ẁана ль вьра бун, ле ḣ̓ьш у сәẁде ẁан ḣ̓әйло ль хопане.

Мьн ẁанр̓а гьли кьр, ẁәки бь чь тәḣәри кал у бав, де у хушке ẁан ẁәхтәке дьк̓әтнә говәнде,сәре говәнде у поч̓ка ẁе дьḣатьн, дьгиḣиштьнә ḣәв, у ḣ̓әта бәрбанга сьве к̓әси нәдьхẁәст дәсте говәнде бәрдә. Мьн ẁанр̓а гот, ẁәки бь ви тәḣәри дәф у дә̓ẁәт, говәнде мәйә кöрманщие ẁе ḣьлен, әẁ нәхш у нигаре, кö кал у баве мә че кьрьнә,ẁе ӧндабьн, ḣәр̓ьн. Э, к̓ер̓а дьвежи! Дьqә̓ẁьмә, qәйдә, р̓әqаса кöрманщие жи бир кьрьбун.

Говәнде зу жәв бәрда, дә̓ẁәт зу бәла бу. Ẇе шәве, ḣ̓әта сьве, хәẁ нәк̓әтә ч̓ә̓ве мьн.

Го, жьнәкә хẁәйа ḣ̓әфт кöр̓а, ḣәр ẁа дьгот:

— Ахьри-аqубәт ḣ̓әта бәр дәве гор̓е.

Гӧ, ḣәр ḣ̓әфт кöр̓е ẁе же дьхәйдин, дьле хẁә дькьрьн, дьготьне:

— Дае, шькр ḣ̓әфт кöр̓е тә ḣәнә, әм тә хьрав хẁәйи накьн, наḣельн, тö ḣ̓әẁще тьштәкиби, чьма ḣәр̓о ẁан гьлйа дьвежи?

— Э, го, лао, ḣ̓әта бәр дәве гор̓е жи аг̓ьриаqбуәта хер лазьмә.

Сал бӧḣӧрин, ә̓мре ẁе к̓ӧлфәте т̓ам бу, чу р̓ә̓мәте. Дә, ḣәр ḣ̓әфт кöр̓а дайка хẁә хәмьландьн, чьqа зер̓ у зив, хьшьр-ь'мбарәте ẁе ḣәбун пер̓а данин, кәфән кьрьн. Щьнйаз данинә сәр чардаре, бьрьн нав мәг̓бәр. Щьнйаз данин бәр лева мәзәл, гор̓а ẁе, ḣәẁ ньḣер̓ин щәрдәкә беẁа ẁанва дәрк̓әт. Бу qьрч̓ә-qьрч̓а гӧлла. Хәлqе ḣесир, е р̓әвин, е бьриндар бун, е ḣатнә кöштьне. Щәрде щьнйазе дйа ẁан ḣәр ḣ̓әфт бьра шеланд, хьшьрь'мбарәт, зер̓ у зив гьшк бьрьн. Ḣежа ḣәр ḣ̓әфт бьра р̓уньштьн, т̓әпа ḣатнә сәре хẁә, готьн: «Ẇәйле малка мә шәẁьти, дайка мә дьг̓от: «Ахьри-аqубәт ḣ̓әта бәр дәве гор̓е», ле мә хẁәшие хẁә пе дькьр. Ле дәрәще ẁа жи дьqәẁьмьн?»

Дӧ сала пешда диса әз т̓әглифи шайике кьрьм. Т̓әхте ẁан беqӧсур бу, сазбәнд-диса ӧса, ә̓зәт-qӧльх, мьн т̓ӧ qӧсур ẁе дәрәщеда нәдит. Ле тӧ ẁәрә бьньḣер̓ә, ẁәки нә говәнд бу, нә р̓әqас. Бук пәйа кьрьн, щьмә̓т дәстхẁәда к̓ьшйа сәр т̓әхтә, сазбәнд жи пер̓а. Т̓опайи авитьн, у ḣәẁ ẁәхтәке мә бала хẁә дае: к̓әс сәр к̓әси нәма. Ḣ̓әмин чәнд лаẁьке «хопанчи», кö щаḣьлйа хẁәда зьк бәрданә, кьрьнә куп,

пер'а-пер'а чун: нә хатьре хwә жь мә хwәстьн, нә жи-qәт.

А мьн ләма әw мәсәла «Ахьри-аqубәте» бир ани: бона һ'әрдӧ шайа һ'ьмбәри һ'әвкьм.

We сале әз пе машина р'йа һ'әсьни жь Т'ьвлисе дьһ'атьмә Ереване. Р'ева чәнд лаwь-ке алие Т'әлине р'асти мьн һатьн, мә һ'ав бәреда нас дькьр. Жь шайа qәwьме хwә дь-һатьн. Йәки жь wана кӧле хwә бәр мьн р'етьн:

— Р'оке мьн бала хwә дае: автомобиләкә «Волга-24», йа Гӧрщьстане бәр дәре мә к'ип сәкьни. Пәйа бун: әва гӧндие мәйә wәхтәке, дьһ'а р'аст, әwләде wан, е кӧ сале 30-и жь гӧнд чубун. Ле чьмки чуйин-һатьна вана ль гӧнд һ'әбу, мә әwләде wан жи нас дькьрьн: һ'әрт'ьм малва дьһ'атьн һавинге. Ле пәй мьрь-на wанр'а, р'әмә ль wанбә, әwләде wан бәрә-бәрә льнге хwә жь мә бьр'ин. Дәве Бә'ра Р'әш, Мәнгьлис, Қощор', Қикети бунә һ'авинге wан. У ньһ'а, чахе к'аре дә'wәта хwә дькьрьн, әм ньшкева к'әтьбун бира wан. Әз йа хwә бежьм: гәләки ша бум, wәки гӧнди-щинаре мәйә wәхтәке әм бир анинә, хwә ль мә гьртьнә. Мьн дәстхwәда пәза хwә шәрже кьр, к'ӧлфәт, зар'е мә бәр wан чун-һатьн, т'әхтә р'аст кьрьн. Әм р'уньштьн, мә к'ефәкә готьна тә кьр. Мә-рьвнә бәшәрхwәш, һ'әйф бун, т'әне дӧ тьшт ль мьн хwәш нәһ'атьн: наве гьшка е гӧрщьки бун: Дат'о, Шот'а, Т'ина, Т'амара. Дә, меваньн, хwә әм ә'йба wан надьн р'уйа. Мә гьшка әw нав р'аст һьлдьдан, ле т'әне каләмере баве мьн дәwса Дат'о дьгот Т'ато. Wәхта әwана чун, мьн баве хwәр'а әв йәк гот. Әw шаш у мәт'әл ма, чахе мьн гот тә наве шаш һьлдайә. «Чьма наве wи Т'ато нибу» — баве мьн пьр'-си у гьлие хwә думайи кьр: «Ле Т'ато дьһ'а р'ьнд ле дьһ'ат: малавайи хәбәрәк чийә, хә-бәрәкә кӧрманщи р'аст нәгот».

Әре, мьн бь хwәстьна wан бәләди кьр, әw бьрьнә чәнд мале гӧндие мәйә дьне жи, мале ван лаwька. — У мерьк лаwьке дора хwә нишани мьн дан.

Р'ожа сьве дә'wәтә, әм ве к'ома хwәва жь гӧнд р'е к'әтьн. Дә, р'йа һ'әсьни, һ'әвал-һогьр жи гӧндие тә: we чьqа хwәшбә! Мале мә гьшка к'аре мә кьрьнә: иди мьришке соркьри, гoште qәланди, пәнер, араq-шәрав. К'ӧлфәт жи мәр'а һәнә, әw жи тенә Т'ьвлисе, дәм у дәзге we бьвиньн. Әw жьне лаwьке Т'ьвлисе-р'а һ'атьбун, wана әw т'әглиф кьрьбун, wәки ә'сә һ'әр'ьн шайа wан, т'әхтә, дәм у дәзге Т'ьв-лисе бьвиньн. Бәрбанге әм ль стансиае пәйа бун у һ'ивиенә we бенә пешйа мә. Һ'әрами р'әшбә: кәсә жь wан мә ль wьра нәдит. Ле нав у нишане мале бал мә һәнә: ньвисинә, данә. Qәйи һаж фела хwә һәбун. Ньһ'а турәки тәр'ьки харьн, ич'кә бәр мә майә. Хwәде, әм

wи ḣьземәте харьне-ич'ке ча'wа бькьн? Шәрмә. We нәвеж: хwә мала мә хьрав нәбубу, wә харьна хwә бь хwә'ра анийә. Мә р'о кьр, пива у ḣатьн сәр we фькре, wәки we харьне у ич'-ке бьдьн йәки бәләнгаз. Э, бәләнгаз к'ӧ бь-виньн? Әм ван мьталада бун, qаз-qӧдрәте хwәде, чәнд мьр'тьве левдәqанди зар'е хwәва ч'ьк бәр мә сәкьнин. Мә тур т'әслими wан кьр у әм чунә щие таксйа. Нḣа сьрекә тәр'ькийә, кәч'ьке мә жи дьләзиньн: «Ḣа зу бькьн, әм ḣәр'ьн qасәке бьк'әвьн говәнде, бьлизьн!» Сьрйа мә гьḣиште. Әре, р'ева лаwькәки мә гот: «Гәли лаwька, п'әра ḣазьркьн, әме пәйа-бьн, бьра бәрдәстбьн, әз заньм дәфе бе пешйа мә, әм бьдьне». Мә ӧса жи кьр. Дә, әгәр гӧндада мә сельх йане жи пенщльх бона дә-рәща ӧса ḣазьр дькьр, ле ль вьра, мә бьр'йар кьр, дәḣльха ḣазьркьн: бона qәдре дьне, бона наве гӧнде хwә.

Таксие әм бьрьн бәр дәре ḣәйатәкә Тъвли-сейә бәре. Дәнге дәф у зӧр'не нәк'әтә гӧḣе мә. Әм ньḣа чунә ḣӧвдӧр'е ḣәйате, чарнькале хwә дьньḣер'ьн, «wәки бьвиньн, к'а к'ижанә мала дә'wәте. Чәнд кӧр' у qиз дьчьн-тен, дьләзиньн. Дӧрӧфе эздйа wан дьк'әвә, ле ḣәвр'а гӧрщьки хәвәр дьдьн. Ль сәре ḣәйатейи жорьн дӧ кӧл-фәте щаḣьл жь әйwанәкә сәр р'уе ә'рде дәр-к'әтьн у мә дәст хwәда йәк жь wана нас кьр: Т'амара бу. Әва тә әм дитьн у дәwса пешйа

мәда бе, сәр мьле хwә зьвьр'и у бь дәнгәки ḣелә ль мәрьве ḣӧндӧр'е әйwане кьрә гази:

— Мовиднен, мовиднен (Две, әз гӧрщьки п'ак заньм, го: «ḣатьн, ḣатьн»).

Жь ә'йwане мерәки, диса ӧса бь дәнгәки ḣелә, wәки мьн бьḣист, же пьр'си:

— Вин, гого, вин мовиднен, гого? (Йане, к'и ḣатьн, к'и qизе?).

— Гьлехеби, гьлехеби! (Гӧнди, гӧнди).

Ḣьлбәт, дәwса wан мьн шәрм кьр у әв гьли ḣәвале хwәр'а т'әрщьмә нәкьрьн.

Дӧ хорт жь ә'йwане дәрк'әтьн у мина гӧрщ т'әзә кӧрманщи ḣинбьн, мәр'а готьн:

— К'арамкьн, пешда вар'ьн.

Әм пешда чун. Әйwанеда данә р'уньштан-дьне. Мә ч'ә've хwә гәр'андьн: лаwьке ḣатьбун гӧнд хане нәдькьрьн. Мә пьрс-пьрсйар кьр, готьн, wәки йәк чуйә шәрава «Васмойе» дәс-тхә, е дьн жи чуйә лимонада «Асоби». Бь созәки, ḣәта «Васмой» у «Асоби» анин, әм дәст хwә чун: дә, wәстиайи, хәwьхи, нḣа жи иди бьрчибуне ль мә зор кьрийә. «Васмой» у «Асоби» щи кьрьн, ḣатьн бал мә, сьлав-к'ьлав данә мә:

— Э, qа чаваньн, к'ефе wа чаваньн, Мьн гот: «К'ефе мәе чаwабьн, сайа сәре we-хwәшьн», ле дьле хwәда сәрда зедә кьр: «We к'ӧ хwә-шьбьн, хwәде мала wә авакә, әва се-чар сәḣәтьн

əм һатьнə, к̓əс ль мə навə хwəйи, нə нанəки, нə авəке».

— Дə, һунə, ль ма ббахшиньн, к̓орсилийə, да (йане: дə̓wəтə) чаwа дьхwазьн: йане хwəр̓а р̓унин йане жи һьнаки нав шаһаре ма бьгар̓ьн, щьмə̓те эваре саһ̓əте 9-а баравба. Готьн у чун.

— Дон к̓əтə ч̓ьра мə, — һəваләки мə гот.

— Ло дон жи к̓əте, «Васмой» у «Асоби» жи к̓əте, — мьн щаба wи да у дəйи ль лаwька кьр: — Р̓абьн, əм чьма вьра р̓уньштьнə, р̓абьн əм һ̓əр̓ьн нав бажер̓, ч̓ара сəре хwə бьвиньн.

— Ле к̓ӧлфəт?

—Əме к̓ӧлфəт к̓ӧда бьвьн?

Əм чун, мə хатьре хwə жь кӧлфəт хwəст. Əм ньһа дəрк̓əтьнə к̓уче у хwə у һ̓але хwə дьк̓əньн. Ньһа лаwькəки мə qьч̓е сəкьнийə, две: «Һа əм һ̓əр̓ьн вакзала мəзьн, һа əм һəр̓ьн».

— Кӧр̓ӧ, чьма, чи мə һ̓əйло вакзале к̓əтийə, дьвəк тӧ дьхwəзи əм шунда һəр̓ьн, ле əв к̓ӧлфəте мəе чаwбьн?

— На, — əве т̓ə дьвежə, — бона шундачуйине навежьм, дəрде мьн əw мьришке мəйə соркьри, əw пəнер, əw ич̓ка мəйə. Мьн гот: бəлки əм дьчьн, wан мьртьва дьвиньн, һ̓але хwə wанр̓а гьлидькьн, бəлки wи нани, wе ич̓ке ль мə нивəк̓ари дькьн.

Əм т̓ер к̓əнйан, ле к̓əне бəр гьри бу. Чь сəре тə бешиньм, əм чупə нав бажер̓, мə р̓есторанəкеда щеве хwə сьвьк кьрьн у əм сəһ̓əта 9-а вəгəр̓йан. Иди дьреж накьм: мə ль вьра жи щеве хwə сьвьк кьрьн. Ниве шəве гьшк бəла бун. Диса орт̓еда əм ман. Һ̓əр йəки мə һьндава хwəда сəре хwə дани сəр т̓əхтəки у əм эмəки хəwр̓а чун. Əм веспе жи р̓абунə, жь wьр тен.

— Ле һун чаwа вəр̓е кьрьн? — мьн же пьр̓си.

— Вəр̓екьрьна чь, һ̓але чь? Мə хатьре хwə жь wан хwəстийə у əм һатьнə. Əре, бьр̓а, qəда дəрəwинак̓əвə, лаwькəки wан бəр мə зари бу, гот: «Ббахшиньн, зьмебо (бьрано) əм вастийанə, йане на-мае һун һ̓ата вакзале вəр̓екьрана».

— Ле тə чь готе? — мьн жь мерьк пьр̓си.

— Мьн жи готе: Зьмао, чьма щəфе бьвиньн, əмə гӧндинə, гьлехьн, чьма кӧл мə һатийə, wəки щəфе бьдьнə wə. Мə щарəке к̓ӧме хwə хwəлиева дайə сəре хwə, һьлбəт йазйа мəда жи wа һатийə ньвисаре.

— Э, əwи чь гот?

Чь бежə, вəбəшьри, дəсте хwə да сəр мьле мьн, йане: чь мəрьвəки һ̓əйфи!

Бьра хушк у бьре мəйə Тъвлисе ббахшиньн, wəки əм гьлие wан wа əшкəрə дькьн. Дəрде мə нə əwə, кӧ мəрьв, мале ӧса бькьн

р'обәт, чьмки бейи мә жи әw наве хwә дәхьн. Ле әм дьхwәзьн ә'рф у ә'дәт, р'ьзма кал у бава биньн бира wан: әwана һ̇әта щие хwәндие хwә нәкьрьнә, qонаха wан к'ьвш нәкьрьнә. т'опайи нәданә wан.

Бәле, мьн һ̇ьнәки сәрт гот, ле бой хатьре ве мәсәла щьмә'та мә ӧса гот: «Дьжмьн мәрйа дьк'әниньн, дост-дьгриньн». Әз дәрәщәке жи дьхwәзьм бьдьм к'ьвше: Т'ьвлиседа мал гьшк ӧса ниньн. Гәлә мал һәнә, wәки бь һӧрмәт, бь нандари у меванһ̇ьзйа хwә сәр мале мәк'ӧрде Әрмәнистанер'аньн. Бал мә жи, ль Әрмәнистане кемаси һәнә. Мьн дәрһ̇әqа һ̇ьнәка жь wанада гот, ле дәрһ̇әqа һьнәкада жи, хазма дәрһ̇әqа «Хопане» у «хопанчйада» әзе һәла пәйр'а бежьм. Ле ве гаве мә дьхwәст фькре хwә дәрһ̇әqа дә'wәта, т'опайада т'омәрикьрана.

Т'опайи, бефьтйа, пашмайина ә'мре бәрейә у ве гаве ангори qәйдә-qануне мәхлуqәтйа сосиалистие нинә. Бәре т'опайи к'әсива авитийә сәр нане дәwләтйа, бь щур'е т'опайи жи хәрщ у хәр'ащ данә. Паше т'опайи нава щьмә'теда мәрәмәки майин жи wәргьртийә: бона алик'арие бьдьн wе мала к'әсив, йа кӧ qәлән дайә у бона т'әхте шайе чьхаре хwә дькә. Т'опайи зәмане бәре п'әрәти нибуйә, чьмки п'әрә нава щьмә'теда кем бунә р'уе кемп'еш-к'әтьна һәләqәтие әшйатие-п'әрәтиеда. Бәре

пәз, щә у гәньм, әшиае щӧда-щӧда авитьнә сәр нане хwәйе шайе. Һена мәда тьште һ̇әри р'аст әwә, wәки хлата, п'ешк'еша бук у зә'вер'а дьвьн, хазма тьште ӧса кӧ кери мала wанә пашwәхтие бен, йане жи чаwа биранина фьлан йане беван мәрьви һ̇әта-һ̇әтайе бал wан бьминә. Ньһа буйә ләщбәзйа п'әра у әw һәләqәти һ̇аqа зәлал р'ут у тә'зи бунә, wәки щур'е к'ьрети wәргьртьнә: «Мьн т'опайе кӧр'е тә авитийә, тӧ жи борщдари е кӧр'е мьн бавежи». Буйә тьштәки мина арьш-верьше у ләма жи qәдьр, сйанәт, мәрьвати жь орт'е те һьлатьне. Дә'wәтеда бәрәв дьвьн у дәwса бук у зә'ве шакьн, ширәта ль wана бькьн, авитьна т'опайи, һ̇әсавкьрьна п'әрада дьк'әвьн. Бь һ̇әсаве к'ӧтасие т'ӧ к'әс к'аре нак'әвә: тә чьqа дайә, те һаqа жи бьстини. Э, дьһа баш навә: нә бьди, нә бьстини.

Ньһа дәрәщәкә р'ьнд нава щьмә'та мә, дәба wеда пешда һ̇атийә: qәлән бәрә-бәрә те һьлатьне. Әм ве дәрәще бь дьл сьлав дькьн. Бь т'әг'мина мьн әм готи дәрһ̇әqа т'опайи, щур'е авитьна wида жи бьфькьрьн. Һәла бала хwә бьдьне: һе к'еф дәстпе нәбуйә, дәст бь авитьна т'опайи дькьн, к'ижан, лап кем, дӧ-се сә'һ̇әта дьк'шинә. Сәре һ̇азьра геж дьвә, дьwәстьн, к'ефа wан дьшке, мә'де wан те гьртьне. Wә'дә бона шабуне, к'ьлам у р'әqаса лап кем дьминә.

А бь ви тәһәри, әм бенә сәр гьлие хwә, пайизе дәст бь дә'wәта, шайа дьбу.

Мә дәрһәqа одада чәнд гьли пешда готьн, ле ньһа әм пайизе'ра гьредайи бир биньн, к'а әw одә чаwа дәстпе дьбун, чь тәһәри «вәдьбун». Гәлә садә, бе һәйтәһол. Вәбуна ода Һәйаме сале, һәwе'ра гьредайи бу. Һәма чаwа бәрфа ә'wльн дьк'әт, мал дьһат гьртьн-дәст бь ода дьбу. У ода'ра гредайи хәйсәтәки ә'щеви Һәwаск'ар бал гӧндйа диһар дьбу. Һәйаме салейә майин, чахе щинарәк бь хьзмәт дьчу мала щинарәки, һьлбәт, гьли дәрһәqа мерададанә, бь р'әсми, бь һәйтә-һол дьчу, әw жи бь wи тәһәри qәбул дькьрьн. У нава wе р'әсмитиеда дәрәще шәрме, вәк'ьшандьне һәбун, әw фькьр һәбу, кӧ тӧ дьчи ощаха щинаре хwә, мала wи у готи хwә лаиqи wе йәке жи бьгри. Хwәйе мале, нәфәре wе ләв дьчун-дьһатьн. Щарна, wәхта е һати р'унәдьньшт у малхwе wе мале нә ль мал буйа, кәвани пешда дьһат, дьгот: «Wи, бьре фьланк'әс, ла ч'ә'ве мьн р'ьжиае, к'әрәмкә р'уни, чьр'а тӧ һәрр'о тейи мала мә?» Ле р'ожа одейә ә'wльн әw һәләqәти бь щарәкева дьһатьн гӧһастьне. Әм наве одәваники дайньн Һәсо. Һәсое тә wе эвара ә'wльн мәрдмәрдана дьчу һӧндӧр', мина нәфәре мале у дьгот: «Эвархера wә» у һе хәбәре вәгьртьна сьлаве дәве хwәйе мале, одеда бун, әве тә иди һа-һанга мьдаса хwә дәхьст у щие хwә сәр

кӧлев, бәр кәвйа тәндуре дькьр: чаwа мәрьв һәр'ә дәрсхане у ль щие хwә р'уни: ӧса садә у бе вәк'ьшандьн. Тәе qәйи бьгота әw щи, әw говәк'а ә'рде у кӧлев нә кӧ е wе маленә, ле одәвани жь мала хwә анийә.

Дәрәщәкә майин жи: жьн у зар'е wе мале вәдьк'ьшйан, дьк'әтьн qӧлч' у бущаха, тә qәйи дьгот әwә хәрибьн, ле нә кӧ щинаре одәвани. А бь ви тәһәри т'әмамйа хани йане жи оде дьк'әтә бьн qоле одәванйа, мере мәһ'әле. Бь ве йәке жи дәст бь ә'мре зьвьстане дьбу, ә'мре ә'дьли, сәqьр'и, чахе мәрьв дьбунә һәвал-һогьре биранине хwәйә ширьнә Һьзрәти, wәхта жь ве дьне һьлдьһатьн, дьчун дьнйа ч'ир'ока, бәйт'-сәрһатйа, мьжулйа, qьса, мәсәлә у мәт'әлока, ә'мре кал у бавайи бәре.

Мә бь ви тәһәри сал бь п'ампйар'а т'әвайи дәwрәмиш кьр. Ньһа әм дәрбази т'ариqа гӧндбьн.

ЖЬ ТАРИQА П'АМП-СИП'АНЕ

Нета мә т'ӧнә әм т'ариqа П'ампе-Сип'ане жь wә'де һәрә кәвьн бьдьн Һәта р'оже мә. Нә жи әм дькарьн wе йәке бькьн, чьмки т'ариqа гӧнде мәйә бәри диwана советие Һимли мәва тарийә, нә ә'йанә. Тӧ избатие бь ньвисар жь wе т'ариqа сәдсалйа 19-а, чахе П'амп шеләмиш

буйә чаwа гӧнде эздиа, бьн дәсте мәда т̇ӧнәнә. Т̇ариԛа сәдсалйа 20-и жи мә ньвисийә сәр Һ̇име биранине мере мәзьн, занәбун у биранине хwә. Һьлбәт диса дьwәк̇ьлиньм, әw т̇ам нинә, ле әме бьщә̇диньн әwе п̇ьр̇и-һьндьки биньнә бәр ч̇ә̇ве ньсләта ньһ̇а, хазма әwләде гӧндә иройин, кӧ әwана заньбьн ль к̇ӧ, чь гӧндида дьдәбьрьн, кал у баве wан к̇әнге һ̇атьнә вьр, чаwа дәбьринә у бь чь тәһәри р̇ьк̇не бәхтәwарйа wанә иройин данинә.

— П̇амп жь к̇ижан һенеда һәйә?

Мьн әв пьр̇с 15 сала бәре жь мере гӧнде мә кьр у Р̇әшиде Мирзә wа щаба мьн да:

— Жь нивәка сәдсалйа 19-а вьрдатьр.

Һьлбәт, гьли дәрһ̇әԛа П̇ампа К̇ӧрдаданә, ле чаwа шенкльк, чаwа шә̇дәтие дьдьн, әw бәри һьнге жи һ̇әбуйә, ле гӧнде адьрбещана буйә.

— Бьнәлуе гӧндә ә̇wльн к̇и бунә, жь к̇ӧ һатьнә вьра?

Щаба ви гьли жи Р̇әшиде Мирзә да, гот:

— Бәрәка Мьстие Шәмо буйә, ԛә̇wьм у пьсмаме wи бунә. Әwана жь алие Дерсьме һ̇атьнә вьра, мӧщаһьр бунә. Ль wьра бьн ԛоле Сьлеман-аг̇ае сипкида бунә.

Әм жь т̇ариԛе, хазма жь очерка нурдаре әрмәниайи мәзьн Хачатур Абовйан пе дьҺ̇әсьн, wәки Сьлеман-аг̇ае сипки мәрьвәки зор у ә̇йан буйә, wәки хане ә̇щәмайи (Иране) ль

Р̇әwане саw же гьртийә. А ви Сьлеман-аг̇айи дәһ̇салие сәдсалйа бӧһӧрийә пешьнда сәрwери кьриә, һәтани Әрмәнистана Р̇оһьлате жь дәсте Иране дәрдьк̇әвә у т̇әви дәwләта урьс дьвә. Бь Һ̇әсаве мә, готи эзди дәстхwәда пәйве йәкер̇а жь Дерсьме һ̇атьбьн. Т̇ьме ӧса буйә. К̇ӧрда, хазма к̇ӧрде эзди, е кӧ жь алие дәwләта Т̇урк̇иаеда у дьнйа мӧсӧлманиеда һатьнә зерандьне, һәрт̇ьм хwә ль дәwләта Сари Москов (урьс) гьр̇тьнә, wәки жь wе зьнеԛәтие хьлазбьн. Р̇уе wе зордарнеда буйә, wәки п̇аки эздйа гәлә пешда жь бьред хwәйә ль ч̇йае Шәнгале ԛәтйанә у һ̇әр wа хwә ль Шьмале гьртьнә. Т̇урк̇иаеда әwана ль чәнд щйа бьнгә гьртьнә: алие Щьзира Бота, Wане (нәҺ̇йа Беркьрие), дәшта Әлашгьре, алие Дерсьме, ль ч̇йае Синәке, ԛәза Сӧрмәлие у ль ԛәза Ԛәрсе, нәҺ̇йа Дигор̇е. Һена Шәр̇е Һ̇әмдьнйаейи ә̇wльнда, чахе бь әрмәнийар̇а т̇әвайи Һ̇ӧкӧмәта Т̇ьркед щаһьл ӧса жи ль к̇ӧрде эзди һатә хәзәве, т̇әмамйа эздихане жь wан нәҺ̇ие готи к̇ьшйа, һ̇атә дәшта Арарате, алие Аг̇баране, нәҺ̇йе майин у пәйр̇а говәка дәwләта Т̇урк̇иае чаwа жь әрмәнйа, ӧса жи жь к̇ӧрде эзди хали бу. Ӧсанә, бьнәлуе П̇ампейә ә̇wльн лап дәрәнг, дәстпебуна сале 30-и һатьнә вьра.

Ԛәйи бьнәлуе гӧнде щинар жи Һ̇имли wи

чахи ћатьнә. Ле әм ве йәке бәрк' нькарьн бежьн, чьмки ве гаве избати бьн дәсте мәда т'ӧнәнә. Бь т'әг'мина мьн, әгәр әм бь леньћер'андьна ве пьрсева мьжулбьн, гәлә пьрсе т'ариԛа гӧнде мә у пер'а жи гӧнде ԝәлате Аг'баранейә эздиайә майин ԝе ә'йан бьвьн. Ле ве гаве жь т'ариԛа П'ампейә бәре, йа ћ'әтани т'әстиԛбуна ԛәйде советие, т'әне әв избатие т'ариԛи бьн дәсте мәда һәнә, избатие бь ньвисар. Сала 1873-а 292 бьнәлуе П'ампе ћ'әбунә, сала 1886-а-394, сала 1903-а-464, сала 1914-а-560, сала 1916-а-436, сала 1919-а-384.

Әм ньћ'а леньћер'андьна ван р'әԛәма дәрбазкьн у бала хԝә бьдьне, к'а әԝ р'әԛәме р'әԛә-р'ут чь дькарьн мәр'а бежьн. Бәре ә'ԝльн лазьмә әм гӧћ'дарйа хԝә бьдьн сәр р'әԛәме се сала: 1873-а, 1914-а у 1919-а. Сала ћ'әрә дур йа 1873-анә у р'әԛәма ћ'әрә ньмьз жи йа ԝе салейә. Тьштәки фә'мдарийә, ԝәки чьԛа чуйә ћаԛа р'әԛәма бьнәлуе П'ампе зедәбуйә у әв зедайи чаԝа дьвежьн, йа т'әбйәти буйә, ләвзедәбуне буйә. Р'әԛәма ћ'әрә бьльнд сала 1914-а буйә-560 бьнәлу. Ле ԝе шунда дәст бь кембуне буйә. Әва жи фә'мдарийә. Ћ'әтани сала 1914-а сале ә'мре ә'дьли бунә у ләма жи бьнәлу ләв зедә бунә. Сала 1914-а йа дәстпебуна Шәр'е Ћ'әмдьнйаейи пешьнә. Иди сале шер'да әԝ р'әԛәм чьԛа чуйә, ћаԛа кем буйә. Әԝ жь р'әԛәма сала 1916-а те к'ьвше. Ле ӧса

жи ә'йанә, ԝәки сала 1918-а 20—30 мале эздйа жь нәћ'йа Дигоре, жь гӧнде Ширьнкӧйе, Әмәнчйире, Ԛӧзӧлԛӧле, Ԛозьлще у ед майин мӧщаћьр бун, ћатнә П'ампе. П'е-п'ейи ԝан Ордйа Т'урк'иае чәнд алйада эриш кьр, ћат дәрк'әтә Сәрдәраве, Аг'баране, Ԛәрәк'ьлисе (Кировакана ньћа). Ль вьра әскәре т'ьрк ниве мӧћащьре жь нәћ'йа Дигоре к'ьшанднә бәр шур (ль Щамушвана Мәзьн, Әләгәза ньћа), ньви жи гьртьн у чаԝа дил бьрьн. Жь ԝана к'әс вәнәгәр'йа: Әԝ бьрьн бу, бьрьн. Әва бӧћара сала 1918-а ԛәԝьми. Ћ'әта Щангир-аг'а хԝә жь дәште ћесире эздйар'а гиһанд, иди т'ьрка шӧхоле хԝәйи ԛьлер кьрьбун. А бой ве йәкейә, ԝәки дәԝса к'иси моћащьра р'әԛәма бьнәлуйе П'ампе зедәбә, ћәла сәрбара сәрда кем дьвә. Ӧсанә, әԝе кем бунә-гьшк ћатьнә кӧштьне йане жи дил бьрьнә.

А бь ви тәћ'әри, п'ампйа дӧ щара ћатьнә ви гӧнди: йәк дәстпебуна сәдсалйа 19-а, чахе Әрмәнистана Р'оћьлате к'әтә нава говәка дәԝләта Урьсете, йәк жи ћена Шәр'е Ћ'әмдьнйаейи ә'ԝльнда. Ћ'әрдӧ щара жи пәй ԛәԝьмандьне к'ьвшр'а. Әва избатйа шә'дәтйа дәрәщәкә майинә жи. П'ара мьләте мәйи ћ'әри зерайи-к'ӧрде эзди т'ьме хԝә ль әрмәнйа у дәԝләта Урьс гьртьнә у чахе п'ьр'и-ћьндьки мәщал че бунә, дәст хԝәда мәзила орт'а хԝә у дәԝләта Т'урк'иаеда дьреж кьрьнә, жь

синоре we дәwләта хунхӧрә зӧлмк̇ар дур к̇әтьнә. У чаwа т̇арищe избат кьр, т̇әне бь сайа щьмә̇та урьс у диwана советие п̇арәкә мьләте мә азайи у сәрбәстйа мьләтие дәст ани. Әw азайи нойабьра сала 1920-и һат, чахе Әрмнистанеда диwана советие һатә избаткьрьне. У шә̇дәтикә азайи, бәхтәwари у пешк̇әтьна к̇ӧрде Әрмәнистана Советие жи ә̇мре Пампа дӧһә, е пәй сала 1920-р̇а, гӧлвәдан у пешк̇әтьна Сип̇ана иройинә. А ләма жи нишандйина ә̇мре Сип̇ан-Пампе һьм алие наскьрьне-занйариеда, һьм алие сәйасәтиеда дәрәщәкә фәрз, к̇ардар у лазьмә.

Мә гот, wәки шә̇дәтйа ә̇мре Пампа бәрейә бь ньвисар т̇әне әв р̇әqәм бун. Ле шә̇дәти, избатикә wи ә̇мрийә ḣәwаск̇арә майин жи һәйә, кӧ бәхтар̇а ḣәта р̇ожа иройин щи--щина майә, те qәйи бежи хут бона we йәке, wәки әм бькарьбьн бь щур̇е дьһа зәлал у к̇ъвш ә̇мре Пампа бәре у Сип̇ана иройин ḣьмбәри ḣәвкьн. Әм дьхwәзьн дәрһәqа we шә̇дәтиеда бьньвисьн, чьмки әwә иро бәр ч̇ә̇ванә, ле сьва-дӧспа әwe жи мина бәрфа бәләкйа һьле у шә̇дә-шуде Пампа бәре т̇әне биранин у ньвисара сәр к̇аг̇әз we бьминьн. Әwана әw хьравә, к̇әләфә, авайе һәдьми у нивщи һәдьминә, е кӧ т̇әк-т̇ука, әw жи, чахе р̇ьнд бала хwә бьдейи, хане дькьн, чьмки к̇әтьнә бәр тә̇лде шанәшине ньһайә бьльнд. Ль we т̇аг̇а

Пампе, йа кӧ ль бәрп̇ала ч̇йае Дьбурийә, әw хани, к̇ох, мәрәк, сьвдәр, гом у т̇әwле бәре дьһа р̇ьнд һатьнә п̇арастьне. Пампйа навәки ә̇щев данинә сәр ван авайе т̇аг̇ейә бәре. Wанр̇а дьвен: «Т̇унела т̇аг̇а мьхайла». Т̇унел кь т̇унелә. Мәрьв жь ви сәри бьк̇әве-we сәре дьнва дәре. Ḣәму ч̇ә̇вие ван авайа ḣәвваньн, ḣәвва qәмьтинә, диwаре гьшка йәкә, арә орт̇а wанда т̇р̇нә, нә кӧ тӧ бежи т̇әне орт̇а ч̇ә̇вие авайе маләкеда, ле ӧса жи орт̇а е щинарада. У, дьвәк, Пампа бәре, йа һена Мьстие Шәмо, ḣәма ви чешити буйә. Әв щур̇е авайа ль гәлә гӧнде к̇ӧрдайә ч̇йа ḣәбуйә. Мәрьве жь бәрәкәке, тахьмәке авайе хwә к̇ипи һәв че кьрьнә, wәки, чаwа дьвен, гӧһе wан сәр һәвбә. Диwаре орт̇а малада жи п̇әлтьк һьштьнә, wәки р̇оже ог̇ьрме гьран, wәхта щәрд у щәрдбашйа давитә сәр wан, йане жи дьжмьн ль дәре йәки дьгьрт, ә̇шарә̇тие бьдьнә һәв, гьлие ḣәв бьḣәсьн, бькарбьн зу һәр̇ьн ḣәwара һәв. Әв буйә Пампа бәре.

Ḣәта wан сала жи, чахе йәки п̇ампи хwәр̇а ханик давите, гӧнд-гӧндити ч̇ә̇вр̇онайи дьдане у паше, чахе гьли дьһат сәр wи тьшти, һәвр̇а дьготьн: «Мьразе wи певә, фьланк̇әсе ханики ӧсайи qӧвә авитие, wәки-говәнда шайикә гьран теда дьгәр̇ә».

Һ'але һ'әму гӧнде Әрмәнистанейә к'ӧрда бәри диԝана советие әв бу.

Ле иро? Иро п'ампйа авайи, от'ахе ӧсада дьминьн, е кӧ бь һ'әму дәм у дәзгә, бь навмала хԝә бь т'ӧ тьшти жь от'ахе бажар'вана щӧда навьн. Ԝи гӧнде 70-е маледа щарна йәк от'ахәкә фьрә сәр е һәйида зедә дькә у гәлә щинар бь ве йәке наһ'ьсьн. Ньһа, чаԝа дьвен, авайе дӧԛате бунә ә'дәт. Пешие, сале 30-ии чәнд мала, т'әне чар пенщ мала от'ах че кьрьн, дьһа р'аст-һәр маләке от'ахәк у сьвдәрәк. Пәй шерр'а жи от'ахе бь ԝи щур'әйи че кьрьн: от'ахәк, сьвдәрәк, дӧ от'ах-орт'еда сьвдәр. Ԝе шунда щур'ә гӧһ'астьн, кьрьн щур'е «углавой», жь хәбәра «чәнә». От'ахәк дьрежайе давитьне, йәк жи бәр сәре ԝеда че дькьрьн у орт'а һәрдӧ от'ахада чәнә че дьбу. Әԝ чәнә жи дькьрьн әйԝан, йа шушәкьри-шушәбәнд. Әва нәмуше сале 60-и бу. Ԝе шунда Р'әшиде Мирзә у пәй ԝир'а Хальте Ә'мәр авайе дӧԛате гӧндда кьрьн ә'дәт.

Ԝәхтәке от'ахе гӧнд сәр печ'ие һәрдӧ дәста һ'әсав дьк'ьрьн у ԝана т'ере дькьр. Ԝе шунда т'ьлие һәрдӧ дәста бона һ'әсавкьрьна ԝан мала ԛат дькьрьн, е кӧ от'ахе ԝан т'ӧнә бун. Ньһа Сип'анеда к'әсәки бе от'ах т'ӧнә.

Ԝан сала, чахе әз ль Тьвлисе мәк'т'әбеда һин дьбум, һавин-һавин дьһатьм гӧнд, дьһатьм, ԝәки р'оже бәтал дәрбазкьм. Сала ә'ԝльн,

чахе жь бажер' вәгәр'йам, тьштәки ә'щев бәр ч'ә'ве мьн дьԛԝьми, (к'ьвш бу: от'аха мә бәр ч'ә'ве мьн ӧса ньмьз хане кьр, ԝәки мьн һәԝ т'ьре әԝ ә'рдеда ньщиайә: ;ԝәкә мет'рәке. У эмәки мьн ӧса т'әг'мин кьр, ԝәки әз дькарьм р'абьм сәр бане ԝе у жь ԝьра бемьнәт банздьм ә'рде. Һәмин ханмане гӧндә майин бәр ч'ә'ве мьн бубун һ'ольке ӧса, е кӧ мә зар'отйа хԝәда мина Балули Занә че дькьрьн. Паше әз мә'на ве ә'щеве пе һ'ьсйам: мьн бажер'да хан-мане бьльнд, е се-чар ԛате у дьһа бьльнд дитьбун, ч'ә'ве мьн, мина тьштәки, һ'ини ԝан бубу у ләма от'ахе мә у хазма авайе гӧнд ньмьз к'ьвш дьбун. Һьлбәт, паше ч'ә'ве мьн һини дидәма гӧнд бун, авайи бәр ч'ә'ве мьн һатнә сәр ԛьрафәте» хԝәйә бәре, иди әԝ тьшт нәмәк'ьли: Һ'әта әз чәнд сале дьн ль гӧнд вәгәр'йам, иди бәнгзе ԝи т'ам һ'атьбу гӧһ'астьне. Әԝ се-чар от'ахе гӧндә бәре ль бәр е т'әзә бунә «п'әпук». Ԛәдәфә жи ль сәр бане от'ахе гӧнд п'әйдә бун, ԛәдәфе сор'ә-сьпи. П'есира гӧндйа жь дьлопе бӧһаре хьлаз бу.

Ньһа гӧндда дӧ авайе дӧԛатейә дьн жи диһар бунә: авайе дәрсдара у е мәк'т'әба Сип'анейә хԝәндна орт'ә. У, чахе дурва бала хԝә дьди Сип'ане, тә һәԝ т'ьре п'әр'ки бажар'е ԝә'де ньһайә. Ле әз йа хԝә бежьм: П'ампа бәре, хазма дидәма ԝе дьһа мьн хԝәш дьһат. Ԛәна, бона мьн ньһа ӧсанә. Бәре ә'ԝльн әз жь ди-

дәма бажаре wәде нһа а'щьз бумә, әw мьнр'а мина тьштәки буйә нишана ә'мре к'әсьр, нә р'әһ'әт. Мьн бира гӧнде мәйи бәре кьрийә, бира П'амп у п'ампие бәре, мьн, чаwа һ'әваләки мә щарәке гот, бира мьрийа кьрийә. Мьн бира бина дуе тәнруре т'әзәдадайи, дәwе к'упе һ'әр'и, дәwе qәтанди у лорька, бина к'охе дйа хwә, шире «р'ахьсти», авр'енщ у ә'йаре тораqе кьрийә, мьн бира харьна дәсте дйа хwә кьрийә. Гӧнд у т'әбйәт йәкьтикә т'омәри бун: мәрьв ньзаньбу ль к'идәре qумаха хени хьлаз дьвә, к'идәре дәст бь зәви, хозан у бостане мала дьвә. Ле ньһа? Ньһа лаwька сур у бәдән, т'ор'е wәкә е Мӧхӧрзәмине у хасбаг'че Щьзира Бота к'ьшандьнә дора авайе хwә, у әме Бор'е Мәме Алан кӧ биньн, wәки сәрр'а фьрqаскә? Лаwька сур, т'ор' данинә орт'а хwә у т'әбйате: зәвие һешин, чимгане хwәш, гӧл у сосьна, ле хwәр'а, орт'а wе суреда ә'рдәки р'әqи-р'ут йане жи бетон һьштьнә. К'и чь дьхwәзә бьра бежә: әз дьһа зә'ф П'ампа wан сала, П'ампа зар'отйа хwә, п'ампие wе һ'ене һ'ьз дькьм. Qәйи әва һ'ьзрәта мьнр'а жи гьредайә, һ'ьзрәта һьндава р'оже бӧһӧрида, е кӧ wе иди вәнәгәр'ьн. Әw жи һ'әйә. Ле әw йәк жи һ'әйә, wәки, чаwа дьвежьн, ава мьн у п'ампие иройин щә'wәкер'а начә. У нә кӧ хәйсәте мьн һатийә гӧһастьне, ле на хәйсәте гӧндие мьн буйә е нәнаскьрьне: әw жи һ'имли хопанер'а у чәнд дәрәще ә'мре нӧһр'а гьредайә.

Wан сала, wәхта гӧндда дьбу шайи, дәф у дә'wәт, хwәйе wе бәри т'әва т'ьвдира ләмп'а дьдит, әw жи, чаwа мьн жоре гот, е чәнд мала һ'әбун. Сала 1953-а бу дәнги, кӧ энергйа электрикие wе бе гӧнд. Һьнәка баwар кьр, ле һьнәке мина Р'әхбәта Щәлил qә ина нәкьрьн. Әва тә, нә вьрда, нә weда гот: «Бо, ә'щева нәкьн: П'ампушкә у ләмпушкә?». Ле һе саләк дәwр нәбубу, әw жь готьна хwә п'ошман бу: ләмп'е Илйич гӧндда бунә р'ез, хәмләкә һ'ькйати данә П'ампа р'әнгин.

Wан сала П'ампеда, чаwа мьн иди готийә, патефоне дӧ мала һәбун. Чьма т'әне П'ампеда? Пирка Гәwре, кӧ әw патефон сер, тьштәки батьни һ'әсав дькьр, ле wәки иро һ'әбуйә, wе ищар чь нав ль р'адиое у р'адиоһьлданоке бькра, wе дурдитьнокер'а чь бьгота, wәки ньһа һ'әр маләкә Сип'анеда һ'әйә?

Wан сала, чахе дьбу багәр, шӧхӧле һәри чәтьн анина аве бу. Щәwа орт'а гӧнд буз дьгьрт, дьqәр'ьми. Чәнд мере зәг'м дьчун, сьве зу һ'әта ниврo, к'ӧте-к'ӧте тәвәке бузейи qальн qӧл дькьрьн, qӧни вәдьдан, һежа гӧндйа дьдан ә'лб у qәйнт'әра, дьчунә аве. У готи бьк'әтана сәр чока, сәһ'әтәке ав жь qӧнйа к'ур һьлч'ьнандана. Чаwа мьн жоре гот, пирка мьнә Хәме бь wи тәһәри, багәре П'ампеда р'оже дә-пан-

здə п'и ав бона вəхарьна нəфəра у бона мале гьран данин. Һавина жи п'ампйа ава щəwе вəдьхwарьн, чьмки кание гӧнде мə зə'ф дурьн. Чахе пəз у дəwар бəрдьдан-ава щəwе шелӧ дьбу. Бона ава зəлал у сар бона вəхарьне биньн, qиз у буке П'ампе бəрбангда дьчун Даване. Сала 1960-и бу. Го: «We аве биньн гӧнд, ава канийейə сар». Диса һьнəка баwəр нəкьрьн. готьн: «Шӧхӧлəки чəтьнə, кани дурьн». Ле дӧ сала шунда, сала 1962-а орт'а П'ампеда ль чəнд щйа бу бьлqина ава сарə мина ч'ьр'а шир, ава Қанйа Бəла. Ньһа сип'анйа дəстпе кьрьнə луле аве дьк'шиньн мале хwə жи.

*
* *

Һ'əйф, избатие бь һургьли дəрһəqа т'астиqбуна qəйде советие гӧнде мəда бьн дəсте мəда т'ӧнəнə. Wəхтеда мə жь заре мəзьна гьли-готьне дəрһəqа wе qəwьмандьна мəзьнда һьлнəдан, əм т'əзə сəр Һ'ьше хwəда һатьнə, ле иди дəрəнгə. Һьлбəт, əз дəрһ'əqа wан гьлйада дьвежьм, е кӧ к'ьтебе т'ариqеда т'ӧнəнə. дəрһ'əqа р'ожа т'əстиqбуна qəйде нӧһə ə'wльнда, дəрһ'əqа we йəкеда, кӧ щьмə'та гӧнд чь тəһəри əw qəбул кьр, к'и we щьватеда һазьр бу, əw мəрьве ə'w-

льн к'и бу, кӧ əw мьзгинйа хере ани у тьште дьнда. Т'əне əз we йəке заньм, wəки белук йане жи т'аг'бурəкə Ордйа Сор, йа 11-а гедука Сьпитакер'а һатийə у бəрбь Ереване чуйə у дьвен незики гӧнде мə əскəре диwана дашнака т'опе хwəйə гьредайи, тӧндӧрӧст щьда һьштьнə, р'əвинə. Ӧса дьвен. Ле əм һаж пе һəнə, wəки ви гӧнде ль щие һасейə бьч'укда жи qəйдə-qануне нӧһ һеса щие хwə нəгьртьнə. Пропаганда джмьна, кӧ жь алие дəwлəтйа, шех у п'ире р'еаксионда дьһатə бəлакьрьне, болшевик нишан дьдан чаwа мəрьве бе дин у бе иман, йане: бе р'əм у бе исаф, мəрьве ӧса, е кӧ бьр'йар кьрьнə Һ'əму qəйдə-qанун, дəб у р'ьзма ə'мре щьмə'те п'епəскьн, гьшка «бьн льҺ'ефəкə мəзьнда бəрəвкьн у бькьн ч'ьрап'ьф». Бь ви тəһəри, мал-ощахе, нав у намусе гьва we п'епəскьн, бьдьн һьланине. У һьнə мəрьве кемзанə хефьк жь ван гьлйа баwар дькьрьн: нə ахьр бьнəлуйе гӧнд п'ае п'ьр'е нəхwəнди бун. У болшевике нəҺ'йе у гӧндə ə'wльн һəрəк'əте п'ьр' хəрщ кьрьн, wəки нет у мəрəме qəйдə-qануне нӧһə ə'йни щьмə'тер'а шьро вəкьн, wана бьдьн баwаркьрьне, сəрwəхткьрьне, wəки əw гьлие, кӧ пропаганда дьжмьн бəла дькьн, жь сери Һ'əта бьни вьр' у дəрəwьн, wəки мал, ощах, һəлəqəтие жьн у мəр, нəфəре майин we диса бенə п'арастьне, чаwа qануне зйарəти.

Диwана советие, qәйдә, ḣәләqәтие сосиалистие бь сайа шӧхӧлкьрьна комунисте П̇ампейә ḣелә избат бун. П̇ампеда пешие комсомол пешда ḣатьн: Сәфое Кәсо, Аḣмәде Хӧдо, Сьлемане Хӧдо, Фәтие Иво, Әмьре Усьв, Нәзәр у Мисак Хачатьрйан, Исаке Ә̇мәр, Элое Qḣмәз п̇ампие ә̇wльн бун, кӧ к̇әтьн нава т̇әшкила щаḣьлайә лениние-комсомоле. Әw бун, wәки бь льнге п̇ехас, чипр̇ут, бәйраqа сор феза сәре хwәда дьгьртьн, бь р̇ӧḣдарбун у к̇ӧбари орт̇а гӧндр̇а-сәр р̇йа шошер̇а ḣәвразбәржер дьчун-дьḣатьн, дьк̇әтьн мәшqе у газие мqабьли дьжмьне сьньфие бь дәнгәки ḣелә дьготьн: «Бьра ӧндабьн кулак у к̇әдхӧр». We шунда щаḣьле П̇ампейә ә̇wльн бунә әндәме партиа ленинне, партийа болшевика. Сальḣ у Узое Бәк̇ьр, Фәтие Иво, Р̇әшиде Мирзә, Әшое Ḣути, Ә̇мьре Усьв гӧндда әндәме партиаейә пешьн бун. Паше Щәwое Мамо, Әфие Ә̇вдо, Щә̇се Осе, Әщәме Ḣәмид, Элое Qәймәз, Аḣмәде Мирзә, Ә̇зизе Әшо у ед майин нава щерге партиаеда ḣатьн qәбулкьрьне.

Сала 1934-а пайизе П̇ампеда малḣәбуна колектив-колхоз ḣатә тә̇шкилкьрьне. Усьве Ḣәсән жи бу сәдре wейи ә̇wльн. Qолхоз бу ḣиме хwәшкьрьна ḣале п̇ампйа, ḣиме бәхтәwарйа wанә иройин. К̇е we qә на, 50-сала бәре баwар бькра, wәки бь сайа qәйде советие ль ви гӧнде ч̇йа нава 20—30 салада щот у кам, к̇отан у т̇апане сал у зәмана we т̇ам бенә ḣьланине, дәwса wан трактор у комбайне бьгрьн, ле дәwса ә̇рәба-автомобиле барк̇еш. Чаwа мә жоре гот, к̇е баwар бькра, wәки дәwса дӧ мәḣа тракторе нәḣ-дәḣ р̇ожада ә̇рде шовкьн, дәwса дӧ-се мәḣа комбайне ḣәфтекеда нан бьдрун у бьк̇ӧтьн. Щьмә̇те жь we щәфак̇еши, зьнеqәтйа сал у зәмана хьлазбә.

МӘК̇Т̇ӘБ. ХWӘНДЬНА ЩЬМӘ̇ТИЕ, ДАНИНА РЪК̇НЕ МӘДӘНИ̇ӘТЕ П̇АМПЕДА

Бәри диwана совтие т̇әмамйа qәза Ереване (Р̇әwане) у марза Qәрседа, ль к̇идәре к̇ӧрд дьман, т̇әне пенщ гӧнде к̇ӧрдада мәк̇т̇әб ḣәбун: ль Qӧндахсазе (ньḣа Р̇йа т̇әзә), Щамушвана Мәзьн (ньḣа Әләгәз), Зоре, Бащәлуе у Оргове. Дәрсдаре wан мәк̇т̇әба урьс бун, чьмки wанда шагьрт т̇әне ḣини зьмане урьси дькьрьн. Хәма диwана п̇адше зьмане к̇ӧрдайи зькмакие нибу. Әw мәк̇т̇әбе элементар бун, к̇ижанада шагьрт анщах ḣини хwәндьн-ньвисаре дьбун. Пешйа т̇әстиqбуна qәйде советие ль т̇әмамйа Әрмәнистана Р̇оḣьлате т̇әне дӧ дәрсдаре к̇ӧрд пешда ḣатьн: Ә̇лихан Шагинов жь Ә̇сланлуйа нәḣйа Сӧрмәлие (Синәке) у

Qанате Надьр ль П'оште (ньһа Ә'мре т'эзә). Ле П'ампеда нә мәк'т'әб һәбу, нә жи, фә'мдарийә, шагьрт у дәрсдар. Һаqа буйә ардьмйа диwана п'адше Урьсете бона щьмә'те, wи п'адшайи, е кӧ хwә һ'әсав дькьр баве щьмә'те, ле әw нава т'арие, пашдамайинеда дьһьшт, хазма мьләте ч'ук, е ль гошә, п'ар'е wәлет.

Мәзьне мә гьли дькьрьн, wәки wан сала п'ампйа бь дәсти мәрьвәки-дӧда нә'мә хәрибе хwәр'а дьньвисьн. Әгәр гьлики дьзива жи һәбужь е нә'мә дьньвиси-һиви дькьрьн, ле дьһатьн лава-диләка: «Әз бәхте тәдамә, те к'әсир'а нәвежи, Мьстое мьнр'а бьньвисә...» У т'әмие хwә дькьрьн.

Сала 1922-а бу. Һ'ӧкӧмәта Әрмәнистана Советие бьр'йар дәрхьст гӧндәки к'ӧрдайи ч'йада-П'ампеда жи мәк'т'әбе вәкә. Дәрсе мәк'т'әба чарсалә wе һене ода мала Тәйаре Озминда дькьрьн. Истол-р'уньштока шагьрта т'әхтәки гӧловәр' бу. Шагьрт бәр wи т'әхт'әйи сәр сәргина р'удьньштьн. Ле әва жь бәре четьр бу, әгәр әм һ'але бьнәлуе П'ампәейи бәре-Ә'мие Феро бир биньн. Чахе жь П'ампе дәртейн, бәр п'ала Qәмәрдаг'ә р'оһьлатер'а, р'йа шошейә бәрер'а бәрбь шьмале һьлдьк'ши, дьчи дьгиһижи нәwаләкә тәнг, кӧ орт'а гедука Сьпитаке у Qәмәрдаг'да һатйә һәв. Ве нәwалера дьвежьн «Qӧлч'ьке тә'ри». Тә'ри, кӧ тә'ри. Те qәйи бежн ль вьра мәзила тә'ве жи кьнә: дәрәнг дәрте у зу жи дьчә ава. Звьстана т'әне тәрәwьл, чаwа дьвен, гӧре сәре ч'йа ль вьра р'еч'е ль пәй хwә дьһельн. К'ижан бәндә тӧрӧш дькә бәре хwә бьдә ви щие беwа у саwк'еш? Һ'әд у qӧрсаг'е к'е һәйә бьдә нав багәр у фьзьлдумана Qӧлч'ьке Тә'ри? Дә, ь'аща дьле Ә'мие Феро чьqа п'ьр'буйә, wәки зьвьстана, чахе зукина дәба, ба у багәре буйә, р'еwие сәре р'йа хальфинә чәндьк-чәнд щара хwә ль Qӧлч'ьке Тә'ри «щер'ьбандийә»,навр'а дәрбаз буйә, чуйә-һатийә: «барәки» гьран жи ль сәр пьште. Әw пьшто жи кӧр'е wи буйә. Әва йәка дәвә-дәви сәдсалике, qӧр'нәке бәре бу. Го, Ә'мие Феро кӧр'е хwәр'а дьгот: «Лао, чәрха дьне сәр хwәндьнейә». Әв ширәт сәр зара әwи кӧр'е хwәйи Мирзә пьшта Qӧлч'ьке Тә'рир'а дьбьр, дәрдьхьст һ'әйло гӧндәки әрмәниайи дур — Чотьр' (ньһа Сарамеща нәһ'йа Сьпитаке), wәки бәр дәсте к'әшиш хwәндьне һьлдә. А ләма жи һ'әта сала 1922-а П'ампеда т'әне дӧ мәрьве һ'әрфнас, бона wе һене хwәнди һәбун: йәк Мирзе Ә'мо, е дьн-Хальте Хәто.

Мә гот, wәки мәк'т'әб сала 1922-а П'ампеда вәкьрьн у сәрwер у дәрсдаре wейи ә'wльн әwләдәки щьмә'та әрмәнйа Ваһан Мьхит'арйан к'ьвш кьрьн. Әва әw мәрьв бу, е кӧ п'е хwә авит П'ампе, навит-бу һ'ьзкьрие т'әмамйа щьмә'та гӧнд. Наве Ваһан Мьхит'арйан һ'әта ван сале пашьн жи, чаwа дьвен, п'ьзка сәр лева

wан п'ампйа бу, е кӧ әw дитьбун, пер'а дәрбазйа ә'мьр кьрьбун. Щарна, хазма хернәхазе щьмә'та мә дьвежьн, wәки к'ӧрда жь хwәндьне һ'ьз нәкьрьнә, хwә ль хwәндьне нәгьртьнә, дәрде wан пәз буйә, ә'мре к'очәрие. Бәре ә'wльн әw пьр'с, кӧ к'ӧрд һ'имли к'очәр бунә, зува жь алие ӧлмда һатийә инк'аркьрьне. Йа дӧда, әw йәк, кӧ наве дәрсдаре гӧнди ә'wльн Ваһан Мьхит'арйан һ'әта ньһа жи гӧндда сәр заре бьнәлуйайә у бь qәдьргьртьнәкә т'ьбәрки, зйарәти wи нави һьлдьдьн, шә'дәтйа wе йәке дьдә, кӧ щьмә'та мә чьqа qәдре qәләме, qәдре хwәндьне занә. Ле, һьлбәт, Ваһан Мьхит'арйан, к'ижанир'а гӧндие мә бь щур'е садә готьнә Ваһан, лаиqи ви qәдри буйә ӧса жи бь сайә хәйсәте хwәйи мәрьвтайе, мәрьвһ'ьзйие у хазма к'ӧрдһ'ьзие. Әм готи т'ӧ сал у зәмана нав у әмәке wан әwләде щьмә'та әрмәнйа бир нәкьн, е кӧ пәй т'әстиqбуна qәйде советнер'а хwә, сьрафәт у һәрәк'әте хwә т'ам п'ешк'еши шӧхӧле хwәндьна щьмә'тие, мәдәнйәте кьрьн нава к'ӧрде р'еспубликаеда. У ве дәрәщеда, нава wе к'ома әмәкдаре мәдәнйәта мәйә ә'сле хwәда әрмәнида, нава дост у херхазе щьмә'та к'ӧрдайә амьн у һ'әлалда наве һәри һ'ьзкьри, деме һәри гәш Һакоб Г'азарйанә (Лазо), к'ижанир'а к'ӧрда бь һ'ьзкьрьн у бой qәдре дьне готьнә Апо. Бәле, к'ӧрда әw бьре баве хwә һ'әсав кьрьнә. Әва әw мәрьве хwәйе хwәндьна дәрәща бьльнд, әw

фькьрдаре әрмәниайи мьләтиейи наскьрийә, е кӧ занәбуна зьмане к'ӧрди да хәбате у бона зар'е к'ӧрда Әрмәнистана Советиеда әлифба к'ӧрдийә ә'wльн бь наве «Шәмс» һазьр кьр у ль Эщмиазине да чапкьрьне. Бь ве к'ьтеба Лазо һ'әтани к'ӧтасйа сале 20-и ль Әрмәнистане нәхwәндити дьдан һьланине, гӧнде к'ӧрдада дәрс дьдан. Паше Лазо ль Т'ьвлисе сәва зар'е к'ӧрдайә эт'имә бехwәйи мәк'т'әба интер'нат да вәкьрьне, к'ижанеда зар' бь к'ьнща у хӧрәква р'ази дькьрьн. Лазо у к'ӧлфәта wи-Олга Г'азарйане бь һ'ьзкьрьн у хәмхӧрйа wәкә де у баве һ'әлал зар'е к'ӧрда т'әрбәт у һин дькьрьн. Ләма жи, чаwа мәзьна бир дани, wәхта Лазо сала 1926-а чу р'ә'мәте, кӧрманще Т'ьвлисе әw wәкә әмләде щмә'та мәйи һәри һ'ьзкьри т'әслими ә'рде кьрьн. К'ӧлфәте кӧрманща, го, сәр wи мере че, wи мәрьве һьндава щьмә'та мәда һ'әлал у әмәкдар дьньватьн, к'ьлам давитьнә сәр. Вьра лазьмә бьдьн к'ьвше, wәки гәләшагьрте Лазо пашwәхтие бун занйаре к'ӧрдә ә'йан, хәбатчие партиае у дәwләтейә к'ьвш.

Лазо т'әне нибу. Ве дәрәщеда гәлә һогьре wи, гәлә пәйһатие wи нава щьмә'та әрмәнйада п'әйда бун у жь wана йәк жи әw Ваһан Мьхит'арйане к'архер бу, е кӧ һатә П'ампе мәк'т'әб вәкьр. Лазо, Ваһан Мьхит'арйан у чәнд һәвале wанә майин, е кӧ сале 20-и у 30-и гӧнде к'ӧрдада чаwа дәрсдар хәбьтин, әw әрмәние жь

Әрмәнистана Р̓оавае бун, е кӧ зьмане к̓ӧрди ԝәкә е зькмаки заньбун. Әԝана әԝ әԝләде щьмә̄та әрмәнйа бун, е кӧ бәр ч̓ә̄ве хԝә хәзакьрьна щьмә̄та хԝә̄р̓а т̓әвайи йа к̓ӧрде эзди бь дәсти әскәре Ордйа Т̓урк̓йае дитьн, е кӧ заньбун, ԝәки мина йазйа һәрдӧ щьмә̄те щинар, ӧса жи дьжмьне ԝан йәкә-сәрԝере Т̓урк̓йаейә мьләтчи, шовинист-пант̓уркист у панисламист. Әԝана бәр ч̓ә̄ве хԝә дитьбун, кӧ бь чь тәһ̄әри п̓аки щьмә̄та мә нава qәтьлхуна Шәр̓е Һ̓әмдьнйаейи ә̄ԝльнда хԝә да сәр әрмәнйа у ль Сардарапате (Сәрдәраве) у Аг̓баране избат кьр, ԝәки әԝ дост у т̓ьфаqдара әрмәнийайә Һ̓әлал у амьнә. Чахе гьли те сәр һәләqәтие к̓ӧрда у әрмәнйа, досте щьмә̄та мәйи мәзьн, әԝләде щьмә̄та әрмәниайи лаиq академикос Һовсеп̓ Орбели дьдә к̓ьвше, ԝәки һәлабәла шәр̓ у дә̄ԝе гьранда, чахе мәрьв һәԝ т̓ьре дәзие р̓ӧһ̓ание орт̓а һәрдӧ щьмә̄тада (әрмәнйа у к̓ӧрдада) әвәкә ԝе бьqәтә, ле әԝ йәк нәqәԝьми. Пей Шер̓е Һ̓әмдьнйаейи ә̄ԝльнр̓а жи әрмәние жь Әрмәнистана Р̓оавае, е кӧ хьравайа һьнә бәг у аг̓е к̓ӧрдайә нәп̓акә фьроти һьндава хԝәда дитьн, т̓әрка страна к̓ьламе к̓ӧрди, хәвәрдана бь зьмане к̓ӧрди нәдаң у һәла сәрда жи бь ах у кован, бь Һ̓ьзрәта к̓ур дости у щинартйа әрмәнйа у к̓ӧрдайә бь сәдсалиайә qәнщ бир данин, йа кӧ р̓уе сәйасәтйа Һ̓ӧкӧмәта «т̓ьрке щаһьлда»

бь чапәкә к̓ьвш һәр̓ьми, си к̓әтә сәр. А һәма әв йәк Һ. Орбели Һ̓әсав дькьр т̓әвгьредана р̓ӧһ̓ание, йа кӧ бәр щер̓ьбандьне һәрә гьран тәйах кьр. Лазо, Ваһан Мьхит̓арйан, һәвале ԝанә майин хенжь зьман ӧса жи ә̄рф у ә̄дәт, дәб у р̓ьзма щьмә̄та к̓ӧрда, зар̓готьна ԝейә дәԝләмәнд р̓ьнд заньбун, ләма жи гәлә зу жь алие ԝеда һатьн Һ̓ьзкьрьне, лаиqи ит̓бара к̓ӧрдайә т̓ам бун. У чьмки Ваһан Мьхит̓арйан рьзма ә̄ширие р̓ьнд заньбу, әԝ бу һәвал-һогьре гьрәгьре П̓ампе, мере ԝейә к̓ьвш у т̓әви ԝан ӧса жи гәлә пьр̓се һәләqәтие бьнәлуйа сафи дькьрьн, дә̄ԝе гьран че дькьрьн. ВаҺ̓ан бу һогьре мере п̓ампейә ӧса, чаԝа Ә̄мәре Чәто, Ә̄мәре Чәтое Хәло, Надие Сә̄до, Иские Сьло, Qәрие Чәто, Дәԝреше Бәдо, Усьве Һ̓әсән, Ә̄мәре Мамо, Сәфие Қәсо, Таһаре Хӧдо, Ә̄мәре Бәдо, Бәк̓ьре Шәмо, Һ̓әсәне Иво, Qәрие Һ̓әсо, Щьмшите Т̓әмо, Р̓әсие Һ̓ьсо, Ивие Һ̓ьсо, Әшие Озмин, АҺ̓мәде Қало, Хәмие Әйо у ед майин, е кӧ qәдрәки п̓ьр̓ нава эла хԝәда qазанщ кьрьбун. Чахе бә̄са ВаҺ̓ан Мьхит̓арйан дькьрьн, те бира мьн, мере П̓ампейә әԝ дитьбун, бе шькбәри, бь qәдьргьртьнәкә мәзьн дьготьн: «Ԝаһ, мала ԝә авабә, к̓а мере бьгота әз Ваһаньм-һәбу: бьчуйа хуна, хун сафи дьбун».

В. Мьхит̓арйан ӧса жи гӧндиар̓а дәрһәqа нет у мәрәме диԝана советиеда, qәԝьмандьн у ԝәргӧһастьнед дьнйаеда шьровәдькьр. Мәк̓-

т̓əб жи бу əw ощах, жь к̓ижане кадре гöнд-хwəндие ə̓wльн дəрк̓əтьн, е кö бун пионер, комсомол, партиаван у активист, хəбатчие партиае у советие, чекьрчи у т̓əшкилдаре ə̓мре нöһ.

Бона we һене, сале 20-и у 30-и тьштəки нəбинайи бу, wəки qиза к̓öрд һəр̓ə мəк̓т̓əбе, р̓əх зьлама р̓уни, бəр мере р̓усьпи бь дəнге бьльнд к̓ьтебе бьхунə. Ле əв шöхöле чəтьн жи ль һəв һат. Гöлизəра Мəмəд, Щəма Бəк̓ьр, Һьнара Мирзə, Чила Ə̓мəр, Нəвата Qəро, Һьзрəта Ə̓мəр — əвана əw qизе гöнд бун, е кö р̓йа хwəндьне бона жьна к̓öрд вəкьрьн. Ле пəйир̓а Гəрдəна Усьв, Сусика Əшо, Аса Бəк̓ьр у ед майин нə кö т̓əне чунə мəк̓т̓əбе, ле öса жи бунə комсомол.

Чахе В. Мьхит̓арйан сала 1928-а хатьр хwə жь п̓ампйа хwəст, һəла һе гöндда дəрсдаре к̓öрд т̓öнəбун. Ве щаре Һакоб Г̓азарйан һатə П̓ампе. Əва нə Һакоб Һазарйан Апо (Лазо) бу, ле йəки дьн бу, əw жи əwлəде щьмə̓та эрмəнйа, əw жи херхазе щьмə̓та к̓öрда. Ар̓а-к̓ел Аветисйан жи һатə П̓ампе, wəки дəwса Һ. Г̓азарйан бьгрə, wəки зар̓е гöнд бе дəрсдар нəминьн.

Сале 30-и wəргöһастьнəкə к̓ьвш к̓əт гöнд. Шагьрте В. Мьхит̓арйан гьһиштьн, чаwа дьве-жьн, бəжьн к̓ьшандьн у бунə һəвалбəнде эрмə-ние бьра, бунə дəрсдаре гöнде хwə. Əw дəрсдар

əвед һан бун: Узое Бəк̓ьр, Фəтие Иво, Р̓əшиде Мирзə, Щəwое Мамо, Сьлемане Хöдо, Һьсе Аһ̓мəд, Исое Һащо, Иские Ə̓мəр, Əмьре Усьв, Германе Ə̓мəр, Əвдие Qəро. Р̓астə, хwəндьна wанə бьльнд т̓öнəбу, ле гəлəк жь wана бь сьрафəт у щер̓ьбандьна хwəва һьнк̓уфе дəр-сдаре хwəйе хwəндьна бьльнд бун. Ле əв дəста дəрсдаре к̓öрд щарəкер̓а, гьшк бь һəв-р̓а нəдьхəвьтин. Сале щöда-щöда һьнəк жь wана дəрбази хəбата малһəбуние, советие у партиае дьбун у нəһ̓иеда кадре к̓ьвш бун. Лəма жи гöнд, мəк̓т̓əба we һəла һе һ̓əwще дəрсдаре дəрəкə бун, к̓ижан, əгəр əм Əфое К̓əлойи жь гöнде Чобанмазе у Тикое Мьһ̓ойи жь гöнде Əлəгəзе һ̓əсав нəкьн, гьшк ə̓сле хwəда эрмəни бун. Чьqа хорт у qизе эрмəни һатьнə гöнде мə у чунə, ле һəр йəки wан би-ранинкə qəнщ ль пəй хwə һьштийə. Дьqəwьмə, һьнəк жь wана ньһа т̓öнəнə, чунə р̓ə̓мəте, ле шагьрте wан манə у бь шек̓ьрдари наве дəрс-даре хwə һьлдьдьн.

Сала 1937-а мəк̓т̓əба П̓ампе кьрьн йа һ̓əфтсалə. Бой ве йəке жи дəрсдаре щи т̓ере нəдькьрьн у диса е дəрəкə дьһатьн. Һəта сале 40-и у 50-и жи п̓ае дəрсдаре мəк̓т̓əба гöндə п̓ьр̓е диса эрмəни бун. Нава wанда дəрсдаре öса һəбун, е кö һьм п̓ешəкзане сəр дəрəща бьльнд бун, һьм жи бь һ̓əлали дьхəбьтин, һəрəк̓əте хwə оѓьра һинкьрьна зар̓ада нəдь-

ћевьшандьн. Чәнд лаwьке әрмәнийә жь гӧнде Сахкаћоуните (Ћәщихәлила бәре) мәк'т'әба П'ампеда хәвьтинә, жь wана лаиqә әм наве дӧ бьра бьдьн-Мак'сим у Николай (Авагйана) к'ижана хwә бәр ћәв гӧвастьн у навәки qәнщ пәй хwә ћьштьн. Йәк жи диса бьнәлуйе wи гӧнди Ћрач Тонойан бу. Занәбуне к'ур данә шагьрта Мамикон Халат'йан у Саргис Никойан. К'ижани бежи? Йәк жь йәки четьр.

Сале щӧда-щӧда сәрк'ари мәк'т'әба гӧнд кьрьн Мик'аел Саћакйан, Григор Ћакобйан у Ћрач Геворгйан. Ле иди к'ӧтасиа сале 50-и и дәстпебуна сале 60-и к'ома дәрсдаре к'ӧрдә гьран, йа кадре гӧнд ћәв гьрт. Бәхте мьн жи ле хьстийә се сала wе мәк'т'әбеда чаwа директор бьхәбьтьм, ль к'идәре wәхтәке шагьрт бум. Әw сале 1958—1961-е бун. Әз ль вьра р'асәри чәтьнайикә мәзьн ћатьм: мьн готи сәрк'ари ль чәнд мәрьва бькра, е кӧ wәхтәке дәрс дабунә мьн. Ћәта к'ӧтасие жи мьн нькарьбу әw п'әрда шәрме бьqәтанда, йа кӧ орт'а мьн у wанда ћәбу, чәwа орт'а шагьрт у дәрсдарада.

Жь сала 1961-е ћәта сала 1977-а Щәwое Мамо директори ль мәк'т'әбе кьр. Вьра лаиqә әм чәнд гьлйа дәрћәqа ви дәрсдаре әмәкдарда бежьн, е әмәкдарә нә кӧ т'ане бь шӧхӧлкьрьна хwәйә п'ьр'саләйә беqӧсур, ле бь р'әсми. Әwи бь ә'мьрньвисара пар'ламента Әрмәнистане наве дәрсдаре р'еспубликаейи әмәкдар стәндийә.

Ћәwаск'арә, wәки жь пенщ дәрсдаре к'ӧрдә әмәкдар сьсе жь П'ампенә: хәнжь Щәwое Мамо. Бахчое Иско у Ә'зизе Иско (ль Т'ьвлисе). Щәwое Мамо жь сале 30-и ћәта ньћа т'әрка wи шӧхӧле ћьзкьри нәдайә. Чьqа-чьqа хорт у qизе П'ампе у Чобанмазе бәр дәсте wи ћин бунә, жь к'ижана гәләк пашwәхтие бунә шайир у ньвиск'ар, жур'налист у дәрсдар, ӧлмдар у дәрсбеж, хәбатчие партиае у советиейә к'ьвш. Щәwое Мамо әw дәрсдарә, е кӧ р'асти жи, бе ћевьшандьн, бе бәрмайин т'әмамйа занәбун, щер'ьбандьн, зен у сьрафәте хwә хәрщ кьрийә сәва ћинкьрьн у т'әрбәткьрьна зар'а. Те бира мьн: Щәwое Мамо т'ьме дәрсе зедә дьданә wан шагьрта, е кӧ хwәндьнеда сьст бун у т'ӧ щара газьн жь хәбата гьран нәдькьр. Ћәwаск'арә, wәки ћәму дәрсдаре мәк'т'әба гӧндә иройин жи шагьрте wинә. Щәwое Мәмо wи чахи жи хwә чаwа бажар'ван у wәт'әнћьзе ә'йини к'ьвш кьр, чахе щәрде ћимлерие бь нәмами авимьәнә сәр wәлате мә. П'есира wи әwләде щьмә'та мәйи лаиq бь орден у медале ћӧкӧмәтева хәмьлийә.

Мьн очеркәкә мәзьн бь наве «Гӧндәк буйәк бу, ле...» сала 1970-и ньвиси у wе сале жи әw р'ожнә'ма к'ӧрдида ћатә чапкьрьне. Әw т'ам п'ешк'еши т'ариqа мәк'т'әба П'ампе бу. Wи чахи мьн ньвиси, wәки В. Мьхит'арйан зенди буйа, wе «шаш у мәт'әл бьма, әгәр ви гӧнде ч'укда

ħaqa dərsdare bь xẅəndьna bьlьnd bьditana».
Bəle, ẅи чахи у пəйр̓а ве мəк̓т̓əбеда хенжь Щəẅое Мамо у Р̓əшиде Мирзə, əв дəрсдаре xẅəйе xẅəндьна бьльнд дьхəбьтьн, у йа ħ̓əẅаск̓ар əẅə, гьшк жи бьнəкуйе П̓ампе: Сталике Узо, Ферике Усьв, Авт̓андиле Фəти (ẅи чахи сəрẅере п̓ара xẅəндьне, пəйр̓а-инструкторе Комитеа нəħ̓йа Арагасейə ПƏК у к̓атьбе комитеа ẅе нəħ̓иейə партиае), Бəк̓ьре Р̓остəм (ньħа сəрẅере п̓ара xẅəндьне), Ə̓зизе Щəẅо (п̓аше директоре мəк̓т̓əба Дерькейə xẅəндьна орт̓ə, ньħа ль Ереване р̓едакторе дəрəща пр̓есае), Т̓емуре Миро (паше директоре ẅе мəк̓т̓əбе жь ẅе ħенеда, чахе əẅ бу йа xẅəндьна орт̓ə), Т̓емуре Щьнди (ньħа инструкторе Комитеа нəħ̓йа Арагасейə ПƏК), Р̓оза Ə̓слан, ħерика К̓амьл, Т̓ор̓ьне ħ̓əмо (ньħа директоре мəк̓т̓əбе), Араме Ə̓гит.

А бь ви тəħəри, əрмəние бьра гöндда, паше ле Ереване кадре к̓öрд ħазьр кьрьн, е xẅəйе xẅəндьна бьльнд у ль щьмə̓та ẅан вəгəр̓андьн. Бəле, ль щьмə̓та ẅан вəгəр̓андьн, кадре мьлəтие ħазьр кьрьн. У əгəр əм готьна академикос ħ. Орбели бир биньн, əв кьрьна əрмəние бьра ẅе дьħа зəлал, бə̈лö у п̓ьр̓к̓əмал бе бəр ч̓ə̓ва: «Əẅе щьмə̓те (йа к̓öрда-W. Ə.) əẅлəде xẅəйə ħəрə бьжарə бьн наве ə̓щəма, т̓ьрка, ə̓рəба, əрмəнйада öнда кьрьнə, əẅлəде öса öнда кьрьнə, наве к̓ижана чаẅа наве шайир, сазбəнд, сəрəскəре нав у дəнг т̓ариqа щьмə̓та дьхəмьлиньн...». Иро əẅ тьр̓с у хоф иди т̓öнə. Бь сайа сəйасəтйа лениниейə мьлəтие, алик̓арйа щьмə̓та əрмəниайə херхаз у ħ̓əлал Əрмəнистана Советиеда интелигенсйа к̓öрдайə мьлəтие, бəле, ħ̓əма хут əвə тьште сəрəкə у керħати, ə̓йни у хут йа млəтие пешда ħатийə. У щерге ẅе кадре Сип̓ане (ль нəħ̓йа Арагасе) — хьлазкьрие мəк̓т̓əба ви гöнди жи дьхəмьлиньн. Мəрьв иро иди нькарə сəр т̓ьлие дəста ẅан п̓ампйа ħ̓əсавкə, е кö xẅəндьна бьльнд дəст анинə у е кö ħ̓имли хьлазкьрие мəк̓т̓əба гöндьн. Ле чьqа бьнəлуе Чобанмаза щинар (Авшена ньħа) мəк̓т̓əба П̓ампеда ħин бунə, паше xẅəндьна бьльнд хьлаз кьрьнə у бунə к̓öбарйа щьмə̓та xẅə.

К̓öтасйа мəħа т̓əбахе бу, сале 1977-а. Əм чəнд ħəвале жь р̓едаксйа хəбəрдане к̓öрди, йа р̓адиоа Əрмəнистане, дьчунə ə̓йдəке, ħəйтəħолəке: т̓əви вəкьрьна авайе мəк̓т̓əба гöндə дəħсаләбьн. Дьл-дине мьн бəр ħəв нəдьдан: мьн дьлəзанд, ẅəки əмəки зу бьгиħижьм ẅе шайа гöнде xẅə, ħəвал-ħогьре xẅə пироз у бьмбарəккьм. Ле гəло ħ̓əвал-ħогьра т̓əне? Əз чаẅа «дö мəрьв» дьчумə гöнде xẅə: чаẅа директоре мəк̓т̓əбейи ẅəхтəке, ле öса жи чаẅа шагьрте ẅейи бəре. Ле əз бəре ə̓ẅльн дьчум чаẅа пампи, əẅлəде щьмə̓та гöнде xẅə. ħ̓ьлбəт, əзе бьгиħижьм гöнд у əẅ р̓öħ̓дарбун, шабун у

к'əла дьле мьнə бећəсав we ћьнəки дайнə: əзе шə̄де we йəкебьм, кō бь чь тəћəри п'ае гōндиайə п'ьр'е ль wьра нə һазьрьн. Ћəйф! Сəд Ћəйф!

Əз дьчумə гōнде хwə у мьн готи борще хwəйи we р'оже т'ам бьqəдана, wəки п'ор' у п'ошман вəнəгəр'йама. Мьн готи, бəре ə̄wльн, шабуна хwə алт'кьра, wəки Ћьше хwə бəрəви сəр һəвкьм, хəбəрəкə хwəщə лаиq дəрһəqа we qəwьмандьна бона гōнд, йа шабуне у т'ариqи бежьм. Мьн готи гōндие хwəйə Ћьзкьрийə һəйи у т'ōнə, дəрсдаре хwəйə ə̄зизе зенди у р'ə̄мəти, к'ōтаси, шагьрте хwəйə ширьн бир банйана.

Əм гьћиштьн щие-щи — П'ампе у бəр дəре авайе мəк'т'əбейи нōћ пəйа бун. Пəй р'əwша авайе мəк'т'əбер'а qəлфе шагьрте хəмьланди бəр ч'ə̄ве мə к'əтьн.

— Тьштəки Ћəwаск'арə: — һəвале жь дурдитьноке Феликс Авагйан əз т'əк кьрьм у мьнр'а гот, — шагьрте ви гōнде т'əпа ч'йа бь т'ьмт'ел, хwəкьрьн, wəргьртьна хwə, бь шам у шōрəта хwə qə жь шагьрте Ереване щōда навьн. Ахьр гōнде wə жи, —əwи бəре хwə да П'ампе, — qəйи дьвежи гошə, п'əр'е бажар'əки гьранə анинə ль вьра данинə, щи кьрьнə.

— Ле чаwа, —əз бь гьлие һəвал эп'ещəйи, чаwа п'ампйа дьвежьн, бəр хwəр'а чум, мьн бь к'ōбари гот, —вер'а дьвен П'амп!

Феликс ль ч'ə̄ве мьн ньћер'и у, əз дьвем, мə̄на к'ōбарбун у шабуна мьн фə̄м кьр. Вəбəшьри.

Гōнди у меван, шагьрт у дəрсдар бəрə-бəрə ль мəйдана бəр мəк'т'əбе бəрəв бун.

— Ле мəк'тəба мə бь чь жь мəк'т'əбе бажер' щōда дьвə? — ве щаре мьн хwəст, чаwа п'ампйа дьвен, Фəликс бьлəqиньм.

— Бь т'ō тьшти, — əwи щар дьне ль авайи, шанəшине мəк'т'əбейи дōqате ньћер'и у пер'а жи щаба мьн да — баwарки авайе wайə беqōсур бажер'да дəгмə тенə чекьрьне.

Меван гəлəк бун. Нə ахьр qəwьмандьна we р'ожейə сəрəкə нə һаqа вəкьрьна дəрге авайе мəк'т'əбейи нōћ бу, чьqа əw, кō мəк'тəб дьбу йа дəһсалə.

Пəйи һəйтəһол, митинга вəкьрьне qəйт'ан, чаwа ə̄дəтə, бьр'ин у əм чунə һōндōр'е авайе мəк'т'əбейи дōqате. Мьнр'а пешда дəрһəqа авайи, дəм у дəзге wида гьли кьрьбун, ле, əз йа хwə бежьм, мьн нькарьбу бе дитьн һаqа тьшт т'əг'минкьра. Чь кō мьн дит-жь we дəрəще зедəтьрбу, йа кō мьн дурва, бь фькре хwə дани бəр ч'əва...

Əм бь дьлəки барьстан вəгəр'йанə Ереване. Пешйа дəстпебуна сала хwəндьнейə нōћ дəрһəqа мəк'т'əба П'ампейə нōһда, һəйтə-һола вəкьрьна wеда гəлə р'ожнə̄ме р'еспубликаеда һатə нвисаре, бь р'адиое һатə ə̄ламкьрьне. Бь сəда Ћəзара т'əмашəчие дурдитьнока Əрмəни-

стане у бь wанр̓а ӧса жи шагьрт у дәрсдар, бьнәлуе П̓ампе бь һәйтә-һол вәкьрьна авайе мәк̓т̓әба орт̓әйә нӧһ ль гӧндәки р̓еспубликаейи к̓ӧрда дитьн.

Сьвәтьре, чахе әз чумә идара дурдитьноке, wәки сәва wи шӧхӧле лаиqи шек̓ьрандьне у керһати р̓азибуне ә̓лами һ̓әвал-һогьре хwәйә әрмәникьм, әwана бәри мьн әз пироз кьрьм у готьн:

— Ньһа дьле тә р̓әһ̓әт бу? Дӧһ П̓ампа тә, мәк̓т̓әба гӧнде wә нава мәрк̓әза гӧһдарйа т̓амамйа р̓еспубликаеда бу.

Мьн һ̓әвала̓р̓а гот, wәки к̓әмала ве qәwьмандьне жь говәка р̓еспублика мә дәрте. Әва алт̓ьндарйа сәйасәтйа лениниейә мьләтиейә, шә̓дәтйа дости у бьратйа щьмә̓те әрмәни у к̓ӧрдә, йа wе йәке, кӧ бь чь тәһәри Әрмәнистана Советиеда гӧһдарйе дьдьн сәр пешдабьрьна мәдәнйәта щьмә̓та к̓ӧрда. Бьра сәрwере һьнә wәлате Р̓оһьлата Незик у Орт̓ә бьвиньн, к̓а к̓әрәмәкә чаwа бона чәнд һ̓әзар к̓ӧрда буйә ль wәлате советие. Бьра бьвиньн, wәки бь сайа диwана советие гӧндәки к̓ӧрдай бьч̓укда, ль һ̓есуйа ч̓йа, к̓ижанида сәри-бьни 70 мал һ̓әнә, мәк̓т̓әбәкә ӧса че кьрьнә, ль к̓идәре зар̓а бь щур̓е wә̓де ньһа һ̓ини дәрса дькьн. Бьра бьзанбьн, wәки wе мәк̓т̓әбеда зар̓е к̓ӧрд ӧса жи зьмане зькмаки, ә̓дәбйәта к̓ӧрди һин дьвьн, һәлбәстин у поэме Аһ̓мәде Хани, Мәлләе Щь-

зири, Горан, Щәгәрхwин, Һәжар, ә̓франдьне шайир у ньвиск̓аре к̓ӧрдайә советие дьхуньн у әзбәр дькьн.

Wәхта вәкьрьна авайе мәк̓т̓әбейи нӧһ авайе мәк̓т̓әбейи бәре, әw авайе гӧндйа һатьн бәр ч̓ә̓ве мьн, к̓ижан диwане р̓уе wе йәкеда к̓ьре дькьрьн, чьмки от̓ахе мәк̓т̓әбейә ә̓сли т̓ере нәдькьрьн. Әгәр әм т̓арила П̓ампа дӧһ у Сип̓ана иро бь щур̓е т̓омәри дьдьн фәрзә ӧса жи һ̓әрали т̓ариqа мәк̓т̓әба гӧнд бьдьн. Мә дәрһәqа wе йәкеда эп̓ещә ньвиси. Әм дьхwәзьн шагьрте иро, е кӧ wи авайе дӧqате, дәрсхане р̓онькә фьрәда һин дьвьн, бьзаньбьн пешйе wан к̓идәре у чаwа һин бунә. Мә море гот, wәки мәк̓т̓әба чарсалә П̓ампеда дәстпебуна сале 20-и һ̓атә вәкрьне. Ле wе һьнге авайе мәк̓т̓әбе т̓ӧнә бу, ләма жи дәрс ода мала Әшие Озмин у щие майинда дькьрьн. Авайе мәк̓т̓әбейи ә̓wльн дәстпебуна сале 30-и һосте Һ̓ьмамлие — Мамп̓ьре у Һованнес че кьрьн. Дӧ от̓ах у сьвдәрәкә wи авайи һәбун. У чьмки сала 1937-а мәк̓т̓әб бу йа һ̓әфтсалә, диса от̓ахе бьнәлуе гӧнд бона мәк̓т̓әбе, дәрбазкьрьна дәрса к̓ьре дькьрьн: от̓ахе Щәке Тәйо, Р̓әшиде Мирзә, Узое Бәкьр, йа мә у е дьне. К̓ӧтасйа сале 40-и дӧ от̓ах жи сәр авайе мәк̓т̓әбеда зедә кьрьн. Бь дӧ дә̓на дәрбазкьрьна дәрса һ̓ежа авайе мәк̓т̓әбе т̓ере кьр у дәст жь к̓ьрекьрьне к̓ьшәндьн. Чахе әз хәбьтим, мә дӧ от̓ах жи, пьшта авайе кәвьнда сәрда зедә кьрьн.

Əва бу т̕арица мәк̕т̕әба П̕ампе-Сип̕ане жь сери гьрти һ̕әта к̕ӧтасие.

Мә нәдьхԝәст навбьр̕и бьда т̕арица мәк̕т̕әбе, ләма жи әм алие ԝә̕дәда пешда к̕әтьн у мә qәԝьмандьнәкә т̕арицqиейә һәрә кьвш, чаԝа нава ә̕мре ԝәлате мә, ӧса жи ә̕мре П̕ампеда, бәрр̕а бәрда, ԝәки паше вәгәр̕ьн сәр. Əԝ Шәр̕е Ԝәт̕әниейи Мәзьнә.

ШӘР̕Е ԜӘТ̕ӘНИЕЙИ МӘЗЬН У П̕АМП

22-е мәһа һ̕әзиране сала 1941-е, бәрбанга сьве, чахе чаԝа дьвежьн, һе ч̕ьвике хԝәде жи хәԝа ширьнда бун, щәрде фашисте һитлерие бь нәмами у нәмәрди һ̕ӧщуми сәр ԝәт̕әне мә-ԝәлате советие кьрьн. Щарәкер̕а лейи-лемьшта танка у фьр̕ьнда ль ԝәлате мә qәльби, жорда сәр гӧнд у бажар̕е мәда тәйрока пола у һ̕әсьне сьнщьри бари? Р̕уе р̕ое һатә гьртьне: бона бь һ̕әзара у һ̕әзара бажар̕ване ԝәлате мә һ̕әта-һ̕әтайе. Дәст бь Шәр̕е Ԝәт̕әниейи Мәзьн бу мьqабьли дьжмьне ԝәлате мә у т̕әмамйа мәрьвае. П̕е газйа Партиа комуниста һ̕әму щьмә̕те советие р̕абун шәр̕е зйарәти, шәр̕е хирәт у намусе. У чахе жь дәнге т̕оп у т̕ьвьнга, танк у фьр̕ьнда, бомб у гӧлләр̕әша ль Сталингьраде у Курске, Ленингьраде у Севастополе ә̕рд у ә̕зман т̕әв дьләрьзин. П̕ампе, ч̕йа у бани, мерг у зәвие ԝе дәнг у һ̕ьс т̕ӧнә бу, һәр тьшт кәр̕ у сәqьр̕и бу, тә һ̕әԝ дьгот дәрәԝә: т̕ӧ щйа шәр̕ наqәԝьмә, хуна әԝләде щьмә̕та советие мина ч̕ем нак̕ьшә. Ле сьре һатә сәр ә̕ԝләде П̕ампе жи. Əвана жи бәре хԝә данә пешә̕ние, шер̕ у хуна ԝан жи бу щәԝәке у әԝ щәмк к̕әтә нава ԝи ч̕ә̕ме гӧр̕и мәзьн, ч̕ә̕ме хуна бьре ԝанә урьс у белор̕ус, украин у тащик, әрмәни у гӧрщ, йа бь дәһа мьләт у щьмә̕тед советиейә майин.

Чахе щаба шер̕ә нә бь хер ль П̕ампе дак̕әт, мәлули, дәрдәки гьран сәр дьле бьнәлуйе ԝе р̕уньшт, хазма ԝан мәрьва, е кӧ зӧлма Шәр̕е һ̕әмдьнйаейи ә̕ԝльн, зӧлма Р̕ома Р̕әш, хәзабуна әрмәнйа у к̕ӧрда бь дәсти зәфтч̕ие т̕ьрк бәр ч̕ә̕ве хԝә дитьбун. Һәр ԝана р̕ьнд заньбун шәр̕ зӧлм у шьп̕укәкә чьqа гьранә бона щьмә̕та, бона бьнәлуйа. Чахе жьне гӧнде мә дьлубандьн, һесьр дьбарандьн, әм зар̕ ә̕щевмаие ԝе йәке дьман. «Чаԝанә, — әм дьле хԝәда дьфькьрин, — һе к̕әсәки гӧнде мә бәр шер̕ нәһатийә кӧштьне, ле әвана шинәкә гьран данинә. Чьма?». Бәле, мә ԝи чахи ньзаньбу: чьма?

Т̕әви бь һ̕әзара у милиона лаԝе щьмә̕те советиейә майин лаԝе к̕ӧрда жи бәре хԝә данә ә̕р̕афе мә̕йдане, ԝәки азайи у сәрбәстйа ԝәт̕әне хԝәйи сосиалистие бьп̕арезьн, бь ԝанр̕а ӧса жи әԝләде П̕ампе. Əԝана жь бәрп̕ала

Qəмəрдаг̓ у Дьбури бəре хwə данə р̓аст у бəсте Урьсете, ль к̓идəре пьр̓са азайа П̓ампе жи дьḣатə сафикрьне. Əwана чунə пешə̓ние жь П̓ампе дур, wəки дьжмьн нəе нəгиḣижə гöнде wан, нав у намусе ə̓рз у ḣ̓əйале wан п̓епəс накə. У wана бьр̓йар кьр, wəки ль ə̓рафе мəйдане кöштьна wан ḣəбə, ле р̓абун т̓öнəбə. П̓амп жь пешə̓ние дур бу, ле чахе ḣ̓əсьн у полае сьнщьри сəр гöнд у бажар̓е Урьсете-да р̓о дьбу, wəхта ə̓рде Урьсете, Украинае, Белор̓усиае бьн гьранйа танк у т̓опе дьжмьнда дьнə̓лйа, «бьрине» к̓урə хəдар же че дьбунтажане давит ч̓йа у бание П̓ампе, ч̓ике давит дьле п̓ампйа жи. Нə ахьр wəт̓əне мəйи мəзьн бəдəнəк, qьрафəтəк бу у wəхта сəри дəшйакьнще давит мьла, льнг дəшйа-тажане давит пьште. Əwлəде П̓ампе чунə бəр шер̓, wəки wе азайе у бəхтəwарие бьп̓арезьн, йа кö п̓аки щьмə̓та к̓öрда нава ḣ̓əзара сале т̓ариqа хwəда бь сайа щьмə̓та урьсайə мəзьн, бь сайа диwана советие т̓əзə дəст анибу.

Чаwа ḣ̓əму шенльке wəлате мəда, öса жи П̓ампеда сонд хwарьн-ч̓ьлка хуна хwəйə пашьн жи бой азайи у сəрбəстйа wəт̓əне ə̓зиз нəḣевшиньн.

У лаwке П̓ампе сəр р̓йа Əлəгəзе к̓əтьн р̓езе, wəки жь wьра, жь бəр комисариата нəḣ̓иейə эскəрие бəре хwə р̓аст бьдьн мəйдана шер̓. Əw хорте т̓урə бун, е кö бəре сьмела

т̓əзə ле хwи дабун у мьраз ль пешйа wан бу. Əwана qиза ḣ̓ьзкьри-qиза п̓ампейə ч̓ə̓вр̓əшə wəкə Зина Мир Севдин ль гöнд дьḣьштьн. Əwана малхwе малайə т̓əзə бун, е кö гöндда жьна букин у ḣурьке хwəйə ḣур дьḣьштьн. Əwана əw мер бун, е кö к̓аре шайа кöр̓ у qизе хwə дькьрьн у ḣəла ḣе дəф у дə̓wате wан ша нəбубун. Wана гьшка хатьре хwə жь гöнди, дəр у щинаре хwəйə ə̓зиз дьхwəстьн, жь де у бав, жь хушк у бьра, жь qəwьм у пьсмама. Əwана хатьре хwə жь Qəмəрдаг̓ у Хама, Пьч̓еха у Даване, К̓урке у К̓əwшəн дьхwəстьн, ль к̓идəре зар̓отйа wанə ḣ̓ькйати бöḣöри бу, ль к̓идəре əwана ḣ̓əсина бəнгибунейə ə̓wльн т̓əг̓мин кьрьбун. У wана ньзаньбун-гəло wе диса ль гöнде хwə, ль мəрьве хwə у ль ч̓йа у бание П̓ампе вəгəр̓ьн, йане на.

У ḣьнəк вəнəгəр̓йан.

Диса ə̓йд у шайи к̓əтьнə qап̓ие П̓ампе, диса ль ч̓йа у баниа дəнга кьрьнə зьнгин, диса сəр р̓е-дьрбед дур у незик р̓еwиед нас-нəнас ḣатьнə хане, ле əw п̓ампйана иди ḣ̓əта-ḣ̓əтае сəр ḣелуна хwəда вəнəгəр̓йан. Р̓ожа, мəḣа, сала данə пəй ḣəв, р̓езбун, гəлə тьшт анин, гəлə тьшт жи бьрьн, ле иди, к̓əн, лаqьрди у хəмхöрие wан п̓ампйа нав мəша хwəда нəдитьн. Ле чахе нəвики wан шьклe калке хwəйи ль диwер дьнḣер̓ə, бь фə̓мдарийа зар̓отиейə зəлал дьпьрсə — «К̓ане кало?» — щаба

ԝи чаԝа бьди? Ԝе дəме гəрə п'əнщəре вэки, Сип'ане нишани ԝиди у бежи: «К'алко нав ве хԝəшбəхтиеданə!» Бəле, нав ишьq у хйале р'ожа Ԝəт'əнə Мэзьн у Сипана иройинданьн:

САВЕСКИЕ QƏЙМƏЗ (Ə'МƏРЙАН)
МƏДƏТЕ Ə'ЛО (Ə'ЛОЙАН)
МУСАЕ ХӦДО (ҺАЩОЙАН)
СЬК'Е ХӦДО (ҺАЩОЙАН)
МƏҺМУДЕ УСЬВ (БƏҚЬРЙАН)
Қ'ƏЛƏШЕ Қ'ƏРИМ (БЬРОЙАН)
САЛЬҺЕ БƏҚЬР (ЩƏФƏРОВ)
РОСТ'ƏМЕ ШАО (МИРЗОЙАН)
ҺУТЕ МИРЗƏ (МИРЗОЙАН)
ҚƏЛƏШЕ ЧƏТО (МЬСТОЙАН)
ДƏԜРЕШЕ СƏРДАР (УСУБЙАН)
Ə'ВДЬЛЕ ШАО (Р'ƏСОЙАН)
ƏФƏНДИЕ ЩЬМШИД (Т'ƏМОЙАН)
ҺӦСНИЕ ЩЬНДО (Т'ƏМОЙАН)
ХƏЛОЕ ЩЬНДО (Т'ƏМОЙАН)
ХƏМОЕ ИВО (УСУБЙАН)

Əвана əԝ наве ə'зизьн, е кӧ бь һ'əрфе зер'ин к'əтьнə нава т'арива ԝəлате мə у хазма т'ариqа гӧнде П'ампе.

Ле паше наве ԝан п'ампйа, бь дьлбарьстани бир биньн, е кӧ чунə, шер', ле зенди манə, вəгəр'йанə:

ЩƏԜОЕ Ə'МƏР (МАМОЙАН)
Р'ƏШИДЕ МИРЗƏ (МИРЗОЕВ)

УЗОЕ БƏҚЬР (ЩƏФƏРОВ)
ƏФОЕ Ə'ВДО (ЩƏԜОЙАН)
ƏМЬРЕ УСЬВ (БƏҚЬРЙАН)
АҺМƏДЕ ХАЛЬТ (ХƏТОЙАН)
ЩƏЛОЕ НАДО (ХƏТОЙАН)
ЩƏЛОЕ ХАЛЬТ (ХƏТОЙАН)
Ə'ВДОЕ QƏРО (ҺƏСОЙАН)
СЬЛЕМАНЕ ХӦДО (Р'ƏСОЙАН)
ҺƏМИДЕ НАДО (Р'ƏСОЙАН)
ҺУТЕ ШИРЬН (МЬҺОЙАН)
ШƏВАВЕ УСЬВ (БƏҚЬРЙАН)
ХƏЛИФЕ Р'ƏЩО (СƏ'ДОЙАН)
ИСОЕ ХƏТО (ҺАЩОЙАН)
Р'ОСТ'ƏМЕ ШАО (Р'ƏСОЙАН)
Р'ОСТƏМЕ Ə'МƏР (СЬЛОЙАН)
ԜƏЗИРЕ ƏМƏР (СЬЛОЙАН)
УСЕ ОЗМАН (СƏЛИМЙАН)
АҺМƏДЕ Ə'МƏР (ЧƏТОЙАН)
ГЕРМАНЕ Ə'МƏР (ЧƏТОЙАН)
QƏРƏМАНЕ ХӦДО (Ə'МОЙАН)
ХƏЛОЕ Ə'ГИТ (ШƏМОЙАН)
QАЧАХЕ Ə'ГИТ (ШƏМОЙАН)
QАСЬМЕ СЙАБƏНД (К'ƏЛƏШЙАН)
Қ'АМЬЛЕ ШƏҚО (БƏК'ОЙАН)

А ӧса, 42 мере П'ампе бəре хԝə дан шер', бь ферьзи мьqабьли фашиста шəр' кьрьн у жь ԝи 42 мери 16 жь ə'рафе мəйдане вəнəгəр'йан. Жьн у зар', qəԝьм у пьсмаме ԝан, чаԝа шер'да

ә̄дәт бу, к'аѓәзе ԝанә р'әш стәндьн. Ле ангори р'ьзма мьләте к'ӧрд шина гьран сәр мере мерхас накьн, е кӧ бай хирәт у намусе сәре хԝә дьдә. Лаԝе П'ампе бь милиона лаԝе советиейә майинр'а сәре хԝә дан оѓьра ԝәт'ән-тьште һәри зйарәти дьнйаеда. Әԝана ә̄мьре хԝә дан, ԝәки дьжмьне нәмам нәе нәгиһижә ч'йа у бание П'ампа ԝанә хԝәш нәҺ'әр'ьминә, дәсте сар нав нәфәре ԝан нәк'әвә, намуса ԝан нәе п'әпәскьрьне. Гәлә мьраз ч'ә̄ве ԝанда ман: әԝана иди бӧһар у һавине П'ампейә хԝәш, дәф у дә̄ԝәте ԝейә гьран нәдитьн. Ле хԝәхԝә бунә бәнд, бунә дәргәки пола пешйа лейи-лемьшта дьжмьн. Әԝана, чаԝа щьмә̄та мә дьвежә, р'уе хԝә у Һ'әфте Һ'әфт говәк баве хԝә сьпи кьрьн, наве бьльнд у сйанәти бой мьләт у гӧнде хԝә qазанщ кьрьн. У чаԝа дьвен, әгәр шире п'ампйа Һәлабә-готи наве ԝан шер у ә̄фата бир нәкьн. Чаԝа дькарьн наве йәки мина СальҺ'е Бәк'ьр Щафаров бир бькьн, е кӧ чаԝа запьте Ордйа Сор, чаԝа комунист бь ферьзи шәр' кьр у бь ферьзи жи һатә кӧштьне. СальҺ'е Бәк'ьр фькьрдарәки к'ӧрдайи советиейи ә̄ԝльн бу, е кӧ хԝәндьна хԝәйә бьльнд бажаре Ленин-Ленингьрадеда дәст анибу. Пешйа шер' у Һәтани чуйина хԝәйә ль пешә̄ние әԝ нәҺйа Әләгәзеда чаԝа сәрԝере п'ара хԝәндьна щьмә̄тие дьхәбьти. Чахе ә̄ԝре р'әшә гьран сәр ԝәлате мә тәлп гьртьн, ԝи мере че ә̄рза хԝә да у

бь р'әзадьли чу шер'. СальҺ'е Бәк'ьр бь чәнд орден у медалава һатә р'әԝакьрьне у наве ԝи Һ'әта-Һ'әтайе навниша ферьзе дәԝләта советиеда һатийә ньвисаре.

Шер'да һаqа мер жь П'ампе чун, ле ә̄мьр, жиин, р'а у т'ьвдир ль вьра нәсәкьнин у нәт'әр'ьбин у бәре ә̄ԝьлн бой хатьре пешә̄ние. Мере П'ампе чун, ле к'ӧлфәте ԝан дәԝса малхԝе хԝә ԝәкә мера к'еләнди у баноки, дьрган у дә̄с һьлдан. Мерхасикә зор жи ль вьра, пьште дьһатә кьрьне, әԝ мерхасйа хәбате бу, йа бой ԝе йәке, кӧ әԝләде щьмә̄тейә ль пешә̄ние бьр'чи, п'ехас у бе сәрп'е нәминьн. У п'ампйа жи ԝәкә һәрәк'әте хԝә алик'ари данә пешә̄ние.

Ә̄мре гӧнди һена шер' р'ьнд бира мьнда майә. Мьн нане п'ала дьбьр у мина ньһа бәр ч'ә̄ве мьнә, ԝәки гәлә мера сьве Һ'әта эваре к'еләнди дьк'шандьн, ле хӧре ԝан шорба кьр'упе qич'ки р'ьжи бу. Ә̄дәт бу, ԝәки к'еләндик'еша гьшка йане жи к'ом бь к'ом т'әвайи нане хԝә дьхԝарьн. Әԝ мерьве, кӧ заньбун ԝанр'а шорба р'ьжи, бе нан ԝе бе, т'әк дьбун у нане хԝә т'әне дьхԝарьн. Ле тӧ ԝәхта бегӧман, Һесир у т'әнгәзар нәдьбун. Әз дьхԝәзьм мәхсус дәрһәqа жьне П'ампеда бьдьм к'ьвше, е кӧ дәԝса мера дьхәвьтин у нав у намусе мере хԝә бьльнд хԝәйи кьрьн. Чаԝа дәрһәqа Зәлиха Ә̄мәр у Р'әхбәта Тәйарда нәньвиси, е кӧ, чахе мере ԝан чунә шер', һе букин бун. Әԝана хԝә данә

сәр заре xwә, әw, чаwа дьвен, фьра хьстьн у тӧ гьлики му-мьсqал хьравие нәһат сәр пеша wан. Гәло әва мерхаси, ферьзи нибу. Әз кӧ дәрһәqа wан дайке мәда дьньвисьм, дәстхwәда әв мәсәла щьмәта кӧрда дькәвә бира мьн: «Шер шерә, чь жьн, чь мерә». Мә наве гәлә мере Пампе һьлдан, ле лаиqә wан жьне Пампе, wан кәвание мале гьран жи бир биньн, е кӧ, чаwа дьвежьн, wәхта бубу хәлайа мера, нәфәре мала xwә у тәмамйа гӧнд ләв дьһӧлӧмандьн, мьqати нав у намусе мера дькьрьн. Әва әw жьн бун, е кӧ бона жьне щаһьлә букин бубунә нишана нав у намуса гьран. Әва әw кӧлфәт бун, кижанара дьвежьн: «Ханьма кӧрманщие». Әwана әw жьн бун, әхтйарйа кижана һәбу бь мере чера сйарбьн, рәх wан кәвьн у һәрьн һәwар у газйа. Әwана жьне мерани бун, кӧ бь тәрб-торә, рабун-руньштьна xwә бона щаһьла бубун мәсәла жеһинбун у чәвледайине. Әwана дайке тәмамйа гӧнд бун: Ширьна Шао, Чила Һорйа, Гӧлизәра Рәсо, Шьрафата Шәвав, Порсора Мирзә, Баша Муса, Ширьна Надо, Фидана Хӧдо, Пәришана Озман, Кьда Иво, Мәйана Рәшид, Qара Усьв, Һаща Басо, Щәмәда Әмәр, Сӧрма Әмәр, Зәва Әмьр, Телйа Qәро, Хәма Чачин, Сәйрана Әмәр, Алмаста Рәсо, Шарибана Чопо, Сәйра Хӧдо.

Пампйа жь дәве xwә дьбьрин, ле һәдайи (урьси: пасилкә) әскәре сорра дьшандьн. Те

бира мьн: баве мьн сәдре колхозе бу у һәдайи щарна мала мәда дадьгьртьн. Ке чь карьбу, чь жь дәсте ке дьһат-дани: горә у ләпьке рис, кадә у һәwлә, һурмур у хӧрәке майин.

Әм чь вәшерьн: һале щьмәте хьрав бу, әбуркьрьн чәтьн. Шер бу, дьжмьн нәһие wәлате мәйә нанбещәркьрьнейә һимли зәфт кьрьбун у ләма жи нангьрани пешда һатьбу. Ле wан сале чәтьнда жи щьмәте, гӧндйа xwә ль дәрәще хьравие нәдьгьртьн, һәбуна колхозе мина ронайа чәве xwә дьпарастьн.

Сале шерә һәрә чәтьн жи щьмәта мә гӧманбьр нәбу, нә жи жәв бәрда.

Мәрьве тага мә эвара бәрәви ода апе Һәмид дьбун, гӧһ дьдан дәнг у бәсе пешәниейә нӧһ. У диса гьли-готьн дьсеwьрин, диса зарготьне щьмәт рӧһдар дькьр, зарготьна бәре у wәде Шәре Wәтәние.

Бәле, шерда жи, wи һале чәтьни гьранда пампйа нә кӧ тәне һәсина һуморе ӧнда нәдькьрьн, ле һәла сәрда жи дьстран. Ньһа һимли кьламе шер дьстран, е кӧрманщи у әрмәнйә тәзәсеwьранди: «Ширьне Әло», «Йар, ко барак бойит мернем», («Йаре, әз һәйрана бәжна тәйә зьравбьм»), «Дае, каре мьн бькә» у ед майин. Бәле, щьмәта мә, гӧндие мә дьстран, чахе нане щә жи дәст нәдькәт у дәwсе «нане» чади ле дьхьстьн, картоле кәланди дькьрьн нав һәвир, wәки зедәбә. Qартоле шише бира

мьн нәчунә, дәwса къваве гошт, картол шишер́а дькьрьн у дадьхьстьн тәндура гӧр́, чьмки сьве зу тә́иште т̓ӧнә бу у хазма зар́а т̓аба хwә нәданин ḣәта шорбә йане жи гьрар дьк̓әлә, тәндур сар дьвә. Льqат бира мьнданә. Чахе нандьрун хьлаз дьбу, әм зар́ дьк̓әтьн нав зәвие колхозе у мә сьмле ль ә́рде майи льqат дькьрьн. Мә пе тьрмьхе к̓ӧләше ль зәвӣа майи бәрәв дькьр, пе дара дьк̓ӧта у әw чәнд ч̓әнг щәе же дьwәрӣа-ћьлдьда дани. Әз дәрћәqа ви ḣәмушкида дьвежьм, wәки зӧр́әте мә, ньсләта мәйә иройин заньбә, к̓а кал у бав, дайк, мәт̓ у хатие ̓wан шер́да зьнеqәтикә чаwа дитьнә бона дәстанина алт̓ьндарие, бой wе йәке, wәки иро ә́длайи ћәбә.

Бӧћара сала 1945-а бу, бӧћара алт̓ьндарие, йа шайе у әшqе бой П̓ампе у п̓ампийа жи.

Р̓астә, т̓ӧ маләкә П̓ампе у п̓ампик т̓ӧнәбу, wәки мәрьве хwә, хун у qьнета хwә, qә на, гӧнди-щинаре хwә шер́да ӧнда нәкьрьбуйа, ле шабун у әшq ангор зу к̓әтә нава щьмә́те. Әw бәре ә́wльн шабуна бона алт̓ьндарие бу у бона wе йәке, кӧ, qә на, мере гӧндда манә, е ль пешә́ние зенди манә бәр мьрьне, кӧштьне фьльтин. Щьмә́те бира шайе у әшqе кьрьбу. Диса дәнге фиqа бәрхвана, какә-кака шьван у гавана жь п̓ала Хама, Дьбури у Qәмәрдаг̓ ћат, к̓әтә ч̓йа у банӣа, гәли-гәбоза. Диса щотк̓ар у ḣотаг̓, к̓еләндике'ш у гӧрзчи, тьрмьхчи у

ә́рәбәчие П̓ампе бь к̓ьлам, бь стран чунә к̓әwшән у бь к̓ьлам-стран вәгәр́йан.

Сале 50-и ḣале щьмә́те хwәш бу, жь ḣале бәри шер́ четьр. Бу гьммина дәфе у qужина зӧр́не. П̓ампӣа дәст бь дәф у дә́wәта кьрьн: әwләде ̓wан мера зәwьщандьн, е кӧ жь мәйдана шер́ вәнәгәр́йабун, wәки урт̓-ощаха wи ӧнда нәвә, нәтәмьрә. Пәй шерр́а бьжартьне Совета Тьфаqа Советиейә т̓әwрәбльнд, совете р́еспубликаейә т̓әwрәбльнд, совете щи ћатьн дәрбазкьрьне: диса бь дәф у зӧр́нә. Ә́йда 9-е гӧлане, йа алт̓ьндарие, ә́йда 1-е гӧлане у йа Октӣабћра Мәзьн дәрбаз кьрьн: диса бь ћәйтәћол, бь дәф у зӧр́нә. Ә́мьр чьqа чу-хwәш бу.

П̓АМПӢА

Дәрћәqа П̓ампе у п̓ампӣада, хәлq чаwа дәрћәqа гӧндәки ә́щев у бьнәлуе ә́щевда гьли дькьн. Ед кӧ, чаwа дьвен, р́йа wан П̓ампе к̓әтийә, ль п̓ампӣа бунә мевани, ћәр wа мәтḣе wанданьн, шек̓ра wанданьн. Бәле, п̓ампӣа qәдьрбьлйан у qәдьргьрьн, меванḣьз у хәрибдостьн, чаwа ḣәму бьнәлуе гӧнде ч̓йа: е әрмәнӣа, е к̓ӧрда у мьләте майин. Мәрьве, кӧ бь qәлп у сьтqе qәнщ тенә П̓ампе, п̓ампӣа, чаwа дьвен, хwә wанр́а дькьн ә́рд у хwәли. Ле чаwа

әwләде wи гӧнди, чаwа ʼwәк'иле п'ампйа әз борщдарьм пер'а жи ь'шарәтие бьдьм хәриб у дәрәка. Бьра әw һаqаси жи орхайин нәбьн: п'ампйа меванһ'ьз, һ'әйф у хәрибдостьн, ле пер'а жи т'әрка һ'әнәк у мәсqәре хwә, т'әрка һумора хwә надьн, чьмки әw wанр'а буйә хун у qьнет. Әгәр һун чунә П'ампе, дьһа р'аст Сип'ане у wә нава хәбәрдан, т'әрбә-т'оре хwәда кемасик бәрда, әз иди нә хwәйе wәмә, хазма ʼwәхта р'астһатьна ә'wльн, мевантйа пешьн. Әгәр йәк чу П'ампе у п'ампйа дәрәща wийә сьст нәдит, т'ӧ щара хатьре wи нак'әвьн, нак'әвьн к'ьр'е wи, нав у нуч'ька пәй нахьн. П'ампйа qәдре мәрьве занә у шә'рәза, хазма е хwәйе һуморе дьгьрьн. Ле әгәр wи мәрьве меван, хәриб бәр инт'ама ә'wльн тәйах нәкьр, иди бьра газьна хwә бькә, ле п'ампйа нәкә.

Дьчи П'ампе у, чаwа бьнәлуе гӧнде майин, п'ампйа жи дора тә чит дьгрьн, пьр'с у сьлава ль тә дькьн. Тә һәw бала хwә дае: гьшка хош у беш данә тә, хьлаз кьрьн, дәнге хwә бьр'ин у йәк һежа жь нава ʼwан пешда һат, лап дәрәнг пьр'с у сьлав ль тә кьрьн: «Фьланкәс, ч'ә'ве мьн сәр сәре мьн». Wәйи ль ʼwи, гьлие wи фә'м нәкьр у дьле хwәйи саг' гот: «Ч'ә'ве тә ль дьнебә». Ле әгәр әв «дә'фка» п'ампйа те дәрхьст у бь тәһәрәки әw йәк ә'йан кьр, ӧсанә ʼwе п'есира wи бәрдьн, жер'а бьвьн дост. Бәле,

п'ампйа лаqьрдчинә у мәрьве мина хwә шә'рәза у лаqрдчи һ'ьз дькьн.

Лаwьке п'ампе т'ьме орт'а гӧндда бәрәв дьвьн у ч'ә'ве wан ль р'йа Әләгәзейә, ә'йни ӧса, чаwа к'ьламәкә мәда те готьн: «Ч'ә'ве мьн р'енга тә qәр'ьми». Һун заньбьн wе дәме к'ьр'е һ'әнәк у лаqьрдйа тенә ʼwан у чьмки жь һәв иди зьвер бунә, т'ер бунә, һивйа мәрики хәриби хефке дьле хwәнә. Мәт'а мьнә Мәйанә гьли дькьр, дьгот wәки калке мәйи Р'әшид зьке хwә һ'ьз кьрийә у р'ожа меван ль мала wи qәсьдинә-әw р'о жер'а ә'йд у шайи буйә. Ле р'ожа к'әси дәре wи вәнәдькьр, го, р'адьбу сәр qумаха хени у бәр хwәда дьгот: «Чаwа qәлйанә, чаwа ль мьн бьрйанә? Бе: wәки һун бен, һуне зйанек'әвьн? Әзе wәр'а пәзе шәржекьм, һуне хwәр'а к'ефкьн, бьхӧн-әз жи бь ʼwәр'а». А п'ампйа жи щарна wа һивйа хәриба, мевананә. У чахе йәки ӧса те гӧнд, к'ижани п'ампйа р'ьнд нас дькьн у һаж wи у һәрәк'әте wи һ'әнә, дәстхwәда дәйи ль һәв дькьн: «Қӧр'о, ч'ә'ве wә нәр'ьжйано, нә фьланк'әс һатийә, әм һәр'ьн сълавәкә ширьн лекьн»: Иди wе «сьлава ширьн» т'әне әw бь хwә заньн.

Ле дәрәщәкә wа жи һ'әйә: һун нәфькьрьн, ʼwәки п'ампйа гьшка сьрафәттьр, шә'рәзатьрьн. На. Т'әне щӧдатйа ʼwан жь хәлqе әwә, wәки әwана т'ьме һаж хwә һәнә, чьмки хwәхwә жи дьк'әвьн к'ьр'е һәв, дьһа зә'ф, нә кӧ е хәлqе.

У ве һажхwәһәвбун, һ'ьшйарбуна мьqими бал wана хәбәрдана бь т'әгмин, бь һәq у һ'әсав, мина тьштәки, кьрийә ә'рф-ә'дәт. Әwана т'ьме, чаwа щ'ьмә'та мә дьвежә, «хәбәра хwә дьпежьн, паше дьр'ежьн». Әва йәка иди wанр'а буйә хәйсәт. Чаwа нәвә хәйсәт, чахе ч'ә'ве гьшка лейә, к'а к'ижан «зьмане х'wә дьшьмьтә». Ләма щьмә'та к'ӧрда готийә: «Мәрьв льнга дьшьмьтә-те сәр хwә, ле зьман дьшьмьтә»-на». У әгәр йәк «зьман» шьмьти-дәлил һ'але wи Дәрәще wада бьра ль бьрә навә хwәйи. Әгәр, әм бежьн, бьре йәки, е кӧ ангор мәрики дьле хwәйи саг'ә, шашик бәрда у гӧнди ле һатьн һәв, бьре wи начә пьште, т'әне жер'а дьве: «Ӄӧр'о, мьн тәр'а һ'әзар щари готийә: к'аре тә гьлйа нәк'әтийә».

Гәлә гьлие п'ампйа һәнә, wәки чахе әм дәрбази сәр к'аг'әз дькьн, тә'ма хwә ӧнда дькьн. Бь ньвисаре, һ'әйф, әм нькарьн wе т'әqле, wан аwаза ә'лам бькьн, е кӧ нава гьлие п'ампйада һәнә. Т'әне готи бьбһейн. Щарна бь бьһистьне жи мәрьве хәриб нькарә те дәрхә, к'а фьлан гьли п'ампи ә'кс гот йан бь дьле хwәйи саг'. Ле п'ампи гьлие гӧндие хwә фә'м дькә, чьмки гьшк qар у ке'масие һәв заньн. Әм мәсәләкә wа бежьн. Һ'әмое мәйи апе Усьв дькарә йәки хәрибр'а ве сонде бьхwә: «Сәр'е Мәмо». Хәрибе фәqир һәр занә Мәмо бьре Һ'әмойә у жь сонда wи баwәр дькә. Ле ве сонде әw нькарә гӧндие хwәр'а бьхwә, чьмки п'ампйа заньн, wәки Һ'әмо сәре Мәмо дәрәw сонд дьхwә.

Мьн гот, wәки п'ампйа хәвәрәкер'а жь һәв фә'м дькьн, ле щарна жи бь щур'е к'ӧхйане.

Дӧ мале щинара шәр' кьрьбунә у пәйр'а, го, бина wан, чаwа дьвен, һәвр'а хwәш нибуйә. Һ'ьлбәт, бьра хwәндәван бьбахшиньн, wәки әзе щарна наве wани р'асти нәдьм, чаwа ве щаре. Мьсто сьве зу дәрте бәр дәре хwә у бала х'wә дьде Һ'әсое щинаре wи жи бәр дәре хwәйә. Мьстое тә дәнгәки дь'нт'ә, дьһа р'аст ь'нт'ина wи мина wе к'ӧхйане буйә, чахе мәрьв дьхwәзә гәwрйа хwә тәмьзкә:

— Ь'Һ'ь!

Һ'әсое тә жи щаба wи дьдә, ле дӧ щара дьь'нт'ә:

— Ьһ'ь, ьһ'ь!

Ӄӧр'е Һ'әсойи мәзьн ль р'әх баве сәкьни буйә, дә, әw жи п'ампи буйә, те дәрдьхә, wәки тьштәк wе ь'нт'ина баве wи у дьжмьне wир'а һәйә, ле чь—ньзанә. Әве тә жь баве дьпьр'сә:

— Баво, wе ь'ньт'ина Мьстор'а чь һәбу, wәки тӧ жи дӧ щара ь'нти'йайи.

— Э, лао, — әве тә щабе дьдә, — Мьсто т'ӧ щара бадиһәwа наь'нт'ә, тӧ wи р'ьнд нас наки. Әwи веспе мьнр'а да ч'ер'а.

— Чь гот? — кӧр' же дьпьрсә.

Го: — Мьн к'әле баве тә...

Ле тә чь щаба ԝи да?

—Мьн го: ќәле баве тә у йәк жи зедә.

Мьн гот, ԝәки п̇ампйа бь ь'нт̇инәкер̇а гьлйа һәв дьдьнә фә́кьрьне. Ле щар жи һәбуйә, ԝәки лап бе хәбәрдан, бе дәнг у һ̇ьс ќәтьнә ќьр̇е һәв. Әз ве мәсәледа жи наве ә́йни надьм, әзе наве бәрхԝәдәрхьсти ль мерхасе ве сәрһатнежьм.

Го, ԝан сала п̇аки гӧндйа дьчу ода мала Әсәде Мә́муд. Әве тә мәрьвәки гәлә лаԛьрдчи буйә. Го, зьламәки ԛәԝьме ԝан жи дьһатә оде. Дйа ви зьлами, го, ԝәхтәке гьзикә т̇еле р̇ис дьзи буйә. Го, ԝәхта одә гьран дьбу, Әсәде 70-сали тә́лде хԝәда, бь ԝи тәһәри, ԝәки ќәсәки майин нәвинә, пе дәста бадана т̇әшие нишани ԝи зьлами дьда. Дә, зьламе тә жи, го, һерс дьќәт у Әсәдр̇а гьлие нәр̇е дьготьн. Әсәде тә жи, го, хԝә, ԛәԝьли п̇ампйа́ва, мә́т дькьр, ч̇ә́ве хәлԛе дьнһ̇ер̇и, мина тьштәки бежә: «Һәла ве нәһ̇әԛие бьньһ̇ер̇ьн: әв гәдә чаԝа щие бадьлһәԝа мьн каләмери беһӧрмәт дькә». Дә, одәвани жи п̇ампйа бунә, мәрьве жь Әсәд хьравтьр. Әве тә жи хԝә лап дәԝса хама давежьн, дәԝса нәзана датиньн у ӧса дькьн, ԝәки гьлйа жь гәде һесир дәрхьн, ԝәки әԝ ԛара хԝә бежә.

— Кӧр̇о, — го әве тә гәдәр̇а дьготьн, — тӧ р̇йа хԝәде ќәти: Әсәде щамер чь готйә, ԝәки

тӧ ԝи беһӧрмәт дьки, нә ахьр дәԝса калке тә те.

— Ахьр хԝәде ԝи т̇ӧнә, һун ньзаньн чь дькә, — гәдә щаба ԝан дьда.

— Чь дькә, бежә, әм жи заньбьн?

Э, гәде һесир ԝе чаԝа гьлие дьзйа дйа хԝә бькә.

Щарәке гӧндики мә дьчә гӧндәки жерьн. Ль вьра йәки фькьрдар (интелигент) р̇асти ԝи те у же дьпьр̇сә:

— Һьло, гӧндие ԝә диса лаԛьрдйа дькьн?

— Чийә, дьвәк хьзмәта тә ль гӧнде мә һәйә? — п̇ампи же дьпьр̇сә.

Әве тә дьле хԝәйи саѓ буйә, т̇әѓмин накә чь ви гьлие п̇ампир̇а һәбу у щаба ԝи ԝа дьдә:

— Әре, ԝәллә, тә чаԝа те дәрхьст: мьн жи дьхԝәст бьһатама...

Һе гьли дәве ԝида буйә, гӧндие мә дьвежә:

— Ќәрәмәкә, ԝәрә, сәр ч̇ә́ва, сәр сәра. Мьнәте нәгрә, әзи ԝьрьм.

— Ԝәйи, хԝәде мала ԝә п̇ампйа авакә, мәрьв нәԝерә гьлики ԝәр̇а бежә, — интелигенте щамер һежа сәр һ̇ьса-һ̇ьса дьќ̇әвә у дьвежә.

Мале п̇ампйа гәлә ль Т̇ьвлисе һәнә. Хазма ԝан сала п̇ампие Т̇ьвлисе нәфәре хԝәва чәнд мәһа дьһатьн һәвинге (дачае). Бона һатьна ԝан шабун дьќ̇әт нава п̇ампйа у заньн чьма? Зар̇е ԝана, кӧ бажер̇да мәзьн бубун, дьле хԝә саѓ бун, һаж фәнд у феле п̇ампйа т̇ӧнә

бун. Пампие тә р̓оже йәк жь вана, чаwа әрмәни дьвежьн: «кал мещ» дькьрьн, йане ле дьһатьн һәв. Щарәке кӧр̓ькәки һ̓әйфи р̓унәрм гьртьн у к̓әтьн к̔ьр̓е ԝи: ә̓йб у кемасие калке ԝи готьне. Дә, ԝәки зар̓а гӧнд буйа, ԝе гьлики т̓әԛьл ԝанр̓а бьгота у жь ԝана дурк̓әта. Ле әве тә ма у п̓ампйа әԝ кӧр̓ке р̓унәрми шәрмокә жь ә̓р̓не ԝи дәрхьстьн. Әве тә дәст бь ч̓ер̓а кьр: ниви гӧрщьки, ниви кӧрманщи. Э, ԝә т̓ьре п̓ампйа хәйидин. Wә бьдита чаwа ша дьбун. Әwана ша дьбун, чьмки гьһиштьбун мәрәме хwә: гәдә дабунә хәйдандьне. Әw саләк бу лаwька әw гәдә, хәйд у ч̓ер̓е ԝи бир данин, дьк̓әнйан у пер̓а жи дьготьн:

— К̔аре ԝи сәр ч̓ә̓вабә, хwәзьл исал жи бьһата.

— Э, мала wә авабә, — хале Шәр̓әф газьн ль һазьра кьрьн, — мә һәма щар̓әкер̓а «һек сьпи кьрьн». Гәде фәԛир дьһат, дьле хwәйи саг̓ щаба мә дьда у әм жи ша дьбун. Һуне бьвиньн: әw бе жи, т̓ӧ wәхта хwә ль мә нагрә, ԝе версәке жь мә бьр̓әвә.

We сале лаwькәк жь Тъвлисе һатьбу гӧнде мә, зьламәки һ̓әйфи дьлсаг̓. Әве тә пе ә̓рәба шир р̓оке чу Әләгәзе у вәгәр̓йа. Чахе жь ә̓рәбе пәйа бу, хwә ль лаwькәки гӧнде мә гьрт, е кӧ сәр сура мала Мирие Ԛәро р̓уньштьбу, сәре ԝи бәрда, к̓әтьбу мьтала. Әз жи һе сьвьк бум, wьра, һьмбәр сәкьни бум. Хорте Тъвлисе сьлав ль п̓ампие р̓уньшти кьр. Хорте Пампе вәщеньԛи у жер̓а гот:

— Wаһ, Мьсто (әм бежьн наве ԝи Мьсто бу), тӧ чаwа һати-мьн ԛә т̓әг̓мин нәкьр.

— Wаһ, касо (гӧрщьки, йане: щамер), тә аз надитьм, аз т̓ави га һатьм?

— Wаһ, т̓әви га?

— Ле чава!

Әве п̓ампи, те бира мьн, дор хwә ньһер̓и у хwәст йәки гӧндие мә бьвинә, шабуна хwә бона ԝи гьлие т̓ьвлисван ә̓ламкә у һ̓әвр̓а р̓ьнд тек̓әвнә к̔ьр̓е ԝи. Һәма ԝе дәме лаwькәк жела бәрбь йале мә дьһат. Иди ԝи гӧндие мә т̓аба хwә нани у дурава ле кьрә гази:

— К̔әло, К̔әло, һәла зу ԝәрә, малавао, ле ԛә тӧ навежи чь буйә: Мьстое мә жь Әләгәзе һ̓әта гӧнде мә т̓ави га һатийә.

К̓әлое тә, дә, п̓ампи бу. Дәст хwәда сәрва чу у һәла дурва кьрә гази:

— Ле әз кь дьвем, лаwьке мә баwар накьн: ә̓сле Мьсто һәйә, мерьки р̓әх мәрйа нак̓әвә, занә, мәрьве ви зәмани п̓ае п̓ьр̓е ԛәлпә мьхәнәтьн, ләма р̓әх һ̓әйԝане «дьлсаг» — га дьк̓әвә.

Иди ньзам: хорте т̓ьвлисвани фәԛир гьлие ԝани ъ'әрьф фә̓м кьр йане на, ле дәйи нәкьр. Әw һ̓әрдӧ лаwьке гӧнде мә жи т̓ер ша бун, у сьвәтьре гӧнд гӧндити ви гьли һ̓ьсйа.

П̓ампйа нәфәре мала хwә жи наһевьшиньн. Ч̓ахе мәрьве хәриб наен, әwана ищар вәдьгә-

р̉ьн сәр һәв, дьк̇әвьн к̇ьр̉е һ̇әв йане жи qар у кемасие һ̇әв дьвежьн. Нькарьн тәйахкьн: чаẇа к̇ьр̉е щьѓаре те щьѓарәк̇еша, ӧса жи к̇ьр̉е һ̇әнәк лаqьрдйа те п̇ампйа. У, чаẇа мьн гот, щарна нәфәре хẇә жи наһевшиньн.

Пампйа сьве һ̇әта эваре ч̇ә̇внь̇һер̉ие хәрибанә. Чахе дитьн, на, кәси хәриб нәһат, ищар дора гӧндикн хẇә дьвьн т̇ьр̉ьк. Ẇе, чаẇа дьвен, һ̇әйфа һ̇әфт һ̇әйштәки хәрибе нәһ̇ати же һьлдьн.

Вайә, дӧ мере Пампе сьве зу орт̇а гӧнд, сәр сурәке р̉уньштьнә: әз дьвем дәẇаре хẇә анинә бәри нава гар̉ане данә. Бука йәки жь ẇана, qаськ-qәйнт̇әре ẇе сәр мьла, те дәрбаз дьвә, һәр̉ә жь чьр̉ьке аве бинә. Әве р̉әх хәзуре букер̉а дьвежә:

— Мьразе тә певә, шькьр бука тә дәстә̇мәлә, qәшәнг у жир̉ә, һа!

— Әре, ẇәллә, — әве тә щаба ẇи дьдә, — шире ẇе ле һ̇әлалбә, бәрбанга сьведа сәр даре дӧ льнганә, на̇һелә хушка тә жь вьра р̉абә, һәр̉ә дәра һан. Һьло, дьвен qӧсура бука тә жи т̇ӧнә, — әве тә ищар жь һәвал дьпьр̉сә.

— Ẇәйи, мала тә авабә, — һәвал щаба ẇи дьдә, —qә бе qӧсуре теда дыһелә!

Йәки хәриб ль ẇьр буйа-те дәрнәдьхьст, к̇а әẇи әẇ гьли чьва гот, ле һәвале ẇи фә̇м кьр, ẇәки ә̇к̇ьс гот. Бәле, щарна т̇әне п̇ампи жь п̇ампи фә̇м дькә.

А бь ви тәһәри, дӧ щур̉ә лаqьрдчи ль Пампе һәнә: щур̉әк, чахе лаqьрдие ẇи әшкәрә-тенә к̇ьвше, йәк жи, ẇәхта гьлие хẇә п̇әрдәкьри дьвежә, ле готи һьмбәр сәрẇәхтбә у те дәрхә. Мьразе Усьв, мәсәлә, һ̇әма әшкәрә гьлие хẇә дадьẇәшине, ẇе дәме, чаẇа дьвен, ч̇ә̇ве ẇи, дәве ẇи жь к̇ән у бәшәра хẇәш хали навьн. Ле Һ̇әмое бьре ẇи-на. Го, Ширьне Пирьке жи ӧса бу: лаqьрди дькьрьн у qә нәдьк̇әнйа. Һ̇әмо т̇әне нәйсәйи бьн левада вәдьбәшьрә у готи ẇе дәме тӧ р̉ьнд бала хẇә бьдейи, ẇәки гӧһастьна бәнгзе ẇи те дәрхи. Е хәрибә нәнас ẇе йәке дәрщ накьн у гьлие ẇи дәẇса е р̉аст qәбул дькьн. Щарна жи Һ̇әмо нәйисәйи вәдьбәшьрә у т̇ӧ гьлиа навежә. Т̇әѓминкьрьна ве йәке дьһа чәтьнә, ле мә̇на ẇе ә̇сә һәйә. Әфие Ширьн жи мина баве хẇә ẇәхта лаqьрдйа нәдьк̇әнйа.

Гьлие п̇ампйа гәлә һәнә, у, хẇәндәване ә̇зиз, әз чь ẇә вәшерьм: гәлә гьли нә е готьненә, чьмки әẇ сӧр̉а гӧндие мәнә, т̇әне ẇана һәвр̉а, нав һ̇әвда дьвежьн. Ле гьли жи һәнә, ẇәки бира мьн чунә йане жи әз нькарьм бь ẇе т̇әqле бежьм, бь чь т̇әqле ә̇ẇана һатьнә готьне. У чахе р̉ьнд нае готьне йане жи ньвисаре-әẇ гьли бәтсар дьвә у һ̇ӧкме хẇә ӧнда дькә. Хен жь ẇе, әẇ гьли-готьн зә̇фьн у мәрәме мә ве гаве т̇ӧнә ẇана гьшка биньн орт̇е. Лаиqә ẇана бәрәвкьн у чаẇа ньмуне зарготьне у мәсәле

дьнефә́мкьрьна гӧндие мә бона ньсләте пашwәхтие бьп́арезьн йане жи бьдьн чапкьрьне, чаwа, мәсәлә, ль щие майин дькьн. Хен жь лаԛьрдйа бал п́ампйа гьлие щи-wар, т́әԛьл һәнә, е кӧ шә́дәтйа аԛьлбәндие дьдьн. Гьлие ӧса, мәсәлә, Усьве Һ́әсәни р́ә́мәти гәлә готьнә. Әм гьлики жь wан гьлйа биньн орт́е.

Щарке мала Усьве Һ́әсәнда, ньзам бона чь, т́әхте ќефе датиньн. Гьшк тен, хенжь Һ́әмое мәйн Усьв. Усьве Һ́әсән р́адьвә, хwәхwә дьчә пәй Һ́әмо. Дә, мәрьве һәвә незикьн, йәке жи: мале wан р́әх һәвданьн.

— Һ́әмо, тӧ чьма наейи, — апе Усьви каләмер дә́wе же дькә, — щьмә́т һатийә, нә ахьр әм һивйа тәнә.

—Апе Усьв, — Һ́әмо дьвеже, — әз зә́ф р́азимә, ә́севанки әз һатьмә, тӧ чьма wи ә́мре мәзьн һати пәй мьн?

— Һ́әмо, ахьр навә, wәки тӧ нәейи-хәлԛе чь бежә. Тӧ йа мьн дьки: ќәрәмкә, әм һәр́ьн мале.

— На, апе Усьв, әз наем, әз хӧламе тәмә.

— Дә, wәки хӧламе мьни, иди дьреж нәкә, р́авә бьдә пәй мьн, әм һәр́ьн.

Һ́әмо дьќәнә у иди бе хәвәрдан р́адьбә, дьдә пәй апе Усьв, дьчә.

Ле чьԛа гьли-готьне Wәзире Ә́мәр, Ә́слане Ԛәсо, Т́емуре Усьв, Шәрәфе Ә́мәр, Усьве Иво, Ә́щәме Һ́әмид, Кьнйе Ә́слан, Һ́әмиде Һ́адо,

Мьразе Усьв һәнә. Һ́әмин Һ́әмо щи бь щи, сәрдап́е һуморә. У нә кӧ т́әне гьлие т́әԛьл, һәнәк у лаԛьрдие хwәш дькә, ле ӧса жи зари лаԛьрдчие гӧндда гьлие wан т́ам бь wе т́әԛле, бь wи щур́әйи дьвежә, чаwа wана готийә.

Wәхта гьли һатә сәр Һ́әмо, әзе гьлики-дӧде wи жи бькьм. Щарәке, мина һәрщар, щьмә́т бәр дәре паһесте (ќиләра колхозейә wәхтәке) бәрәв бубу. Гьли һатә сәр мәрики, нае бира мьн-ќе у йәки гот: «Мьсто (чаwа мәсәлә әз ви нави дьвем) мәрьвәки гьранә, Һ́әмде хwәйә, һ́әзар гьли гьлики хәвәр дьдә». Һ́әмо т́аwа хwә нани, бәр гьлие wи р́абу:

— Хwәде мала т́ә авакә, Мьстие фәԛир ќа занә хәвәрдә, wәки гьлйа бежә. Әwе кем хәвәр дьдьн йане жи ԛә хәвәр надьн, әw һаж хwә һәнә, wәки нькарьн хәвәрдьн. Лаwьке мә жи дьвен-гьва мәрики гьранә,ә́дьлийә. Ща һәла, ќәрәма хwә, Мьсто бьләԛиньн, әгәр заньбу дӧ гьлйа р́аст пәй һәв бежә, әзе мьләки хwә жекьм.

Әз ньһ́а гәлә щара ви гьлие Һ́әмо бир тиньм, хазма эварйа, ә́йда, шайа у ќефада. Һ́ьнә лаwьке мә тен, феза гьшкада «т́ар» дьвьн, хwә, ԛәwли п́ампйаве, мә́т дькьн. У чахе ќасе хwә жи ќасе һьмбәр дьхьн, т́ьме ќаса хwә сәрфеза йа wир́а дьгрьн. Ле wәхта бьләԛини: гьлики аԛьл жь дәве wан дәрнае. Щарна, wәхта, чаwа дьвен, хwә бир дькьн у р́адьвьн

п'йа, дӧ щьмлә чьнә, дӧ щьмла нькарьн ләв биньн.

Гьлики дьн жи. Һьнә лаԝьке гӧнд жь Һ'әмо дьл'әлькиньн, чьмки әԝ, чахе щи те, дәстхԝәда дәԛа ԝанда дьде, һьлбәт, бь лаԛьрди. Тә һ'әԝ бала хԝә дае сәр т'әхте шайике мерәки гӧнд, кӧ кем хәвәр дьдә, к'ефа ԝи хԝәш дьвә у р'адьвә п'йа-хәвәрдә. Һ'әмо жи р'адьвә п'йа, ԝәки, гьва, алик'арие бьде, щьмә'те бьдә кәр'кьрьне:

— Ч'әве ԝә нәр'ьжйано, нә к'ас дәсте Мьстоданә. — Паше вәдьгәр'ә сәр Мьсто: — К'әрәмкә, маԛул, фәрәзи әвана фә'м накьн, ԝәки һәр гьлики тә дьнеке һежәйә, бежә, Һ'әйрана тәмә, гӧла щьмә'тер'а бьр'ежә!

Э, ԝә т'ьре Мьстое хәвәрдә. Щи бь щи р'удьни, хԝидан сәрр'а давежә.

П'ампйа Һ'әнәк у лаԛьрдйа, һуморе тьштәки ӧса Һ'әсав дькьн, чаԝа мәрьве майин хәвәрдана садә. Ӧсанә, тьштәки ә'сәйи. Чаԝа харьн бе хԝе навә, чай бе шәкьр навә, ӧса жи гьлие п'ампйа бе һумор нае готьне. Әԝ лаԛьрди нә кӧ щӧда у мәхсус тенә кьрьне, ле «беҺ'әмди» п'ампйа жи хәвәрдана ԝан бь һуморева те п'әрԝәдкьрьне.

Һумор, Һ'әнәк у лаԛьрди, әв йәк гьшкар'а ә'йанә, тьште ӧсаньн, кӧ алик'арие дьдьнә мәрйа-әԝ зәлулие, чәтнайа алт'кьн, дәрәще һәрә гьранда жи бьжин. Әԝ, мина тьштәки, сәбра

мәрьванә. У һумор п'ампйар'а, мина тьштәки, буйә хун у гошт. Әгәр п'ампиар'а бежьн «Т'әрка ԝан лаԛьрди, Һ'әнәк у мәсԛәрәтие хԝә бьдан» — әз баԝарьм, әԝе бежьн: «Щамер, наһ'ельн мәрьв хәвәрдә жи», ле навежьн наһ'ельн лаԛьрдйа бькьн», чьмки ԝан Һ'әнәк у лаԛьрдйа п'ампйа чаԝа хәвәрдана садә Һ'әсав дькьн. Әԝ нә кӧ лаԛьрдйа у мәсԛәра мәхсус дькьн, ле бь ԝана хәвәр дьдьн у бейи ԝана хәвәрдана ԝан ԝе нә йа п'ампйавә.

Әм гьли биньн сәр п'ампики ӧса, е кӧ ангори лаԛьрдчие гӧндә ә'йан Һ'әнәка, лаԛьрдйа кем дькә, дьһа зә'ф мьр'узкьрийә, нә кӧ бәшәрхԝәш. Хәнсәтәки Ә'щойи (әм дьһа зә'ф һәма ԝи тәһәри наве ԝи һьлдьдьн) майин жи һәйә, кӧ жь лаԛьрдчйе Сип'анейә майин щӧда дькә. Әԝ п'ае п'ьр'е ԝи чахи бь һуморе, бь лаԛьрди хәвәр дьдә, чахе һерс дьк'әвә, тьштәк нә бь дьли ԝийә. Ә'щәмә Һ'әмид сале пешьн, чахе электрики т'әзә анибун, электрике гӧнд бу. Һена ԝида бь готьна готйа, дар, стуне т'еле элекмрике гьшка зә'фтьр ль т'аг'а мьханила мел дьбун йане жи дьк'әтьн. Ә'що дәрәще ԝада кем ль мә'на ԝе йәке дьгәр'йа. Әԝ беҺ'әсав һерс дьк'әт, чаԝа дьвен, бәр хԝәда к'ьфьри у ч'ер'е«ч'ьвьр» дькьрьн, ле ашкәла, бона п'әрч'а дьле ԝи дайнә у пер'а жи лаԝьке ԝе т'аг'е у т'ахьме жь хԝә нәдә хәйдандьне, һәр т'әне

бь дьләки кӧл у шәԝат дьгот: «Баво, эва лаԝьке мәйә мьханла столбе (стунар̊а һәма ӧс̊а бь зьмане урьси дьгот) хԝәйә электрике жорда тиньн, мел у хар дькьн, дьбен: «Ә̊щәми зәг̊мә, ԝе хԝә бьде-р̊асткә». Ԝәхта ван гьлйа дьвежә, Ә̊що т̊ӧ щара нак̊әнә, вәнабәшьрә, Һәма ӧса мьр̊узкьри дьминә, ле әгәр р̊ьнд гӧһдарби, те дәрщ бьки, ԝәки дәнге ԝи дьр̊ьшьфә. Һәма әԝ жи к̊әне ԝийә, кӧ әԝ дьщә̊динә ә̊йан нәкә. Нә ахьр әԝ һерс к̊әтийә, ԝе иди чаԝа бьк̊әнә. Ә̊що qәйи һәма ӧса жи дьфькьрә, нак̊әнә, ԝәки Һ̊ӧкме хәвәра ԝи кем нәвә. У ве хәвәр, готьна ԝийә нивлаqьрди, дьһа р̊аст-лаqьрдйа вәшарти, дәԝса хԝә гьртийә. Шә̊дәти әԝә, ԝәки п̊ампйа һәрт̊ьм ԝи гьли бь Һ̊ьзкьрьн дьԝәк̊ьлиньн у әԝ буйә готьнәкә «класик» нава зарготьна ԝанда.

П̊ампйа qәдре мәрьве лаqьрдчи гәләки заньн у, хазма, чахе әԝ жь гӧнде ԝанә. Әԝана гәләки ша дьвьн, чахе лаqьрдчики нӧһ жь нава ԝан п̊әйда дьвә. Бь ԝи мәрьви ә̊ԝана фьрнах у бабах дьвьн, пе ша дьвьн. Бәле, п̊ампйа qәдре мәрьве мина хԝә заньн у чахе йәк жь гӧндие ԝан лаqьрдйа ньзанә, ԝи мәрьви п̊ампие т̊ам Һ̊әсав накьн. Ле чьqа ша дьвьн, чахе тьфаләк нишане Һ̊әсина һуморе диһар дькә.

Бона избаткьрьна ви гьли әзе мәсәләке бежьм, кӧ qәԝьмандьна р̊астә.

Ԝан сала Ә̊зизе бьре мьни мәзьн нәхԝәш к̊әт у чәнд р̊ожа, чаԝа дьвен, нан дәв нәкьр. Т̊увә-т̊ува дйа мьнбу, һәр ԝа дьк̊әԝгьри, ԝәки Ә̊зизе ԝе нан нахԝә. Щие Ә̊зиз от̊аха мәйә Мәзьнда данибун (дӧ от̊ахе мә һәбун у ангори аqар, фьрәйа ԝан мә йәкер̊а дьгот: От̊аха Мәзьн, йа дьнер̊а-от̊аха Ч̊ук). Орт̊а һәрдӧ от̊ахада жи сьвдәрәкә тәнг һәбу. Р̊оке жи Ә̊зизе мә, чахе һьнәки п̊ак дьвә, чаԝа дьвежьн, ч̊ә̊ве хԝә вәдькә, те дәрдьхә, ԝәки бьр̊чи буйә. Дә, мәрьве чәндәки нан-харьне нәхԝә бинважки дьвә. Ч̊ә̊ве хԝә дьгәр̊инә-Ширалие бьре хԝәйи бьч̊ук дьвинә, е кӧ ԝи чахи чарпенщ сали буйә. Дьве: «Ширали, Ширали әз qӧрба, һәр̊ә, дйа мьнр̊а бежә, бе Ә̊зиз дьгӧ бьра, мьнр̊а чәнд нана, пәнер-тораqе у пивазе сәри бьшинә». Шабуна льнге дйа мьн ә̊рд нагрьн. Әва тә, чь Ә̊зиз хԝәстьбуйә, дьдә дәсте Ширали, дьшинә, чьмки ԝе дәме вала нибуйә сәр нәхԝәшда һәр̊ә. Ищар, Ә̊зиз гьли дькә: «Әз нан дьхӧм, Ширали жи пешбәри мьн сәкьнийә у ч̊ә̊ве хԝә жь мьн у нанхарьна мьн набьр̊ә. Чахе мьн нанәк хԝар, Ширали ньшкева жь щи qӧлаз бу, мина гӧлла дәве т̊опе бандза от̊аха Ч̊ук, дәри жи сәр пьште Һ̊ьштьн, бь Һ̊еԝьрзә кьрә гази: «Qаре, Qаре (мә зар̊а дйа хԝәр̊а дьгот: ьне, дае, ле щарна жи бь мәсәла баве хԝә-Qаре), Ә̊зиз йәк фитанде жи». Йане: нанәк хԝар жи. Ширалие тә ԝе

qьч̇е дисa вәгәр̇йа, һат, диса к̇ип пешбәри мьн р̇уньшт. Се нан бун, мьн һәрсе жи хwарьн. Wәхта мьн хьлаз кьр, Ширали диса жь щи пәкйа, хwә от̇аха Ч̇укр̇а гиһанд у щара пешьн хьравтьр кьрә һеwьрзә: «Qаре, Qаре! Ә̇зиз һерсе жи фитандьне». Әва гьлйа дәстхwәда к̇әтә гōһе п̇ампйа. Э, гьлие ōса мале п̇ампй-ада дьминьн. Wә бьдита: чахе бир данин, чаwа бь Ширали ша у фьрнах дьбун. У әз ньһа т̇әг̇мин дькьм: һаqа бь Ширали ша нәдьбун, чьqас бь wе йәке, wәки ньсләта п̇ампиайә ланq wанр̇а дьгиһижә, пешда те, йа кō wе ә̇дәте кал у бава, е лаqьрди у мәсqәра зенди хwәйкә. Wәкә чьл сала жь wе р̇оже бōһōринә, ле һе-һе мере гōндә мәзьн, е кō wи чахи щаһьле бәнга хwә бун, wан гьлие Ширали бир тиньн у пер̇а ша дьвьн.

Һәсина һуморе бал кōр̇е Ширали-Омәр жи һәйә.

Р̇оке, чахе Омәр мина хwә һәрщар «дәрә вәте», зә̇ф хәвәр дьдә, һьлбәт, лаqьрдйа дькә, дьк̇әвә к̇ьр̇е де у бав, хушк у бьре хwә, жер̇а бь һерс дьвен: «Омо, тō чьqа зә̇ф хәвәр дьди». Омәр аре накә орт̇е, щабе wа дьдә: «Э әз чаwа бькьм, әз дәвә хwә вәдькьм-гьли хwәхwа жь дәве мьн дәртен». П̇ампйа бь пәйатие хwәйә wа фьрнах дьвьн.

ДИСА НАВ П̇АМПЙАДА

П̇амп чаwа гōнде к̇ōрда жь дәстпебуна сәдсалйа 19-а һәйә, ле бәри wе дәwса П̇ампе шеньльк буйә. Дәрһәqа ве йәкеда кәвьрәк, к̇ōмәйтәки сәр мәзәле бәре шә̇дәтие дьдә, кō мьн ван ахьрийа т̇әг̇мин кьр. Әз нә п̇ешәкзане wе дәрәщемә, ле бь нета мьн әw кәвьр чәнд садсалйа бәре һатийә чекьрьне. Әгәр ләв бе, әзе wи кәвьри нишани п̇ешәкзанакьм. Бәле, П̇амп шенлька кәвнә, ле нава т̇әмамйа т̇ариqа хwәда тō wәхта нәгьһиштийә пешк̇әтьн у гōлвәдана ōса, чаwа иро. Ле р̇оже бōһōри, е зар̇отие чьqас жи чәтьн у зәлулибьн, пәйир̇а мерьвва хwәш у гәш тенә хане, чьмки әw р̇ожьн, чахе мәрьв зар̇ә, щаһьлә у ләма жи һечхәмә, чьмки wи чахи дьнйа мерьвва хwәш у нәхш к̇ьвш дькә. Аwа шайире к̇ōрдайи советиейи ә̇йан СьҺиде Иво бь Һ̇ьзрәт у кован зар̇отйа хwә бир тинә у һазьрә дәст жь нав у дәнг, qәдьр у сйанәта qазанщкьри бьк̇шинә, ле һәр т̇әкт̇әне зар̇оти ле вәгәр̇ә, әw зар̇отйа, кō буйә биранин у биранин жи Һ̇ьзрәт у кованә.

Сьве зу Һ̇ьшйар бума,
П̇ехас, башәwал бума,
Льнг тәрьки, левә зһа,
Хwәзьл диса зар̇ бума.

Ле әм вәгәрьнә сәр Сип'ане. Әw дьк'әвә нава совхоза Щамушванейә һ'әйw'анәтхwәйкьрьне.

Сәре-серида лазьмә бьдьн к'ьвше, wәки п'ае дәрәще негатив, кемасийә һ'имли мә хwәхwә, мә сип'анйа саз кьрьнә, р'уе т'әрбә-т'орә у шӧхӧлкьрьна мәйә нәр'астда әw п'әйда бунә у ләма жи wан кемасйа әм готи хwәхwә бьдьн һьланине, һьлбәт, бь алик'арйа идарә у т'әшкиләте ангор.

Сип'ан мала мә сип'анйа гьшканә, малощаха мәйә т'омәри. У wе маледа әм готи qәwле жийине, әмьрдәрбазкьрьнейә баш саз бькьн, wәки әмре мә дьһа хwәш у бь шабун дәрбазбә. Һәр мәрьвәк, малхwек хәмле дьдә мала хwә, wәки теда ләзәте бьвинә у хәмла һәр ощахәкейә һ'имли нәфәре мале хwәхwәнә: һазьрйа wан, т'ьфаq у т'әрбә-т'оре wани башә. Ле гәло бь ве фькре qӧсур мала мәйә т'омәри Сип'анеда т'онә? Һәйә у бәре әwльн алие wе хәмла һ'имли-бьнәлуйада. Әзе дәрһ'әqа т'ьфаq, т'әрбә-т'оре wан бьнәлуйада дьһа дәрәнг бежьм, ле ньһа бәри гьшки әзе дәрһ'әqа wе йәкеда бьдьм к'ьвше, к'а гәло нәфәре wе мала мәйә т'омәри гьшк сәр һәвьн йане на, мала хwәда дьминьн йан же дьр'әвьн. Мәсәләкә щьмә'та мәйә хwәш һәйә: «Дәwхwәстьн-кодькывәшартьн: чь щанзә». Ӧсанә, әм к'әсә дәрбази готьна хwәбьн у кемасйа гӧнде хwәйә иро-

йинә, бь т'әг'мина мьн һәрә мәзьн бьдьн к'ьвше. Әw «хопан» у «хопанчитийә».

Чахе әм сәре-сәрда, сәр'а-бәр'а бала хwә дьдьн ве дәрәще у һе нава wеда к'ур нәбунә, дькьрн бежьн: «Хопанчити чь тьштәки хьрав у гӧнәк'аркьрьнейә, чахе дьчи, диса wәлате хwәда дьхәвьти у бь хwидана әнйа хwә к'әда һ'әлал, qазанще дьки». Р'астие жи: пе qазанща «хопане» гәлә лаwьке мә автомобил у навмала wәде нһа к'ьр'инә. Бьмбарәк у пирозбә, һеqие жи к'әда wанә һ'әлалә. Ле ль вьра qәзиае майин пешда тен. Бәре әwльн әw qәзйа һ'ӧщәте, чаwа дьвежьн, йа ләщбәзнейә. «Фьланкәсе кӧр'е хwә һьлдан, чу хопане у һәбун, дәwләтәкә гьран ани», — гәләк бь ви тәһәри дьфькьрьн. Ӧсанә, әзе жи кӧр'е хwә хwәр'а бьвьм, чьма к'е кемтьрә?» У кӧр'е 16—17 сали дьвә дькә бьн «нире» гьран, хәвата жь qәwәта wи дәр пе дькә кьрьне. Һәла әва жи щие хwәда. Қӧр'е wи әмри әсә жь хwәндьне дьбьр'е: әгәр нә йа мәк'т'әбе, ле йа пәйр'а, хwәндьна орт'әйә п'ешәк'арие йане жи йа бьльнд. Чийә, әм дәwса пешдачуйине к'әтьнә нава дәрәща пашдачуйне? Әсә, әгәр әм әмре гӧнди бәре у ньһа бинын бәр ч'әва. Wи чахи әwләде хwәр'а дьготьн: «Тӧ qӧрбана кӧр'е фьланк'әсеби, чуйә Ереване институтеда дьхунә, wе сьва дӧспа бе бьвә дәрсдар, директоре мәк'т'әбе, сәдре колхозе, тә жи хwә кәр' кьрийә: нә

мьне, нә тәе». Ньһа? Ньһа qара хопанчйа дьдьн сәре кӧр̓е хwә. Дьвәк бой wе йәке, wәки п̓әре хопанчйа жь е дәрсдара зедәтьрә? Һьлбәт, на. Чахе әм п̓әра сәр т̓әмамйа салә-wәхте п̓арә вәдькьн, дьвиньн, wәки на. Хопанчи 5—6 мәһа дьхәвьтә у чаwa! Ниве ә̄мре wи wе хәватер̓а дьчә. Хенжь wе: wә̄дәда харьна ави, йа гәрм нахwә, шуштьн-вәшуштьна мина мале т̓ӧнә.

Ле гьли әw нинә, wәки кӧр̓е фьланк̓әсе готи ә̄сә бьвә дәрсдар, йане жи сәдьр. Ә̄сә нинә гьшк хwәндьна бьльнд дәст биньн, ле ә̄сәйә, wәки һәр к̓әс сәр мала хwәбә, нава нәфәре хwәдабә. Чь тәвайә, чахе кӧр̓е хwә дьзәwьщиньн, дә̄wәта wи дькьн у һе мәһәк дәрбаз нәбуйә, һе букә р̓убьхелийә-мьле wи дьгрьн, дьвьнә хопане. Хорт ль wьра мькӧр̓йа жьне дькә, жьн-ль вьра. У һьнә хорт мәщбур дьвьн ч̓ә̄вдәрие бькьн. У чьмки щер̓ьбандьна wи т̓ӧнә-дькарә зйанекәвә. Бь т̓әг̓мина мьн фә̄мдарийә, wәки дәрәще wада чь дькарә бьqәwьмә. Һәла йа хорт диса п̓акә: Әw нава һәвал-һогьрадана, бина wи дәрте. Ле жьн? Хазма әw бук, йа кӧ жь щики дур анинә у әw гӧнд у мал жер̓а һәла һе хәрибьн, һун заньбьн, чаwa п̓ампйа дьвен, доне wе к̓әтә ч̓ьре мала wе шәwьти.

— Хwәе, — тә һәw ди дайка хопанчики дәwаре хwә бәрдьдә нав гар̓ане, бь жьнәкә гӧндә һәвала хwә дьсәкьнә у орт̓а р̓йа шошеда «кӧле» хwә жер̓а дьр̓ежә, — әз у мерва хwә qӧрба дькьн, һәйра дькьн, диса лева ве qизе р̓аст навә, диса бь лев у лоп̓әрә.

— Ә, чьма? — дәwса бәр дьлда бе, әва тә агьре жьньке дьһа гӧр̓ дькә, — qӧрбана тә, мер у wе малевә, чьма т̓и дьвә, бьр̓чи дьвә? Бәхте мьн у кӧр̓е мьдавә, wәки аве дәрдане зар̓е тә wәрдә, бьхwә-wе т̓ер бьвә. Мала баве һат-ба дьву. Әз хwәйа кӧр̓е хwәмә, ньһа бийә, бийә, дәрйар̓а нае...

Wә т̓ьре т̓әне һена хопанеда wа дькьн? На. Тә һәw ньһер̓и п̓ешйа әскәрие, де у бав ләзо-бәзо дә̄wәта кӧр̓ дькьн. Чийә, т̓опайи бәрәвкьн, дьһа р̓аст, чаwa әwана дьзива малда дьвен, «дәйне» хwә жь хәлqе бьстиньн.

Әва йәка нә кӧ т̓әне беисафийә, ле әм дькьрьн бежьн: тьштәки wәбалә. Бәле, wәбалә, чахе дәсте жьн у мер жь һәв дькьн, чахе әwана һе мәһәке жи п̓аки һәв нәдитьнә.

Дьвен: фьланк̓әсе жь хопане бьлеә̄т п̓әрә анинә, дьвен, һаqа данә сәр һәв, wәки дәнге дика нагьһиже. Әм бежьн анийә. Ле к̓иси чь? К̓иси саг̓ләмйа хwә. Иди ньзаньн, wәки бона wан п̓әра wи мәрьви, чаwa дьвен, хуна хwә хwарийә. Һьлбәт бь р̓әзадьли. Wәлате мәда тӧ wәхта мерьв мәщбур накьн сәһ̓әте кьвшкьри зедәтьр бьхәвьтә. Ле әве тә wе йәке нав хwәда дькьн. Әм бежьн: һәма ани. Ле гәло

дькарә гәлә сала бь wи тәһәри пәй һәв бьхәвьтә?

Гьлики майин жи: гәло әw малда, гӧнде хwәда, нәһ'ийа хwә йане жи р'еспублика хwәда һаqа хwидан бьр'ежә, wе п'әре р'ьнд qазанщ нәкә? Һьлбәт, wе бькә. Бьра һьнәки жи кембә, ле нә ахьр сәр мала хwәйә, нава нәфәре хwәданә. Нә ахьр т'ьвдира мале, т'әрбәткьрьн у хwәндьна зар'а һәйә? Мәрьв qә бона п'әра р'а у т'ьвдире хwә дьшьһ'ьтинә? Ле т'әне р'а у т'авдире хwә. Лаwьке хопанчи чь дькарьн бежьн, чахе сәрк'арйа колхоз у совхоза р'о-мьр'о газьндарә, wәки хәватчи т'ӧнәнә. Бәле, гӧндәки мина гӧнде П'ампеда хәватчи кемьн. К'әс т'ӧнә һәр'ә бәр пез, деwер, бәрха. Лаwьке хопане, һ'әйрана сәре wанбьм, тен сәр р'йа хwә ль Москвае дәстә к'ьнще р'ьнд дьк'ьр'ьн, хwә дькьн у һ'ежа тенә гӧнд. Сәрwере малһәбуне ч'әв wан дьк'әвьн у иди qӧрсаг' накьн бежьне: «Wәрә, һәр'ә бәр пез». Әw хwәхwә жи хәвата р'енщбәрие, ло һәла йа хwәлибещәркьрьне жи тьштәки к'ьрет һ'әсав дькьн. Иди к'әс т'ӧнә жь wана бьпьр'сә: «Ле һун ль wьра, хопане чь дькьн?» К'әс т'ӧнә бежә, wәки хәват, йа чь тәһәри жи һәвә, шәрм нинә.

Дәрәщәкә майин жи: әхтйарйа т'ӧ хопанчики, т'ӧ нәфәрәкә мала wийә моралие т'ӧнә хәвата малһәбуна гӧнде хwәда инк'ар бькә. Нә ахьр мала wи ль wи гӧндийә, пәз у дәwа-

ре wи ль ч'иае wи гӧнди дьч'ерьн, хwәлйа wи һәйә.

Һьлбәт, әм нькарьн т'әне бьнәлуйа гӧнәк'ар бькьн. Иди wәхтә, wәки сәрwертйа нәһ'ие жи, р'еспубликае жи дәрһәqа ви һ'алида бьфькьрьн. Гәло навә филиал, п'аре к'архане бажар'а ль ван гӧнда вәкьн? Һьлбәт, дьвә. Wи чахи һәр гьли-готьне дәwса хwә бьгрьн. Иди мә'на хопанчйа жи wе бе бьр'ине. Әз ве йәке дьвежьм, чьмки дәрһәqа ве пьр'седа буйә хәвәрдан. Бәле, гӧнди бь һәqи дә'wа хәвате дькьн. У әва нә тьштәки һәqиейә, чахе бьнәлуе һьнә гӧнда бь хәватева дьдьн р'азикьрьне, ле е һьнәка-на.

Хопан зйанәка моралие дьдә гӧнд у гӧндйа.

Чаwа дьвежьн, мә гьшка хwә дитийә, баwарки т'әва дәст дайә: щара ә'wльн р'асти нәнасәки тейи-мәрьвәки һ'әйфи дьлован, дьхwәзи пер'а хәвәрди, ле ньзани дәрһәqа чьда, жь чь дәстпе бьки, чьва хьлазки. Ле һәвале незик, нас щӧдайә, чаwа дьвежьн, пе ч'әва у дәва жи һун һәв дьдьнә сәрwәхткьрьне. Гьлик, т'әк-т'әне хәвәрәк бәсә, wәки һун иди, чаwа дьвен, сьре, р'е нәдьн һәв. Шьровәкьрьна мә'на ве йәке, бь т'әг'мина мә, тьштәки зедәйә. Гьшк, мә'на ве йәке заньн, дькарьн ви гьли, чаwа дьвежьн, маккьн. Дәрәща һәрә сәрәкә әwә, wәки һәвал-һогьре незик һаж говәка бир у баwар, фькьрандьна һәв һәнә у щарна йәк

жь ч'әве е майин те дәрдьхә, к'а әw чь дьхwәзә бежә. Әгәр wa нибуйа-әw нькарьбун бьбуна һәвале незик. Говәка ве дәрәще әм дьһа фьрәкьн у бьгиһиньн йа гӧндәки. Гәло дьqәwьмә дӧ гӧндие һәв тьштәки ӧса нәвиньн, кӧ же хәвәрдьн? Наqәwьмә. Ле иро әв qануна ә'мьр гӧнде мәда һатийә т'әр'ьбандьне. Е хопанчи п'ьр'и-һьндьки жь һәв фә'м дькьн, хазма, чахе әw әндәме брригадәкенә, ле хопанчи у е гӧндда дьминьн-һәв бунә мина нәнаса, хәриба, бәтсари к'әтийә орт'а wан. Ле әва йәки жи тьштәки зйандарә бона т'ьфаqа гӧнд. К'анен п'ампие бәре, кӧ бьлә, чаwа дьвежьн, ньвина шәве жи һәв вәнәдьшартьн. К'ане әw гьли-готьне wанә әшкәрә, чахе qӧсура нәфәре мала хwә һәвр'а дьготьн, ле т'ӧ wәхта әв йәк һәв нәдьqарандьн.

Бәле, гӧнде мәда дӧ qәлфе мәрьва пешда һатьнә: йәк әwьн, е кӧ гӧндданьн, щйада начьн, бал һәвьн у ләма жи жь һәв фә'м дькьн, бина wан һәв дәрте. Йа дьне: е кӧ дьчьн хопане, һәр йәк щики у нә кӧ т'әне жь мәрьве гӧнд, ле ӧса жи жь һәв дьбури дьвьн. Һәсина wе йәке, кӧ бьнәлуйе Сип'ане нәфәре маләкенә-дьтәмьрә. Жь ве йәке жи, һәма, хьрави те: бәтсари дьк'әвә орт'а мәрьва, әw иди Һәсава һәвр'а накьн, сәр һәв, чаwа дьвежьн, нак'альн у бь ви тәһәри Һәсина колективизме бәрә-бәрә дьтәмьрә.

Хопане зйанәкә майин жи дайә: гӧнд хали буйә. Бәле, дьчи Сип'ане, бь там у таше wева Һәйр у Һьжмәк'ар дьмини, ле к'әс гӧндда т'ӧнә, wи гӧнди, жь к'ижани wәхтәке зьммин дьһат, диwанханә у клуба гӧнд дьк'ьмк'ьмин, бьнәлуйа Һәнәк у лаqьрди дькьрьн. Һәмин орт'а гӧнд т'ӧ щара хали нәдьбу. Гӧнд хали буйә у зйана ве йәке дьһа гәләкә, нә кӧ әм т'әг'мин дькьн, чахе, чаwа дьвен, бь ч'әвәки ве йәке дьньһер'ьн.

Бәре ә'wльн, нава ван qәwлада, ве халибунеда бина wан мәрйа дәрнае, е кӧ гӧндда дьминьн. Әвана жи фела хwә хьрав дькьн. Wәхтәке, те бира мьн, чахе лаw'ьке гӧнд дьһатьнә Ереване, дәqә-дәqә бесәбьр һивие бун, к'а wе к'әнге һәр'нә гӧнд. Һьлбәт, әwана т'әне бира ч'йа у бание р'әqә-р'ут нәдькьрьн, ле мӧкӧр'ие щьмә'та гӧнд дьһатьнә wан. Ле ньһа? Ньһа чь тьштәки Һәwаск'ар майә, wәки бьләзиньн. Гәло мә'нәк жи әв нинә, wәки һьнәк дьхwәзьн жь гӧнд баркьн, һәр'ьн, жь wи гӧнди, к'идәре кал у баве wан манә.

А ль вьрә, wәки әм һьнә бьнәлуе Сип'анейә wәхтәке готи хwә мӧкӧр' бен у кемасийа хwә жи әшкәрә һьлдьн сәр хwә. Р'астә, мә'на чуйина жь гӧнд һәбу, ле әw мә'нә мә нькарә ь'афукә. Мә жи гӧнд у гӧндие хwә һьштьн у әм чун. Әхтиарйа гӧндие майә т'ам һәйә мәр'а бежьн: «... Ле һун чьма жь гӧнде хwә дур к'әтьн?» Бәле, әм дур к'әтьнә, ньһа жи п'ошман

бунә, ле иди дәрәнгә. Мьн, мәсәлә, һьнәки хwә бь wе йәке ь’афу кьр, wәки гӧнде хwәда һавингә да чекьрне, кӧ бькарьбьм т̓ьме ль wьра бьԛәсьдьм. К̓и занә, дьвәк wәхтәке әз т̓ам ль гӧнде хwә вәгәр̓ьм? Ле ве дәрәщеда чәтьнайикә майин жи һәйә. Әме, кӧ чунә бажар̓а у әва чәндьк-чәнд сальн гӧндда наминьн, бунә мина wи мәрьви, е кӧ киношькла «Мәрьве амфибийада» мерхасе сәрәкәйә. Амфибиа йане: мәрьве дӧдәб. Баве wи ӧлмдар бу у кӧр̓е хwә ч̓уктиеда һ̓ин кьрьбу, wәки бьне бә̓реда бьминә. Әwи дьхwәст, wәки мәрьв гьшк дәрбази бьне бә̓ребьн у ль wьра, гьва, ә̓мрәки дьһа хwәш у аза дәрбазкьн. Ле ахьриеда ӧса ԛәwьми, wәки кӧр̓е wи нә карьбу бьне бә̓реда бьминә, бьжи, нә жи сәр ә̓рде, нава һә̓wеда. А әм бунә ә̓йни «Мәрьве амфибийа». Мӧкӧр̓йа гӧндие хwә дькьн, бира гӧнд дькьн. Ле чахе тен у чәндәки гӧндда дьминьн, бина мә дәрнае, әм а’щьз дьвьн. Дьчьн бажер̓ жи-диса һ̓ьзрәта гӧнд дьк̓шиньн. Мьн дьхwәст, wәки т̓ӧ кәс нәк̓әвә wи һ̓але мә, әw һ̓аләки чәтьнә. Хwәзьла мьн wи мәрьви, е кӧ һини щики дьвә: йане гӧнд, йане жи бажер̓.

Әм ньһа диса бен сәр ә̓мре гӧнд. Мә гот, wәки wәхтәке, бьлә һена шер̓да, диwанхана колхозе т̓ьме к̓ьмк̓ьмибу. Ньһа диwанханә гӧндда т̓ӧнә. Диwанханә дәwса хwәда. Ле кьлуб? Әw жи т̓ӧнә, дьһа р̓аст, авайе wе

т̓ӧнә. Әгәр авайи һәбуйа, мә иро дькарьбу сәрwере кьлубе гӧнәк̓аркьра. Һьлбәт, гӧнәк̓арйа wи жи, йа мә гьшка жи һәйә, wәки р̓ожа иройин гӧндәки мина гӧнде П̓ампеда авайе кьлубейи ангори wә̓де ньһа т̓ӧнә. Щьмә̓те р̓аст готийә: «Һ̓әта зар̓ нәгьри, де бьстин наде». Ле к̓е бьгри, чахе гӧндда к̓әс наминә. Дьвиньн, вьра жи «хопан» буйә һасегәһ̓, шӧхӧл шәрпәзә дькә.

Кьлуб әw ощаха мәдәнйәтейә, ль к̓идәре гӧнди дькарьн ч̓ә̓ве һ̓әв бьвиньн, ԛьсәкьн, гьлйа жь һәв һ̓ьлдьн. Нә ахьр мәрьв т̓ьме һ̓әwще дитьна мәрьвә. Ньһа лаwьке мә беч̓арйа хwә бәр дәре дьк̓ана гӧнд бәрәв дьвьн, һьнәк жи, чьԛа щи дьвьн, һ̓ӧндӧр̓да. Ле әгәр кьлуба гӧнд бь сәра хwәйә бәдәw, бь дәм у дәзге лазьм һ̓әбуйа, wе иди чьма ль дьк̓ане бәрәвбуна?

Гәло чьԛа мәщале һ̓әwаск̓ар ль вьра дькарьн бенә дәрбазкьрьне: р̓астһатьн т̓әви пешване дәранине, т̓әви шайир у нвиск̓ара. Чьма, мәсәлә, р̓астһатьна т̓әви шайир у ньвиск̓аре к̓ӧрда т̓әшкил нәкьн, к̓ьтебе wан ә̓нә̓нә нәкьн. Һьлбәт, ве пьрседа п̓ара ньвиск̓аре к̓ӧрда, йа Тьфаԛа ньвиск̓аре Әрмәнистане жи гӧнәк̓арә, йа кӧ р̓астһатьне wа надә т̓әшкилкьрьне. Чьма готи бьнәлуе Сип̓ане р̓асти к̓ӧрдзане мә нәен у пе нәһ̓ьсьн, к̓а әwана леньь-һер̓андьна чь пьр̓сава мьжульн. Чьԛа дайке

мә ḫәwще ширәте дохтьрьн, дайке хwәйдәргуш. Гәло професоре мә-Сьḫиде Ибо т̕әглифкьн, әwе нәе гӧнд? We ә̕сә бе. Диwана советие әхтйарие мәзьн данә ḫәму щьмә̕та у пер̕а жи мәщале лазьм саз дькә, кӧ әwана мәдәнйәта хwәйә мьләтие пешда бьвьн. Ле әм хwәхwа wан мәщала надьн хәвате. Qьлубеда дькарьн к̕оме хwәә̕франдьне т̕әшкилкьн, хазма к̕ома к̕ьлам-р̕әqасе. Лаwьке мә, хwәде сәḫәта wанр̕абә, говәнде шайа данә ḫьланине у к̕ома хwәә̕франдьне жи т̕ӧнә, qәзйа биркьрьна мьqаме мәйә говәнде у р̕әqаса мә пешда ḫатийә. Wә т̕ьре биркьрьн у паше жи т̕ам ӧндакьрьна wе искуствае тьштәки чәтьнә? На. Ḫинбун чәтьнә, ле биркьрьн у ӧндакьрьн ḫесайә. Ле гәло әхтйарйа мәйә моралие ḫәйә, wәки әм wан дӧр̕ у щәwаḫьра, е кӧ щьмә̕та мәйә хwәйшӧрәт у аqьлбәнд бь ḫәзара сала че кьрьнә, иро, ван р̕ӧже хwәшә аза, ве фьреqәтиеда жь дәсте хwә бькьн. Ḫьлбәт, на. Wәхтәке, сале 60-и П̕ампеда к̕ома к̕ьлам у р̕әqасейә хwәә̕франдьне т̕әшкил кьрьн, әw нәḫйеда жи пешда ḫат. Дәwса ве дәстанине дḫа мәḫкәмкьн, мә әw щарәкер̕а бир кьр.

Wәргьртьна кӧрманщие жи жь орт̕е дәрте. Әм ньӄарьн мәрьва мәщбуркьн, кӧ ә̕сә дерә, qольк, мезәр у хьрхе гӧлавдункьри wәргьрьн, к̕офи-к̕ьтана бьдьн сәре хwә. Ле гәло әм дькарьн wе хәмла мьләтиейә к̕аw бона к̕оме хwәә̕франдьне бьп̕арезьн? Дькарьн. Әм готи ч̕ә̕в бьдьн мьләте бьрайә майин. Нә ахьр щьмә̕те Авропаейә ḫәрә пешк̕әти жи wәргьртьна мьләтие п̕арастьнә у р̕ӧже ә̕йда бь wан ч̕әк у р̕ьḫала дәртен мәйдана у к̕уча. Бь кьнще мьләтие к̕оме wанә фолкьлорие-эт̕нографие пешда тен. Qал у баве мә хәмле ӧса пәй хwә ḫьштьнә, wәки әм бәр т̕ӧ мьләти ньӄарьн шәрмнда бьминьн.

Бь гьлики, әгәр әм ван дәрәще жорготи чаwа лазьмә, пек биньн, wи чахи гӧнде жь щие а'щьзбуне wәргӧḫези щие мьжулие әшq у ша бьвә, щаḫьле мә жи wе хwә ль гӧнд бьгрьн, ч̕ә̕ве wане, чаwа дьвежьн, дәр, р̕аве нибә. Wи чахи, әме бьвинн, гәлә щаḫьле мә̕рифәта хwә ә̕йанкьн, к̕ижан т̕әбйәте дайә wан. Ле щаḫьле ӧса, бефьтйа, Сип̕анеда ḫәнә. Әз жь бьнәлуйе гӧнде мә дьпьрсьм: к̕и готи бона мә qәwле дәрбазкьрьна ә̕мре дьналькейи хwәш саз бькә, к̕и готи мала мә бьхәмьлинә, бькә мала шайе? Ḫьлбәт, әм хwәхwа.

Әм готи гӧнде хwә бьхәмьлиньн. Авайе Сип̕ане беqӧсурьн, йәк жь йәки четьрә. Ле дар, баг̕ гӧндда, баwарки, т̕ӧнәнә. Wәхтәке т̕әне дарәк гӧнде мәда ḫәбу, йа бәр дәре Р̕остәме Ḫәсән, к̕ижан кӧр̕е wи-Q̕әрәм жи мала дост, жь Ḫӧмамлие аннбу. Сала 1959-а, чахе директоре мәк̕т̕әба гӧнд бум, мьн т̕әв чәнд лаwька жь Ленинакане дар анин, е эп̕е-

щә гьр. П'аки wан мә бәр дәре мәк'т'әбе нь-
кандьн, ле чьмки мьqатбун, хәмхöри т'öнәбу,
әw гьшк жи һ'ьшк бун. Ле жь wан дара
бәр дәре чәнд мала гьртьнә. Бьн хwә р'ьнд
дькьн си. Öсанә, дар гöнде мәда дькарьн р'ьнд
шинвьн: т'әне мьqатие ле бькьн. Тьштәки чьqа
шабунейә, wәки бәр дәре мәк'т'әба гöндә нöһ
мешәки бьч'ук к'ок гьртийә. Ле даре бәр дәре
Авт'андиле Фәти чьqа р'ьнд гьртьнә? Әгәр мә
15—20 сала бәре нькандьна дара бькра ә'дәт
у мьqати ле бькра, ньһа гöнде мә нава гöли,
бәлге дарада öнда бубу. We р'әwшәкә чьqа
к'аw буйа. Һ'ьлбәт, миасәркьрьна шöхöле
qәнщ т'ö wәхта дәрәнг нинә. Т'әне дьминә гöн-
дие мә алие нькандьна дарада жи ч'ә'в бьдьн
һәв, ч'ә'внәбарийа qәнщие һәв бькьн.

Чахе гьли Һ'атийә сәр дара, әм пьр'сәкә дьн
жи пешда бьк'шиньн. Ван сала ль синге ч'йае
Дерьке. Авшене у чәнде гöнде майин мешә
авитьне. У чьqа тьштәки шабунейә, wәки wан
меша, жи нәкьрьнә, дар ль п'ала ч'йае Сип'ане
жи нәнькандьнә. Әз баwар ниньм, wәки гöн-
дие мә дә'wа we йәке кьрьбьн. Ле әw дә'w го-
ти ә'сә бе кьрьне, чьмки ч'йае мә у we ньһа
т'öә, һәнә ч'йае Әрмәнистане, к'ижана готи бь
дара, мешава бьхәмьлиньн у бь we йәке мьqа-
бьли qәзйакә öса шәр'к'арие бькьн, чаwа эр'о-
зиайә. Ле qәзйа эр'озиае чьqа дьчә мәзьн дьвә

у дьһа зәлал те к'ьвше. Эр'озйа әwә, чахе ба-
ран хwәлйа бь qьнйат жь синге ч'йае т'ик
дьшо, дьвә у дәwсе хизгә у хьшьргә дьминә,
сәр к'ижани шинайи р'ьнд шин навә йане жи
qә шин навә. Qәзйа эр'озиаейә һәрә мәзьн
пәз саз дькә. Чахе кәре пези гьран һәрр'о ль
ч'йаки мина ч'йае Дьбури йане жи Qәмәрдаг'
дьгәр'ә, пе сьме хwә, мина тьштәки, ә'рде, хwә-
лйа р'әшә бь qьнйат р'адькә, сьст дькә у чахе
барана гöр' дьде-ав we хwәлие дьшо, дьвә.
Дьвәк гöндие мә эр'озйа ч'йае мә т'әг'мин
накьн, чьмки һәрр'о wан ч'йа дьвиньн, ле әз
р'ьнд дьqәшьриньм. Ч'йае мә, хазма Дьбури у
синге Qәмәрдаг'и щә'нубе иди һавине гәwьр
дькьн. Дькарьн бежьн: әw чаwанә, сал у зә-
мана эр'озиае бь wан ч'йа нькарьбуйә, ле ван
ахьрйа, нава чәнд салада һаqа зйан дайә.
Әва р'уе we йәкеда qә'wьмийә, wәки р'әqәма
пез зедә буйә. Бәре сесьд пәзе колхоза гöнде
мә һәбун. Ньһа жь һ'әзар пәзи зедәтьр ль ч'йае
мә дьч'ерә. Әм чаwа бькьн? Дәсте хwә т'әwар-
кьн у бала хwә бьдьне, к'а ч'йае мә чь тәһәри
бәр ч'ә'ве мә жь щерге дәртен, йан мьqабьли
эр'озиае шәр'к'ари лазьмә у шәр'к'арикә һел.
Нә ахьр, әм борщдарьн wан ч'йа бона сьлсь-
ләте пашwәхтие жи бьп'арезьн. Бәре ә'wльн
әм готи нәһәльн кәре пез әwле бöһаре ль wан
ч'йа бьч'ериньн, ль к'идәре qәзйа эр'озиае зә'фә.
Готи бьһ'ельн, wәки шинайи ль wьра р'ьнд

бьгъһижә, ә'рд чимган бьгрә, паше пез бәрдьне, әw жи нә т'ьме. Йа дӧда: гәти ә'сә дара бьнькиньн, чаwа ль ч'йае гӧнде майин кьрьнә.

Сип'ана хwә дьһа шен у бәдәw бькьн. Әм гӧнде хwә ӧса хwәшкьн, wәки пәйаһатие мә бежьн: «Wәйи, пешино, р'ә'мә ль wәбә!».

Мә жоре да к'ьвше, wәки чьqа хорте П'ампейә т'урә чунә бәр шер' у иди вәнәгәр'йанә. Әwана хwә дан бәр агьр-алаве, wәки wәлате хwә у гӧнде хwә жь хәзабуне, qултие у бьндәстие бьп'арезьн. Гәло лаиq нинә, wәки гӧндие мә жи һәйкәләки бирание бона wан мерхас, wан ферьзе хwә чекьрана, әм бежьн, һәма сәр канйа орт'а гӧнд. Бьра аве жь бәдәна wи һәйкәли бавита у чахе qиз у буке Сип'ане бьһатана сәр аве, наве wан шәһиде шәр'е Wәт'әние бьхwәндана, е кӧ сәре хwә дан ог'ьра нав у намуса wана. Чахе мәрьвәк жь гӧнде мә дьчә р'ә'мәте гӧнд-гӧндити к'аре хwә дькә у һаwарйа һьлдьдә. Гӧндие мә т'ӧ qосуре ви ә'дәтида наһельн. Ле чьма бона ве дәрәще хwә шунда дьгрьн? Йане: т'әшкилдар т'ӧнә? Нә ахьр чекьрьна һәйкәләки шәһидайи садә wе бьвә мәщаләкә т'әрбәткьрьна ньслата нӧһә зор, т'әрбәткьрьна бь р'ӧһ'е wәт'әнһ'ьзие. Чекьрьна һәйкәле шәһида борще мәйи зйарәтийә.

Wәхта гьли һ'атийә сәр шәһида, әме дәрһәqа пьр'сәкә дьнеда жи дӧ гьлйа бежьн, к'ижан

незики әва жорготийә. Әw пьр'са чуйина сәр мәзәланә. Сале щарәке, р'ожәкә к'ьвш, йа мәһа һ'әзиране к'ӧрде эзди дьчьн сәр мәзәла, мьрие хwә бир тиньн. Ә'дәтәки баш у борщәки зйарәтийә. Ве р'ожа, чаwа щьмә'т дьвежә, ә'зиз гӧндие мә жь һәр дәра тен: жь Тьвлисе у Ереване, жь гӧнд у бажар'е щӧда-щӧда. Р'ожа сәр мәзәла ӧса жи дьвә р'ожа дитьна гӧндие мә. Сале щарәке, wәхт жи һәйә пәй wә'дәки дьһа дьрежр'а әw р'асти һәв тен, р'уе wана р'уе һәв дьк'әвә. Әва жи дәрәщәкә qәнщиейә. Ле тӧ wәрә бьньһер'ә, wәки сәр ви мәг'бәре бьч'ук мәщал че навә, wәки гьшк һәв бьвиньн. Чьма? Сәвәв әwә, wәки һәр йәк т'әхте хwә бәр мәзәле хwә р'аст дькә. Wәхт һәйә дӧ гава дури һәв мәрьве дӧ мала, е гӧндәки пьшта хwә дьдьн пьшта һәв у нан дьхӧн. Әва дәрәщәкә к'ьретийә у шәрмиейә. Гәло ви зәмани нан, хwарьн у меwае к'е т'ӧнәнә, wәки ӧса жь һәв к'уви дьвьн. Алие эле, чаwа әм нәһ'ие дәшта Араратер'а дьвежьн, ӧса нинә. Ль wьра гьшк бәр т'әхтәки р'адьнин у т'әвайи нане хwә дьхӧн. Гьшк р'укинә у йәк гьлие йәки дьбһе, йәк мә'рифәте жь йәки һьлдьдә. Әва йәка наси у т'ьфаqдарйа wәк'иле мьләт, чаwа щьмә'та мә дьвежә, дьһа qәwин-qәдим дькә. Гәло гӧндие мә жи нькарьн бь мәсәла wан т'әхтәки т'ӧмәри чекьн у һәла qәдәфәке жи бьдьнә сәр, wәки тә'в сәре wан нәхә, баран сәр wанда нә-

барә? Дькарьн. Диса т̓әшкилдар лазьмә у йа сәрәкә: хwәстьна бь дьл у шәwат. Әз ван хәм-хйал у мьтале гьранва wе эваре вәгәр̓йамә нава гӧнде хwә. Әw һәwардор ишqева хәмьлибу. Һәwа Һ̓әвки сар бу. Ньшкева дәнге гьрие зар̓әкә сава жь п̓әнщәра тамәки дӧqати пәкйа-фьр̓и дәр у нав wе сәрмеда п̓әрwаз да. Дьһа зу-wи дәнги р̓ӧҺ̓е мьн у бәшәра мьнда кӧлилкда, тәйиси. Әз бәрбь бәхвәwарйа бешике п̓ампйайә иро у сип̓анйайә сьбе дьчум...

К̓АРЕ САДӘ-Р̓ӘWША WӘДӘ

Мьн п̓ампие щотк̓ар у к̓еләндик̓еш, гӧрзчи у ә̓рәбәчи, тьрмьхчи у лодчи бир анин у әз дьхwәзьм ве пашготьнеда бь Һ̓ьзкьрьн у Һ̓ьзрәт наве wан мәрьва жи Һ̓ьлдьм, е кӧ хәватәкә гәлә садә у пер̓а жи керһати у лазьм кьрьнә. Әw р̓енщбәре гӧнде мәбун: шьван у гаван, бәрхван у голькван. Әз Һ̓ьзрәта wандамә, Һ̓ьзрәта р̓уе wани бәр тә̓ве qьмьли у qариайи, бәнгзе wани бь гоне дьлсаг̓ие, Һ̓әлалие у момьние хәмьли: Осе Т̓әмо, Һ̓ӧсие Тәмо, Шәваве Бәк̓ьр, Тосьне Ушан, Шамьле Осе, И'сае Һ̓ӧзни, Qотие Щьмшид, Р̓әшиде Һ̓әмид, Һ̓әме Ә̓слан, Усе Озман, МәҺ̓әмәде Һ̓әмид... Әвана чунә р̓ә̓мәте. Ле р̓енщбәре гӧндә һәла зенди: Qәрәмане Хӧдо, Башое Тәйер, Щәмале Р̓әшид, Щәмале Ә̓слан, Мьразе Шао, Бәдьре Усе, Валоде Мисак, Титале Р̓остәм, Фәйзое И'са.

Чьqасә qәшәнг у чәләнг, р̓ӧҺ̓сьвьк у р̓унәрм бун әв һәвал-һогьре т̓әбйәте, ч̓йа у бани, Һ̓әйwан у тәрәwьле бе зар-зьман. Qәйи ләма qәлпи-qулпи дор wан т̓ӧнә бу, нә жи һерс, к̓ин у бох. Сьве Һ̓әта эваре ль ч̓йа у бание П̓ампе дьгәр̓йан, льнге wанә бь чарьх кәвькӧч̓ка дьк̓әт, ле чахе эваре дәрәнг wәстиайи, Һ̓ьзек̓әти пәз у дәwар данин нава гӧнд у дәма дьләзандьн хwә бьгиһиньн мале, лә̓зәки зу р̓әҺ̓әтие бьдьн дәст у п̓е хwә у Һ̓әма wе дәме жи йәки жь нава тарие дькьр гази, кӧ пәз йане дәwарәкә wи кемә, нәһатийә, әве тә qә мьсqалке жи эщьзайи у нәр̓азибун диһар нәдькьрьн: һәвр̓а дьк̓әтьн нава гӧнд, дькьрьн һеwьрзә, дәнге wан Һ̓әйи ль ве, Һ̓әйи ль wе мәҺ̓әле дьһат: «Пәза зедә нав е к̓еда һәйә, бежьн!». У гӧндие, кӧ пәза зедә нав пәзе wида һәбуйа, дәстхwәда ь'шарәти дьда. Сале шер̓ә нангьраниеда р̓енщбәра, хазма гавана, нане п̓ара хwә, «нане гавин» бәрәв дькьрьн. Бәр дәрйа дьсәкьнин у һәма ӧса жи дьготьн: «Мале, нане гавин!». Чь сәwтәкә хwәш бу сәwта wан. Тәе qәйи бьгота жь к̓урайа сәдсалйа дьһат, чахе пешие мә т̓әзә дәст бь к̓әдикьрьна Һ̓әйwин дькьрьн. Ахьр бәнгз у сьфәте wан жи мина е момьне wе дәwре бу. Мьн пешйа т̓әва

банз дьда, жь щькәве нан һьлдьда у дьгиһандә р̓енщбәре һ̓ьзкьри. Йәки жь 'wана, сәд һ̓әйф наве wи нае бира мьн, ле һәр заньм жь мала Щьмшите Т̓әмо бу, гәләки жь мьн һ̓ьз дькьр у бе һәдайи сәр мьнда нәдьһ̓ат: йане бақә кӧлилке ч̓йайә к̓әск у қич̓ьк, йане карне сьпийә wәкә кьлач̓е эш, йане жи шилан данин. Ах, бинәкә чьқа хwәш жь wан дьһат: бина нане ль бьч̓әнга wан, бина гӧл у сосьна, бина һәwа ч̓ие. Бәле, бь бәнгз у бал, бь фәсал у хәйсәте хwә те қәйи бежи әw жь курайа т̓ариқе һатьбун: фелбази у хәвәрдана тә̓ри, дәрәw у бӧг̓дан нә п̓еше wан бун: әw хәйсәт у фел, к̓ижана мәрьв жь һәв һьлдьн. Ле wан хефьке дьле хwә we әw феле хьрав жь к̓е һьлдана? Жь т̓әбйәте йан һ̓әйwин? Бәрбанга сьве жь гӧнд дәрдьк̓әтьн у эваре һежа вәдьгәр̓йан. Хwә анщах щи-ньвинар̓а дьгиһандьн. Дәстхwәда п̓ал дьдан, wәки һәстуе 'wан һьнәки р̓әһ̓әтбьн у сьве бькарьбьн диса бәре хwә бьдьн чоли-чолистана, ч̓йае бьльдә т̓ик.

Бәле, һ̓әйwане бе зари бе зьман нә кӧ т̓әне ль чольстане хькәхали «һогьри» wанр̓а дькьрьн, нәдьһьштьн һерса wан р̓абә йане жи әw эщьзбьн, ле сәрда жи р̓әһ̓әти wанр̓а, данин. Ахьр чахе ль wи һ̓әйwане бе зари зьман дьньһер̓и, ль ч̓ә̓ве wанә, кӧ р̓әһ̓әти, р̓ә̓м у момьни же дьбарьн-әw р̓әһ̓әти у р̓ә̓м дәрбази нава р̓ӧһ̓е тә жи дьвә. Әгәр бина тә тәнг дьвә, һерс

к̓әти, һәр̓ә т̓әwла деwер йане жи гома п̓ез у бала хwә бьде, к̓а әw һ̓йwане хwәде чьқа р̓әһ̓әт, чьқа сәқьр̓и дьк̓аен: жь дор у бәра, жь т̓әқьш-т̓оқьша дьнйа ньһа қәтиайи. У әгәр тӧ дькари хwә мәщбурки т̓ам бьви мот̓аще 'wан, те һәw wәхтәке те дәрхи-жь дьнйае һьлати, т̓әбйәтер̓а буйи йәк у әw һерс у ә̓йнат, әw к̓ин у боха һьндава мәрьве нәп̓акә нәмамә нәмәрдда бир кьр. Хwәзьл мәрьва жи бькарьбуйа жь дор у бәра бьқәтйана, хәм у хйал нәкьрана. Мьн дәрһәқа шьван-гаване гӧнде мәда гот. Мьн чьма ә̓мре р̓енщбәра у р̓енщбәрие бь ә̓мре, мәсәлә, к̓еләндик̓еша йане жи щотк̓арар̓а нани бәр ч̓ә̓ва? Бой we йәке, чьмки ә̓мре к̓әләндик̓еша жи, щотк̓ар у гӧрзчйа, ә̓рәбәчи у тьрмьхчйа жи мьн бь ч̓ә̓ве хwә дитийә. Ле ә̓мре р̓енщбәри, кӧ жь мьн дур буйә, мьн әw бь ч̓ә̓ве хwә нәдитийә, мьнр̓а майә чаwа тьштәки һәри батьни у ә̓щев. Әз һ̓ьзрәта wи ә̓мримә, кӧ мьн нәдитийә, ле сәр мәзиләкә дур һәр wа т̓әг̓мин кьрийә. Мьн дәрһәқа ә̓мре 'wан п̓ампйада нәготийә, к̓ижан мьнр̓а чаwа тьштәки батьни, ә̓щев у һ̓ькйати майә. Мьн дәрһәқа р̓енщбәра, хазма шьван у гаван, бәрхван у голквана, ә̓мре wани ль гӧһ̓ере, дәрһәқа қәрәwьле бостане колхозе, һолька wан һьшт ве п̓ареда бир биньм.

Гӧһер̓ феза гӧнде мә бу, синге ч̓йае Қәмәрдаг̓, гәр̓әкә бьч̓укә тә̓лдәда у һәр wа гӧнд-

ва хане дькьр, чьмки дәwса we нава дор у бәре ḣешинда р̇әш дькьр. Щие һәрт̇ьм пәз ле мәг̇әл дьһат, 'we дәwседа гиһа шин нәдьбу. Мьн һәр wa ль 'we гöһер̇а т̇әмамийа гöндва к̇ьвш, ле бона мьн батьни мезә дькьр у дьхwәст ә̇мре we т̇әг̇минкьм, биньм бәр ч̇ә̇ва. Ле әw ә̇мьр мьнва ḣәта к̇öтасие жи батьни ма. У бона әз п̇ьр̇и-һьндьки wи ә̇мри бьḣәсьм у дәрһәqа wида бьньвисьм, готи пьр̇с у пьр̇сйар шьванәки гöнде мәйи бәре бькра. Әз, чаwa дьвен, ль ә̇змана wи дьгәр̇йам, мьн әw ә̇рда дит. Шьванәки гöнде мәйи бәре-Башие Тәйер незики мала мәйә Ереване, базара Норк̇а Нöһда дьхәвьтә. Әз чумә бал wи, мьн пьр̇с у пьр̇сйар бь ḣьзрәт у кован дәрһәqа гöһер̇еда же кьрьн, ле әwи ә̇wьл öса ани сәре мьн, чаwa Qәрәман анибу сәре зар̇әкә гöнд. Әва зар̇а пе дьḣәсә, wәки гöр к̇әтийә нава кәре пәзе бәр Qәрәманда у дьхwәзә пе бьḣәсә, к̇а гöр чь тәһәрийә. Һәр wa пьр̇с у пьр̇сйаре жь Qәрәмане дькә, ле әве тә бь щабе хwә ḣәwаск̇арйа wи надә р̇азикьрьне. Ахьрие, чахе Qәрәман дьвинә, на, әва п̇есира wи бәрнадә, ḣьнәки ḣерс дьвежә: «Гöр бу, да, һат, чу!». Башо ḣерса хwә р̇анәкьр, ле нә жи гьлики т̇ам мьнр̇а гот. Ле жь хәбәрдана бь wир̇а әз хәйсәтәки шьвана ḣьсйам у ләма жи жь we р̇астһатьне гәләки р̇ази мам. Мьн го:
— Башо ньһа жи (гьва әwи гәлә тьшт готьбун)

нав у нишане чәнд к̇әлбе шьванайә гöрех, кö wә хwәр̇а дьбьрьн бәр пез, гöһер̇е, мьнр̇а бежә.

Башо эмәки к̇әтә мьтала, ле әз жи бь гöман ḣивие бум, wәки әw навнишане к̇әлба бинә бира хwә.

— Т̇әне к̇әлбәки гöнде мә, — әwи бь һәйтәһол дәстпе кьр, — we сале гöр хәньqанд. Әw Щәрәке мьн бу, к̇әлбе мәйи мале.

У we шунда Башо һәр 'wa дәрһәqа Щәрәке хwәда гьли кьр: чаwa әw дайә йәки Әләгәзе, паше чь тәһәри гöлле ле гьртийә. Бь гьлики, әз һатьм сәр we фькре, wәки пьр̇с-пьр̇сйаре нöһ тьштәки бош у бәтальн у әгәр әз дьхwәзьм наве к̇әлбе гöндә гöрех гьшка бьḣәсьм, готи пьр̇с у пьр̇сйара жь ḣәму шьване гöндә бәре у ньһа бькьм. Әw жи шöхöләки р̇әḣәт нинә, чьмки п̇аки р̇енщбәра wәфат бунә.

Гöһер̇. Чахе дьготьн: "пәз дәрхьстьнә гöһер̇е, öсанә, we эваре пәзе стәwьр нәданин гöнд: әw шәводәро, ль чоле дьма. Ле нәдьготьн шәводәро, ль чоле дьминә. Дьготьн: пәз ль гöһер̇ейә. Те qәйи бежи гöһер̇ аванйә, гомә. Р̇астие жи гöһер̇а гöнде мә жь чоле, чолистане щöда дьбу. Әw, мә чаwa гот, гöһер̇әкә öса бу, кö бе же нәдьгьрт: нә бае шьмале, нә е щәнубе. Җер̇а дьготьн гöһер̇а Ḣәмид, Ḣәмиде Ḣöсо. Wи мере бь т̇әг̇мини зане шöхöл-ә̇мәле р̇енщбәрие к̇әнге әw щи, чаwa дәwса гöһер̇е

къвш кърьбу, әз ньзаньм. Мьн ч'әве хwә вәкьрьн вәннәкьрьн, әw гöhер' ль синге ч'йае Qәмәрдаг'и hешин чаwа халәкә ль синг у бәре бәдәwәке дит. Башо гьли кьр, wәки дö гöhер'е гöнде мәйә майин жи hәбунә: йәк йа К'аха, ле йа дьне-Qöвьке.

Wан сала т'ьвьнге шьвана т'öнәбун. Гöмана wан т'ам сәр к'әлба бу, wәки әw кәре пез жь гöра бьп'арезьн. К'әлбе башә гöрех, го, дора пәзе ль гöhер'е дьбунә чәрх, h'әта әw дьh'әwйан, шьван жи орт'а пезда дык'әтьн хәwе. Чахе гöр дьhат-пәз дьсьльки у жь wе т'әqин-гьммине, жь ә'wтина к'әлба шьван вәдьщеньqин. «h'оща, hа, h'оща!» Пәй ве газйа wанр'а к'әлба дьда пәйи гöра. К'әлбе гöрех гöр wәкә километрәке-дöда жь гöhер'е дур дьхьстьн, hежа вәдьгәр'йан, әw жи пәй газикьрьна шьванар'а, е кö дьтьрсйан, wәки гöр дькарә ле вәгәр'ә у wана мә'румкә йане жи зйане бьдә wан, эгәр к'әлбәкә у qәwата wи теда дьчә.

Мьн гот, wәки ә'мрәки h'ькйати у батьни бона мьн әмре qәрәwьле бостане картола, гöлбаг'ана у кьркьрка бу. Мьн наве wан qәрәwьла hьлдайә. Әw мере гöндә мәзьн бун, е кö иди шöхöл, хәвата гьран, әм бежьн, к'еләндик'ешти йане жи гöрзчити, пе нәдьбун. Әwана хортани, зьламәтйа хwә сәдсалйа 19-да дитьбун. К'олоз ль сәре wан, к'олозе дәвәт'уки, мумайе эрат'и, тә qәйи дьгот жь сәдсалие

навин hатьнә: гöл у нур жь сьфәте wан дьбари, ә'дьли, h'әмде хwә, бе ләзо-бәзтйа wә'де мә дор h'олька хwә дьгәр'йан, бала хwә дьдане, к'а к'әси хьравие ль wан дәра hәйә йане на, у hежа h'олька хwәйә hенькда р'удьньштьн, т'ьзми дьк'ьшандьн, бәре wани гöндда, ә'мре бәре бир данин. hәр йәк жь wана философе ә'мри т'ам бу, дьнедити, занә у hәр йәке жь wана бархәнәкә гьли-готьне бәре, кал у бава бь хwәр'а бьрьн ах у бәре сар, е кö ль т'ö щйа нәhатьн ньвисаре. Wи тәhәри чьqа дöр' у щәwаhьре зарготьна щьмә'та мәйә дәwләмәндхьзна мәдәнйәта щьмә'та мәйә hәрә qиматли, щие бадиhәwа h'әта-h'әтайе öнда бун. Чахе әв фькьр мәжуйе мьнда дьльвә, нә кö т'әне бәр хwә дьк'әвьм, ле hьндава wе зйанеда саw ль мьн дьгрә.

Ә'мре wан р'енщбәра жи бона мьн чаwа тьштәки ә'щев у батьни бу, е кö т'әwле колхозеда дьхәбьтин, т'әwле ч'еләк у гада. Wанр'а бь щур'е әрмәни дьготьн «гомапаh»: йане-хwәйкьр, к'аркьре гоме. Р'астә, алие термине h'әйwанәтхwәйкьрьнеда зьмане мә дәwләмәндә у hьнә щьмә'те щинар, хазма т'ьрка гәлә термине wе дәрәщер'а гредайи жь к'öрда hьлданә, ле хәбәра «гомапаh» т'ам к'әтә нава хәбәрдана щьмә'та гöнде мә.

Сале щöда-щöда чаwа «гомапаhе» колхозе хәбьтинә: Wәзире Таhар, Әфие Ә'вдо, Ә'зизе

Əшо, Авдəле Щəлил, Ə̓лихане Р̓остəм, Башие Тəйер, Мьразе Сьлеман, Хальте Ə̓мəр, Сьҥ̓иде Ə̓мəр, Ə̓лихане Сьвьк у ед майин.

Əвана жи, чаwа əw хwəхwə дьвежьн, бир тиньн, ə̓мрəки хwəш wан гом у т̓əwлада дəрбаз кьрьн. Дə, зьламе гӧнд бун, дьгиḣиштьн ḣəв, щики к̓ом дьбун: ə̓w жи бəс бу, wəки р̓ожа wан, хазма эвар у п̓аки шəве, мина дəф у дə̓wəте бьбьḣӧр̓ə.

Хəвата «гомапаḣ», ə̓мре wан бəр ч̓ə̓ве мьн, баwара дьле мьнда ḣəр wа тьштəки п̓ьр̓ ḥ̓əwаск̓ар буйə.

Титале Ə̓щəм ḥ̓əта ньḥа жи чаwа электрике гӧнд дьхəвьтə. Сале 50-и əw жи бь мə-чəнд лаwьке П̓ампер̓а ль Ереване ḣин дьбу: əм ндаре хwəндьна бьльндда, ле əw-техникумеда. Чахе Титале (мə ширьнайи ӧса жер̓а дьгот) дьчу гӧнд у жь wьра вəдьгəр̓йа-əw р̓ож мəр̓а р̓ожа шабуне у ə̓йдəкə т̓ам бу. Əwи йəко-йəко, бь ḣургьли дəрḥ̓əqа гӧнд, qəwьмандьне wьрə нӧḥ̓да гьли дькьр, у мина тьштəки, кӧрме мə ḥ̓ьзрəтк̓еше гӧнд дьшкенанд. Титал гьлие ӧса дькьрьн, wəки ḣьнəке дьне wе ḥ̓əсавкьрьна чаwа гьлие нəщайиз, мəсəлə, фьлан гӧндие мə чаwа газьне хwə ль беван щинари кьрийə. Ле бона мə хəриба ḣəр бə̓сəкə «нəтьшток» жи тьштəки ə̓зиз бу, чьмки wи гӧнди у wан гӧндйар̓а гьредайи бу, е кӧ əм р̓о-мьр̓о ḥ̓ьзрəта wанда бун. Хəйсəт, ḥ̓ӧнӧрəки Титали

дьн жи ḣəйə, кӧ əм шаш у мəт̓əл дьḣьштьн. Əw, əме бежьн «йəк-дӧдӧ», жьнəке йане жи мерəки бьвинə, бəсə. We шунда чь гьли жи дəрḥ̓əqа чешит, р̓əнг у р̓у, wəргьртьна wи мəрьве нəнасда бьпьр̓си-Титале щи бь щи р̓аст, бе шаши wе тəр̓а бежə: к̓а соле wи чь р̓əнгида бун, йане жи чəнд гӧлие wе ḣəбун. Əw дькарə бежə, к̓а нəйньке wи ḣатьбун йане на. Бəле, Титале əм ə̓щевмайе wе бира хwəйə дитьне, р̓ач̓ə̓вкьрьнейə зар дьḣиштьн.

А бь ви тəḣəри, мьн гьлие хwə дəрḥ̓əqа гӧнд у гӧндие хwəда сəр ḣəвда ани у те qəйи бежи əз иди дькарьм ньqьтка к̓ӧтасие дайньм. Л̓е, чаwа дьвен, дəсте мьн наче əз wе йəке бькьм.

СƏРХЬТ̓ЬМ

Мьне ḣəw тьре əзе бь хьлазкьрьна ве ньвисаре т̓əwqе хwə ḥ̓əта-ḥ̓əтае жь гӧнд у гӧндие хwə бьqəтиньм. Ча бькьм? Щар дьн ль гӧнд вəгəр̓и, диса гьлие хwə бьwəк̓ьлиньм? Мьне бькра, эгəр хwəндəване мьн а'щьз нəбуйа. Чийə, дəсте мьн жь П̓ампе у п̓ампйа навə йан жь биранине мьнə ə̓зизə ширьн? ḣəрда жи. Ахьр П̓амп у п̓ампйа мьнр̓а бунə хун у qьнет, бейи к̓ижана ə̓мре мьни бӧḣӧри

ԝе бьвә тьштәки бош у бәтал, вьк у вала, бе нет, бе мәрәм. У бона әва йәка ә́мре мә ḣәр к̆әсида нәqәԝьмә, әм готи р̆ьк̆не ван биранине хԝәйә ширьн щне бадиḣәԝа о̄нда нәкьн. Гәло мә́нәк жи әԝ йәк нинә, ԝәки ньḣа мәрьвайа дьнйае ḣәйкәле т̆ариqиейә биранине о̄са бь шәԝат дьп̆арезә, мьqатие ль ԝан дькә. Ле чь тьштәки хԝәшә, ԝәхта р̆есторанәке йане жи qаԝәханәке бь щур̆е хание бәре че дькьн: Нава ḣәла-бәл, го̄рр̆ин-гьммина ә́мре иройнида бь ḣәр дитьнәкә авайе бәре мәрьв ләзәта ԝәк̆ьландьна ә́мре бо̄ḣо̄рии сәqьр̆и у пер̆а жи ḣ̆ьзрәти дьвинә. У гәло дитьна п̆әрди йане жи к̆еранәки хание бәре чьqа qате мәжуе мәрьвә бирейә р̆азайи ḣ̆ьшйар дькә, е ко̄ карьбун ḣ̆әта-ḣ̆әтайе хәԝа ḣьнгореда бьмана. Ле щарна әм бь бефә́мйа хԝә, бь дәсти хԝә р̆ьк̆ьне биранине хԝәйә ә́зиз дьḣ̆әдьминьн. Әз чаԝа мәсәлә йа авайе мәйи го̄нд биньм. Әԝ авайе мә, к̆ижан мьн ḣаqаси бир ани, ԝәхтәкә дьреж нәḣатьбу т̆әзәкьрьне, чьмки әм го̄ндда нәдьман. От̆ахе мә, мина ḣ̆әму от̆ахе бәре бе qәдәфә бун у шьли-шьлоп̆а, дьлопа диԝар у бане ԝан эп̆ещәйи хьрав кьрьбун. Ләма жи, чахе мә бьра чәнд сала пешда т̆ьвдира чәкьрьна ḣавинга дьдит — бьр̆йар кьр, ԝәки авайе бәре, чаԝа е бекер бьḣәдьминьн у кәвьре ԝан от̆аха бона данина диԝаре е но̄ḣ бьдьн хәвате. Мә о̄са жи кьр: әԝ авайе де у баве мә

дәстпебуна сале сии чәнд салада анщах ава кьрьбун, мә нава чәнд р̆ожада ḣәдьманд. Р̆астә, qо̄сура авайе мәйә ньḣа т̆о̄нә, әԝә дьḣа р̆оньк у фьрәнә, qәдәфә жи мә жь дьлопа дьп̆арезьн, ле диԝаре ԝан мәр̆а «хәвәр» надьн. Диԝаре сьвдәра мәйә бәре башqә бун: дйа мьн пе поч̆а кевч̆и р̆оже ḣәqа щьг̆из дьк̆шандьн сәр диԝер, чьqа литьр шир дәйни дьдан Фьрище. Бь ԝи тәḣ̆әри шире ԝан дьḣа зу дьк̆әтә сәр ḣәв у ḣьлдана ḣасьле ḣеса дьбу. Мә бь ḣәдьмандьна от̆ахе бәре әԝ щьг̆из жи о̄нда кьрьн, е ко̄ бь дәсте дйа мьнә зйарәти ḣатьбун к̆ьшандьне. Гәлә тьшт мә бьн к̆әләфе диԝарада о̄нда кьрьн: дьнйакә т̆ам, дьнйа зар̆отйа хԝә. Әз ньḣа ḣежа бь кьрьна мә п̆ошман бумә. Готи мә әԝ от̆ахе бәре бьḣьштана, т̆әзәкьрьна, qәдәфәк бьда сәр, у чахе ньḣа бо̄чуйама го̄нд-заньбуйа әз начьм мала хәриб, ле бәре хԝә дьдьм мала де у баве хԝә. Ви авайе мәйи бәреда әв хәвәре дьḣа зәлал у шәԝат ль мьн т̆әсәлә бьбуна:

Хԝәзьл ԝе дәԝре, ԝи зәмани,
Баве мьн малхԝе бу, дайка мьн кәвани.

Әз ньḣа дьчьм, сәр к̆әләфе авайе мәр̆а дьсәкньм у дьхԝәзьм ԝан биранине хԝә жь бьни дәрхьм, е ко̄ мә о̄са бефә́мн у т̆әԝәкәли «ч̆ә́л» кьрьн. Навиньм. Бәләкие бәрфа жи ни-

бун, ԝәки «хԝә бьдьн ԛӧнт̒ара ч̒йа», к̒оч̒әр жи нибун, ԝәки дагәр̒ьн. Бәле, п̒акә әв хәвәр, әв готьне щьмә̄те мьнр̒а бунә сәбьр-ськ̒ан, дьһа р̒аст, әз пе ԝан дәрде Һ̒ьзрәт у коване сьвьк дькьм:

Бәләкие бәрфа,
Хԝә данә ԛӧнт̒ара ч̒йа.

Әв гьли дйа мьн һәрт̒ьм дьԝәк̒ьландьн, чахе дьхԝәст бежә: «Саләк жи дә̄ԝьр бу, бӧһӧри, жь ә̄мре мә чу».

Әз дәрде ч̒йа, Һ̒ьзрәта т̒әбйәтеда жи дьгрим, дьк̒әԝгьрьм, чахе:

Ч̒йа готә ч̒йа:
— К̒а һәвале мә ван щйа?
Го: — К̒очәр бун, дагәр̒йан.

Бәле, әз Һ̒ьзрәта П̒ампа бәре, авайе мәйи кәвьндамә, кӧ ньһа т̒ӧнәнә. Әз Һ̒ьзрәта п̒амп̒йа, де у баве хԝәдамә, кӧ ньһа бьн ах у бәре сарданьн. Әгәр һәбуна: дьвәк Һ̒ьзрәта мьн ԝа шәԝат нибуйа. У чь тьштәки ә̄щевә әв Һ̒ьзрәт: һьм мерьв данави дькә, һьм жи тӧ нахази т̒әрка ԝе бьди, һәр ԝи бәрбина тәйә. Ԛәйи ләзәта ә̄мьр жи ӧсанә: шәр̒е тә̄лайе у ширьнайе, шабуне у бәрхԝәк̒әтьне. Щарна, чахе мәрьв жь шайе, шабуне т̒ер дьвә, ищар дьлә ԝи дьк̒шинә тә̄лайе, шине. Ә̄щев жи ԝа дьвә: Һ̒ьзрәт тә дьзеринә, ле дәсте тә же навә.

Чь жи бежьн: Һ̒ьзрәт тьштәки хԝәшә, у әз ԛәйи ләма дьхԝәзьм щар дьн ль мала баве, хԝә, ль гӧнде хԝә, ль зар̒отйа хԝә вәгәр̒ьм, фьтләкә фьрәйә «ч̒ьвьр» орт̒а ԝанда бьдьм хԝә. Әзе щар дьн ль зар̒отйа хԝә бьзвьр̒ьм, йа кӧ мьн бь һечхәми у т̒әԝәк̒әли ӧнда кьр: П̒ампеда. Әзе бьзвьр̒ьм к̒а Һ̒ьзрәт у кован мьн к̒ӧда дьвьн у әз карьм ԝе зар̒отйа ӧндакьри бьвиньм йане на?

Әре, әз Һ̒ьзрәт у кована ә̄ԝле бӧһаремә, бӧһара П̒ампе, чахе щәԝьке аве бәләкййа буза бьн хԝә дьмашандьн, дьгиһиштьн р̒уе ә̄рде р̒әш у зиле нанщущьке дьшуштьн, кӧ мина нӧкӧле щущьке тәйрәда сор у ширк дькьрьн.

Әз Һ̒ьзрәта эваре бӧһарейә кәр̒ у лалдаә, чахе т̒әне хӧшина ч̒әме Бәла, ԛархуна дурва те.

Әз Һ̒ьзрәта сьве бӧһара П̒ампедамә, чахе бәр тә̄ва ширьн ләйлан ль ԛумахе ханйа дьк̒әвә, дике сорә бәләк п̒ьр̒е хԝә бәр һәԝа зәлал дадьԝәшиньм, ԛошәке-дӧда дьдьнә хԝә у дькьн гази.

Әз Һ̒ьзрәта бәрдана бәрхайә ә̄ԝльньм, чахе ль чимгане дора мале пе фьнщке хԝәйә тәнг ә̄рд у һешнайи бин дькьрьн, дәвке хԝә давитьне, чәнд льв дьчьрпандьн, ԝәки «тә̄мишә̄микьн» у пер̒а жи дьтьрсйан, вәдьщььԛин.

Әз Һ̒ьзрәт у кована ԝе дәмемә, чахе ԛиз у бук дьчунә пич̒ока у ԝәхта вәдьгәр̒йан: хәмьл у к̒әне хԝәр̒а бина мерга, бӧһаре данин.

Əз Һ'ьзрəта we һьнгемə, чахе кəре мие дошани xwə дьда һесуйа Дьбури, бьнат'аре жи кəре бəрхе wан бу. У чахе һəв дьҺ'əсйан: к'алин у зиwина wан ч'йа у банне Пампе һьлдьдан.

Əз Һ'ьзрəта һавине Пампемə, чахе гöл у сосьне Һ'əзар тəрз у аwази ль мерга дьсəр'ьдин у qиз у зьламе бəнги мə'на п'ьнщар'е дьданə наве, ле дəwса п'ьнщар'е ч'əве xwə жь һəв нəдьбьр'ин.

Əз Һ'ьзрəта шəве һавина Пампемə, чахе əм бəр бедəра мале р'адьзан, ле шəв Һ'əта дəрəнг ч'əве мə ль стəйрка, Р'йа Қадьз бу, р'ьжйана стəйрка бу. Мə жь мьрьне фə'м нəдькьр, чахе стəйркəк жорда дьһат, һəвр'а дькьрə гази: «А, йəк жи мьр».

Əз Һ'ьзрəта wан эваре һавинейə кəр' у лальм, чахе мере гöнд жь нав бостане картола дəрнəдьк'əтьн: ав дьдан, мьqати ле дькьрьн у сəр мəзила дöсьд-сесьд метри щинар бь щинерр'а öса һеди хəвəр дьда тə qəйи дьгот бəр һəв сəкьнинə. У дəрщ нəдькьрьн, wəки дəнге wан нава we кəр' а лалиеда ль т'əмамйа гöнд т'əсəлə дьвə.

Əз Һ'ьзрəта we һьнгемə, чахе пəзе стəwьр жь гöһер'е данин, wəки xwедьн. Дайка мьн xwe сəр сəле пьш хени дьр'əшанд у һивйа «зейна» бу. Бəле, ə'йни мина зейа дьһатьн: дьлəзандьн, чьмки бира мале кьрьбун, кəлö бубун.

Жорда дьхьнгьрин, дьһатьн кавьр' у бəрдир, һогьч' у бəране мə: даwe wанə гöловəр', тə qəйи дьгот чəрхе хьстьнə. Əм доре дьбунə тотанг: чаwа мəрьве мале жь хəрибие вəгəр'йабьн.

Əз Һ'ьзрəта шьли-шьлоп'е пайизедамə, чахе льнге мəйə п'ехас дьтəрькин у wəхта əм эвара дьчунə пешйа пез у деwер, данин, дьҺ'əwандьн, һежа əм дадьхьстьн тəндуре у агьр-алаве wан дьгьрт. Мə ищар дани р'уне ньвишки йане жи тог'авк ле дьхьст. Шəwата wан дьһа зор ль мə дькьр, ле лə'зəки шунда дьсəqьр'и у диса дьнйа дьнйа мə бу.

Əз Һ'əйр у Һ'ьзрəта пайиза дəрəнгимə, чахе бəрф, чаwа дьвен, ч'йа у банйа, газ у гедука дькə һек, wəхта пəз у дəwар те гьртьне, дəре лода вəдькьн у гиһае к'одə ль дьрунге р'адьхьн. Һ'əфт xwəзьла һьнге, чахе бəр дьрунге дьч'ькч'ьким, шəwат бь льнге мьн дьк'əт, у əз бесəбьр һивие бум, к'а к'е бе xwə бəр мьн бьгöһезə: хушк у бьраки мьн йан пирка мьнə əмəкдар, йа кö һе qаськ-qəнт'əре xwə данəданин-дьлəзанд бəр дьрунге, wəки нəвие we сəрма нəкьн, нəxwəш нəк'əвьн.

Əз Һ'əйр у Һ'ьзрəта к'оза бəрхамə, бəрхке дəвр'əшə ч'əвр'əш, е кöр'ə кöришки, qəрə qöрöгöли у гöһгöли. Чьqа xwəшə бəдəw бун əw бəрхке мəйə Һ'ьли у вр'ни, бь дəнг, к'алина xwəйə зəнгьли. Ле карьке мəйə сор'он у кəвəр,

кӧ бона нәсие, анизасие дькырьнә бьн сәпәте? Мьн бира ћоза мйа, к̓оза бәрха кьрийә.

Әз ћьзрәт у кована п̓ампйадамә, ԝан мере ԝейә мақул, аг̓е шәрте хԝә, ԝан жьне ханьмә хатун, ԝан қиз у буке ԝәк кӧлилке нава мерга. ... Әгәр мәрьве иройин, әз баԝарьм, бькарбә, қә на, нава р̓ожеда эмәки хәме хԝә биркә: жь ԝе йәке р̓ӧћ у мәжуе ԝие р̓әћәтбьн, чаԝа мәлћәм к̓әԝе дьдә бьринәкә к̓урә хәдар.

Әва йәка фькрәкә майин жи нава р̓ӧћ у сәԝде мьнда дьсеԝьринә. Гәло мә̓нәкә ԝе йәке, кӧ нәхԝәшйа дьльк иро ӧса п̓ър̓ буйә, әԝ нинә, ԝәки мәрьв жь нава қальб-кьрасе хԝәйи т̓әбйәти дәрк̓әтийә, дьһа р̓аст, жь т̓әбйәте дур к̓әтийә, жь ԝе т̓әбйәте, к̓ижане әԝ хӧльqандийә у әԝ ћәсав дьвә мьсқаләкә ԝе? Бефьтйа. Әгәр әм қәԝле бажар̓е иройин р̓ьнд у т̓ам биньн бәр ч̓ә̓ва, нава к̓ижанада дьминьн, ԝи чахи әме зенди шьк̓рийа хԝә биньн, ԝәки һәла һе саг̓ьн, ԝәки дьлке мә һе хайинти мәр̓а нәкьрийә. Дьлке һесир! Чьқа баргьрани дьк̓әвә сәр? У әгәр шире мәйи ћәлалә, әм готи газьна жь ԝи дьли нәкьн. Ԝәки әм ћәму тьшти алики дайньн у т̓әне қалмәқалм, гьммин у р̓ьнгина бажар̓е иройин һьлдьн сәр ћәсев, әԝ жи бәсә, кӧ әм жь тәйахе дьле хԝә р̓ази бьминьн. У әгәр иро һәла һе мәрьве ӧса һәнә, е кӧ жь гӧнд бәрбь бажер̓ дьр̓әвьн, әԝ жь ԝе йәкейә, кӧ мәрьвайи һәла ве гаве қәзйа

бажер̓, ә̓мьре ԝи т̓ам дәрщ накьн. Әз баԝарьм, ԝәки ԝәхтәке шунда нә кӧ т̓әк у т̓ук, чаԝа әԝ йәк ньһа дьқәԝьмә, ль гәлә мәрьве вәгәр̓ьн гӧнд, п̓ашла т̓әбйәте, нава ћәйԝан у тәрәԝьл-тәйрәда, ԝьра, жь к̓идәре пешие ԝан хӧльқинә. Әвае бьвә хазма хԝәстьна мәрьве фькьрдар, е кӧ дьхԝәзьн щики сәqьр̓и бьвиньн у бьә̓фриньн. Һена Пушкинда һәла һе әв асфалта сьнщьри у автомобил т̓ӧнә бун, ле бона ә̓франдьне әԝи жи хԝә ль щие кәр̓и сәqьр̓и дьгьрт. Пушкин Пушкин бу, ле ћәта нәдк̓әт нава қәԝле бона ә̓франдарие баш, нькарьбу бьә̓фьранда. Гӧнде Михайловске һаqа бь қәнщи ћӧкми сәр ԝи дькьр, ԝәки шайире мәзьн ль ԝьра жь шьера т̓әне сәд шьере бжарә ньвисин. Әз ль вьра готьна ньвиск̓аре урьсайи советие Иван Ефремов бир тиньм: «... ләзк̓әтьна т̓әqьл, темпа ә̓мьр, прогреса техникие, чуйин-һатьне, р̓әqәма диһаркьрьне ӧлмиейә мәзьн, кӧ ћӧте-мьте эриши нава ә̓мре һәр мәрьвәки дькьн, мәщал-мьк̓ане фькьрдарйа ћәмди хԝә жь ә̓франдар дьстиньн».

Әз баԝарьм: нава ԝә̓дәки нә дурда ԝе нщар дәст бь к̓еша мәрьвайә пашда бьвә: жь бажер̓ бәрбь гӧнд, у пешйа гьшка мәрьве к̓аркьрьна бь фьрасәт ԝе вәгәр̓ьн ԝьра, нава дор у бәре сәqьр̓и, т̓әбйәта хԝәш у ә̓дьл, йа кӧ нава р̓ӧћ у сәԝде мерьвда моще ә̓франда-

рие дьхӧльqинə. Иро, əгəр əм р̓ьнд, бь т̓əг̓-мин бала хwə бьдьне, иди дəст бь wе дəрəще буйə. Əw һавинге, кӧ ньһа һ̓əсаб дькьн «Мала дӧда», wе 'wəхтəке бьвьн мала һ̓имли у дəре гəлə квартирае бажер̓, бона к̓ижана иро, чаwа дьвен, һəв дьхӧн, wе сəр пьште бьминьн.

Мьн гот, 'wəки əзе жи вəгəр̓ьмə гӧнд, ле qӧрфəк к̓əтийə дьле мьн у же дəрнае: əw йа һьндава саг̓лəмйа мьнданə. Тьр̓са мьн wе тьр̓сейə, 'wəки һ̓əта əз к̓аре чуйина хwə бькьм, иди дохтьр жи изне нəдьн, 'wəки əз һəр̓мə ə̓рде бьльндщи. У wи чахи гəло əзе бькарьбьм бəр ве дəрба гьран тəйахкьм. П̓амп-Сип̓ан дурва гази мьнкə, ле əз нькарьбьм һəр̓ьм wьра. Ньһа, чахе чəнд сала жи нəчьм гӧнд, һаqа ль мьн к̓əдəр нае, əз бəр хwə нак̓əвьм. Ле əз баwарьм: дəма чуйина гӧнд бой мьн асахкьн, wе мьнр̓а бьвə дəрде һəри гьран, wе мьн к̓амчойи у данавикə. Нə ахьр, чаwа мə-сəла эрмəнйа дьвежə, р̓əзе асахкьри ширьнə. У wе диса дəст бь һ̓ьзрəте бьвə, һ̓ьзрəта һьн-дава гӧнде кал у бава, һьндава wи гӧндида, ль к̓идəре тə зар̓отйа хwə дəрбаз кьрийə у һəма ль 'wьр жи һьштийə, чьмки мьн зар̓отйа ə̓йни, йа һечхəм у ширьн т̓əне ль гӧнд дитийə, ле чахе ə̓мре ч̓укда жи жь wьр дəрк̓əтьмə, һ̓ьзрəте, хəм у хйала wəкə мəрьве мəзьн ль мьн дəст данə у бəр хwə к̓əтьмə, хwəда шəwь-тимə, къзьримə. Мьн ль хəрибие п̓аки зар̓о-

тйа хwə ӧнда кьр. Əва зйана һəрə мəзьн бу, кӧ мьн ə̓мре хwəда к̓ьшанд.

Биранин. Əва һ̓əрəк̓əта к̓əрəмəкə мəзьнə, кӧ т̓əбйəте ь̓санр̓а кьрийə. Бир у биранин əw һ̓əсин, əw һəрəк̓əтьн, бейи к̓ижана мəрьв нькарə мəрьв һ̓əсавбə бь фькра ве хəбəрейə т̓ам. Ь̓исан дьмрə, дьвə хwəли. Дьнйа 'wйалин т̓ӧнə: нə щьнəт, нə жи щə̓ньмə. Əw һəрдӧ жи ве дьне у мəрьва бь зра фантазйа хwə əw жь хwə дур хьстьнə, бьрьнə дьнйакə дьне, кӧ нə һəбуйə, нə жи wе һəбə. Ле, бəле, мəрьв т̓ам намрə. Wе жь мьн бьпьр̓сьн: «Ле чаwа дьвə?». Мəрьв, бир у баwар, фькьр у мьталə, хəйсəт у р̓ӧһ̓, дьл у тамаре wийə хуне дьминьн, һəма нə кӧ ль wе дьнйае, ле ве дьнйае: нава бəдəна зр̓ӧəт, пəйиһатие wида. У бь wанр̓а ӧса жи бира мəрьв у һəрəк̓əте һ̓ьзрəта wи дьминьн. Əм дькарьн бежьн, wəки əм думайи, пəйиһатие бира пешие хwəнə. У əгəр бир у һ̓ьзрəта кал у баве мə нава бəдəна мəда нəманə, ӧсанə, əм нə əwлəде wанə һ̓əлальн. Əгəр т̓əбйəт wи һəрəк̓əти надə мə, борще мəйи зйарəтийə əм хwəхwа wи дəст биньн, борщ: һьм бь фькра хун у qьнете у һьм жи йа мьлəтие. Əгəр мьлə-тəк бира хwə ӧнда дькə, бирсар дьвə, ӧсанə əw т̓ариqа хwə ӧнда дькə, ӧсанə, иди мьлəт нинə. Мəрьв жи, əгəр əw т̓ам бирсар дьвə, ӧсанə, əw иди нə мəрьве т̓амə. Ə̓мре хwəда гьшка зə̓фтьр гӧне мьн wан мəрьва те, е кӧ

т̓ам бирсар дьвьн, т̓ö тьшти бир найньн. Чьqа чәтьнә, чахе мәрьв де у баве хwә, зар̓отйа хwә бир дькә. Иди чь дьминә? Әва зöлма т̓әбйәтейә. Ле әгәр мәрьв ћ̓әмди хwә ḣәр тьшти жь бира хwә давежә, нахwәзә бир бинә, жь wи мәрьви хьравтьр у qьлертьр т̓ö к̓әс т̓öнә. Әгәр т̓ö биранине бь фә̓мдари жь дәсте хwә бәрдьди, öсанә тö бь дәсти хwә наве хwә навниша мәрьвада р̓әсти дьки. Нә ахьр бь wе ондакьрьне мәрьв ћ̓әсина борще зйарәти öнда дькә. Мәрьв жь ћ̓әйwан у тәрәwьла щöда дьвьн нә кö т̓әне бь ћ̓ьш-сәwдае хwә, бь ḣәрәк̓әте фькьр̓дарие, ле öса жи бь дьнйа ћ̓әсинейә дәwләмәнд. У нава wе дьнйа ћ̓әсинада щие к̓ьвш ḣәрәк̓әте бире у биранине дьгрә. Р̓убен Зарйан гәлә щи у wар дьвежә: «Qәwәтәкә ә̓щевмайинейә бир: хәләqа, кö ньсләта бь ḣәвр̓а гьре дьдә. Бир, биранин т̓әне әw йәк нинә, кö тьште бöḣöри, чуйи тини бәр ч̓ә̓ве хwә. Бир у биранин öса жи дәнге дьле шекьрдарә». Бәле, дәнге дьле шекьрдарә, шекьрандьна әмәке wан де у бава, е кö тö анин дьнйа р̓оньк. Шекьрандьн ḣьндава wе щьмә̓теда, йа кö тö чаwа әwләде хwә ани дьнйае. Әм борщдарьн бир у биранина де у бава, щьмә̓та хwә думайи бькьн. Мәсәлә, әз борщдарьм дәwса пешие мә, е кö иди т̓öнәнә, әгәр ньхса мьн ћ̓әлалә, бира Ера wан, бира гöнде нәћ̓йа Дигор̓е бь-

кьм, е кö мьн ә̓мрада нәдинә, нәбинанә. Мьн калке хwәйи ћ̓ути нәдитийә, ле әз бира wи дькьм. Ћьнә мәрьв газьндарьн, wәки әw йане әwләде wан дьлтәньк у дьлхьравьн. Ле мьне бьгота, әгәр әw р̓аст öсанә, әw мәрьве ḣәрә бәхтәwарьн. Бәрхwәк̓әтьн, к̓әwгьрандьн жи к̓әрәме т̓әбйәтейә öсаньн, кö дәст ћ̓әмуйа нак̓әвьн. Мәрьве ньк̓арә бьгри, әw т̓ö wәхта ньк̓арә бь т̓әмамйа р̓öћ̓ хwәва шабә, бьк̓әнә. Пешие мә, де у баве мә ḣәр wа дьготьн: «Хwәзьла ḣьнге». Гәло ә̓мре wани бәре е ньћ̓а хwәштьр бу, wәки әwана хwәзьла хwә «wе ḣьнге» данин? На. Әwана wе ḣьнге зöлма Р̓ома Р̓әш дитьбун, паше зордарйа чиновнике п̓адше урьс. Әwана хәлайи-щәлайи, qьр̓, хәзакьрьн дитьбун. Ле чьма хwәзьла хwә wе ḣьнге данин? Чьмки әw «ḣьнг» бöḣöри бу у пер̓а жи де у бав, кал у пирке wан. Әwана хwәзьла хwә wе ḣьнге данин, чахе нә сеwи бун, wәхта дәлалие де у бава бун.

Мьн готьна хwә сәр ḣәвда ани, у дьвәк дәстәк бежә: ви дәрћ̓әqа гöндәки бьч̓укда чьqа ньвисийә? Ахьр гöнде wи qә ньqьтк, дәqәкә ч̓ук жи нинә сәр хәрита т̓опа дьнйае. Wәва, хwәндәване ә̓зиз, т̓әне wәва öса к̓ьвш дьвә. Ле йа мьн щöдайә. Хwә әз жи мина wә ль сәр хәрите ль П̓ампе нагәр̓ьм. У гәло әз пе ч̓ә̓ва гöнде хwә дьвиньм, wәки сәр хәрите жи ле бьгәр̓ьм. Әз пе дьле хwә П̓ампе дьви-

ньм у баwара дьле мьнда əw хəритəкə т'амə, хəрита т'əмамйа т'опа дьнйае. Ахьр мьн дьнйа жь П'ампе у бь сəри п'ампйа дит, нас кьр. Дьненаси у фə'мдарйа хwəйə ə'wльн мьн ль вьра һьлдайə. Ль вьра дəст бь фə'мдарйа мьн буйə, дəст бь сеwьр, мьталə у хəwнəр'ожке мьнə хwəшə зйарəти ,һ'əму занəбуне, кō иро һ'ьш у сəwде мьда һənə. Мьн һəw т'ьре р'ьк'не һ'əму занəбун у фькре мьн wе һена зар'откеда һатийə данине. Ōса жи һəйə. Р'йа мьнə ə'мьр у к'аркьрьне жь П'ампе дəстпе буйə у qəйи wе ль Сип'ане жи хьлазбə.

САТИРИКОН

Жьне гот: — Мерьк, хәлq гь бу шайир...
— Э, ищар?
— Ща тӧ жи, qәwли готйава, жь щи бьḦәжә..
— Әз чь бькьм? Нә әз нькарьм бьньвисьм!
— Тә т'ьре е дьнвисьн, гь жи дькарьн бьнвисьн?

Бәре дьготьн:
— Хәта хар бьн гае qәлпданә.
Иро дьвежьн:
— Хәта нәтьшт бьн qәләма ḣьнә «шайир» у «ньвиск'аре» мәданә!

Йәк бь дьле кӧл дьчә нәшьрәте, дә'wе дькә:
— Бьраке ә'зиз, те к'әнге к'ьтеба мьн пәйайи нәшьрханеки?
— Э, бьра, бьра, к'ьтебе лаwка wе сәр ḣәвда манә.
— Сери-бьни әм чар-пенщ нвиск'ар-Ḧимдаре ә'дәбийәта к'ӧрданә, к'е ḣаqа лаwьк к'ьши орт'е кьрьнә?

— Тә! Тә ḣәрр'о нәдьго: «Лаwке мәнә, бьра гь жи бьнвисьн».
— Э, әре, мьн го: бьра хwәр'а бьнвисьн, хwә мьн нәго-бьра ньвиск'аре п'ак жи же дәрк'әвьн, wәки бьбнә ә'дуе сәре мә, мәйдане жь мә бьстиньн.

Нвиск'ар у кандидате ӧлмед филологиейи щаḣьл, кӧ р'есензенте р'омана wи бу, к'әтнә Ḧӧщәте.
Р'есензент — Ḣәвал, р'омана тә бәтр'әнгә. Qә мьн хwәш нәḣат.
Ньвиск'ар. — Баво, ло wеда ḣәр'ә. Тӧ ḣе зар'а дӧḣ на пери, бина шир дәве тә те. Ḣати нава зәрпе щамера дьки. Шәрмә, шәрм! Ḣәр'ә щәм кал у пире гӧнде мә-әwе тәр'а бежьн, чька р'омана мьн чь то р'оманә! Чахе мьн се р'о-се шәва wанр'а дьхwәнд, дәнг йәки дәрнәк'әт, зәндәгьрти мабун, щамеро!
Р'есензент — А, р'ә'мә баве тәбә, кемасийа хwә ӧса ḣьлдә сәр хwә.
Ньḣа жи ḣәр'ә, бьра кал у пире гӧнде wә сәва р'омана тә р'есензиае бьньвисьн!

Нвиск'аре щаһьл — Бьра, һун чьма шьера мьн нәшьр накьн?
Хәбатчие р̍ожнә́ме — Сьстә, ләма.
Нвиск'аре щаһьл — Чьма wәкә шьера Бәрзәqә we р̍оже нәбу.
Хәбатчие р̍ожнә́ме — Һәвал, чахе тӧ һаж qәwат, һ̍ӧнӧре һьмбәре хwә т̍ӧнәйи, гьлие ӧса т̍әwәк'әл нәве.
Нвиск'аре щаһьл — Әз фә́м накьм?
Хәбатчие р̍ожнә́ме — Бәрзәq әндәме т'ьфаqа нвиск'аранә, хәбатчие **мәдәнйәтейи әмәкдарә,** хӧдане һ̍әйшт к'ьтебанә, ле qәwли п'ампйава, тӧ чики?

Критик бәрәвока сәрһатие «ньвиск'арәки» дьхунә, аqьле wи же набь̍р̍ә, дьвеже:

— Тә qә ван сале ахьрие сәрһати хwәндьнә?

— Чьма әз мьрьмә сәрһатие хәлqе бьхуньм, бәр wан бьгьрьм йан жи жь wан һинбьм. Шькьр әз һәмә! Чи мьн бәрга хәлqе к'әтйә? Әw хwәр̍а, әз-хwәр̍а.

— Ле..

— «Ле-ле» т̍ӧнә. Мерани һ̍әйә, мерани!

— Бәле, хwәшмери!

Критике әдәбйәте дьвежә «ньвиск'ар»:

— Qә фькр ван сәрһатие тәда т̍ӧнәнә!

— Ле тӧ чь п̍ешәйи, әм кӧрап̍е **һәвә к̍и** р̍оженә? Әз дьньвисьм, дьчәрчьрьм-нәшьр дькьм, тӧ жи фькра пева дайнә-р̍абәри хәлqекә!

Һәваләк жь е майннр̍а дьве:

— Зани, wәки щьмә́та мә дьнеда йа һәрә аqьлбәндә?

— Чаwа?

— Әгәр нава щьмә́те майнда һ̍әзара йәк дьвә ньвиск'ар, ле йа мә-к̍е вьрда-wеда һ̍әрфа насдькә.

Һәвал жь һәвелр̍а гот:

—Фьланкәс, тә к'ьтеба мьн хwәнд?

— Бәле, чәнд бәлг хwәндьн... Ижар әwан беисафа чьма ӧса хьрав кьрьнә?

— Чь хьравкьрьнә?

— Чьма тӧ һе һ̍аж пе т̍ӧнәйи? Гьшк бьр̍әк нәшьр кьрьнә.

— Чаwа бьр̍әк?

— Ле чаwа. Һьлданә әw щӧмле дәрһәqа

сьфәт, нәхше т̕әбйәтеда һ̕әму бәлгада ԝәк̕аландьнә.

— Малавао, мьн жи го чька р̕аст к̕ьтеба мьн хьрав кьрьн... Тә зьраве мьн qәтанд. Әԝа тӧ дьвежи-әԝ щур̕ә, ләԝзе нвисара мьнә.

— Ле һ̕әма хԝәш ләԝзә, һа!

— Әз бьре тәмә, тӧ ч̕әвәки мьн дьньһер̕и?

Йәк сәр р̕е р̕асти һ̕әвале хԝә те, дьпьрсә:

— Ог̕ьрбә, те ԝа к̕ӧда һәр̕и?

— Әзе һәр̕ьм бажер̕!

— Хԝәде херкә!

— Шькьр херә! Әзе һәр̕ьм тек̕әвьмә сәр qӧльхәке. Бәсә-чьqаси ферма гӧндда р̕ьзйам!

— Дәнге дәфе дурва хԝәшә. Тә т̕ьре ԝьра т̕ьжн qӧльхе азанә-һивйа тә манә.

—Нәбу-нәбу. Паһ̕! Әзе жи ббьмә шайире к̕ӧрда.

Ньвиск̕арәк жь һ̕әвале хԝәйи зар̕отиедьпьр̕сә:

— Тә ве сӧр̕ у сәqәме әԝ тьфал чьма анийә дәрхьстийә вьра?

— Бьра хԝәр̕а һ̕инбә!

— Әм бежьн тӧ р̕ьнд дьки. Зар̕о гәрә бәр сәрме qал бьвьн.

—Сәрма чь?

— Ле тӧ навежи: бьра һини сәрмебә.

— На, ло сәрма чь? Әз дьхԝәзьм әва гәдәнге мьн жи бьвә шайир.

— Гәде тәйи дьне чь дькә?

— Әԝ жи сәрһатийа ләв тинә.

— Пр̕озаикә?

— Әре, ле, е вәкьри дьнвисә.

— Хԝәде мьразе тә пе бькә, чәнд кӧр̕е тә һ̕әнә?

— Се хӧламе тә...

— Ле әԝи дьне чь дькә?

— Әԝ жи пиеса дьнвисә.

— Хԝәш гьлийә!

— Ле чаԝа, ньвисарк̕арти щьсне мәда һәйә. К̕а qьр̕ане пез дьһеләәм к̕омева дәрк̕әвнә мәйдане, бе щәфа, бе щьзарәт хԝәр̕а к̕ьлура п̕әра qазанщкьн, нав у һӧрмәте жи пер̕а дәст биньн!

— Хԝәде мьразе тә ԝан һәрсе кӧр̕а бькә. Ле шӧрәт-мәр̕ифәта ԝанә ньвиск̕арие һәйә?

— Сайа сәре бьраки мина тә әме һәр тьшти жи дәстхьн. Тӧ архайинбә...

Дö нвиск'ар готə-беже дькьн:

— Һьло, дьвен Бəзо жи буйə ньвиск'ар.

— Ижар хwə нə qиаматə: һаqа лаwък бунə, бьра Бəзо жи бьвə.

— Нə ахьр дизе го: «Бьне мьн зер'ə». Һəске го: «Т'ермаш, ле əз к'ö тем». Əз, qəwьли п'ампйава, заньм Бəзо «чəнд килойə».

— Те бежи-зор-щəфаки институт хьлаз кьр.

— Əре. Мəрики жь зьмен у ə'дəбийəте «дöда» бьстинə, wе чаwа бьвə ньвиск'ар.

—Йа Бəзо башqəйə. Мерьк сонд-сəлаwəтə, дьве: «Сəр бе'лги гьһиштийə мьн».

— Йан ча?

— Чи wи зьмен, ə'дəбийəте, хwəндьне нək'əтийə. Əw сəва пирьк у калке хwəйə нəхwəнди дьньвисə.

— Ле əwе нəхwəнди ча ньвисаре wи дьхуньн?

— Ньзам. Һəр'ə wи пьрскə!

Хəбатчие рожнə'ме — Wа нəбу.
Журналист — Чьма, фьланкəс?
Хəбатчие рожнə'ме — Һе мə мqалəкə тə нəдайə, тə йəкə дьне анийə.

Журналист — Э, һəрда жи бьдьн, һəрдö жи дəрһəqа т'емае фəрзданьн.
Хəбатчие р'ожнə'ме —Хwə сəри т'ема нинə!
Журналист — Ле чийə?
Хəбатчие р'ожнə'ме — Сəри əwə, wəки əм мьqале лаwьке мə гьшка бьдьн.
Журналист — Бəлки ла'wькьн, лаwьк наньвисьн.
Хəбатчие р'ожнə'ме — Ча нанвисьн? Əме wан мəщбуркьн...
Журналист — Бь т'əхмина тə, чахе шöрəта йəки т'öнə, ль һун мəщбур дькьн, дəрəща ньвисарейə бəдəwəтие-п'ешəкзание зйане нак'əвə?
Хəбатчие р'ожнə'ме — Əм дəрəща-мəрəща нанһер'ьн! Чи мə тьштед öсайə щабдар нək'əтийə. Мəр'а нав лазьмьн, Нав, Нав. Нав! Нав! Тə фə'мкьр? Дə wе дəрəща хwə һьлдə-һəр'ə.. Һəта лаwьк наве хwə тиньн, əм wанр'а тьштəки чедькьн-нəшьрдькьн... Бу?
Журналист — Т'у!!!

— Һəвал, һун чьма qə жь əмьр, пешдачуйина щьмə'та мə наньвисьн?

— Тö дьхwəзи, wəки мə нава «мьлəтчитиеда» гöнək'ар бькьн?

—Ле чьма wəк'иле щьмə'те майин гöнək'ар накьн?

—...Дhа баш, həр'ə wанр'а бежə, бьра дəрhəqа щьмə'та мəда жи бьньвисьн.

Дö həвал ньшкева р'асти həв тен у йəк дьве:

— Фьланкəс. Зəнгло həма форт тене.

— Чаwа? Чь дьвежə?

— Иди чь бежə? Бь готьна wи т'амамийа мəдəнийəта к'öрди сəр мьле wи мерийə.

— Фəqири чаwа бькə, нə гöне wийə.

— Чь щур'əйи нə гöне wийə?

— Ле, qьжьки бала хwə дьде-кəс wи бəнди тьштəки h'əсав накə, дьве: «Qə на əз кери хwə бем».

Дö həвал həвр'а wа хəбəр дьдьн:

— Гəло Мьзраq занə, wəки нə шайирə?

— Əщеба дьки! Əw əд мина Шəк'спир у Пушкин бе qə дьh'əбинə!

— Ча?

— Öса. Дьбе-əw чь навьн-qə хwəша мəрйа

найньн? Наве мьнə, wəки р'езе гöндада р'ьнгини ле те!

— Ле ахьрийа мəе чабə?

— həр'ə wи пьр'скə!

Щамерəк дьвежə щамере дьне:

— Щəрдбази чи фортəкчийə.

— Чь тəh'əри?

— Ле, wе ф'оже чуйə гöндəки нав дəште у чь бежи готийə.

— Чь готийə?

— Готийə, wəки, гьва h'əму дəрəще мəдəнийəта мьлəте к'öрд əw пешда дьвə, кемасик həбə əw т'ам дькə у гəлə гьлиед дьне.

— Баво, ле Щəрдбаз чьма вьра, нав фькьрдаре мəда öса навежə.

— Мерьки ангори мəсəла щьмə'та к'öрда р'е дьчə.

— К'ижан мəсəле?

— Əwа дьве: «həр'ə щие нəнас, п'айе хwə бьдə хас бь хас».

Һәваләки гот:

— Фланкәс, лаԝьке мә гь ве ахьрие дагәр̆йанә сәр шьера, поэма, т̆әк-т̆ук әфрандьне вәкьри дьнвисьн.

— Э, нә шьер дьһа бьльнд тенә qиматкьрьне.

— Чьма qәдьр-qимәте Толстой, Шолохов кемә?

—Ки ньһа пәй qимәте ӧсә дьк̆әвә. Әз qимәткьрьна п̆әрәтир̆амә, п̆әрәти!

Йәки һәвале хԝәр̆а гот:

—Һале мьни хьравә.

— Чьма?

— Нвиск̆арәки әйан жь Москвае һатийә...

—Э, сәр сәра, һәрдӧ ч̆ӧва...

— Бьра готьна тәбә, ле нщар гьлнки дьне һәйә.

— Чь гьли?

— Дьхԝәзә бона ньвиск̆аре мә дакладе бьхунә.

— Э, бьра бьхунә.

— Э, тьрса мьн ԝе тьр̆сейә-әм әламәтне р̆ожнәмеда бьдьн, ле лаԝьк нәен сәр һәв. әм жи бәр мерке хәриб шәрмиеда бьминьн.

— Тӧ жи нәньвисә, ԝәки дакладе бе хԝәндьне.

— Ле чь бьнвисьм?

— Бьнвисә: «Щьватә, ԝе бәлге нәшьре п̆арәвәкьн».

Йәки һәләм-qӧләм р̆ожәке папкәкә qальн тинә, бемьнәт, бь к̆ӧбарйа хԝәр̆ази даве сәр т̆әхте р̆едакторе нәшьрәте. Р̆едактор әщевмайи же дьпьр̆сә:

— Әва чийә?

— К̆ьтеба мьнә.

— Чьма тӧ жи шайир-ньвиск̆ари?

— Ча, тӧ һе һаж мьн т̆ӧнәйи?, Малавао. Әԝ чь пьр̆сә!

— Нә ахьр qәйдә ӧса нинә: готи әфрандьне тә р̆ожнә̆ма у коварада бенә чапкьр̆ьне, тӧ п̆ьр̆и-һьндьки бейи наскьрьне, һежа к̆ьтеба хԝә р̆абәри хԝәндәванаки!

— Чьма әва чәнд сальн әз сәр һәв темә щьв̆ате ԝә ньвиск̆ара бәс нинә? Иди наскьрьн кәлә йан бәшә?

Йәк һәвале хԝәр̆а бь щур̆е газьна дьвежә:

— Һьло, дәрде Мьзраq т̆әне һонорарә.

— Чаԝа?

— Сьве ḣэта эваре жь һонораре хәбәр дьдә: «Кътеба мьн һаqa бәлге нәшрейә, һаqa хәт шьер теда ḣәнә, ẃe һаqa п'әрә бьгрьн». Qә жь qәнщи-хьравие ә'франдьне хẃә гьли накә.

— Ти чьqаси хернәхẃәзи!

— Чьма?

— Ле чаẃа. Готьна тә-ẃәхта ә'франдьне мерькә баш т'ӧнәнә, готи тьштәки ша нәвә. Әẃ жи һонораре-р'ьсqe заре хẃә ша дьвә.

— А, әẃ qәẃли Антон Павлович Чәховва, ьди «т'атронәкә» майинә!

Жь дӧ фькьрдаре к'ӧрда йәк газьне хẃә дькә, дьве:

— Фланкәс, Мьзраq фолклора мә дьләẃьт'инә.

— Чьма?

— Чаẃа чьма. Ẃe нәзанйа хẃә һьлдьдә сәрт'ащед зарготьна щьмә'те вәче дькә.

— Ẃәки, qәẃли лаẃьке мә кӧрманщи р'ьнд бьзанийа, ӧса нәдьгот.

— Чаẃа?

— Әм дьвен: «вәжанд» «вәч'ьр'анд». Әв хәбәр хьравкьрьне нишан надьн?... Мерьк жи фолклоре вәче дькә. Qә р'ожә'кә р'ожини готийә? — «Әз че дькьм»!

Го щарәке qӧльхдарәки әмәкдар, һатә бал нвиск'арәки щаһьли кал, гот: — Апе мьни дӧр'и лал.

— Әз дьхẃәзьм бьвьмә **нвисар-к'ар.**

— Э, —кале го, — бәрхе мьн — к'ар у qар?

Гӧндәки к'ӧрдада щинарәк жь щинаре хẃәр'а дьве:

— Һьлю, наейи әм ḣәр'ьнә мала Qәймәз.

— Чьма?

— Дьвен дӧ шайире мә жь бажер' һатьнә.

Һәрдӧ дьчьнә мала мерьк у гава дәртенйәк е дьнер'а дьве:

— Малавао, тә әм шәрмиеда ḣьштьн.

— Чьма?

—Тә нәди: шайире чь, ḣале чь... Һәрдӧ жи, щамера, п'аләнә, әз ẃан нас дькьм.

— Э, хẃә әз пилдар нибум. Ḣэта ньһа к'и жь бажер' һатийә —шайир буйә. Ве щаре чьма ӧса qәẃми, әз жи сәрәдәрие ле накьм.

Щарәке хәбәрданәкә wа орт'а кӧр'е к'ома йәке у баведа че дьвә:

Кӧр' — Баво, апе Мәщит жи дьчә к'ома йәке?
Бав — На, лао, апе Мәщит нвиск'арә.
Кӧр' — Ле чьма мина мьн дьхунә?
Бав — Ньзам... Qәи хwәндьн бир кьрийә?

Шайирәки щаһьл дьчә щәм ньвиск'арәки аһьли әмәкдар, дьвеже:

— Баве кал, һосте хәбәра, заннйаре сәрт'аще ә'дәбйәта к'ӧрда, әз wи дәсте тә р'адьмусьм, wәки дӧр' у щәwаһьр же дьбарьн, әз һ'әйрана wи ләwзи, wәки ч'ә'вканййа р'ӧһ'дарбуна мәйә нәвсие у ә'франдриейә. Жь нәшьрәте әз шандьмә бал wә, wәки һун бь печ'ие хwәйә т'ьбәрки р'ename бьдьнә к'ьтеба мьн фәqири.

— Q'әрәмкә лао! Чьма надьм. Әз т'ьме дьвежьм, wәки бьра гьшк бьньвисьн, лаwькьн, лаwьке мәнә. Әз баwарьм, щаһьле бь сайа сәре мә ә'сә пешда һәр'ьн. Ща һьла бьдә апе хwә!

Шайире щаһьл шәрмокәти, хофк'еши, бь дәсте р'ьщьфок к'ьтебе р'абәри wи дькә у әве тә һедика дьхунә: «Дь-э-фь». Паше, пәйи навбьр'йа кьнр'а банга «бәрәви» сәр һәв дькә: «Чомах!»

Ч'ә'ве шайире щаһьлә әщевмайи дьбәльqьн, у әве тә заре wи һәманки дьгәр'ә:

— Пәйи-пәйи, ле мал шәwьти. Ощахбат'ьрани чь ле дькә!..

Йәк жь гӧнд те у сәрк'аре идарәкә мәдәнйәтер'а дьвежә:

— Әз пе һ'ьсйамә: бал wә щие хәбате һәйә, мьн qәбул наки?

— Чийә, дьхwәзи хәбәрдан бе сәр' мьн?

— Хwәде нәкә, чьма?

— Мьн жьн-зар'е хwәйә һ'әлал qәбул кьрьнә, әз жь лаwька хьлаз навьм, иди кӧ ма-хәлqе хәриб.

Дӧ һәвал р'асти һәв тен. Йәк әщевмайи жь йәкир'а дьве:

— Һьло, нәхәйди!... Wәхтәке институтеда алие хwәндьнеда ти нә жеһати буйи, дӧде тә гәләк һәбун, ле әw чаwанә: тӧ ньһа буйи ньвиск'ар...

— Сьлав парие һазьрә.

— Wәй, жәр ль wи парик'әвә!

Йәк һәвале хwәр'а дьве:

— Тә к'ьтеба мьн хwәнд?

— Бәле, ле нәхwәнд!

— Э, тә хwәш һат?

— Әw жи гьлийә? Дӧр' у щәwаһьре зар-готьна щьмә'та мә к'е хwәш наен?

Дӧ лаwьке к'ӧрда к'уч'әкә бажер'да р'асти һәв тен, у йәк е дьнер'а дьвежә:

— Дәстәбьрак, һивикә мьн жь тә һәйә.

— Қәрәмкә.

— Тә фьрәйа сәh'әта хwә чәнд шьер мьнр'а бьнвисийана. Мьн жи дьхwәст к'ьте-бәк дәрхьста.

— Ищар әз чь нави лекьм, wәкн дәwса тә бьнвисьм.

— Ле тӧ чаwа һ'ьнәкар'а дьнвиси?

— Э, әwана тузьн, сәрк'арьн, әw жи дә-рәща хwәда карьн кери мьн бен...

— Бәле, бьбахшинә, ле мьн го: qәй тӧ, һәма ӧса, мәрдайе дьки.

— На, сәре тә, т'амам һәq у һ'әсавә.

Йәк те мала һәвале хwә, дьве:

— Эвара тә хер.

— Хер, сәр ч'әва, Щьмо, тә ве шәве херә, хальфии?

— Хер жь херер'а дьве wеда һәр'ә.

— Чьма, чь qәwмийә?

— Ба-баво, ви Шьблие мә, qә ньзам чь һ'ьше wир'а дәрбаз бу: щьватеда бәр гьшка го, wәки, шькра мьнр'а, әз жи ньвсик'арьм. Әз һесире хwәде ньзаньм наһа чаwа бькьм...

— Ищар готьна тә чийә?

— Мьн го: тә чәнд шьер дәйни бьдана, чька һ'әта хwәде чь дькьр.

— Сәре тә, мьн дәсте тәда на-на нәдькьр, шар на перар к'ьтеба мьн жи дәрк'әт, ле әw жи, чь жь тә вәшерьм, чь жь хwәде, лаwька т'ам кьр.

Дӧ нвиск'аре к'ӧрд һәвр'а дьк'әвьнә qьсе-qьсәwәте:

— Фьланк'әс, дьвен әва чәнд сальн «Мәм у Зина» Аһ'мәде Ханн т'әслими нәшьрәте кьрь-нә, чьма чап накьн?

— Қәс мьл бәрр'а навә.

— Мьлбәрр̆абьрьна wе йәке чь чәтьнә. Седа Р̆уденкоа р̆ә̆мәти һ̆әрфе ә̆рәби гӧһастьнә, кьрьнә һ̆әрфе урьси, т̆әне дьминә нәшьркьн.

— Нә гәрә текнә плане.

— Э, бьра текьне, чьма чәтьнә?

— Хwә йа чәтьн әwә.

— Чаwа?

— Бона текнә плане, гәрә йәк пьр̆се пешда бьк̆шинә. Тӧ бе «э».

— Э.

— Әwе пьр̆се пешда бьк̆шинә, гәрә щие wе дәстньвисаре жи бьзанбә.

— Чьма дәстнвисар бәтавәбуйә?

— Qә бе из-т̆оз майә! Qәйдә-qанун һәйә-Аһ̆мәде Хани гәрәке бь хwә р̆абә-бе дә̆wе бькә. Изьна ·wийә авторие дәст wиданә.

— Т̆әрка лаqьрдйа бьдә, бо!

— Лаqьрдие чь? Е әw дәстньвисар бәта вәкьрйә, зә̆ф р̆ьнд занә нә Аһ̆мәде Хани, нә жи Седа Р̆уденко иди жь гор̆е р̆анабьн!

— Ле wе чаwабә?

— Wе чаwабә! Лаwьке мә һа һатьнә, wе һа жи һәр̆ьн. Ле Аһ̆мәде Хани жь дәwр у qӧр̆нед пашwәхтие пешйа щьмә̆та хwәда те.

***

Ӧлмдарәки к̆ӧрд жь qӧльхчики щабдар дьпьр̆сә:

— Фланкәс, дьвен-әва чәнд сальн «Мәм у Зина» Аһ̆мәде Хани т̆әслими нәшьрәте кьрьнә. Чьма һун чап накьн?

— Жь сьлсьләта ханийа кәс нәмайә.

— Чи ·wә сьлсьләте к̆әтийә?

— Чаwа чи мә пе к̆әтийә. Ле к̆и хӧламе баве Аһ̆мәде Ханийә пәй иза дәстньвисаре һәр̆ә, паше жи р̆ оже чәнд щара һәр̆ә нәшьрәте.

— Гәрә ә̆сә һәр̆ьн?

— Ле чаwа, т̆ьльзматә!

Фькьрандьна фә̆ш — зараве нәхwәш

— Сьвәхера тә!

—Сьвәхер!

***

— Р̆ожхера тә!

— Р̆ожхер!

—Эвархера тә!
— Эвархер!

— Сьвәхера тә.
— Сьвәхера тә.

— Сьвәхера тә.
— Йа тә жи.

— Фьланкәс, qә чаwани? сьламәти, гәши, хwәши?
— Әре.

— Qә чь дьки, сьламәти?
— Дә ничиво, живйом, ьди!

— Қöр́о, тә нан хwәр?
— Әре, әз хwарьм.

Жь зар́әкә кöрдә бажар́ван, кö дьчә мәк̓тәба урьси, дьпьр́сьн.
— Чәнд зар́е Нәвате һәнә?
— Щәм Нәвате пенщ зар́ һәнә.

— Қöр́о, баве тә кöда чу?
— Чу бина хwә дәрхә, бе.

Дöдö qьр́ка һәв дьгрьн. Йәк дьхwәзә тек̓әвә орт̓а wан, шәр́ у дәwе wан бьтәмьринә, дьвежә:
— Һәв бьриндар нәкьн, һәв бьриндар нәкьн!

Йәк дьвежә һәвале хwә:

— Ньһа баwәр бьки гӧнде йале мәда дәст бь бәрәвкьрьна нан буйә.

— Малавао, бәрәвкьрьна нан чийә? Қӧрманщи кӧр̧т дьвен: — нандьрун.

— Қе тәр̧а гот, wәки ӧса дьвен?

— Қал у баве мә.

— Мьн жи гот qәйи те тьштәки аqьл бежи. Готьна тәбә: готи әм чәнд qӧр̧на шунда һәр̧ьн.

Йәк газьне хwә дькә:

— Ба-баво, лаwьке мә ищар дәст бь шәр̧ у шьлт'аха кьрьнә.

— Чь готьнә?

— Қьрьнә дәнги, wәки гьва зар̧е мьн зьмане дйа хwә ньзаньн.

— Wa! Бәхте мьн, кӧр̧е мьдабә: зар̧е тә ӧса зьмане дйа хwә хәбәр дьдьн, чаwа дьвен: «Му зьмане wан напьч'ькә».

— Р̧ә̄мә ль баве тәбә, п'акә те wе зани.

— Ле чаwа, щамер. Wәки бьготана зьмане де, башqә бу.

Жьнькәкә гӧнди жь һәвала хwәйә һавингәһе дьпьр̧сә:

— Хуч'е, зар̧е тә чьма кӧрманщи ньзаньн?

— Ньһа бажер̧да кӧрманщи модә нинә.

Йәки кӧрманщ бемьнәт те мала кӧрманщәки дьне:

— Сьвәхера ве мале.

— Хер, сәр ч'ә̄вар̧а һати.

— Һәй гьди, һа...

— Чь?

— Мьн го; һәй гьди һа, апе Сәлиме чьqа шабуйа.

— Бой чь, фланкәс?

— Р̧ә̄мәти дьго: «Бьра хwәде һәма әwләдәки нерин бьдә тә, мьн заньбу шайа wи чаwа дәрбаз дькр».

— Бьбахшинә, тӧ сала чәнда буйи?

— Сала 28-а.

— Э, баве мьн һәла һе сала 22-а чуйә р̧ә̄мәте!

— Бьбахшинә, фьланкәс, әв гьли баве мьнр̧а готьнә. Дә әз жи кӧр̧е wи бавимә, чь фьрqи.

— Ищар готьна тә чийә?

— Готьна мьн әwә... мьн го тӧ бьhатайи шайа кӧр̓е мьн. Әва жи т̓опайе бьре мьнә.

— Малавао, тә сәре-сәрда ӧса бьгота, иди чьма баве мьни р̓ә̓мәти дӧр̓ӧh̓ дькьр.

— Дә, әм чаwа бькьн, ә̓дәта дьнейә.

Йәк т̓опайе кӧр̓е хwә бәла дькә:

— Эвара тә хер.

— Хер, сәр ч̓ә̓вар̓а hати... Тә ве шәве херә?

— Шькьр херә, шайа Феликс̓е тәйә, мьн тәр̓а т̓опайи анийә.

— Нә мә we р̓оже шайа Феликс̓ дәрбаз кьр.

— Пәй, чьма тӧ ньзани? Пәй ширанир̓а дә̓wатә, дә̓wат. Қәрәма хwә т̓опайики жи бьшин, бьра бе!

Мьсто гот:

— Бьра щан, эва т̓опайе кӧр̓е мьнә...

— Бьмбарәк-пирозбә, дә̓wат сьламәти к̓әнгейә?

— Сьламәти пешийа кӧр̓е тәбә, ве лә̓де.

— Оhо, ижа we чаwабә?

— Чь чаwабә?

— Әз дьвем we чаwабә, бона ве лә̓де чәнд щие дьн жи мьнр̓а т̓опайи анинә...

— Э, кӧр̓е хwә бьшинә.

— Бьра гьлие тәбә. Ле әзе hаqа кӧр̓ жь к̓ӧ биньм?

Жьнькәк жь hәвала хwә дьпьр̓сә:

— Ле-ле, те сьламәти дә̓wата кӧр̓е хwәда чь чеки?

— Wәллә, әме сьвкайи дәрбазкьн.

— Чаwа?

— Ле ньhа к̓и hивйа харьне дьсәкьнә. Се сәh̓әта анщах т̓опайи гази дькьн. Әме доләбашир̓а бежьн, qә̓wме мәйә, бьра we шунда навбьр̓ие бьде... Гьшке бәлабьн, hәр̓ьн.

Бав сәр кӧр̓е хwәда hерс дьк̓әвә, дьве:

— Қӧр̓о, хwәндие мәйә дьне к̓аненә?

— Чунә мале хwә.

— Нә мьн тәр̓а го: — нәhелә, бьра hесабьн, паше диса т̓әва т̓әглифи сәр т̓әхтә кә.

— Дйа мьн го:

— Чь го?

— Го: —«hәрч̓е пенщи авитьнә, зә̓ф педа мәк̓әвә, т̓әне мьqати сәдьльхабә».

Мерькәк жь шайе-дә'wате те мале у чьмки шәв р̓анәзабу, шәбәqеда дьк̓әвә хәwе. У чь бәр пәсна хәбәр дьдә-нәфәре мале гьшки дьбьh̓ен:

— Бист дәст крас, һәвалкьрас... се һ̓әзар манат — ... эва шайа бәр дәре wи... әшqи мере оӷ̓ьре...

Сьвәтьре һежа мерьк жь хәwе һ̓ьшйар дьвә у дәстхwәда жьн дә'wе же дькә:

— Мерьк, әw чь бу тә һ̓әма öса хәwеда дьгот: «Бист дәст крас, һәвалкрас... се һ̓әзар манат... Әва шайа бәр дәре wи... әшqи мере оӷ̓ьре».

Мерьк ч̓ә'ве хwә мьз дьдә, эл̓ещәйн дьфькьрә, дьвә мьр̓тә-мьр̓та wи у щаба жьне дьдә:

— Qизе, wәлләһ-бьлләһ̓, әз ньһа һ̓ьшйар жи дьфькьрьм: жь wе шайе т̓әне әw тьшт бира мьнда манә.

Дӗ жьне щинар р̓ожәке wа кöр̓т хәбәрдана хwә хьлаз дькьн:

— Ле-ле, тә чь зу кöр̓е хwә щьһ̓е кьр.

— Щьһ̓ебуна чь?

— Ле к̓öда чуйә?

— Чу гьһ̓иштә мала хәзуре хwә.

— Сәвәв?

— Щьһ̓езе жьне гьран бу, готьн: «Шушәхьшьре хасе wе р̓ева бьшкен, дәм-дәзге мәйә һ̓әзәмәти же бьһ̓әр̓ьшьн... Әме wи һурмуре гьранбьһа ча биньн? Һазьр кöр̓е wә дәстәвалайә, бьра әw бе...»

Жьнькәк наса хwәр̓а дьве:

— Qизе, тö чьма öса һ̓öлмәйи р̓уе мерке бәләнгаз буйи?

— Ле чийә, у! Һ̓әвә гәнд-гәмар жь гöнд анийә...

— Чьма гәнд-гәмарә... We тәр̓а һ̓ьземәтә р̓ун, һек, маст анийә, иди чь дьхwәзи? Хwәзьла хәзурәки мьни öса һәбуйа.

— Пиф... Масте wани гәни. Дае, мьн у зар̓е хwә һе жь wи масти тә'м нәкьрийә. Кöр̓е wи, һәвал-һогьре хwәва тен дьхöн. Әw жи әз дьвем, бона бав шәрмиеда нәминә.

— Э, әре, гәни-гәни, иди чьр̓а бәри мерьк дьди-дьки аспежхане.

— Ле, ле тö бйайи-тә qә нәдьһ̓ьшт бе һ̓öндöр̓е мале. Әва чәндәкә дәри-бащйа вәдькьм-диса бина пез, р̓ехе жь мале дәрнае.

— Qизе, гöндйə, шəв у р̓о нава пез у деwердандə. Чьма бавə мə чьнə? Баве мə жи мьшакьн.
Бина хwидане баве тə нае?

— Қ̓а əз дьḣельм льнге баве мьн жи от̓ахек̓əвə, əw жи те-дьчə аспежхане!

—Wəллə, тийə зори.

— Ле чаwа, qизе, öса нəкьм кале мə нав хəлqеда текнə р̓обəт.

Дəрсдар баве шагьрта хwəр̓а дьве:

— Һəвал, тö чьма наḣели qиза тə бе мəк̓т̓əбе?

— Бəре ə̓wльн, хwəндьн мəр̓а гöнəйə. Йа дöда, qиза мьне чаwа бе к̓еляка хорта р̓уне?

— Ле тö ча̓wа дьшини суке-эмиш, п̓ьнщар̓е дьфрошə? Чьма wьра хорт т̓öнəнə?

— Əз сəр qьрара кал у бава дьчьм.

— Чь щур̓əйи, фьланкəс?

— Қал у баве мə готьнə: «Қ̓ар у qар?».

— Һьло, əw чь шəр̓ у дə̓wе тə у жьнейə?

— Ба-баво, һьнə пивазе мə һəнə, əз дьхwəзьм əм ḣəрдö бьвьн бажер̓ бьфрошьн.

— Э, сьламəтибə.

— Сьламəти пешийа тə у кöр̓е тəбə. Əз дьвем qизе ḣьндьки дагрə. Пьшта wе əва пеляқə к̓əтийə бəр, дəшə, ле əва тə йа хwəда к̓əтийə, wəкə дö п̓ута дагьртийə, wе ча̓wа һаqаси пьшткə?

— Wəки öсанə, һун жи барəки бьвьн...

— Ле эм чь дькьн... Əм жи йəки дьвьн. Ле бь ə̓дəта дьне əw гəрə пьшткə... Əвə дəрде мьн!

Дохтьр гот: — Һəвал, нə мьн тəр̓а го, wəки нəхwəшийа жьна тə гьранə, гəрə бьви бажер̓, сəр професора.. Ньḣа жи зар̓е тə эт̓им ман.

Мерьк гот: — Қəвьре хwəде мьн нəк̓əвə, wəки бьбьра, ле əв qьр̓ане пəзе ḣан к̓е т̓əви мьн йолə бьбьра.

Һəсо дьвежə насе хwə:

— Бьра, мьн нета хwə ḣьндава бажар̓ванада гöḣаст.

— Чь форме?

— Баво, лома дьвен: wəлате хwəденас. Эздие мəйə вьр дьлованьн, пешə̓wьтинə, дьлэшьн.

— Мәсәлә.

— Дӧһ р̓ожа мәзәла бу. Бал мә, гӧнд дьчи сәр мәзәла: мәрьв т̓ьре шин сәр гьшкада һати- йә: мер хwә мә̓т дькьн-дьсәкьньн. Һәмин жьн: т̓әкт̓ука дьлубиньн: әw жи е мьрие wанә т̓ә- зә һәнә.

— Чьма бал мә, бажер̓да чаwанә?

— Бьра, әз дӧһ зәндәгьрти мам. Мала һәвале мьн т̓анга мәзәле эздианә. Мьн бала хwә дае: әва щьмә̓та пе «Волга», «Москвича», «Жигулийа» к̓ьшийа сәр мәзәл. Лә̓зәк ма: зиwин-зукинәкә öса к̓әтә нава ви мәг̓бәри, wә- ки агьр дьле ь̓исин дьк̓әт: йәки дьго: «баво», е дьне дьго: «дае». Ле к̓öлфәт?... Тә бьдита к̓öлфәт чь дькьр... Һьнәк. фәqира, дьхә̓р̓ьqин, һьнәка бь дәнгәки зиз к̓ьлам давитьн сәр мьрийа.

— Зәрпе «васмоенә».

— Чь «васмой?»

— Әз дьвем: пева кьрьнә, сәре wан гәрм буйә-ләма.

— Сәр мьрийа жи пиан дьвьн?

— Ло һьнәка мьрити дьвьнә мале.

Һәвал һәвалр̓а дьве:

— Тӧ чьма дәрәнг һати сәр хәбате?

— Ба-баво, мьн һьнәки али жьна хwә кьр, дәрдан шуштьн, фәqире һьнәки бек̓ефә.

— Мальк ль тә шә̓wьти.

— Чьма?

— Йа мьн жи öса дәстпе бу...

— Ахьри?

— Ахьри әwә, wәки нһа шӧхӧле мале т̓әмам к̓әтийә стӧйе мьн.

— Чаwа?

— Ле. Жьна мьн дьве: «һинкьрийа һин нәкә, һин дьки бир нәкә».

Жь зар̓әкә чар-пенщ сали дьпьрсьн:

— Тӧ д̓һа зә̓ф дйа хwә һ̓ьз дьки, йан-баве.

— Баве хwә, — зар̓о дәст хwәда щабе дьдә.

— Чьма?

— Ьне т̓әне мьн дьк̓ӧтә, ле баво к̓ьнще мьн дьшо, харьна хwәш че дькә у, чахе пьшта мьн дьгрә, дае wи жи дьк̓ӧтә.

Мер щарәке дьләзинә щйада һәр̓ә у беһ̓әм- ди хwә жьнер̓а дьве:

— Qизе, к̓а дәзмала мьн?

— Хwәш базарә, — жьн лек̓әти щаба wи дьдә, — тӧ дәзмала бьшойи-әз щие wан зань- бьм?

Мер жьнера́ дьве:

— Qизе, сала т̓эзə һат, ду-дəрмане харьна мə тьшт т̓ӧнə.

— Əм чаẄа бькьм, мерьк?

— Һəрə́ суке, дьк̓ане гошт, пехарьне, һурмуре майин бьстинə.

— Чи мьн пе к̓əтийə: к̓и че дькə, бьра əẄ жи һəрə́ бьк̓ьрə́.

Лектор һазьрара́ шьро вəдькə:

— Ẅəлате мəда əхтийариед жьна у мера бəрамбəри һəвьн...

Йəк жь сəрае дькə гази:

— Əз жи Ẅе йəке дьвежьм, ле qə бəр сəре жьна мьнра́ дəрбаз набə, — аспежхана маледа qə али мьн накə!

К̓ӧлфəтəк лавайи дохтьр дькə:

— Əз һиви дькьм-мере мьн зу жь нəхẄəшхане дəрхьн, заре́ мьн дəст хẄə чун.

— Айльха т̓ам дьгһижə мере тə...

— Щə́ньма айльхе: əва мəһəкə заре́ мьн харьна гəрм тə́м нəкьрьнə.

Йəк шьро вəдькə, чька бь чь тəһəри мьрəба зəрдəла че дькьн.

— Qизе һеди бежə-əз бьнвисьм.

— Тӧ ньк̓ари бира хẄəда хẄəйки?

— Əз карьм, ле мере мьн йəки бирсарə.

Дəрсдар дайка шагьртəки хẄəра́ дьвежə:

— Зара́ тə нəт̓əвьтийə: əз ль qӧлч̓ дьдьм сəкьнандьне, ле əẄ дəqе щарəке бəре хẄə жь диẄер дьгӧһезə.

— Баве хẄə чуйə, əẄ жи ӧса тинə сəре мьн.

Дəрсдар зара́ насе хẄəра́ дьвежə:

— Сьве баве хẄə тини мəк̓т̓əбе, йане на, изне надьм тӧ дəрседа р̓унейи.

— Э, к̓а дйа мьне жи изне бьдə баво...

Мер жьнер̓а дьвежә:

— Qизе, дьле тә чь дьхwәзә, әз тәр̓а 8-е адаре бьк̓ьр̓ьм.

— Wи «щинсе» хwәйи т̓әзә бьдә мьн, ьди мьн нә лазьми к̓ьр̓ина тәйә.

Вагона машинеда кöр̓ьке бьч̓ук бавер̓а дьве:

— Баво, әw жьн у мер пәйа бун.

— Жьн у мер нибун, кöр̓е мьн.

— Ле чьма әwе жьньке öса ширьн-ширьн ч̓әве мерьк дьнhер̓и.

— Кöр̓е мьн, вьр hада заньби: qиза бәнги пешие ч̓әве хорт дьньhер̓ә, ле чахе дьбә жьндәсте мер дьньhер̓ә.

Бажар̓ванәки памидор жь суке к̓ьр̓ин у дадьгәр̓ийа дьк̓ана höндöр̓е суке-кило шәкр бьк̓ьр̓ә. Һәта hатә дьк̓ане-т̓орбе памидорайи к̓аг̓әз иди п̓әр̓ьси, чьмки памидорә гьhишти у Һәрч̓qи бун. Әве тә дит, wәки дьк̓анчи мәрд-мәрданә әwqас к̓аг̓әз жь т̓опе мәзьн бьр̓и, wәки т̓ера килоке на, йа чар килойа дькә, дьле хwәда фькьри: «Әви wа мәрд-мәрданә к̓аг̓аз бьр̓и, öсанә әзе бона памидоре хwә жи к̓аг̓әз же бьхwәзьм».

— Һәвал, чька hьнә к̓аг̓әз жи бьдә әз ван памидоре хwә бьп̓еч̓ьм.

— К̓аг̓әз т̓öнә, — дьк̓анчи бәрк̓ у hьнәки жи бь hерс щаба wи да.

— Ле wәки тöнә, тә чаwа бона шекьр мәрд-мәрданә wәкә р̓уе орханәке бьр̓и.

— Хwәде мала дәрәwина хьравкә. Чьма шәр̓а давежи мьн. Тö т̓ьме тейи, әз тә нас дькьм. Әз бона канфета жи, пенер жи, р̓ун жи, калбас жи öса мәрд дьбьр̓ьм. Ч̓ькузи, чьр̓уки бал мьн т̓öнә. Әз ван арьшверьшчие суке Һьз накьм, тьште хwә гәлә бöhа дьфрошьм. Әз жи к̓әтьмә әйнате-бона hурмуре wан к̓аг̓әза надьм.

Әз у hәваләки хwә пе автобусе дьчунә сәр хәбате. Чәнд щие р̓уньштьне вала бун. Һәвале мьн к̓аре хwә кьр р̓уне у пе дәста әз жи т̓әглиф кьрьм, wәки ль р̓әх wи щи бьм. Мьн жи пе дәста әw да сәр̓wәхткьрьне, wәки нахwәзьм.

— Чьма? — Әw әщевмайи ма, чьмки wе сәhәте автобусе бажерда дәгмә щие вала

дьмьньн у чахе һәбьн-мәрьв беһ̓әмди хwә банз дьдьн «зәфт» дькьн.

— Әз т̓әмамийа ә̓мре хwәда һе автобус, троллейбус у конгада р̓унәньштьмә.

— Наqәwьмә.

— Баwар бькә. Әз хельф навежьм.

— Бона чь, мә̓нә чь буйә, — әw к̓әтә бьн ә̓нә̓на.

Әз сәрда мел бум у мьн жер̓а гьли кьр:

— Wәхтәке, чахе шагьрт у хwәндк̓ар бум, бәнга мьн бу-әз бәр мәзьна р̓адьбум. Гьшка ӧса дькьр, т̓әне әз нибум.

— Паше?

— Паше жи, мәзьн бум, иди әw ә̓дәт һатә һьлдане: щаһ̓ьл бәр аһ̓ьла р̓анәбун.

— Ле ньһ̓а чьма р̓унани-щи һәйә?

— Ньк̓арьм, бьра щан, ньк̓арьм, чоке мьн нава һаqа салада иди р̓әq бунә.

* * *

— Һәвал, мьн әв һәрдӧ әләшиш (һ̓ьндушкә) щарәкә дьн жи к̓ьшандьн, у тә 800 грам кем дайә.

— Тә к̓әнге жь мьн к̓ьр̓ин?

— Нив сәһ̓әт пешда.

— Wәки ӧсанә-тӧ р̓аст навежи, наqәwьмә мьн кем дабә.

— Чаwа?

— Ле ә̓нава нив сәһ̓әтеда ван бехwәйа 800 грам, на, wәкә килоке хwә валакьрьнә.

СӘРӘЩӘМ

Машоqе легенда П̓амп-Сип̓ане — Чәркәзе Р̓әш 3

П̓амп-Сип̓ан 5

Пешготьн 5
Нав у нишане П̓амп-Сип̓ане, щи-мьск̓әне wе . 27
Кәйаме сале, к̓ар у бар 34
Бәранбәрдан. Ә̓йд у ә̓рәфат. Дәф у дә̓wәт. Одә 88
Жь т̓ариqа П̓амп-Сип̓ане 139
Мәк̓т̓әб, хwәндьна щьмә̓тие, wәргӧһезие мәдәнийәте 153
Шәр̓е Wәт̓әниейи Мәзьн у П̓амп 170
П̓ампйа 181
Диса нав п̓ампйа 199
К̓аре садә-р̓әwша wә̓дә 216
Сәрхьтьм 225

Сатирикон 239

ԜӘЗИРЕ ӘШО (РАШИДОВ В. А.)
П̓амп-Сип̓ан

Р̓оманок-эссе. Сатирикон.
Нәшьрәта «Советакан грог̓», Ереван, 1986

ՎԱԶԻՐԵ ԱՇՈ
(Ռաշիդով Վ. Ա.)
Փամփ—Սիփան
Վիպակ—էսսե։ Սատիրիկոն
(Քրդերեն)
«Սովետական գրող» Հրատարակչություն
Երևան, 1986

ВАЗИРЕ АШО (РАШИДОВ В. А.)
Памп-Сипан
Повесть-эссе. Сатирикон.
(На курдском языке)
Издательство «Советакан грох»
Ереван, 1986

Р̓едактор — **Чәркәзе Р̓әш**
Шькьлк̓еш — **Һ. К. Мнасаканйан**
Р̓едакторе бәдәԝәтие — **С. Г. Сафйан**
Р̓едакторе техникие — **Ә̓лихане Мәме**
Кор̓ектор — **Ә̓лихане Мәме**

ИБ 5288 ВФ 02486
Шандьнә р̓езкьн 31.03.1986. Бона чапкьрьне ԛол кьрьнә 5. 6. 1986. Чап $70 \times 90^1/_{32}$. К̓аг̓әзе чапкьрьне № 1 Һәрфе щур̓е ә̓дәбйәте. Нәшьркьрьна бьльнд. Бәлге чапкьрьнейә ԛәԝьли 10,23. Бәлге нәшьрәте 7,95+1шьк:. Тираж 500. Тәмбә 783. Ԛимәт 70 кап.
Чапхана № 1, йа Комитета Р̓СС Әрмәнистанейә дәԝлә-тейә шӧхӧле нәшьрәта, полиграфиае у к̓ьр̓ин-фротана к̓ьтеба. Ереван, Алавердйан 65.

1
6520Fl

ԜӘЗИРЕ ӘШО

П'АМП-СИП'АН